

**НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

СОКОЛОВ ДМИТРО СЕРГІЙОВИЧ

УДК 343.985.7

**ДИСЕРТАЦІЯ
ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ, ЩО
ВЧИНЯЮТЬСЯ У СФЕРІ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ В УКРАЇНІ**

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Д.С. Соколов

Науковий керівник:

Копотун Ігор Миколайович,

доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

Київ – 2025

АНОТАЦІЯ

Соколов Д. С. Запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються у сфері публічних закупівель в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Науково-дослідний інститут публічного права, Київ, Дніпровський державний університет внутрішніх справ МВС України, м. Дніпро, 2025.

Дисертація є одним із перших монографічних досліджень, у якому теоретично сформовано концепцію кримінологічної безпеки бюджетної сфери України та реалізовано комплекс праксеологічних заходів запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються у сфері публічних закупівель, із урахуванням сучасних викликів воєнного стану та специфіки функціонування оборонного сегмента публічних фінансів.

Запропоновано авторське бачення забезпечення кримінологічної безпеки сфери публічних закупівель, що ґрунтується на інтеграції кримінологічного аналізу, безпекових підходів та антикорупційної політики і має такі складові: а) сфера публічних закупівель – цілісна система правових, економічних, організаційних та процедурних відносин, що виникають у процесі закупівлі товарів, робіт і послуг за рахунок державних чи місцевих бюджетів із метою забезпечення потреб органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ та інших суб'єктів, що використовують публічні фінанси; б) *кримінологічна характеристика кримінальних правопорушень*, що передбачає аналіз їхнього стану та динаміки, виявлення основних детермінантів учинення таких правопорушень, типових кримінологічних рис осіб-злочинців, зокрема учасників організованих корупційних угруповань, а також структурно-функціональних особливостей злочинних схем; в) *взаємозв'язки між об'єктом захисту та злочинністю*, а

також із інституційною системою кримінологічного реагування, що охоплює органи протидії злочинності, контролю, правозастосування й антикорупційного нагляду; г) *заходи запобігання кримінальним правопорушенням* як інструмент досягнення належного рівня бюджетної безпеки, спрямований на забезпечення прозорості процедур закупівель, формування добросовісного конкурентного середовища, усунення корупційних ризиків та підвищення інституційної спроможності у сфері державного фінансового контролю.

Надано визначення кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель як суспільно небезпечних діянь, передбачених КК України, що посягають на встановлений правопорядок у сфері закупівель товарів, робіт і послуг за бюджетні кошти, вчиняються умисно з метою отримання неправомірної вигоди або внаслідок зловживання службовим становищем та спричиняють або можуть спричинити істотну шкоду державним чи комунальним інтересам, правам та законним інтересам фізичних чи юридичних осіб. На цій основі здійснено систематизацію кримінальних правопорушень, що є основою для забезпечення кримінологічної безпеки у бюджетній сфері й розроблення дієвих заходів запобігання на різних кримінологічних рівнях.

Розкрито зміст і особливості злочинних технологій, що використовуються під час проведення процедур закупівель із застосуванням електронної системи «Prozorro», визначено індикатори встановлення ознак кримінальних правопорушень (процедурні, фінансові, фіктивні, договірні, технічні) й окреслено типовий механізм учинення кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель, що охоплює послідовні етапи: розподіл публічних фінансів – формальне перерахування – фіктивне отримання товарів/послуг – визначення або спотворення цільового призначення – вивільнення залишків – маскуванню грошових потоків.

Проведено класифікацію суб'єктів забезпечення кримінологічної безпеки бюджетної сфери на: *контрольно-наглядові* – суб'єкти формування загальної бюджетної безпекової політики, що визначають правила, норми та стандарти публічних закупівель, розробляють і впроваджують необхідні для практичного

втілення організаційно-правові механізми, процедури, контролюють їх виконання та вживають заходів щодо усунення детермінантів і запобігання правопорушенням; *правоохоронні* – суб'єкти, діяльність яких безпосередньо спрямована на запобігання правопорушенням у сфері публічних закупівель; *громадські* – здійснюють моніторинг тендерних процедур, використовуючи систему Prozorro, аналітичні модулі BI Prozorro, відкриті реєстри, Єдиний державний реєстр судових рішень та ін.

Надано кримінологічну характеристику кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель із виокремленням стану та тенденцій кримінальних протиправних діянь; детермінантів, що сприяють їх учиненню; кримінологічних ознак особи-злочинця й організованих корупційних оборонно-промислових синдикатів і зв'язків виокремлених елементів із системою кримінологічного реагування, зокрема в умовах воєнного стану.

Сформульовано кримінологічну модель загальносоціальних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель за рівнями (оперативний, тактичний, стратегічний), що ґрунтується на перегляді та коригуванні чинної парадигми антикорупційного законодавства шляхом: запровадження кодексів доброчесності з чітко визначеними засадами, базовими принципами, підставами, процедурою та правовими наслідками проведення перевірок їх дотримання; удосконалення механізмів фінансового стимулювання викривачів корупції; посилення наглядової функції щодо дій державних замовників, зокрема на етапі укладення договорів про оборонні закупівлі, з обов'язковим інформуванням суб'єктів, уповноважених на запобігання кримінальним правопорушенням (надано пропозиції до законів України «Про запобігання корупції», «Про оборонні закупівлі» та Кримінального кодексу України).

Розроблено модель антикорупційного захисту публічних закупівель шляхом управління ризиками: перша лінія захисту – операційний рівень управління ризиками (структурні підрозділи замовника, що безпосередньо здійснюють процеси планування, ініціювання та супроводу закупівель); друга –

контроль та управління ризиками (нагляд і моніторинг ризиків, координація дій першої лінії); третя – незалежний аудит і нагляд (внутрішній аудит, що виконує функцію незалежної оцінки ефективності функціонування внутрішньої системи контролю); додаткові рівні: зовнішній контроль та нагляд.

Науково доведено доцільність впровадження у практику запобігання кримінальним правопорушенням у сфері публічних (зокрема, оборонних) закупівель методики ризик-індикаторів, що забезпечує системний аналіз процедур закупівлі на всіх етапах із метою виявлення корупційних вразливостей та формування об'єктивних висновків щодо їхньої прозорості й правомірності.

Запропоновано стратегічні напрями розвитку сфери публічних закупівель, які передбачають переосмислення нормативного підходу щодо запобігання кримінальним правопорушенням, зумовленим корупцією, шляхом визнання їх як деструктивного соціально-правового феномена, особливо в умовах воєнного стану, як-от: постановка та реалізація алгоритмізованих завдань забезпечення кримінологічної безпеки у контексті збройного конфлікту; прийняття *Плану заходів із запобігання корупційним кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель на період до 2030 року* із розробленою автором системою інтегрованих економічних, правових, політичних, інформаційних та організаційно-інституційних кримінологічних механізмів, спрямованих на моніторинг, ідентифікацію та мінімізацію ризиків у бюджетній сфері; впровадження інструментів кримінологічної розвідки з метою виявлення фінансових операцій ризикового характеру та діяльності конвертаційних центрів із використанням сучасних інформаційно-аналітичних систем, штучного інтелекту (GenAI); системне вивчення причин та умов вчинення правопорушень у такій сфері; мінімізація рівня корупції, підвищення прозорості та ефективності процедур закупівель; створення конкурентного середовища та розвиток добросовісної конкуренції; формування висококваліфікованого кадрового потенціалу з урахуванням морально-етичних принципів та стандартів професійної доброчесності.

Теоретично обґрунтовано застосування методу «кримінологічної розвідки» як стратегічного інструменту запобігання кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель із реалізацією на організаційному (діяльність оперативних підрозділів правоохоронних органів) та інформаційно-аналітичному (запровадження моделі безпекової діяльності, керованої аналітикою, що передбачає інтеграцію аналітичного потенціалу в ухвалення оперативних рішень: кримінальний аналіз; розвідка на основі відкритих джерел (OSINT); аналіз великих обсягів даних (Big Data); структурування, фільтрація та накопичення релевантної інформації за допомогою штучного інтелекту (GenAI), платформи ідентифікації змов учасників тендерів («ML»)) рівнях.

Ключові слова: публічні закупівлі, бюджет, оборонні закупівлі, кримінальне правопорушення, кримінологічна безпека, воєнний стан, кримінологічна характеристика, детермінанти, особа злочинця, запобігання.

SUMMARY

Sokolov D. S. Prevention of criminal offences committed in the field of public procurement in Ukraine. – *Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.*

Dissertation for the candidate degree of legal sciences in speciality 12.00.08 – criminal law and criminology; criminal executive law. – Research Institute of Public Law, Kyiv, Dnipro State University of Internal Affairs, Dnipro, 2025.

The dissertation is one of the first monographic studies in which the concept of criminological security of the budgetary sphere of Ukraine is theoretically formed and a set of praxeological measures for the prevention of criminal offenses committed in the field of public procurement is implemented, taking into account the modern challenges of martial law and the specifics of the functioning of the defense segment of public finances.

The author's vision of ensuring criminological security in the sphere of public procurement is proposed, which is based on the integration of criminological analysis, security approaches and anti-corruption policy and includes the following components: a) the sphere of public procurement is a holistic system of legal, economic, organizational and procedural relations that arise in the process of purchasing goods, works and services at the expense of state or local budgets in order to meet the needs of state authorities, local governments, state enterprises, institutions and other entities that use public finances; b) criminological characteristics of criminal offenses, which involves the analysis of their status and dynamics, the identification of the main determinants of the commission of such offenses, typical criminological features of criminals, in particular participants in organized corruption groups, as well as the structural and functional features of criminal schemes; c) the relationship between the object of protection and crime, as well as with the institutional system of criminological response, which includes bodies for combating crime, control, law enforcement and anti-corruption supervision; d) measures to prevent criminal offenses as a tool for achieving an appropriate level of budgetary security, aimed at ensuring transparency of procurement procedures, creating a fair

competitive environment, eliminating corruption risks and increasing institutional capacity in the field of state financial control.

The definition of criminal offenses in the field of public procurement is provided as socially dangerous acts, stipulated by the Criminal Code of Ukraine, which encroach on the established legal order in the field of procurement of goods, works and services for budget funds, are committed intentionally for the purpose of obtaining unlawful benefit or as a result of abuse of official position, and cause or may cause significant harm to state or municipal interests, rights and legitimate interests of individuals or legal entities, and on this basis, the systematization of criminal offenses is provided, which is the basis for ensuring criminological security in the budget sector and developing effective preventive measures at various criminological levels.

The content and features of criminal technologies used during procurement procedures using the electronic system «Prozorro», indicators for establishing signs of criminal offenses (procedural, financial, fictitious, contractual, technical) are disclosed and a typical mechanism for committing criminal offenses in the field of public procurement is outlined, which includes successive stages: distribution of public finances – formal transfer – fictitious receipt of goods/services – determination or distortion of the intended purpose – release of balances – masking of cash flows.

The subjects of ensuring criminological security of the budget sphere are classified into: control and supervision – subjects of forming a general budget security policy, which determine the rules, norms and standards of public procurement, develop and implement the organizational and legal mechanisms, procedures necessary for practical implementation, monitor their implementation and take measures to eliminate determinants and prevent offenses; law enforcement – entities whose activities are directly aimed at preventing violations in the field of public procurement; public – monitor tender procedures using the Prozorro system, Prozorro BI analytical modules, open registers, the Unified State Register of Court Decisions, etc.

A criminological description of criminal offenses in the field of public

procurement is given, with an emphasis on the state and trends of criminal offenses; determinants that contribute to their commission; criminological characteristics of the criminal and organized corruption defense-industrial syndicates and the connection of the identified elements with the criminological response system, in particular under martial law.

A criminological model of general social measures to prevent criminal offenses in the field of public procurement by levels (operational, tactical, strategic) has been formulated, which is based on reviewing and adjusting the current paradigm of anti-corruption legislation by: introducing codes of integrity with clearly defined principles, basic principles, grounds, procedure and legal consequences of conducting checks on their compliance; improving mechanisms for financial incentives for whistleblowers; strengthening the supervisory function regarding the actions of state customers, in particular at the stage of concluding defense procurement contracts, with mandatory informing authorized entities authorized to prevent criminal offenses (proposals to the laws of Ukraine «On Prevention of Corruption», «On Defense Procurement» and the Criminal Code of Ukraine have been provided).

A model of anti-corruption protection of public procurement through risk management has been developed: the first line of defense is the operational level of risk management (structural units of the customer that directly carry out the processes of planning, initiating and supporting procurement); the second is control and risk management (supervision and monitoring of risks, coordination of first-line actions); the third line of defense is independent audit and supervision (internal audit, which performs the function of independent assessment of the effectiveness of the functioning of the internal control system); additional levels: external control and supervision.

The feasibility of introducing into practice the prevention of criminal offenses in the field of public (in particular defense) procurement of the risk indicator methodology, which provides a systematic analysis of procurement procedures at all stages in order to identify corruption vulnerabilities and form objective conclusions regarding their transparency and legality, has been scientifically proven.

Strategic directions for the development of the field of public procurement have been proposed, which involve rethinking the regulatory approach to preventing criminal offenses caused by corruption, by recognizing them as a destructive socio-legal phenomenon, especially in conditions of martial law: setting and implementing algorithmic tasks for ensuring criminological security in the context of armed conflict; adoption of the Action Plan for the Prevention of Corruption-related Criminal Offenses in the Field of Public Procurement for the Period Until 2030, with a system of integrated economic, legal, political, informational, and organizational-institutional criminological mechanisms developed by the author, aimed at monitoring, identifying, and minimizing risks in the budgetary sphere; introduction of criminological intelligence tools to identify risky financial transactions and the activities of conversion centers using modern information and analytical systems, artificial intelligence (GenAI); systematic study of the causes and conditions for committing offenses in this area; minimization of the level of corruption, increasing the transparency and efficiency of procurement procedures; creation of a competitive environment and development of fair competition; formation of highly qualified personnel potential taking into account moral and ethical principles and standards of professional integrity.

The application of the method of «criminological intelligence» as a strategic tool for preventing criminal offenses in the field of public procurement with implementation at the organizational (activity of operational units of law enforcement agencies) and information-analytical (implementation of a model of security activities driven by analytics, which involves the integration of analytical potential into operational decision-making: criminal analysis; open source intelligence (OSINT); analysis of large volumes of data (Big Data); structuring, filtering and accumulation of relevant information using artificial intelligence (GenAI), platforms for identifying collusion of tender participants («ML»)) levels is theoretically justified.

Keywords: *public procurement, budget, defence procurement, criminal offence, criminological security, martial law, criminological characteristics, determinants, criminal personality, prevention.*

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

*Наукові праці, в яких опубліковано
основні наукові результати дисертації:*

1. Соколов Д. С. Історико-правові аспекти становлення прав людини у світі та Україні // Деліктологія : монографія. Куновіце : Академія ГУСПОЛ, 2025. Т. 11. Розділ 4. С. 91–111 (Чеська Республіка).

2. Копотун І. М., Соколов Д. С. Кримінальні правопорушення у сфері публічних закупівель як об'єкт кримінологічного дослідження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 1. С. 465–468. URL : http://lsej.org.ua/1_2025/109.pdf.

3. Копотун І. М., Соколов Д. С. Кримінологічна характеристика кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель в Україні. *Право і суспільство*. 2025. № 1. С. 331–337.

4. Sokolov D. Criminology characteristics of criminal offenses in the sphere of public procurement in Ukraine. *Social and Human Sciences. Polish-Ukrainian scientific journal*. 2024. № 3 (43). URL : <https://nsg-articles-2024.blogspot.com/2025/02/202432.html>.

5. Соколов Д. С. Нецільове використання бюджетних коштів у сфері публічних закупівель. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025 № 3. С. 366–368. URL : http://lsej.org.ua/3_2025/88.pdf.

6. Соколов Д. С. Кримінологічна характеристика особи злочинця, що вчиняє кримінальні правопорушення у сфері публічних закупівель. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Юриспруденція». 2025. № 74. С. 34–37.

7. Соколов Д. С. Нормативно-правове забезпечення публічних закупівель як складова кримінологічної безпеки бюджетної сфери України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 4. С. 333–336. URL : http://lsej.org.ua/4_2025/79.pdf.

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Соколов Д. С. Ризики у сфері публічних закупівель. *Current scientific goals, approaches and challenges : materials of III International scientific and theoretical conference* (Riga, Latvijas Republika, 17 January 2025). Riga, 2025. P. 102–105.

9. Соколов Д. С. Кримінальні правопорушення у сфері публічних закупівель. *Modern vision of implementing innovations in scientific studies : V International scientific and theoretical conference* (Marseille, République Française, 14 Février, 2025). Marseille, 2025. P. 56–58.

10. Соколов Д. С. Проблема детермінації злочинності у сфері публічних закупівель в Україні. *Теорія і практика сучасної адміністративістики: регіональний вимір в умовах триваючої зовнішньої агресії* : матеріали наук.-практ. конф. (м. Рівне, 27 бер. 2025 р.). Рівне : Нац. ун-т водного господарства та природокористування, 2025. С. 230–233.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	14
ВСТУП	15
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У СФЕРІ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ В УКРАЇНІ.....	27
1.1. Стан наукових досліджень щодо запобігання порушенням у сфері публічних закупівель.....	27
1.2. Публічні закупівлі як об'єкт кримінологічного дослідження	50
1.3. Суб'єкти запобігання кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель.....	85
Висновки до розділу 1	110
РОЗДІЛ 2. КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ У СФЕРІ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ В УКРАЇНІ	114
2.1. Стан та тенденції кримінальних правопорушень, що вчиняються у сфері публічних закупівель.....	114
2.2. Детермінанти, що впливають на вчинення кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель	139
2.3. Характеристика осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері публічних закупівель	161
Висновки до розділу 2	187
РОЗДІЛ 3. ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ У СФЕРІ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ В УКРАЇНІ.....	192
3.1. Загальносоціальні заходи запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються у сфері публічних закупівель	192
3.2. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються у сфері публічних закупівель	218
Висновки до розділу 3	243
ВИСНОВКИ.....	248
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	255
ДОДАТКИ	280

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АМКУ – Антимонопольний комітет України

БЕБ України – Бюро економічної безпеки України

ДАСУ – Державна аудиторська служба України

ДБР – Державне бюро розслідувань

ДКСУ – Державна казначейська служба України

ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань

КК України – Кримінальний кодекс України

КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України

НАБУ – Національне антикорупційне бюро України

НАЗК – Національне агентство з питань запобігання корупції

ОПК – оборонно-промисловий комплекс

САП – Спеціалізована антикорупційна прокуратура

СБУ – Служба безпеки України

ШІ – штучний інтелект

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Сфера публічних закупівель є однією з найбільш вразливих до корупційних і пов'язаних із ними кримінальних правопорушень, що пояснюється як значними обсягами бюджетних коштів, що витрачаються, так і високим ступенем дискреційності рішень, що приймаються службовими особами при здійсненні процедур закупівель. Виявлені факти зловживань у цій сфері істотно ускладнили процес виділення міжнародної гуманітарної допомоги, постачання військової техніки та озброєння, що підірвало довіру міжнародних партнерів і поставило під загрозу перспективи мобілізації зовнішніх фінансових ресурсів, необхідних для післявоєнної відбудови країни. Так, на охоплені контролем у 2020–2024 рр. майже 15,7 трлн грн публічних коштів у 2020 р. виявлено 970 кримінальних правопорушень, 2021 р. – 1219, 2022 р. – 527, 2023 р. – 1623 та 2024 р. – 2028 із загальними збитками близько 550–600 млн грн, 85 % яких складає безпека та обороноздатність держави, цивільний захист. Крім того, з початком збройної агресії середньорічні темпи зростання злочинності у досліджуваній сфері становлять 202 % (у 2022 р. – 138 %, 2023 р. – 360 %, 2024 р. – 170 %), а коефіцієнт кримінальної протиправності поміж службових осіб склав 0,19 % (у 2023 р. – 0,53 %, 2024 р. – 0,45 %), що свідчить про глибоку криміналізацію зазначеної сфери.

На особливу увагу заслуговує той факт, що з розвитком електронних систем закупівель, як-от Prozorro, посилюється прихований характер кримінальних правопорушень у цій сфері (латентність складає близько 42 %) та набула поширення легалізація (відмивання) коштів через нелегальні або фіктивні структури, зокрема «офшори». Отже, криміногенна вразливість публічних закупівель набула рис системної загрози економічній безпеці України. Вказані негативні тенденції свідчать про суттєве ослаблення кримінологічного контролю за публічними фінансами, що, своєю чергою,

визначає нагальну потребу у формуванні ефективної системи запобігання кримінально протиправним діям у цій сфері. Посилення правоохоронного реагування, вдосконалення механізмів фінансового моніторингу та нормативно-правового регулювання повинні стати ключовими напрямками державної політики у бюджетній сфері.

Теоретичні ідеї впливу на злочинність в економічній галузі та окремих її сегментах висловлювали такі представники вітчизняної правової школи, як: А. Бабенко, О. Бандурка, В. Батиргарєєва, В. Бесчастний, В. Василевич, В. Голіна, Б. Головкін, В. Грищук, Н. Гуророва, О. Джужа, В. Дрьомін, О. Дудоров, А. Закалюк, А. Зелінський, О. Кальман, М. Камлик, О. Кваша, М. Колодяжний, В. Конопельський, І. Копотун, О. Користін, О. Костенко, О. Кулик, О. Литвак, О. Литвинов, М. Мельник, С. Мозоль, Є. Назимко, Ю. Орлов, Т. Пономарьова, Д. Тичина, В. Шаблистий, В. Шакур та ін.

Деякі кримінально-правові аспекти корупційної злочинності у бюджетній сфері досліджували П. Андрушко, Б. Безгинський, О. Бондаренко, В. Борисов, В. Дубас, О. Константинов, Д. Михайленко, М. Михайлова, О. Семенових, В. Трепак, А. Чередарчук, О. Шиян та ін. У кримінологічному напрямі працювали А. Білецький, С. Богаченко, О. Бусол, В. Дараган, Д. Єренко, М. Кікалішвілі, Ю. Ковбасюк, О. Михальченко, Н. Никифорова, Д. Нікітін, О. Олійник, Р. Сосков, В. Трепак, В. Федоренко, С. Чабаненко та ін.

Одержані зазначеними авторами наукові висновки мають істотне значення для комплексного розуміння проблематики, характеризуються фундаментальністю й становлять вагоме підґрунтя для подальшого наукового пошуку. Проте в умовах повномасштабної збройної агресії проти України, різкого погіршення стану економіки та зростання навантаження на державні фінанси особливої актуальності набуває питання забезпечення кримінологічної безпеки в бюджетній сфері. Сучасні виклики засвідчують, що корупційна злочинність у сфері закупівель набула нових, ускладнених форм, що характеризуються високим рівнем організованості, використанням службових повноважень та утворенням злочинних синдикатів із метою систематичного

розкрадання бюджетних ресурсів. Визначальним у цьому контексті є ефективне запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються у сфері публічних закупівель, зокрема в сегменті оборонних закупівель, що здійснюються з дотриманням особливих процедур та умов секретності. Отже, зазначені чинники обумовлюють своєчасність і актуальність кримінологічного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрям дослідження реалізується відповідно до ключових стратегічних документів державної політики у сфері національної безпеки, правопорядку та протидії злочинності, зокрема: Стратегії боротьби з організованою злочинністю (розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 р. № 1126-р), Стратегії воєнної безпеки України (Указ Президента України від 25 березня 2021 р. № 121/2021), Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року (Указ Президента України від 11 серпня 2021 р. № 347/2021), а також Стратегії розвитку оборонно-промислового комплексу України (Указ Президента України від 20 серпня 2021 р. № 372/2021). Враховано також положення Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки (Указ Президента України від 11 травня 2023 р. № 273/2023). Зміст і спрямування дослідження повністю відповідають Тематиці наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок Міністерства внутрішніх справ України на 2020–2024 роки (наказ МВС України від 11 червня 2020 р. № 454).

Мета та завдання дослідження. Метою роботи є теоретичне узагальнення й вирішення комплексного науково-прикладного завдання запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються у сфері публічних закупівель, шляхом застосування кримінологічного інструментарію з розробленням науково обґрунтованих пропозицій і праксеологічних рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності діяльності правоохоронних і регуляторних органів та залучення громадськості до системи

кримінологічної безпеки бюджетної сфери України.

Для досягнення зазначеної мети необхідно виконати такі завдання:

- провести аналіз стану наукових досліджень щодо запобігання порушенням у сфері публічних закупівель в Україні;
- надати характеристику публічним закупівлям як об'єкту кримінологічного дослідження;
- визначити й систематизувати суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються у сфері публічних закупівель;
- охарактеризувати стан та тенденції кримінальних правопорушень, що вчиняються у сфері публічних закупівель в Україні;
- узагальнити детермінанти, що впливають на вчинення кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель;
- виокремити кримінологічно значущі ознаки осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері публічних закупівель;
- сформулювати науково обґрунтоване бачення загальносоціальних заходів запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються у сфері публічних закупівель;

- запропонувати систему спеціально-кримінологічних заходів запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються у сфері публічних закупівель.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають у бюджетній сфері України та окремих її сегментах.

Предмет дослідження – запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються у сфері публічних закупівель в Україні.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети, вирішення дослідницьких завдань і обґрунтування отриманих результатів у дисертаційній роботі використано сукупність загальнонаукових і спеціальних методів пізнання, зокрема: *діалектичний* – застосовувався для всебічного дослідження сфери публічних закупівель, її взаємозв'язку з економічною та воєнною безпекою, а також для аналізу проблем формування та реалізації кримінологічної безпеки у цій сфері (розділи 1–3); *історико-правовий* –

використано під час аналізу еволюції наукової розробки проблематики запобігання правопорушенням у сфері публічних закупівель в Україні (підрозділ 1.1); *формально-логічний* – слугував основою для визначення сфери публічних закупівель як об'єкта кримінальних протиправних посягань, формування кримінологічної характеристики відповідних кримінальних правопорушень (підрозділ 1.2, розділ 2), а також для побудови системи заходів запобігання на загальносоціальному та спеціально-кримінологічному рівнях (підрозділи 3.1, 3.2); *структурно-функціональний* – використано для систематизації суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються у сфері публічних закупівель, та визначення їхніх повноважень у контексті запобігання правопорушенням у бюджетній сфері й окремому його сегменті – сфері публічних закупівель (підрозділ 1.3); *системно-структурний* – застосовано при аналізі проблем забезпечення кримінологічної безпеки бюджетної сфери, зокрема з урахуванням специфіки оборонного сегмента публічних закупівель (розділи 2, 3); *моделювання* – використано для реконструкції механізмів діяльності регуляторних і правоохоронних органів у сфері запобігання правопорушенням (підрозділи 3.1, 3.2); *контент-аналізу* – застосовувався при опрацюванні матеріалів кримінальних проваджень, результатів анкетного опитування з подальшою інтерпретацією отриманих емпіричних даних (розділи 2, 3, додатки); *статистичний* – забезпечив об'єктивний аналіз офіційної статистичної звітності щодо стану злочинності у бюджетній сфері та сфері публічних закупівель (підрозділи 2.1, 2.3, 3.1, 3.2).

Емпіричну базу дослідження становлять результати вивчення 310 вироків, винесених судами України щодо кримінальних правопорушень за ст. ст. 190, 191, 209, 210, 211, 364–368 КК України в усіх регіонах України протягом 2020–2024 рр.; узагальнені результати опитувань 53 прокурорів, 127 слідчих, 98 співробітників оперативних підрозділів, які мають досвід із виявлення та розслідування таких кримінальних правопорушень; звіти та узагальнення Офісу Генерального прокурора, Національної поліції України, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, Бюро

економічної безпеки України, Служби безпеки України, Рахункової палати, Державної аудиторської служби України, Антимонопольного комітету України, Державної казначейської служби України; громадські проєкти й дані аналітичних платформ Transparency International Ukraine, DOZORRO.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших монографічних досліджень, у якому теоретично сформовано концепцію кримінологічної безпеки бюджетної сфери України та реалізовано комплекс праксеологічних заходів запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються у сфері публічних закупівель, із урахуванням сучасних викликів воєнного стану та специфіки функціонування оборонного сегмента публічних фінансів. Найсуттєвішими з них є такі положення:

у перше:

– розроблено концепцію забезпечення кримінологічної безпеки сфери публічних закупівель, що ґрунтується на інтеграції кримінологічного аналізу, безпекових підходів та антикорупційної політики й містить такі складові, як: а) сфера публічних закупівель – цілісна система правових, економічних, організаційних та процедурних відносин, що виникають у процесі закупівлі товарів, робіт і послуг за рахунок державних чи місцевих бюджетів із метою забезпечення потреб органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ та інших суб'єктів, які використовують публічні фінанси; б) *кримінологічна характеристика кримінальних правопорушень*, що передбачає аналіз їхнього стану та динаміки, виявлення основних детермінантів учинення таких правопорушень, типових кримінологічних рис осіб-злочинців, зокрема учасників організованих корупційних угруповань, а також структурно-функціональних особливостей злочинних схем; в) *взаємозв'язки між об'єктом захисту та злочинністю*, а також із інституційною системою кримінологічного реагування, що охоплює органи протидії злочинності, контролю, правозастосування й антикорупційного нагляду; г) *заходи запобігання кримінальним правопорушенням* – як інструмент

досягнення належного рівня бюджетної безпеки, спрямований на забезпечення прозорості процедур закупівель, формування добросовісного конкурентного середовища, усунення корупційних ризиків та підвищення інституційної спроможності у сфері державного фінансового контролю;

– науково доведено доцільність впровадження у практику запобігання кримінальним правопорушенням у сфері публічних (зокрема, оборонних) закупівель методики ризик-індикаторів, що забезпечує системний аналіз процедур закупівлі на всіх етапах із метою виявлення корупційних вразливостей, а також формування об'єктивних висновків щодо їхньої прозорості й правомірності;

– запропоновано стратегічні напрями розвитку сфери публічних закупівель, які передбачають переосмислення нормативного підходу щодо запобігання кримінальним правопорушенням, зумовленим корупцією, шляхом визнання їх як деструктивного соціально-правового феномена, особливо в умовах воєнного стану, як-от: постановка та реалізація алгоритмізованих завдань забезпечення кримінологічної безпеки у контексті збройного конфлікту; прийняття Плану заходів із запобігання корупційним кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель на період до 2030 року із розробленою автором системою інтегрованих економічних, правових, політичних, інформаційних та організаційно-інституційних кримінологічних механізмів, спрямованих на моніторинг, ідентифікацію та мінімізацію ризиків у бюджетній сфері; впровадження інструментів кримінологічної розвідки з метою виявлення фінансових операцій ризикового характеру та діяльності конвертаційних центрів із використанням сучасних інформаційно-аналітичних систем, штучного інтелекту (GenAI); системне вивчення причин та умов вчинення правопорушень у такій сфері; мінімізація рівня корупції, підвищення прозорості та ефективності процедур закупівель; створення конкурентного середовища та розвиток добросовісної конкуренції; формування висококваліфікованого кадрового потенціалу з урахуванням морально-етичних принципів та стандартів професійної доброчесності;

– теоретично обґрунтовано застосування методу кримінологічної розвідки як стратегічного інструменту запобігання кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель із реалізацією на організаційному (діяльність оперативних підрозділів правоохоронних органів) та інформаційно-аналітичному (запровадження моделі безпекової діяльності, керованої аналітикою, яка передбачає інтеграцію аналітичного потенціалу в ухвалення оперативних рішень: кримінальний аналіз; розвідка на основі відкритих джерел (OSINT); аналіз великих обсягів даних (Big Data); структурування, фільтрація та накопичення релевантної інформації за допомогою штучного інтелекту (GenAI), платформи ідентифікації змов учасників тендерів («ML»)) рівнях;

удосконалено:

– теоретичні підходи до визначення кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель як суспільно небезпечних діянь, передбачених КК України, що посягають на встановлений правопорядок у сфері закупівель товарів, робіт і послуг за бюджетні кошти, вчиняються умисно з метою отримання неправомірної вигоди або внаслідок зловживання службовим становищем та спричиняють або можуть спричинити істотну шкоду державним чи комунальним інтересам, правам та законним інтересам фізичних чи юридичних осіб, і на цій основі систематизацію кримінальних правопорушень, що є основою для забезпечення кримінологічної безпеки у бюджетній сфері й розроблення дієвих заходів запобігання на різних кримінологічних рівнях;

– класифікацію суб'єктів забезпечення кримінологічної безпеки бюджетної сфери на: *контрольно-наглядові* – суб'єкти формування загальної бюджетної безпекової політики, що визначають правила, норми та стандарти публічних закупівель, розробляють і впроваджують необхідні для практичного втілення організаційно-правові механізми, процедури, контролюють їх виконання та вживають заходів щодо усунення детермінантів і запобігання правопорушенням (Рахункова палата, ДАСУ, АМКУ, ДКСУ (загальна компетенція), тендерні комітети, внутрішні аудитори (внутрішня компетенція)); *правоохоронні* – суб'єкти, діяльність яких безпосередньо спрямована на

запобігання правопорушенням у сфері публічних закупівель (Національна поліція України, Бюро економічної безпеки України, НАБУ, ДБР, СБУ, прокуратура); *громадські* – здійснюють моніторинг тендерних процедур, використовуючи систему Prozorro, аналітичні модулі ВІ Prozorro, відкриті реєстри, Єдиний державний реєстр судових рішень та ін. (громадські організації, журналісти-розслідувачі, експерти-аналітики, аналітичні платформи – Transparency International Ukraine, DOZORRO та ін.);

– кримінологічну характеристику кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель із виокремленням стану та тенденцій кримінальних протиправних діянь; детермінантів, що сприяють їх учиненню; кримінологічних ознак особи-злочинця та організованих корупційних оборонно-промислових синдикатів і зв'язків виокремлених елементів із системою кримінологічного реагування, зокрема в умовах воєнного стану;

– систематизацію детермінантів на правові, економічні, організаційні та морально-психологічні з виокремленням головного – корупційних ризиків під час планування закупівель, формування тендерної документації, обрання процедури;

дістало подальшого розвитку:

– зміст злочинних технологій (фальсифікаційно-документальних, маніпуляційно-процедурних, фіктивно-змовницьких, службово-корупційних, фінансово-легалізаційних), індикатори встановлення ознак кримінальних правопорушень (процедурні, фінансові, фіктивні, договірні, технічні) й типовий механізм учинення кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель, що охоплює послідовні етапи: розподіл публічних фінансів – формальне перерахування – фіктивне отримання товарів/послуг – визначення або спотворення цільового призначення – вивільнення залишків – маскування грошових потоків;

– порядок взаємодії правоохоронних органів із контрольно-наглядовими (уповноваженими на проведення державного фінансового контролю, аудиту, інспектування, перевірки закупівель та моніторингу закупівлі) щодо

запобігання кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель із метою усунення виявлених під час здійснення державного фінансового контролю порушень законодавства та притягнення до відповідальності винних осіб;

– кримінологічна характеристика осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері публічних закупівель, із розподілом залежно від: мотиваційної спрямованості – на звичайний, ситуативний, цільовий, випадковий, опосередкований типи; службово-рольової функції – на «професіоналів» (організація схем, ухвалення ключових рішень, створення сприятливих умов для привласнення бюджетних коштів); «координаторів» (стратегічне планування, оперативне керівництво, забезпечення узгодженості дій усіх учасників схеми); «техніків» (технічна підтримка схеми, маніпуляції з документацією, підготовка фальсифікованих даних); «пособників» (надання експертних висновків «під замовлення», блокування перевірок, створення ілюзії законності дій, «нейтралізація» зовнішнього контролю);

– концептуалізація загальносоціальних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель за рівнями (оперативний, тактичний, стратегічний), що ґрунтується на перегляді та коригуванні чинної парадигми антикорупційного законодавства шляхом: запровадження кодексів доброчесності з чітко визначеними засадами, базовими принципами, підставами, процедурою та правовими наслідками проведення перевірок їх дотримання; удосконалення механізмів фінансового стимулювання викривачів корупції; посилення наглядової функції щодо дій державних замовників, зокрема на етапі укладення договорів про оборонні закупівлі, з обов'язковим інформуванням суб'єктів, уповноважених на запобігання кримінальним правопорушенням (надано пропозиції до законів України «Про запобігання корупції», «Про оборонні закупівлі» та КК України);

– підходи до впровадження моделі антикорупційного захисту публічних закупівель шляхом управління ризиками: перша лінія захисту – операційний рівень управління ризиками (структурні підрозділи замовника, що

безпосередньо здійснюють процеси планування, ініціювання та супроводу закупівель); друга – контроль та управління ризиками (нагляд і моніторинг ризиків, координація дій першої лінії); третя – незалежний аудит і нагляд (внутрішній аудит, що виконує функцію незалежної оцінки ефективності функціонування внутрішньої системи контролю); додаткові рівні: зовнішній контроль та нагляд.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження здобувач виконав самостійно, всі сформульовані в ньому положення та висновки обґрунтував на основі особистих досліджень. Нові наукові результати дисертації автор одержав особисто. У науковій статті «Кримінальні правопорушення у сфері публічних закупівель як об’єкт кримінологічного дослідження», підготовленій разом із І. Копотуном, особисто здійснено аналіз кримінальних правопорушень у сфері закупівель. У науковій статті «Кримінологічна характеристика кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель в Україні», підготовленій разом із І. Копотуном, дисертант надав кримінологічну характеристику окремим кримінальним правопорушенням у сфері закупівель.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що матеріали дослідження впроваджено та мають перспективи подальшого використання у:

– *законотворчій діяльності* – шляхом внесення проєктів змін та доповнень до КК України, законів України «Про запобігання корупції», «Про оборонні закупівлі»;

– *практичній діяльності* – при розробленні й удосконаленні відомчих нормативно-правових актів, підготовці методичних рекомендацій із питань організації запобігання кримінальним правопорушенням у бюджетній сфері з огляду на збройний конфлікт та умови воєнного стану;

– *освітньому процесі* – під час підготовки навчально-методичних матеріалів та викладання навчальних дисциплін «Кримінологія», «Профілактика кримінальних правопорушень», «Аналіз та прогнозування

злочинності» (акт впровадження в освітній процес ННІ права Національного університету водного господарства та природокористування від 11.03.2025).

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дослідження оприлюднені автором у виступах на міжнародних науково-практичних конференціях, зокрема: «Current scientific goals, approaches and challenges» (м. Рига, Латвія, 17 січня 2025 р.); «Modern vision of implementing innovations in scientific studies» (м. Марсель, Франція, 14 лютого 2025 р.); «Теорія і практика сучасної адміністративістики: регіональний вимір в умовах триваючої зовнішньої агресії (м. Рівне, 27 березня 2025 р.).

Публікації. Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, відображено у десяти наукових працях, із яких п'ять – статті у виданнях, віднесених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, одна – стаття у зарубіжному періодичному виданні, три – тези наукових доповідей, оприлюднених на міжнародних науково-практичних конференціях, ще одна – розділ у зарубіжній колективній монографії.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з основної частини (вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків), списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 291 сторінку, із них основний текст дисертації – 240 сторінок. Список використаних джерел налічує 262 найменування та займає 25 сторінок. Чотири додатки розміщено на 12-и сторінках.

Розділ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У СФЕРІ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ В УКРАЇНІ

1.1. Стан наукових досліджень щодо запобігання порушенням у сфері публічних закупівель

Національним інтересам України відповідає сталий розвиток національної економіки, інтеграція в європейський економічний, правовий та безпековий простір, а також розвиток рівноправного і взаємовигідного співробітництва з іншими державами на основі міжнародного права, економічного партнерства та фінансової безпеки [209]. В умовах глобалізації такі орієнтири є не лише стратегічною метою державної політики, але й ключовою умовою забезпечення суверенітету, економічної самодостатності та стійкості фінансової системи України. Розбудова ефективної системи управління у сфері фінансів, включно з прозорими механізмами публічних закупівель, є важливим інструментом для зменшення корупційних ризиків, посилення інституційної довіри та формування привабливого інвестиційного клімату. Отже, захист фінансових інтересів держави, запобігання порушенням у цій сфері та подолання проявів тіньової економіки безпосередньо корелює з реалізацією національних інтересів України в сучасному геополітичному й економічному контексті [4].

Однак зростання тіньового сектора економіки та протиправність практично в усіх сферах господарювання стримує розвиток ринкових відносин в Україні, загрожуючи національним інтересам та національній безпеці держави, підриває довіру до демократичних інститутів і цінностей, спричиняючи занепокоєння в суспільстві та критичні оцінки міжнародних експертів. За таких умов питання захисту національних інтересів держави у

фінансовій сфері набирає особливої ваги [183]. Водночас у зв'язку зі швидкою зміною ринкової кон'юнктури на глобальних ринках стан вітчизняного фінансового сектора дедалі складніше вдається регулювати та, відповідно, належною мірою здійснювати контроль у ньому. Зважаючи на такі обставини, постає нагальна потреба у впровадженні ефективних заходів, спрямованих на забезпечення економічної, фінансової й бюджетної безпеки України [28], зокрема за допомогою кримінологічного інструментарію, результатом застосування якого має стати належний рівень саме кримінологічної безпеки [188]. Ба більше, в умовах збройного конфлікту питання ефективного реагування на кримінальні правопорушення у бюджетній сфері набуває критичної актуальності, оскільки від стабільності та прозорості бюджетних процесів безпосередньо залежить фінансова стійкість держави.

Водночас виявлено, що недостатність ужитих заходів у боротьбі з правопорушеннями у сфері використання бюджетних коштів, відсутність сучасних адаптованих кримінологічних методик, а також воєнний стан істотно ускладнили запобігання кримінальним протиправним діям, зокрема у сфері публічних закупівель. Проблематика запобігання порушенням у сфері публічних закупівель в Україні набуває дедалі більшої актуальності у зв'язку з необхідністю ефективного використання бюджетних коштів, підвищення прозорості державного сектора та запобігання корупції. Науковий інтерес до цієї тематики формується на стику *економіко-правових досліджень, адміністративного, господарського, кримінального права та кримінології*.

Питання ефективного формування та використання бюджетних коштів розглядалося ще в умовах початкової стадії ринкових трансформацій української економіки. Зокрема, у дисертаційному дослідженні Ю. Ляшенка *«Формування бюджетних коштів України в умовах ринкової трансформації економіки (теорія і практика)»* (2000) було з'ясовано ключові економічні умови, що впливали на становлення бюджетної системи України під час переходу до ринку. Автор охарактеризував податкову систему як базовий механізм акумулювання бюджетних ресурсів, виокремивши її недоліки та

потенціал у частині забезпечення фінансової стійкості держави [108]. Особливу увагу Ю. Ляшенко приділив державним соціальним фондам, запропонувавши концептуальну ідею їх включення до податкової системи як окремого елемента, що забезпечуватиме фінансування пенсійного забезпечення, соціального страхування та допомоги по безробіттю. З метою підвищення фіскальної ефективності вчений також обґрунтував доцільність вилучення економічно необґрунтованих податкових пільг, які не лише зменшують доходну частину бюджету, але й спотворюють конкуренцію на ринку.

Питання бюджетного забезпечення місцевого самоврядування та вертикальної організації фінансової системи України досліджував О. Мечинський у дисертаційному дослідженні (2001), присвяченому проблемам формування та розподілу бюджету органів місцевого самоврядування. Автор констатував, що структура бюджетної системи України побудована за ієрархічною моделлю, складовими якої є державний, обласний, районний та місцеві бюджети базового рівня – міські, сільські, селищні [123]. Він звернув увагу на практику «регулювання зверху», тобто впливу вищих рівнів бюджетної системи на нижчі через механізм нормативного розподілу коштів. Це, на його думку, формує надмірну фінансову залежність місцевих бюджетів, знижує їхню самостійність та мотивацію до ефективного управління місцевими ресурсами. Автор відзначив також порушення балансу між податковими надходженнями та дотаціями, що призводить до невиправданої централізації ресурсів та ігнорування економічного потенціалу окремих територій. Зокрема, неврахування фактичного економічного стану регіонів та позитивної динаміки їхніх доходів є чинником, що перешкоджає розвитку фінансової самодостатності громад і суперечить принципу бюджетної децентралізації.

Також варто звернути увагу на дослідження Є. Овсяннікова, присвячене правовому регулюванню виконання бюджетів за видатками в Україні (2017). У своїй роботі автор зосередився на аналізі змісту та структури бюджетних видатків, особливостях виконання державного і місцевих бюджетів у частині видатків, а також механізмах контролю за їх реалізацією. Науковець

обґрунтував положення про те, що ефективне виконання бюджетів є важливим чинником забезпечення соціальних і економічних прав громадян [144].

Крім того, заслуговує на увагу кваліфікаційна наукова праця Л. Марченка (2021), в якій автор дослідив особливості реалізації державної політики у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів. Учений обґрунтував принципи функціонування системи казначейського обслуговування та запропонував шляхи удосконалення ключових механізмів її функціонування в умовах цифровізації публічного управління. Важливим результатом цієї роботи стало також уточнення понятійно-категоріального апарату державного управління, зокрема конкретизація змісту поняття «виконання бюджету», котре було запропоновано трактувати як стадію бюджетного процесу, що охоплює оперативну мобілізацію доходів і своєчасне, повне та безперервне фінансування затверджених видатків за програмами з дотриманням принципів ефективності, результативності, публічності та прозорості управління бюджетними коштами [112].

Дотичними до проблематики запобігання кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель є також наукові розвідки вчених-адміністративістів. Зокрема, у своїй дисертаційній роботі І. Проць (2016) ґрунтовно дослідив питання адміністративної відповідальності за правопорушення в бюджетній сфері; проаналізував підстави та види заходів адміністративної та фінансово-правової відповідальності за відповідні правопорушення, окреслив коло суб'єктів, уповноважених на застосування таких заходів, а також визначив специфіку правового механізму притягнення до відповідальності за порушення у сфері бюджетних правовідносин [187]. Такі положення становлять важливу теоретико-практичну основу для подальших досліджень у напрямі запобігання зловживанням у сфері публічних фінансів.

Варто виокремити дисертаційне дослідження О. Германа «Адміністративно-правове забезпечення взаємодії суб'єктів протидії порушенням бюджетного законодавства» (2021) [29], в якому запропоновано розглядати взаємодію суб'єктів протидії як діяльність кількох (не менше двох)

суб'єктів, що впливають один на одного та на бюджетну деліктність притаманними їм засобами й методами з метою досягнення спільного результату – зниження рівня порушень бюджетного законодавства до фінансово безпечного й соціально прийняттого. Автор обґрунтував, що ефективна протидія бюджетним правопорушенням передбачає комплексну діяльність уповноважених суб'єктів, яка охоплює: формування державної політики (із визначенням координаційного механізму); попередження (виявлення та усунення причин і умов деліктів); безпосереднє виявлення, припинення правопорушень і притягнення винних до відповідальності; а також ліквідацію негативних наслідків таких правопорушень. Науковець визначив, що система суб'єктів протидії порушенням бюджетного законодавства охоплює вищі органи державної влади, які формують відповідну політику, суди, що здійснюють правосуддя, органи бюджетного контролю та правоохоронні органи, що здійснюють практичні заходи реагування [141]. Обґрунтованою є теза автора про те, що наявність у системі взаємодії суб'єктів із різних гілок влади, які мають різні функціональні завдання, актуалізує необхідність координації їхніх дій, особливо в контексті розслідування кримінальних правопорушень у бюджетній сфері.

Не можна залишити поза увагою й дослідження В. Шаркової, присвячене адміністративній відповідальності за правопорушення у сфері державних закупівель. У цій роботі розкрито зміст юридичного складу адміністративного правопорушення у зазначеній сфері з урахуванням обов'язкових (об'єктивних та суб'єктивних) і факультативних (наявність корупційного мотиву або мети) елементів. Автором виокремлено специфіку об'єкта та предмета правопорушення, ознак об'єктивної сторони, особливості суб'єкта (зокрема, юридичної особи публічного права), а також форми вини.

Крім того, в цьому дослідженні науково обґрунтовано зв'язок між юридично визначеними підставами адміністративної відповідальності та ефективністю запобігання правопорушенням у сфері державних закупівель. Зазначений підхід включає взаємодію уповноважених державних органів,

суб'єктів господарювання та інститутів громадянського суспільства. Автор пропонує розширити повноваження громадських рад шляхом надання їм додаткових інструментів для доступу до інформації щодо публічних фінансів і державних закупівель, а також наділити контрольні органи функцією системного моніторингу законодавства у сфері закупівель з метою виявлення та усунення корупційних ризиків [244].

Значний внесок у розвиток тематики публічних закупівель зроблено й Ю. Оврамцем, який у дисертаційному дослідженні «Адміністративно-правові процедури публічних закупівель в Україні» (2023) сформулював науково обґрунтовані пропозиції щодо оптимізації законодавчого регулювання адміністративно-правових процедур публічних закупівель. Особливу увагу він приділив необхідності адаптації таких процедур до умов воєнного стану, а також гармонізації національного законодавства з правовою системою Європейського Союзу. Автор пропонує визначати адміністративно-правове регулювання публічних закупівель як цілеспрямований вплив норм адміністративного права на процес закупівель за державні кошти з метою належного виконання державою покладених на неї функцій за допомогою ефективних правових механізмів.

У світлі новітніх безпекових викликів не можна оминати й такі дисертаційні дослідження: В. Повидиша «Адміністративно-правове забезпечення державного замовлення для обороноздатності України» (2023) [153] – у цій праці проаналізовано правові засади формування та реалізації державного оборонного замовлення, а також запропоновано нову модель правового забезпечення закупівель у сфері обороноздатності. Автор наголошує, що підвищення оборонного потенціалу держави, зокрема шляхом нарощування обсягів відповідних закупівель, потребує системного вдосконалення нормативно-правової бази; М. Одухи, який у науковій роботі «Публічне адміністрування публічних закупівель в Україні» запропонував вузький доктринальний підхід до адміністративної процедури публічних закупівель, що відрізняється від широкого правозастосовного алгоритму. У межах цього

підходу автор виділяє вісім основних конкурентних етапів, які логічно структуровані та охоплюють адміністративні дії, пов'язані з: 1) плануванням закупівель; 2) їх оголошенням та проведенням відкритих торгів; 3) прийманням тендерних пропозицій; 4) розглядом та оцінюванням пропозицій; 5) укладенням договору про закупівлю; 6) забезпеченням публічного контролю за виконанням умов договору; 7) здійсненням моніторингу; 8) реалізацією процедур оскарження. Запропонована модель дозволяє чітко окреслити межі адміністративного регулювання на кожному з етапів закупівельного процесу та сприяє удосконаленню правового забезпечення публічного адміністрування у зазначеній сфері [147]; Д. Кияна «Адміністративно-правовий механізм вирішення спорів у сфері публічних закупівель в Україні», в якому акцентовано увагу на тому, що державний контроль у сфері публічних закупівель здійснюється виключно чітко визначеними законодавством суб'єктами державної влади – Рахунковою палатою, Антимонопольним комітетом України та центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного фінансового контролю. У межах дослідження автор визначає державний контроль у цій сфері як діяльність уповноважених центральних та територіальних органів виконавчої влади в межах встановлених законодавством повноважень, спрямовану на забезпечення законності, виявлення, запобігання і припинення порушень вимог законодавства з боку суб'єктів, що здійснюють публічні закупівлі. Контрольна діяльність, на думку науковця, реалізується за допомогою таких інструментів, як державний фінансовий аудит, інспектування, перевірка закупівель та моніторинг закупівель. Зазначене тлумачення дозволяє чітко окреслити межі повноважень державних органів у механізмі контролю та гарантувати ефективне правозастосування у сфері публічних закупівель [73].

Таким чином, дисертаційні дослідження зазначених авторів мають вагоме теоретико-прикладне значення для цілей цього дослідження. Сформульовані в них доктринальні положення можуть бути використані як основа для розробки ефективних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері

публічних закупівель, а також для підвищення рівня взаємодії між суб'єктами, уповноваженими на протидію злочинності у бюджетній сфері.

Крім того, слід звернути увагу на наукові розробки кримінально-правового спрямування, присвячені характеристиці та кримінальній відповідальності за вчинення правопорушень у бюджетній сфері. Значний внесок у розроблення концептуальних засад відповідальності за нецільове використання бюджетних коштів зробив О. Дудоров у монографії «Злочини у сфері господарської діяльності: кримінально-правова характеристика» (2003). У цій роботі представлено ґрунтовну кримінально-правову характеристику злочинів, передбачених розділом VII Особливої частини КК України, здійснено їх авторську класифікацію, а також проаналізовано відповідні склади злочинів із використанням положень господарського, фінансового та іншого регулюючого законодавства й правозастосовної практики. Значну увагу приділено також вивченню зарубіжного досвіду боротьби з економічними злочинами та проблематиці правової кваліфікації окремих злочинів [52].

Актуальним є й дослідження О. Шиян (2017), присвячене кримінально-правовій відповідальності за нецільове використання бюджетних коштів. Авторка не лише висвітлила історичні аспекти виникнення цього явища, а й надала його всебічну кримінально-правову характеристику, зосередившись на спеціальних аспектах відповідальності за злочин, передбачений ст. 210 КК України. Зокрема, в її роботі обґрунтовано, що складність кваліфікації цього правопорушення зумовлена бланкетністю диспозиції відповідної кримінально-правової норми. У зв'язку з цим сформульовано пропозиції щодо внесення змін до кримінального законодавства [248].

У тому самому році інший вчений, С. Чабаненко провів дослідження «Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам, пов'язаним із діяльністю позабюджетних цільових фондів». Дисертацію присвячено здійсненню кримінологічної характеристики та визначенню основних напрямів запобігання злочинам, пов'язаним із діяльністю позабюджетних цільових фондів. На основі сучасної методології кримінально-правових і

кримінологічних досліджень проаналізовано теоретичні засади вивчення цієї категорії злочинів із виокремленням кількісних і якісних показників, а також слідчу та судову практику. Особливу увагу автор приділив нормативно-правовому регулюванню функціонування позабюджетних фондів, виявленню прогалин у чинному законодавстві та формулюванню пропозицій щодо його удосконалення. У межах дослідження розкрито ключові проблеми правового регулювання використання державних коштів у діяльності позабюджетних цільових фондів. Із метою з'ясування специфіки предмета злочинів, пов'язаних із такою діяльністю, здійснено теоретичне визначення поняття «державні кошти» та суміжних категорій. На підставі отриманих результатів обґрунтовано необхідність внесення змін до чинного законодавства України. Також у роботі проаналізовано сучасні підходи до розуміння механізмів запобігання злочинності в окресленій сфері, запропоновано структуровану систему превентивних заходів, орієнтованих як на усунення причин та умов вчинення злочинів, так і на підвищення ефективності контролю за діяльністю позабюджетних цільових фондів [236].

Вагоме значення має наукова робота А. Чередарчука «Кримінально-правове забезпечення охорони публічних закупівель» (2021) [238]. Автором встановлено, що характерною особливістю кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель є їхній міжгалузевий характер, оскільки відповідні діяння передбачені у різних розділах Особливої частини Кримінального кодексу України. Спільною рисою таких правопорушень є те, що вони вчиняються в контексті реалізації процедур публічних закупівель, зокрема під час планування, оголошення, проведення тендерів, визначення переможця, укладення чи виконання договору. У результаті дослідження обґрунтовано, що з урахуванням зазначеної специфіки відсутня об'єктивна необхідність у виокремленні спеціального складу злочину у сфері публічних закупівель у Кримінальному кодексі України. Наявний масив кримінально-правових норм, що охоплює злочини у сфері службової діяльності, корупції, підроблення документів та легалізації доходів, дозволяє адекватно кваліфікувати відповідні

правопорушення без запровадження окремої статті.

Слід звернути увагу й на дисертаційне дослідження О. Константинова «Кримінальна відповідальність за видання нормативно-правових актів, що зменшують надходження бюджету або збільшують витрати бюджету всупереч закону» (2021). У роботі проаналізовано теоретичні, методологічні та правові засади досліджуваного явища, здійснено історико-правовий аналіз українського законодавства та порівняльно-правове дослідження іноземного досвіду. Автор охарактеризував об'єктивні та суб'єктивні ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 211 КК України, визначив особливості його відмежування від суміжних складів злочинів, а також запропонував шляхи вдосконалення правового регулювання та практики правозастосування у цій сфері [79].

У цьому контексті важливим є дисертаційне дослідження О. Семенових «Кримінальна відповідальність за нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням» (2024) [196]. У роботі визначено, що до об'єктивних ознак складу цього правопорушення належать як характеристики об'єкта кримінально-правової охорони (зокрема, об'єкт за вертикаллю і горизонталлю, предмет і потерпілий), так і ознаки об'єктивної сторони – форми діяння, наслідки, причинний зв'язок, способи й засоби вчинення. Особливу увагу приділено розкриттю впливу предмета злочину на розуміння суспільно небезпечних наслідків у вигляді істотної шкоди відповідно до ч. 2 ст. 11 КК України. Автор доводить, що саме наявність предмета правопорушення як обов'язкової ознаки об'єкта дозволяє констатувати настання істотної шкоди – незначної істотної чи істотної – як обов'язкового елемента об'єктивної сторони цього складу злочину.

Отже, узагальнені положення зазначених наукових досліджень становлять ґрунтовну теоретичну базу для формування сучасної моделі кримінально-правового запобігання кримінальним правопорушенням у бюджетній сфері, а також слугують підґрунтям для вдосконалення

кримінального законодавства і практики його застосування.

Окрему групу теоретико-праксеологічних джерел становлять наукові дослідження, присвячені запобіганню кримінальним правопорушенням у бюджетній сфері. Зокрема, у науково-практичному посібнику «Запобігання злочинам, пов'язаним з незаконним використанням бюджетних коштів» (2011), підготовленому колективом авторів у складі В. Кулакова, С. Мірошніченка, В. Руфанової, О. Титаренка та ін., надано кримінологічну та кримінально-правову характеристику відповідних злочинів. У праці розглянуто рівень, структуру та динаміку цих злочинів, способи їх учинення, особливості особи правопорушника, проблеми кваліфікації, а також фактори, що зумовлюють їх вчинення. Окрему увагу приділено запобіжним заходам, зокрема загальносоціальним і спеціально-кримінологічним, а також організації прокурорського нагляду за додержанням законодавства в бюджетній сфері [58].

Цінним у контексті теми є також дослідження О. Олійника (2015), який проаналізував незаконне використання бюджетних коштів у Збройних Силах України як об'єкт кримінологічних досліджень. Автор визначив детермінанти цього явища, систематизував основні напрями запобігання йому та наголосив на доцільності впровадження програмно-цільового методу як ефективної технології управління бюджетом Збройних Сил України. Зокрема, він виділив кілька груп правопорушень: у сфері закупівель товарів і послуг, під час будівництва та придбання житла, у процесі речового забезпечення та харчування, а також під час управління військовим майном. За результатами аналізу статистичних даних автор дійшов висновку, що більшість зловживань припадає на утримання особового складу, закупівлю озброєння та будівництво житла. Причинами латентності злочинів названо неналежний контроль, корупційні прояви та високий рівень професійної підготовки злочинців. Запропоновано напрями протидії: боротьба з корупцією, вдосконалення нормативно-правової бази, зміна соціально-економічних пріоритетів у військовій галузі, посилення фінансового контролю та ролі громадськості у бюджетному процесі [148].

Варто зазначити, що окремі аспекти безпосередньо запобігання кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель у 2017 р. були предметом дослідження В. Дарагана, який у монографії «Протидія злочинам у сфері державних закупівель підрозділами Департаменту захисту економіки Національної поліції України» висвітлив теоретико-правові та організаційно-тактичні проблеми оперативно-розшукової протидії злочинам у сфері державних закупівель, що її здійснюють підрозділи Департаменту захисту економіки Національної поліції України. Автор запропонував шляхи підвищення ефективності цієї діяльності з огляду на практичні аспекти функціонування правоохоронних органів. Проведений ученим аналіз фахової юридичної літератури засвідчив, що значна частина наукових досліджень зосереджена переважно на окремих аспектах протидії злочинам у сфері державних закупівель, і більшість із них втратила практичну актуальність у зв'язку з прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу України, а також внаслідок реформування органів внутрішніх справ. У зв'язку з цим для вирішення сучасних проблем протидії злочинам у сфері державних закупівель силами кримінальної поліції необхідним є проведення цілеспрямованих досліджень, присвячених тим питанням, що досі залишаються недостатньо розробленими або потребують ґрунтовного переосмислення в умовах оновленого нормативно-правового середовища та трансформації системи правоохоронних органів [37].

Значний інтерес становить і дисертаційне дослідження Р. Соскова «Кримінологічна характеристика та запобігання органами прокуратури злочинам, пов'язаним з незаконним використанням бюджетних коштів» (2019). У роботі обґрунтовано, що система суб'єктів запобігання таким злочинам охоплює: органи, що визначають державну політику і формують нормативно-правову базу у відповідній сфері (Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України); органи, що здійснюють координацію діяльності (Рада національної безпеки і оборони України); – правоохоронні органи (суди, прокуратура, Національна поліція України, СБУ); інституції, що

опосередковано впливають на запобігання (наприклад, Державна казначейська служба України) Автором доведено, що, попри звуження функціонального обсягу, органи прокуратури зберігають ключове значення у системі загальносоціального запобігання зазначеним правопорушенням. Їхня діяльність реалізується на двох рівнях: координаційному (у взаємодії з іншими органами) та правоохоронному (безпосереднє реагування на правопорушення) [204].

На особливу увагу заслуговує наукова праця Д. Нікітіна «Кримінологічна характеристика та запобігання нецільовому використанню бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням» (2021). У дослідженні створено сучасну модель кримінологічної характеристики правопорушень зазначеної категорії, що охоплює кількісно-якісні показники, характеристику особи злочинця, систему детермінант злочинності, а також запропоновано комплекс заходів із запобігання цим кримінальним проявам. Автор виокремлює основні чинники соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за такі діяння, як-от: соціально-кримінологічний, культурно-історичний, конституційно-правовий, нормативно-правовий, економічний та міжнародно-правовий. На підставі аналізу автор дійшов висновку про погіршення стану запобігання злочинності у цій сфері в Україні, що супроводжується поступовим зростанням рівня її латентності. Така негативна тенденція, на думку дослідника, обумовлена низкою чинників: відсутністю комплексної державної програми профілактики злочинів у сфері нецільового використання бюджетних коштів; низьким рівнем оперативної інформації про злочинні наміри та недостатньою ефективністю розкриття правопорушень із боку правоохоронних органів; відсутністю єдиного спеціалізованого державного органу, відповідального за координацію заходів із запобігання та протидії економічній злочинності [138]. Зазначене дослідження створює вагоме теоретичне підґрунтя для подальшого вдосконалення кримінологічної політики у сфері охорони бюджетних правовідносин та сприяє розвитку національної системи превентивних заходів.

Така група наукових доробків формує концептуальне підґрунтя для розроблення ефективної моделі кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним із незаконним використанням бюджетних коштів, і заслуговує на впровадження у практику діяльності органів публічної влади та правоохоронних інституцій.

У Стратегії економічної безпеки України зазначено, що національним інтересам України відповідає сталий розвиток національної економіки, інтеграція в європейський простір, а також перспективи рівноправного взаємовигідного співробітництва з іншими державами [209]. Корупція створює системну загрозу безпеці, стабільності держави та суспільства в Україні, оскільки негативно впливає на національну економіку. Як засвідчило соціологічне дослідження, проведене компанією Gradus Research Company в період із 01 до 09 листопада 2022 р. серед 203 респондентів чоловічої та жіночої статі, які є представниками української бізнес-аудиторії (власниками/керівниками малого, середнього та великого українського бізнесу), запорукою відновлення України 61 % опитаних насамперед убачають боротьбу з корупцією [132].

Як слушно зауважує А. Вознюк, корупція була, є і, очевидно, буде (принаймні в найближчому майбутньому) однією з найбільш масштабних та глобальних проблем в Україні. Попри те, що протягом останніх років ужито низку системних заходів із протидії корупції, вона досі поширена в різних сферах суспільного життя українців [26, с. 21]. Публічні закупівлі напряму пов'язані з корупцією, а отже, дослідження сутності корупційної поведінки, що лежить в основі здійснення закупівель, є нагальним і першочерговим.

Починаючи з 1995 р. М. Мельник у дисертаційному дослідженні «Кримінологічні та кримінально-правові проблеми протидії корупції» [119], а також у низці монографічних праць – «Хабарництво: загальна характеристика, проблеми кваліфікації, удосконалення законодавства» (2000) [120], «Корупція: сутність, поняття, заходи протидії» (2001) [118], «Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії)» (2004) [117] –

здійснив фундаментальне дослідження кримінально-правових і кримінологічних засад протидії такому соціально небезпечному явищу, як корупція.

Значущість наукового доробку М. Мельника полягає, з одного боку, у формуванні ґрунтовного теоретичного бачення соціальної сутності, правової природи, причинної зумовленості та негативних наслідків корупції; з іншого – у запровадженні системного підходу до аналізу корупційних правопорушень у межах національного законодавства. Дослідником було запропоновано класифікацію корупційних злочинів, визначено їхні правові ознаки, а також розроблено концептуальну модель протидії цьому явищу. Зокрема, обґрунтовано зміст, мету, завдання, основні напрями, принципи, суб'єктів та засоби протидії корупції, що зберігають наукову актуальність і в умовах сучасного правового розвитку України.

Питанням протидії кримінальним правопорушенням, зокрема у сфері корупції, присвячено монографію В. Борисова «Актуальні проблеми протидії корупції» (2012 р.) [2]. У цій праці розкрито зміст поняття корупційних злочинів та їх класифікацію з урахуванням ступеня суспільної небезпечності. Особливу увагу приділено визначенню кола суб'єктів таких злочинів, зокрема осіб, які здійснюють професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг. Автор також проаналізував антикорупційні стандарти, які мають бути враховані під час прийняття кримінальних процесуальних рішень. У роботі висвітлено антикорупційний досвід України та зарубіжних держав, що слугує основою для розробки вдосконаленої моделі вітчизняної антикорупційної політики. Значущими є також здійснений у монографії аналіз методологічних підходів до дослідження проблем боротьби з корупцією та характеристика національного механізму протидії цьому явищу з урахуванням оцінок європейських і міжнародних моніторингових структур [2]. Таким чином, праця В. Борисова становить вагоме наукове підґрунтя для подальшого розвитку кримінально-правових та організаційно-правових інструментів боротьби з корупцією в Україні.

Слід звернути увагу і на кваліфікаційну наукову працю Д. Михайленка «Концепція кримінально-правової протидії корупційним злочинам в Україні» (2018 р.) [124]. У дисертаційному дослідженні здійснено комплексний спеціальний аналіз проблем кримінально-правової протидії корупційним злочинам, на основі якого обґрунтовано авторську концепцію протидії зазначеним правопорушенням. Розроблена концепція враховує актуальні виклики антикорупційної політики, специфіку правової природи корупції, особливості її поширення в українських реаліях, а також недоліки чинного кримінального законодавства. Дослідження має як теоретичну, так і прикладну цінність, оскільки містить пропозиції щодо вдосконалення кримінально-правових механізмів боротьби з корупційними злочинами в контексті європейських стандартів правозастосування.

Необхідно відзначити і монографічне дослідження О. Бондаренко «Концепція кримінально-правової протидії корупції» (2021 р.), у якому зосереджено увагу на кримінальних правопорушеннях корупційного характеру, їх класифікації та особливостях. У праці ґрунтовно досліджено підстави та умови криміналізації окремих адміністративних правопорушень, пов'язаних із корупцією, з огляду на тенденції розвитку національного законодавства. Окремий акцент зроблено на суб'єктах, уповноважених на протидію корупції, та їхній ролі у реалізації державної антикорупційної політики. Автором проаналізовано причини поширення корупції та окреслено комплекс необхідних заходів із протидії її проявам у різних сферах суспільного життя – політичній, економічній, судовій, медичній, освітній, спортивній, а також у діяльності правоохоронних органів. Значну увагу приділено дослідженню сутності, форм і ролі міжнародного співробітництва у сфері протидії корупції. У цьому контексті автором здійснено систематизацію зарубіжного досвіду з урахуванням можливостей його імплементації у національну правову систему, що надає роботі важливого прикладного значення [16].

У межах кримінально-правового блоку дослідження слід звернути увагу на наукові праці, що безпосередньо присвячені питанням кримінальної

відповідальності за вчинення корупційних кримінальних правопорушень. Зокрема, значущим є дисертаційне дослідження Д. Міськіва «Відповідальність за декларування недостовірної інформації у кримінальному праві України» (2021 р.) [127, с. 3], в якому вперше здійснено системний і комплексний аналіз відповідальності за подання недостовірних відомостей у деклараціях осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

Значний науковий інтерес становить і дослідження Б. Безгинського «Кримінальна відповідальність за незаконне збагачення в Україні» (2022 р.), в якому висвітлено генезу відповідної норми, визначено етапи її становлення та розвитку на основі аналізу історичних джерел національного законодавства. Автором проведено порівняльно-правове дослідження міжнародних правових моделей кримінальної відповідальності за незаконне збагачення, а також визначено специфіку суб'єкта цього кримінального правопорушення. У межах аналізу запропоновано розширити перелік осіб, на яких поширюється дія ст. 368-5 КК України, і додати не лише осіб, зазначених у п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції», але й передбачених підпунктом «а» п. 2 цієї частини, а також визнати службову особу суб'єктом незаконного збагачення [11].

Не менш вагомим є дисертаційне дослідження В. Дубаса «Кримінально-правові засоби протидії корупційним кримінальним правопорушенням в Україні» (2023 р.), в якому запропоновано авторську класифікацію кримінально-правових засобів протидії зазначеним злочинам. Представлена система враховує функціональне призначення кожної кримінально-правової норми, яка застосовується до осіб, винних у вчиненні корупційних правопорушень, та її ефективність у межах загального механізму протидії. Автором обґрунтовано, що сукупність таких засобів забезпечує не лише невідворотність кримінальної відповідальності, а й ефективність попередження корупційної злочинності. Окрему увагу вчений приділив інституту покарання як найбільш суворому заходу кримінально-правового реагування. Крім того, досліджено судову практику Вищого антикорупційного суду, визначено

актуальні тенденції у розгляді справ про корупційні кримінальні правопорушення, що дозволяє оцінити реальний стан правозастосування в цій сфері [51].

Отже, згадані дослідження становлять важливу складову наукового забезпечення кримінально-правової політики у сфері запобігання корупційним кримінальним правопорушенням, пропонуючи концептуальні підходи до її вдосконалення як на нормативному, так і на практичному рівнях.

Корупційні кримінальні правопорушення, а також правопорушення, пов'язані з корупцією, активно досліджувалися і в суто кримінологічному аспекті. У цьому контексті заслуговує на увагу дисертаційне дослідження О. Шевченко «Кримінологічна характеристика та запобігання корупційній злочинності» (2012 р.) [245]. У межах роботи автором обґрунтовано сутність принципу загальносуспільного значення протидії корупційній злочинності, який передбачає залучення до антикорупційної діяльності не лише державних органів, але й інститутів громадянського суспільства та окремих громадян. Така діяльність, на думку автора, має охоплювати всі рівні – від загальнодержавного до місцевого і міжнародного. Виявлено також закономірності формування злочинної корупційної поведінки особи, яка зазвичай виникає як результат поступової трансформації правосвідомості: від відхилення від належного виконання владних повноважень до їх цілеспрямованого використання всупереч інтересам служби з метою досягнення особистої вигоди. На основі проведеного аналізу сформульовано ключові напрями вдосконалення системи запобігання корупційній злочинності, як-от: оптимізація нормативно-правового регулювання, підвищення рівня правової культури населення та суспільної нетерпимості до корупційних проявів, а також активізація науково-дослідної діяльності у сфері антикорупційної політики [246].

У світлі новітніх кримінологічних розвідок, здійснених уже після набрання чинності Законом України «Про запобігання корупції» (2014 р.) [160], на особливу увагу заслуговує дисертаційне дослідження О. Бусол на тему: «Протидія корупційній злочинності в Україні у сучасний період» [19]. Це одна

з перших і концептуально важливих наукових праць, виконаних у контексті змін, що настали внаслідок прийняття зазначеного закону. Поміж ключових наукових новел – виявлення основних ознак антикорупційної політики України сучасного періоду, котра, на думку авторки, характеризується формалізмом, декларативністю, непослідовністю, зволіканням із прийняттям необхідних рішень та надмірною політизацією процесів. Крім того, дослідницею аргументовано доведено неефективність функціонування антикорупційних підрозділів у структурі органів державної влади, що, відповідно, унеможлиблює доцільність їх включення до штату виконавчих органів при розробці стратегій боротьби з корупцією. Вона також критикує назву Закону України «Про запобігання корупції», вважаючи, що та не відповідає його змісту і фактично констатує заперечення існування корупційної злочинності в державі [20, с. 4–5].

Водночас, попри високу наукову цінність дослідження О. Бусол, варто зауважити, що в ньому залишилося поза увагою питання удосконалення системи кримінально-правових засобів запобігання корупційним кримінальним правопорушенням, що в умовах посилення антикорупційної політики залишається одним із пріоритетних напрямів наукового пошуку.

Декілька років потому питання формування та реалізації державної антикорупційної політики, а також запобігання корупції на публічній службі стали предметом наукового аналізу в монографії під редакцією Ю. Ковбасюка та В. Федоренка «Державна антикорупційна політика і запобігання та протидія корупції на публічній службі в органах державної влади і органах місцевого самоврядування» (2016 р.) [39]. У цій праці ґрунтовно розкрито засади державної антикорупційної політики, особливості її законодавчого та організаційно-управлінського забезпечення, визначено управлінський статус суб'єктів запобігання корупції на публічній службі, а також окреслено основи адміністративно- і кримінально-правового забезпечення антикорупційної протидії. У самостійних розділах монографії представлено кримінологічну характеристику корупційної злочинності, проаналізовано міжнародні стандарти у сфері запобігання корупції та висвітлено проблематику конфлікту інтересів на

публічній службі.

Слід зазначити, що питання протидії корупції як у масштабах держави загалом, так і в окремих сферах суспільного життя, а також оцінка ефективності реалізації антикорупційного законодавства покладаються на спеціалізовані незалежні органи. У зв'язку з цим значущим є дисертаційне дослідження В. Кривенка «Кримінологічні засади запобігання корупційним та пов'язаним із корупцією правопорушенням в органах місцевого самоврядування України» (2019 р.) [85], в якому проаналізовано доцільність нормативного закріплення спеціальних повноважень Спеціалізованої антикорупційної прокуратури в Законі України «Про прокуратуру». Зокрема, йдеться про необхідність встановлення в кожному кримінальному провадженні щодо корупційного злочину причин та умов його вчинення з подальшим внесенням відповідного подання щодо їх усунення.

На думку дослідника, чинне законодавство не передбачає обов'язку органів досудового розслідування встановлювати криміногенні чинники вчинення правопорушень, попри те, що більшість фахівців у сфері кримінології розглядають таку діяльність як ефективний індивідуальний запобіжний захід. Цей підхід є особливо актуальним для протидії корупції загалом і в судових органах зокрема, оскільки дозволяє не лише виявити та усунути першопричини правопорушень, а й сприяти формуванню системного механізму превентивного впливу.

Значущими для розвитку сучасної системи протидії корупції, зокрема в судових органах, є результати дослідження О. Михальченко «Корупція в Україні: кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання» (2017 р.) [125]. У межах цієї роботи було встановлено, що для ефективної кримінологічної діагностики корупційної злочинності доцільним є класифікація її детермінант за сферами походження і функціонування. Автор виокремив соціально-економічні, політико-правові, організаційно-управлінські, морально-психологічні та інші чинники, що зумовлюють корупційні прояви. Також у роботі досліджено кримінологічно значущі риси суб'єктів корупційних

правопорушень і здійснено їх типізацію [126].

У контексті теоретико-прикладного осмислення антикорупційної діяльності варто звернути увагу на дисертаційне дослідження В. Трепака «Теоретико-прикладні проблеми запобігання та протидії корупції в Україні» [225], в якому охарактеризовано види та сфери поширення корупції, розкрито кримінологічні риси корупційних діянь і суб'єктів їх вчинення, а також сформульовано елементи системи протидії з урахуванням реалістичної мети – зниження рівня корупції до суспільно допустимого. Окрему увагу приділено проблемі невідворотності юридичної відповідальності за вчинення корупційних злочинів. Водночас у межах роботи залишилися недостатньо розкритими питання ефективності застосування кримінально-правових засобів у протидії цій категорії злочинів.

Слід згадати і дослідження І. Довбаня «Концептуальні засади запобігання злочинам, що вчиняються державними службовцями в Україні» [47], в якому сформульовано підхід до державної служби та державного службовця як об'єктів кримінологічного аналізу. У роботі визначено види злочинів, що вчиняються держслужбовцями, їхні об'єктивні та суб'єктивні ознаки, кількісно-якісні показники злочинності в цій категорії, а також окреслено детермінанти вчинення таких правопорушень і надано узагальнену кримінологічну характеристику злочинця – державного службовця.

Окрему цінність для предмета дослідження має праця С. Богаченка «Кримінально-правова протидія корупційним правопорушенням у сфері центральних органів виконавчої влади» (2021 р.), в якій досліджено баланс між потребою оновлення антикорупційного законодавства та наявним рівнем теоретичних розробок. У роботі проаналізовано особливості розмежування кримінальних і адміністративних правопорушень, а також обґрунтовано ефективні заходи запобігання корупції у сфері діяльності органів центральної виконавчої влади, впровадження яких, на переконання автора, здатне якісно змінити криміногенну ситуацію в Україні [15].

У тому самому році М. Кікалішвілі захистив дисертацію «Теоретико-

прикладні засади формування та реалізації стратегії й тактики протидії корупційній злочинності» (2021 р.). У дослідженні здійснено глибокий аналіз наукового дискурсу щодо понятійного апарату протидії та запобігання корупції, проведено порівняльний огляд іноземних стратегій та розроблено перелік пропозицій щодо удосконалення національної антикорупційної стратегії. Ключовими з них є: побудова ефективної Стратегії антикорупційного розвитку України, розвиток інституційного потенціалу антикорупційних органів, реформування судової системи, внесення змін до кримінального законодавства, просвітницька діяльність серед населення, а також створення при Міністерстві юстиції постійно діючого наукового комітету з вивчення й прогнозування корупційних процесів [74].

Нарешті, особливо важливим із огляду на сучасні реалії є дисертаційне дослідження Н. Никифоренко «Запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним з корупцією» (2024 р.) [136], що поєднує кримінально-правову та кримінологічну проблематику. Авторкою виявлено невідповідність сучасного стану наукової доктрини запобігання корупційним правопорушенням потребам правозастосовної практики, що, на її думку, суттєво ускладнює ефективну протидію корупції. У дослідженні сформульовано рекомендації щодо вдосконалення тлумачення складів злочинів, передбачених ст. ст. 366-2 і 366-3 КК України, зокрема в частині моменту закінчення злочину, визначення вартості об'єкта декларування, суб'єктного складу, мотиву та мети. Крім того, окреслено напрями вдосконалення правового статусу органів, уповноважених на запобігання і протидію корупційним кримінальним правопорушенням.

У сукупності розглянуті дослідження формують потужне теоретико-прикладне підґрунтя для модернізації національної системи запобігання й протидії корупційній злочинності, зокрема в частині кримінально-правового, кримінологічного та інституційного забезпечення.

Підсумовуючи аналіз наукових джерел, варто наголосити, що проблематика запобігання кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель в Україні привертає дедалі більше уваги науковців, водночас

залишаючись комплексною, міжгалузевою і такою, що потребує подальшого поглибленого дослідження. У працях учених, що репрезентують адміністративне, кримінальне право та кримінологію, висвітлюються окремі аспекти функціонування системи публічних закупівель, чинники вразливості до правопорушень, організаційні недоліки контролю, особливості службових злочинів і корупційних схем, а також кримінологічні детермінанти зловживань.

Адміністративно-правові дослідження переважно зосереджені на інституційних та процедурних механізмах запобігання порушенням, удосконаленні системи Prozorro, посиленні функціоналу Антимонопольного комітету України, розширенні повноважень контролюючих органів. Кримінально-правовий напрям представлений роботами, в яких аналізується кваліфікація злочинів, пов'язаних із маніпуляціями у тендерних процедурах, зловживаннями службовим становищем, фіктивною конкуренцією, отриманням неправомірної вигоди. Кримінологічні дослідження, у свою чергу, висвітлюють системні корупційні ризики у сфері публічних закупівель, обґрунтовують необхідність комплексної профілактики та формування кримінологічної безпеки у сфері публічних фінансів.

Водночас слід визнати, що наявні наукові підходи здебільшого не забезпечують інтегрованого бачення запобігання правопорушенням у цій сфері в умовах сучасних викликів, зокрема воєнного стану, цифровізації економіки, розширення міжнародного контролю за витрачанням бюджетних коштів. Система запобігання кримінальним порушенням є неузгодженою, фрагментарною і здебільшого реактивною, що не дозволяє ефективно запобігати кримінальним правопорушенням на ранніх стадіях. Недосконалість кримінального, адміністративного та фінансового законодавства, відсутність чіткої методики, обмеженість судової практики та складність правової кваліфікації дій учасників тендерних процедур істотно ускладнюють роботу правоохоронних і контролюючих органів. Крім того, у науковій літературі відсутній цілісний кримінологічний підхід до дослідження причин, умов і механізмів поширення злочинності у сфері публічних закупівель, що

обумовлює необхідність розробки комплексної профілактичної системи з урахуванням новітніх загроз, цифрового середовища, ризик-орієнтованих методів аналізу та міжнародного досвіду.

1.2. Публічні закупівлі як об'єкт кримінологічного дослідження

Криміналізація бюджетної сфери становить пряму загрозу національній безпеці держави, суттєво підриває довіру громадян до органів державної влади та демократичних цінностей, викликаючи суспільне занепокоєння і критичні оцінки з боку міжнародної спільноти. Воєнні, економічні та політичні процеси, що відбуваються в Україні, трансформують характер злочинності в бюджетній сфері, змінюючи її структуру, механізми та способи вчинення кримінальних правопорушень [58, с. 21].

Суттєвий чинник дестабілізації – неефективне бюджетне планування: заплановані доходи є завищеними, тоді як численні видатки системно недооцінюються. Це створює передумови для невиконання бюджету, накопичення заборгованостей, здійснення негрошових розрахунків, секвестру та надмірного податкового навантаження на реальний сектор економіки [62]. Одночасно суспільно небезпечні діяння у сфері публічних фінансів посягають на правовідносини, пов'язані з формуванням, розподілом та використанням бюджетних ресурсів, необхідних для реалізації основних функцій держави [3, с. 11].

Характерною рисою злочинності у бюджетній сфері є високий рівень латентності, динамічність, адаптивність до змін у бюджетному законодавстві, а також стійкість організованих форм протиправної діяльності, що реалізуються під прикриттям посадових осіб органів державної влади [129]. До типових ознак таких кримінальних правопорушень належить застосування корумпованих зв'язків, технічних засобів, офшорних схем, фіктивних суб'єктів підприємництва та методів протидії слідчим і контролюючим органам [5, с. 77].

Отже, корупція, нормативна нестабільність, дублювання повноважень та слабка координація між контролюючими органами значною мірою ускладнюють здійснення нагляду за бюджетною дисципліною. За таких умов захист національних інтересів у сфері публічних фінансів набуває особливого значення.

Особливу загрозу становить використання фіктивних підприємств у схемах легалізації незаконно отриманих коштів [104]. Ця технологія охоплює оборонно-промисловий та енергетичний сектори, транспорт, металургію, аграрну сферу та інші базові галузі. Масштабність цього явища зумовлена, зокрема, декриміналізацією відповідної статті КК України (ст. 205 у редакції до 2019 р.) та відсутністю узгодженої концепції протидії тінізації фінансово-економічних процесів [230, с. 23–24].

На підготовчому етапі вчинення правопорушень зловмисники реєструють або купують уже створені фіктивні підприємства. Документацію готують юристи, а роль «легалізації» виконують так звані «чорні нотаріуси», які засвідчують підписи на підроблених чи втрачених документах без перевірки їхньої автентичності [75, с. 49].

Фіктивні підприємства класифікують за способами легалізації:

1. Підприємства, що пройшли державну реєстрацію, зокрема шляхом купівлі вже існуючих фірм («буферні», «транзитні»), що отримують тіньовий дохід (2-40 % від угоди), виконуючи роль посередника;

2. Підприємства, зареєстровані з порушеннями або взагалі без дотримання законних процедур. Засновниками виступають соціально вразливі категорії населення – студенти, пенсіонери, безробітні, які не контролюють діяльність створеної фірми [77, с. 94–96].

Ще однією визначальною рисою злочинності в бюджетній сфері є значні обсяги злочинного капіталу. Через високий рівень латентності офіційна статистика відображає здебільшого активність правоохоронних органів, а не об'єктивну картину стану криміналізації фінансової системи. На статистичні показники істотно впливають також зміни в законодавстві: підвищення рівня

мінімальної заробітної плати, податкових пільг, зміна критеріїв кваліфікації кримінального правопорушення [234].

Проте на сьогодні в Україні відсутні достовірні та повні дані щодо структури, динаміки та масштабів кримінальних правопорушень у бюджетній сфері, що значно ускладнює розроблення системних заходів запобігання.

Публічні закупівлі є самостійним механізмом регулювання господарських відносин, що використовується на різних ринках. Такий механізм охоплює численні аспекти економічної політики держави: антимонопольний, антикорупційний, інвестиційний, інноваційний, зовнішньоекономічний, промисловий, розвиток малого підприємництва та ціноутворення. Невчасне та недосконале нормативно-правове забезпечення публічних закупівель, зараховуючи питання притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності, створює ризики для функціонування системи публічних закупівель. Це, у свою чергу, може заважати досягненню очікуваних результатів і відкриває потенційні можливості для зростання кримінальних правопорушень у зазначеній сфері [82].

Внаслідок нераціонального та неефективного використання бюджетних коштів, а також невиконання державою своїх бюджетних зобов'язань загострюються соціальні проблеми. Це призводить до збільшення розриву між більшістю населення, яке змушене боротися за виживання, і тими, хто швидко збагачується, незаконно привласнюючи бюджетні ресурси. Безкарність чиновників, які займаються розкраданням бюджетних коштів, підриває авторитет закону, а в суспільній свідомості формується відчуття беззахисності громадян як перед злочинністю, так і перед владою [200].

У зв'язку з цим сфера публічних закупівель дедалі більше стає об'єктом уваги злочинців, які почали використовувати її як засіб для швидкого та зазвичай безкарного неправомірного збагачення. Це призводить до послаблення соціально-правового контролю за ситуацією в країні, зростання зв'язків між органами державної влади та місцевого самоврядування і кримінальними структурами, а також до їх проникнення в управлінську сферу [82]. Отже,

виникає потреба в комплексному дослідженні поняття та сутності публічних закупівель і систематизації кримінальних правопорушень у цій сфері.

Переходячи до розгляду, зазначимо, що комплекс заходів, що базуються на національній системі цінностей та завданнях інноваційного розвитку економіки, спрямованих на поліпшення окремих галузей, секторів економіки, виробництв і регіонів, реалізується за рахунок бюджетних коштів. Однак за останнє десятиріччя ці заходи стали піддаватися невиправданому криміногенному ризику, що насамперед негативно вплинуло на соціально-бюджетну сферу і стало суттєвою перешкодою для отримання міжнародної гуманітарної допомоги, військової техніки та іншого озброєння під час воєнного стану, а також розвіяло перспективи залучення фінансових ресурсів для післявоєнної відбудови країни, що свідчить про ключову загрозу економічній безпеці України.

Державне майно традиційно є одним із найпривабливіших об'єктів злочинних зазіхань, а сфера публічних закупівель вважається однією з найбільш корумпованих і криміногенних. Теоретики та практики правоохоронної діяльності наголошують (наприклад, В. Ортинський, В. Захаров, В. Некрасов), що розкрадання державних коштів у співпраці корупціонерів із підприємцями досягло загрозливих масштабів. Щороку правопорушники заволодівають значними сумами, що виділяються з бюджету для закупівлі товарів, робіт і послуг [155, с. 114].

Насамперед слід зазначити, що відповідно до Закону України «Про публічні закупівлі» публічна закупівля – це придбання замовником товарів, робіт і послуг у порядку, встановленому цим законом. Предметом закупівлі є товари, роботи чи послуги, що закуповуються замовником у межах єдиної процедури закупівлі або в межах проведення спрощеної закупівлі, щодо яких учасникам дозволяється подавати тендерні пропозиції/пропозиції або пропозиції на переговорах [178]. Із-поміж основних принципів, на яких мають ґрунтуватися публічні закупівлі, можна виокремити такі: справедливість і рівноправність учасників, прозорість, ефективність та економність

використання державних коштів, контрольованість і відповідальність, стимулювання національного виробництва та ринку праці; забезпечення національної безпеки, соціальної справедливості, розвитку регіонів, підтримки малого та середнього бізнесу, охорони навколишнього середовища тощо.

Як стверджує О. Зайцев, публічні закупівлі в національному контексті виконують функцію важливого макроекономічного регулятора, що сприяє створенню повноцінного та об'єктивного конкурентного середовища, а також реалізації стабілізаційної політики в країні. Механізм публічних закупівель є ключовим елементом функціонування інституту державних закупівель у правовій системі. Зокрема, державні закупівлі є окремим механізмом регулювання економічних відносин, що використовується на різних ринках. Цей механізм охоплює численні сфери економічної політики держави, такі як антимонопольна, антикорупційна, інвестиційна, інноваційна, зовнішньоекономічна, промислова, розвиток малого підприємництва та ціноутворення [56, с. 329–330]. У свою чергу, А. Меденцев визначає публічні закупівлі як окремий механізм регулювання господарських відносин, що використовується на різних ринках. Такий механізм охоплює численні аспекти економічної політики держави, як-от: антимонопольний, антикорупційний, інвестиційний, інноваційний, зовнішньоекономічний, промисловий, розвиток малого підприємництва та ціноутворення [114, с. 126–127].

Слід зазначити, що бюджетні кошти, а також порядок їх формування, розподілу та використання, є ключовим чинником, що впливає на злочинну діяльність у сфері публічних закупівель. Основним об'єктом таких правопорушень є соціальні блага, котрі держава використовує для виконання своїх функцій та завдань, реалізації фінансової політики, що, в свою чергу, забезпечує задоволення потреб і інтересів не лише фізичних та юридичних осіб, а й суспільства в цілому [202].

Публічні закупівлі виступають як окремий механізм регулювання господарських відносин, що застосовується на різних ринках і охоплює багато аспектів економічної політики держави, наприклад: антимонопольний,

антикорупційний, інвестиційний, інноваційний, зовнішньоекономічний, промисловий, розвиток малого підприємництва та ціноутворення. Невчасне та недосконале нормативно-правове забезпечення публічних закупівель, зокрема в питаннях притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності, створює ризики для функціонування цієї системи, що, в свою чергу, може перешкоджати досягненню очікуваних результатів і відкриває можливості для зростання кримінальних правопорушень у зазначеній сфері. Крім того, до проблемних питань у сфері публічних закупівель слід віднести: недостатню ефективність витрачання бюджетних коштів (особливо в умовах обмежених ресурсів та підвищених потреб у сферах оборони, охорони здоров'я та соціального забезпечення); потребу в прозорості й запобіганні корупції; нестабільність нормативної бази та слабку інституційну спроможність; недостатню інтеграцію з міжнародними стандартами; необхідність адаптації до нових викликів [203].

Система публічних закупівель є важливим інструментом реалізації державної політики у сфері фінансів, економіки та соціального розвитку. Вона прямо впливає на рівень ефективності використання бюджетних коштів та рівень довіри суспільства до держави.

У контексті євроінтеграційних процесів України публічні закупівлі набувають особливого значення як один із маркерів прозорості, підзвітності та демократичного управління. В умовах війни, дефіциту бюджетних ресурсів і необхідності оперативного забезпечення критичних потреб держави – медичних, оборонних, гуманітарних – роль закупівель значно зростає. Запровадження електронної системи Prozorro стало визначним кроком до підвищення прозорості державних витрат. Ця система дозволяє автоматизувати процеси, мінімізувати людський фактор, а також забезпечити громадський і медійний контроль за закупівлями. Таким чином, публічні закупівлі перетворилися на інструмент не лише економічного регулювання, а й політичної відповідальності [154, с. 104–105].

Під публічними закупівлями розуміються закупівлі товарів, робіт та

послуг, що здійснюються за кошти державного або місцевого бюджету, підприємств з державною часткою та інших юридичних осіб згідно із законодавством. Це інструмент, який дозволяє державі ефективно забезпечувати свої потреби в ресурсах, сприяючи реалізації соціальних, інфраструктурних, оборонних, освітніх та медичних програм. Система публічних закупівель, окрім економічної функції, виконує також соціальну – сприяє зайнятості, інноваційному розвитку та підтримці малого і середнього бізнесу [65, с. 162–163].

Одним із ключових елементів є електронна система Prozorro, що забезпечує доступ усіх зацікавлених сторін до інформації про закупівлі в режимі реального часу. Система дає можливість як державі, так і громадському суспільству здійснювати ефективний контроль за витратами бюджетних коштів. Прозорість процедур підвищує довіру інвесторів і партнерів до України, а також забезпечує справедливе змагання між учасниками ринку [121, с. 47–48].

Крім того, публічні закупівлі відіграють важливу роль у формуванні економічної політики держави. Шляхом встановлення певних критеріїв держава може стимулювати розвиток конкретних галузей економіки, підтримувати інноваційні технології або створювати умови для рівноправного доступу бізнесу до бюджетного фінансування. Окрему увагу слід приділити ролі закупівель у забезпеченні національної безпеки, особливо в умовах воєнного стану. Закупівлі для потреб оборони, медицини, гуманітарного забезпечення – це не просто економічна діяльність, а критично важлива складова захисту держави та її громадян.

Наприклад, у 2022–2023 роках через систему Prozorro було проведено численні закупівлі для Збройних Сил України, включно з постачанням бронежилетів, дронів, генераторів, медикаментів і харчування. У сфері медицини ефективно працювали закупівлі, здійснені під координацією Міністерства охорони здоров'я України, зокрема щодо закупівлі вакцин, тест-систем та обладнання під час пандемії COVID-19. Також варто згадати Prozorro

Market – онлайн-каталог для оперативного придбання товарів, що особливо ефективно використовувався в умовах пандемії та на початкових етапах повномасштабного вторгнення [259].

Як порівняти з іншими країнами, система публічних закупівель в Україні має свої унікальні риси. Наприклад, електронна платформа Prozorro є однією з найпрозоріших у світі: у той час як у багатьох державах, зокрема США та Великій Британії, електронні закупівлі поділені між кількома платформами, українська система забезпечує єдиний точковий доступ. У Польщі теж діє електронна система закупівель (Platforma e-Zamowienia), але її публічність та інтеграція з інструментами контролю поки поступається українській.

Зазначимо, що в країнах ЄС активно впроваджуються принципи сталого розвитку через систему «зелених» закупівель, тоді як в Україні такі ініціативи лише набувають розвитку. Водночас рівень громадського контролю за публічними закупівлями в Україні є вищим, ніж у багатьох пострадянських державах, що свідчить про поступову трансформацію управлінських практик. Скандинавські країни, зокрема Швеція та Данія, відзначаються акцентом на екологічні, соціальні та інноваційні критерії при визначенні переможців закупівель, а також високим рівнем професіоналізації закупівельних структур. Їхній досвід є цінним орієнтиром для України у напрямі запровадження політики «розумних закупівель». Таким чином, Україна посідає впевнене місце поміж держав, які демонструють прогресивний підхід до відкритих публічних закупівель, а подальше запозичення елементів успішних зарубіжних моделей може лише посилити її позиції [199, с. 89–90].

Публічні закупівлі є не лише бюджетною процедурою, а й важливим елементом політики державного управління, що поєднує економічні, правові та суспільні аспекти. Отже, публічні закупівлі – це закупівлі товарів, робіт та послуг, що здійснюються за кошти державного або місцевого бюджетів, підприємств із державною часткою та інших юридичних осіб згідно із законодавством.

Основу нормативно-правової бази складає Закон України «Про публічні

закупівлі», що набрав чинності у 2016 р. та неодноразово оновлювався з метою вдосконалення процедур і приведення їх у відповідність до міжнародних стандартів. Цей закон визначає загальні принципи, правила проведення тендерів, критерії вибору переможця, а також порядок оскарження результатів [178]. Крім базового закону, важливе значення мають підзаконні акти: постанови Кабінету Міністрів України, накази Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства України, методичні рекомендації для замовників. Вони деталізують окремі аспекти реалізації закупівельної діяльності [122, с. 12–13].

Окремо слід зазначити, що система публічних закупівель в Україні орієнтується на стандарти Європейського Союзу, які регулюють публічні контракти і процедури закупівель у державах-членах. Це є необхідною умовою євроінтеграційного курсу України та поступового наближення до членства в ЄС.

Основні ознаки сфери публічних закупівель:

1. Суб'єктність:

– замовники – органи державної влади, місцевого самоврядування, держпідприємства, комунальні установи тощо;

– учасники – юридичні або фізичні особи, що подають пропозиції для участі в закупівлі;

2. Фінансове джерело:

– використання публічних (бюджетних) коштів;

– кошти державних або комунальних підприємств, якщо вони підпадають під визначення замовника згідно із законодавством;

3. Регулювання:

– в Україні ключовим нормативним актом є Закон України «Про публічні закупівлі» від 25.12.2015;

– закупівлі проводяться через електронну систему Prozorro, яка забезпечує відкритість і прозорість процедур;

4. Ціль:

– забезпечення ефективного, економного та прозорого витрачання публічних коштів;

– запобігання корупції, зловживанням та неефективному управлінню фінансами.

5. Форми та процедури:

– відкриті торги, спрощені закупівлі, переговорні процедури, конкурентний діалог тощо;

– визначення переможця відбувається на основі критеріїв ціни, строків, технічних характеристик та ін.

Щодо механізму публічних закупівель слід зазначити, що уся процедура може бути умовно поділена на кілька етапів, а саме:

1. Планування закупівлі – замовник аналізує потреби, формує річний план закупівель та передбачає відповідне фінансування;

2. Оголошення тендера – створення тендерної документації, вибір процедури (відкриті торги, переговорна процедура, спрощена закупівля тощо) та публікація оголошення у системі Prozorro;

3. Подача заявок учасниками – компанії подають пропозиції, які автоматично фіксуються в системі для подальшої обробки;

4. Оцінка пропозицій – система автоматично ранжує пропозиції за ціною, після чого тендерний комітет проводить кваліфікацію та перевірку документів;

5. Обрання переможця – визначення постачальника, який відповідає усім критеріям і запропонує найкращі умови;

6. Укладення договору – сторони підписують контракт, який також публікується в системі;

7. Виконання договору – контроль за постачанням товарів або наданням послуг, а також моніторинг їхньої якості;

8. Звітність та аудит – після завершення закупівлі замовник зобов'язаний оприлюднити звіт про виконання договору.

Кожен із етапів є прозорим і контролюється не лише державними органами, але й громадськістю, медіа та аналітичними організаціями. Такий

механізм дозволяє мінімізувати вплив людського фактора і забезпечує рівний доступ до участі у тендерах для всіх суб'єктів господарювання [238, с. 132–133].

Розглядаючи переваги, слід зазначити, що важливим плюсом діючої системи є її прозорість, що досягається завдяки електронному формату Prozorro, який унеможлиблює приховування інформації про закупівлі. Конкурентність процесу дозволяє державі обирати найбільш вигідні пропозиції, економити бюджетні кошти та сприяти розвитку добросовісного підприємництва [228, с. 96–97]. Впровадження електронних торгів забезпечує оперативність, простоту та доступність участі для широкого кола суб'єктів господарювання. Поміж інших переваг варто назвати: відкритість інформації; антикорупційний ефект; можливість громадського контролю; гармонізацію з міжнародними стандартами.

Проте, незважаючи на очевидні досягнення, система публічних закупівель стикається з низкою проблем, як-от: недобросовісні учасники; часті зміни законодавства; низький рівень кваліфікації персоналу; оскарження результатів тендерів; недостатній контроль за фактичним виконанням договорів тощо. Крім того, ускладненість нормативної бази, часті зміни законодавства та брак фахових кадрів у замовників створюють додаткові виклики для ефективного функціонування системи закупівель [110, с. 69–70].

Варто наголосити, що на сучасному етапі розвитку української державності бюджетна система набуває особливого значення як основа фінансового забезпечення соціально-економічного прогресу. Її функціонування базується на принципах справедливого та неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами. Стратегічною метою функціонування бюджетної системи є забезпечення якісних змін в економічному, соціальному та гуманітарному розвитку країни, а також інтеграція України до європейського співтовариства.

Особливої актуальності ця проблема набуває в умовах воєнного стану, коли ефективно та прозоре використання бюджетних коштів є критично

важливим для забезпечення обороноздатності та стабільності держави. Згідно з дослідженням НАЗК під час воєнного стану виявлено низку корупційних ризиків у сфері публічних закупівель, зокрема: можливість подання тендерних пропозицій за ціною, вищою за очікувану вартість; зловживання закупівлями через електронний каталог; застосування «штучних перепон» у закупівлях для надання переваги необхідному учаснику; укладення прямих договорів без належного обґрунтування; неможливість оскарження рішень замовників під час спрощених процедур закупівель; використання нецінових критеріїв оцінки пропозицій як інструмент зловживання тощо [133].

Судова практика свідчить про численні випадки притягнення до кримінальної відповідальності посадових осіб за правопорушення у сфері публічних закупівель. Зокрема, у справі № 640/2727/2015 Верховний Суд розглядав питання оскарження висновків Державної аудиторської служби України щодо результатів моніторингу процедури закупівлі. Суд встановив, що такі висновки повинні мати обґрунтованість і відповідати вимогам законодавства, оскільки вони породжують права та обов'язки для замовника [145].

Крім того, у справі № 910/21013/20 Касаційний господарський суд розглядав позов прокурора про визнання недійсними додаткових угод до договору про закупівлю, укладених із порушенням вимог Закону України «Про публічні закупівлі». Суд дійшов висновку, що правовідносини, які виникли до набрання чинності новим законом, регулюються попереднім законодавством, і відмовив у задоволенні позову [36].

Аналіз судової практики також виявляє випадки, коли посадові особи замовників притягуються до кримінальної відповідальності за зловживання службовим становищем, розтрату майна, службове підроблення та службову недбалість [241].

Таким чином, кримінальні правопорушення у сфері публічних закупівель не лише підривають економічну безпеку держави, але й створюють загрозу її національній безпеці. Ефективне запобігання таким правопорушенням вимагає

вдосконалення законодавства, посилення контролю та відповідальності посадових осіб, а також забезпечення прозорості та підзвітності у сфері публічних закупівель.

На сьогодні в юридичній науці відсутнє єдине загальновизнане універсальне визначення поняття «кримінальні правопорушення у бюджетній сфері». Як зазначають О. Титаренко та В. Руфанова, у науковій і правозастосовній літературі поряд із формулюванням «злочини, пов'язані з незаконним використанням бюджетних коштів» використовуються й інші, подібні за змістом терміни, зокрема: «злочини, що вчиняються у бюджетній сфері», «злочини, пов'язані з порушенням законодавства про бюджетну систему», «злочини, які стосуються порушень бюджетного законодавства» тощо. Це свідчить про відсутність уніфікованого концептуального підходу до визначення понятійного апарату та меж відповідного кримінально-правового феномена [58, с. 7].

На сьогодні відсутнє загальновизнане та уніфіковане тлумачення поняття *«кримінальні правопорушення у бюджетній сфері»*. Розмаїття підходів у його визначенні зумовлене передусім різницею в методології та завданнях дослідження, що ставляться науковцями та практиками. Зокрема, в міжгалузевих дослідженнях вживаються різні терміни для позначення споріднених явищ: *«злочини у сфері використання бюджетних коштів»*, *«злочини, пов'язані з порушенням бюджетного законодавства»*, *«злочини у бюджетній сфері»* тощо, що свідчить про відсутність єдиного концептуального підходу до розуміння їхнього змісту та обсягу.

У науковій літературі представлено декілька підходів до визначення поняття бюджетної безпеки, кожен із яких відображає специфіку дослідження. Наприклад:

- стан платоспроможності держави з урахуванням балансу доходів і видатків державного й місцевих бюджетів [151, с. 74];
- стан захищеності фінансових інтересів держави, суспільства й особи в бюджетній сфері, що гарантується системою правових, політичних,

економічних заходів як у межах держави, так і на міжнародному рівні [46, с. 31];

- здатність бюджетної системи забезпечувати фінансову самостійність держави, ефективне використання коштів для виконання функцій управління, соціального захисту, безпеки, освіти, науки, оборони тощо [210, с. 15].

При цьому здебільшого оминається акцент на *кримінальних загрозах*, які безпосередньо підривають системну сталість бюджетної безпеки.

Так, Р. Сосков зауважує, що буквальне тлумачення конструкції «у *бюджетній сфері*» зводиться до діяльності, пов'язаної з формуванням (наповненням) та використанням бюджетів усіх рівнів [204, с. 29]. На думку С. Чернявського, бюджетна сфера є інформаційною моделлю, що комплексно відображає організаційні та правові засади функціонування бюджетних відносин і всередині бюджетної системи, і у взаємодії з іншими суб'єктами. Вона включає не лише бюджетні процеси, а й особливості обліку, звітності, документообігу, контролю тощо. Вчений відносить до *кримінальних правопорушень у цій сфері* як розкрадання бюджетних коштів (зокрема, за ст. ст. 190, 191 КК України), так і порушення вимог бюджетного законодавства (ст. ст. 210, 211, ч. 2 ст. 175 КК України) [239, с. 210]. Таким чином, бюджетна сфера трактується як система бюджетних правовідносин, у межах яких реалізуються різні форми протиправного заволодіння публічними фінансами або їх незаконного використання.

Загальновідомо, що означені кримінальні правопорушення відносять до економічної злочинності (*economic crime*), яка характеризується відсутністю чітко визначених кримінально-правових меж, проте має системний, багатоаспектний характер. У межах фінансово-господарської діяльності така злочинність проявляється через сукупність протиправних дій, часто пов'язаних зі зрощенням кримінального елемента з легальними економічними структурами та органами влади. Як наслідок, частина державних і комунальних підприємств опиняється під контролем корумпованих угруповань, що трансформує їхню діяльність у тіньову або злочинну.

Кримінальні правопорушення у сфері публічних закупівель належать до категорії бюджетних кримінальних правопорушень, які виділяються в науковій літературі [59, с. 18–19]. Поміж них можна виділити ті, що безпосередньо порушують порядок використання бюджетних коштів та коштів державних позабюджетних фондів; кримінальні правопорушення, що стосуються бюджету, які впливають на відносини, що виникають під час формування доходів бюджетів усіх рівнів; кримінальні правопорушення, пов'язані з бюджетом, які впливають на відносини, що виникають під час використання бюджетних коштів. Саме з останньою категорією пов'язані кримінальні правопорушення у сфері публічних закупівель [143, с. 189–190].

Сьогодні має місце безліч випадків організації фіктивних тендерів та тендерів із завищеними цінами, а також монополістичних змов між учасниками. Відбувається просування на ринок «своїх» або фіктивних компаній, існує система «відкатів» і так зване кумівство. З метою створення ілюзії конкуренції часто проводяться торги, в яких «родинні» компанії-учасники подають різні за ціною тендерні пропозиції, щоб формально дотримуватися процедури державних закупівель [238, с. 149–150].

На думку М. Меденцева, кримінальні правопорушення у сфері публічних закупівель по своїй суті мають на меті заволодіння бюджетними коштами і пов'язані з порушенням законодавчо визначених процедур придбання послуг, виконання робіт або отримання права власності на товари за рахунок державних коштів [114, с. 201–202]. У свою чергу, М. Одуха визначає кримінальні правопорушення, що відбуваються під час закупівлі товарів, робіт і послуг за державні кошти, як суспільно небезпечні дії, які передбачені кримінальним законодавством і вчинені з порушенням встановлених в Україні процедур закупівель [146, с. 163–164]. Таким чином, можна стверджувати, що йдеться про дії, що порушують встановлений порядок проведення публічних закупівель.

На думку В. Квач, під кримінальними правопорушеннями у сфері публічних закупівель слід розуміти суспільно небезпечні дії, які зазвичай

пов'язані з особою замовника. Такі дії передбачають використання державних (бюджетних) коштів для реалізації злочинних намірів шляхом вчинення шахрайств, службових, корупційних та інших злочинів, що визначені КК України та іншими нормативно-правовими актами. Оскільки кримінальні правопорушення в галузі публічних закупівель є складним явищем, яке часто включає прояви шахрайства, нецільового використання бюджетних коштів, зловживання службовим становищем, корупцію та інші негативні явища, при їх виявленні та розслідуванні необхідно враховувати певні характерні ознаки [72, с. 888].

Зокрема, оскільки у сфері публічних закупівель найчастіше фіксуються зловживання у вигляді завищення цін та інших порушень, основними ознаками, що їх характеризують, є: однакова кількість укладених контрактів серед учасників торгів за певний період; стабільний розподіл тендерів між учасниками; постійне ранжування цінових пропозицій, наприклад коли ціни двох учасників завжди близькі; визначені учасники постійно виграють тендери в тих самих географічних зонах або за певними видами товарів; підприємства часто беруть участь у торгах, але ніколи не виграють у відповідних регіонах; ідентичні цінові пропозиції або схожі ціни на певні пропозиції, де зазвичай очікується варіація цін; запропоновані ціни значно перевищують очікувані замовником або ринкові оцінки; пропозиції з високими цінами групуються і мають незначні відмінності; укладання субпідрядів між переможцем торгів та іншими учасниками, які пропонували високі ціни або зовсім не подавали цінових пропозицій; зниження вартості в тендерних пропозиціях, коли новий або рідкісний учасник виявляє інтерес [65, с. 159–160].

Отже, на нашу думку, *кримінальні правопорушення у сфері публічних закупівель – це суспільно небезпечні діяння, передбачені КК України, які посягають на встановлений правопорядок у сфері закупівель товарів, робіт і послуг за бюджетні кошти, вчиняються умисно з метою отримання неправомірної вигоди або внаслідок зловживання службовим становищем та спричиняють або можуть спричинити істотну шкоду державним чи*

комунальним інтересам, правам та законним інтересам фізичних чи юридичних осіб.

Із метою впорядкування кримінальних правопорушень, що вчиняються у сфері публічних закупівель, необхідним є здійснення їх класифікації. Такий підхід має важливе методологічне значення, адже класифікація як інструмент наукового аналізу сприяє виявленню внутрішніх взаємозв'язків та взаємозалежностей між окремими елементами досліджуваної сукупності явищ, а також дозволяє структурувати об'єкти в межах визначених категорій для їх більш ефективного пізнання та аналізу. Класифікація кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель дає змогу:

- виділити *основні типи діянь*, що посягають на закупівельні правовідносини;
- встановити *ознаки спільності та відмінності* між ними за змістом, формою вини, механізмом вчинення;
- сформувати *засади для кримінологічної типологізації* злочинців, їхніх мотиваційних установок і способів протиправної поведінки;
- оптимізувати *розробку запобіжних заходів* та вдосконалити механізми правозастосування.

У системі дослідження злочинності така класифікація є не лише засобом наукової систематизації, але й основою для побудови ефективної кримінологічної політики щодо бюджетної сфери й вжиття заходів запобігання у сфері публічних закупівель.

Варто зазначити, що кожна галузь права має свій специфічний об'єкт правового регулювання – певну групу однорідних суспільних відносин. Після нормативного врегулювання ці відносини набувають форми правовідносин, що виникають між їхніми учасниками як носіями суб'єктивних прав і обов'язків.

Кримінальне право, на відміну від інших галузей, виконує виключно охоронну функцію – його норми спрямовані на захист суспільних відносин від злочинних посягань. Структура Особливої частини КК України відображає ієрархію соціально значущих відносин, які виступають об'єктами кримінально-

правової охорони та слугують підставою для побудови системи кримінальних правопорушень за відповідними розділами [89].

Залежно від предмета правового регулювання тієї чи іншої галузі умовно виокремлюються й однойменні групи кримінально караних діянь, наприклад: «екологічні кримінальні правопорушення», «військові кримінальні правопорушення», «податкові кримінальні правопорушення» тощо. Проте комплексний характер багатьох галузей – зокрема фінансового або господарського права – ускладнює чітке виділення самостійних груп кримінальних посягань у межах кодифікованого кримінального законодавства [232].

Наприклад, фінансове право об'єднує низку підгалузей: бюджетне, податкове, банківське, страхове право тощо. Відповідно, злочинні посягання на регламентовані ними відносини доцільно об'єднувати в одну узагальнену групу – фінансові кримінальні правопорушення. Історико-правовий аналіз становлення бюджетної сфери України, а також сучасне розуміння феномена економічної злочинності свідчать про доцільність дослідження кримінально-правової характеристики кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель, їх типології та класифікації.

У кримінально-правовій та кримінологічній науці проблемам класифікації кримінальних правопорушень традиційно приділяється значна увага. У кримінальному праві систематизація злочинів базується, з одного боку, на ступені суспільної небезпеки діяння (у Загальній частині КК України), а з іншого – на характері об'єкта посягання (в Особливій частині) [240, с. 119].

Первісно кримінологічні класифікації відтворювали структуру Особливої частини кримінального права. Проте з розвитком кримінологічної думки виявилася обмеженість такого підходу. Адже кримінологія аналізує не лише формально-правові, а й соціально-психологічні аспекти злочинної поведінки, включно з мотивацією, умовами, особливостями суб'єкта та іншими чинниками. Отже, виникла потреба у створенні власної системи класифікацій, хоча й на основі кримінально-правових ознак [99; 22].

Одним із перших питанню класифікації господарських злочинів на теренах України присвятив увагу Г. Матусовський, який виокремлював лише ті злочини, що вчиняються працівниками господарських підприємств у зв'язку з виконанням службових обов'язків [113, с. 64]. Проте така позиція надто звужує сферу охоплення, адже не враховує участь у злочинах інших суб'єктів.

Відсутність уніфікованого підходу до поняття економічної злочинності призводить до того, що класифікації таких діянь будуються на основі формальних ознак: за предметом посягання, за назвою статті КК України, за видом правовідносин тощо.

Ключовим питанням є вибір релевантного класифікаційного критерію. Так, А. Тихий пропонував орієнтуватися на соціально-психологічні характеристики злочинної поведінки [216]; М. Мельник визначав цілу систему критеріїв, поміж яких галузь діяльності, територія, шкода, мотив, спосіб дії [88, с. 122]; А. Зелінський вбачав головним критерієм характер суспільно небезпечного діяння [66, с. 13].

Особливо вдалою вбачається позиція І. Даньшина, який пропонує враховувати: 1) соціальну спрямованість злочинного посягання і мотивацію правопорушника; 2) соціальні та демографічні характеристики злочинців [101]. Такий підхід забезпечує системність, гнучкість та цілеспрямованість кримінологічного аналізу.

З-поміж наукових підходів до класифікації економічних злочинів варто відзначити концепцію, запропоновану О. Кальманом, що має міжгалузевий характер і враховує як правову природу діянь, так і особливості економічної сфери, у якій ці діяння вчиняються. Згідно з цим підходом економічні злочини поділяються на такі основні групи: 1. Злочини у сфері відносин власності, що вчиняються в процесі здійснення економічної діяльності (наприклад, привласнення, розтрата, шахрайство в господарських операціях); 2. Злочини у сфері фінансових відносин, пов'язані з незаконними діями у банківській, кредитній, валютній, податковій сферах (зокрема, ухилення від сплати податків, відмивання доходів); 3. Злочини у сфері виконання бюджету, які

включають нецільове використання бюджетних коштів, незаконне виділення фінансування, порушення бюджетної дисципліни; 4. Злочини у сфері підприємницьких відносин, зокрема порушення правил ведення господарської діяльності, фіктивне підприємництво, підроблення документів у підприємницькій сфері; 5. Злочини у сфері проявів монополізму та недобросовісної конкуренції, спрямовані на обмеження ринкової конкуренції, зловживання домінуючим становищем; 6. Злочини у сфері відносин обслуговування населення, які стосуються порушень у сфері торгівлі, надання комунальних, побутових, медичних та інших послуг; 7. Злочини у сфері регулювання переміщення майна через митний кордон України, що включають контрабанду, порушення митних правил та ухилення від митних платежів; 8. Злочини у сфері приватизації, пов'язані з порушенням процедури відчуження державного майна, зловживаннями при оцінці, маніпуляціями з правом власності [70].

О. Литвак виділяє дев'ять типологічних груп економічних злочинів, як-от: порушення гарантій підприємницької діяльності; порушення прав споживачів; порушення правил грошового обігу; податкові злочини; зловживання у зовнішньоекономічній сфері тощо [106, с. 57–58].

Систематизація дозволяє визначити ключові сфери економіки, що є найбільш вразливими до злочинних впливів. Такий підхід сприяє формуванню ефективної кримінально-правової політики, орієнтованої на пріоритети соціально-економічної безпеки.

Поділяючи позицію О. Кальмана [184], доцільно розглядати кримінологічну класифікацію як структуровану систему груп і видів злочинної поведінки, що проявляються у конкретних сферах життя суспільства й держави, визначених чинним кримінальним законодавством.

Насамперед слід акцентувати увагу на тому, що Бюджетним кодексом України передбачено вичерпний перелік порушень бюджетного законодавства [21], що становлять адміністративні або дисциплінарні делікти, проте лише КК України визначає, які з цих діянь набувають статусу кримінальних

правопорушень.

Згідно зі ст. 116 Бюджетного кодексу України порушенням бюджетного законодавства визнається невиконання або неналежне виконання учасником бюджетного процесу вимог, установлених цим кодексом або іншими нормативно-правовими актами, що регулюють складання, розгляд, затвердження, внесення змін до бюджету, його виконання, а також складання та подання звітності про виконання бюджету [21].

Крім того, Бюджетний кодекс України прямо передбачає певні форми порушень, за які передбачено юридичну відповідальність (не завжди кримінальну), зокрема:

- включення до бюджетних запитів недостовірних даних;
- порушення строків подання бюджетних запитів або їх неподання;
- визначення недостовірних обсягів видатків під час планування бюджетних показників;
- інші порушення порядку планування і виконання бюджету [21].

Водночас лише норми КК України надають правову кваліфікацію суспільно небезпечним діям, що мають ознаки злочину у сфері бюджетної діяльності, та визначають міру кримінальної відповідальності для осіб, що їх вчинили. Таким чином, криміналізація окремих порушень бюджетного законодавства є результатом визнання їхньої особливої суспільної небезпечності, яка виходить за межі адміністративної чи дисциплінарної шкоди і становить загрозу фінансовій стабільності держави [90].

З огляду на розуміння бюджетної сфери як сфери діяльності, що охоплює процеси наповнення, розподілу та використання бюджетів, до кримінальних правопорушень у ній можуть бути віднесені різні форми злочинної активності, відповідальність за які передбачена у кількох статтях КК України, розміщених у різних розділах Особливої частини. Так, В. Васишинчук зазначає, що до таких правопорушень слід відносити умисні дії, вчинені з використанням посадового становища чи наданих повноважень, які посягають на встановлений порядок функціонування бюджетної системи з метою незаконного збагачення.

Вони можуть проявлятися як зловживання, привласнення, підроблення документів, службова недбалість тощо і передбачають кримінальну відповідальність відповідно до чинного законодавства [22, с. 67].

Науковий дискурс стосовно переліку кримінальних правопорушень, котрі вчиняються у бюджетній сфері, позначений плюралізмом підходів, що обумовлене як різним розумінням об'єкта злочинного посягання, так і неоднозначністю тлумачення меж бюджетних правовідносин. Так, Р. Степанюк до складу таких кримінальних правопорушень відносить широкую групу діянь, що характеризуються посяганням на державні ресурси, їх неправомірним використанням або бездіяльністю уповноважених осіб. Зокрема, до них належать:

а) «прості» форми привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем;

б) службова недбалість при розпорядженні бюджетними коштами або державним майном;

в) умисне невиконання вироку суду, що зобов'язує перерахувати накладені на підприємство фінансові санкції до бюджету;

г) шахрайське заволодіння бюджетними коштами (наприклад, отримання одноразової допомоги по безробіттю без наміру здійснювати підприємницьку діяльність);

г) службове підроблення документів, зокрема з метою уникнення штрафних санкцій (наприклад, за невиконання нормативів зі працевлаштування осіб з інвалідністю або з метою введення в оману казначейського органу для неправомірної передоплати з бюджету);

д) умисна невиплата заробітної плати;

е) шахрайство з фінансовими ресурсами та інші подібні діяння [207, с. 980].

Натомість інша група науковців, наприклад Д. Никофорчук, О. Заблоцька, С. Ніколаюк, притримується звуженого підходу і вважає, що безпосередньо посягають на бюджетну систему лише діяння, передбачені ст. ст. 175, 210 та

211 КК України, тобто такі, де об'єктом посягання прямо визначено бюджетні кошти чи порядок їх використання. Цей підхід є дискусійним, оскільки обмежує кримінально-правову характеристику бюджетних правопорушень лише до формального об'єкта злочину і не враховує зв'язок багатьох інших діянь із механізмами наповнення, розподілу та витрачання бюджетних коштів [137].

У свою чергу, В. Дараган класифікує злочини у сфері державних закупівель за критеріями, котрі слід ураховувати при організації виявлення та документування таких діянь: 1. Злочини, що вчиняються посадовими особами підприємств-постачальників (учасника торгів): злочини, які передують укладанню договору поставки (виконання робіт або послуг) (ст. ст. 190, 358, 366, 368-4, 369 КК України); злочини, які вчиняються під час виконання договірних зобов'язань: «шахрайство» (ст. ст. 190, 205, 210, 358, 364, 364-1, 365-1, 366, 368-4, 369 КК України); 2. Злочини, що вчиняються посадовими або матеріально відповідальними особами підприємств замовника: злочини, які передують укладанню договору поставки (виконання робіт або послуг): (ст. ст. 364, 365-2, 366, 367, 368, 368-2 КК України); злочини, які вчиняються під час виконання договірних зобов'язань (ст. ст. 191, 210, 364, 365-2, 366, 367, 368, 368-2 КК України) [37, с. 70–71].

Інший дослідник, А. Черадарчук наголошує, що система кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель є складною та багаторівневою, і здійснює класифікацію за такими критеріями: 1. За суб'єктним складом: кримінальні правопорушення, вчинені замовниками торгів (посадовими особами бюджетних установ, органів влади, державних і комунальних підприємств); кримінальні правопорушення, вчинені учасниками торгів (підприємцями, юридичними особами приватного сектора); кримінальні правопорушення, вчинені посадовими особами державних органів, які здійснюють нагляд чи контроль за дотриманням законодавства у сфері публічних закупівель (наприклад, Держаудитслужба, Антимонопольний комітет України); кримінальні правопорушення, вчинені за участю або в

результаті змови між різними суб'єктами публічних закупівель (наприклад, замовник + учасник); 2. За способом вчинення та мотивацією: розкрадання бюджетних коштів через механізми публічних закупівель – найпоширеніша форма, що охоплює привласнення, розтрату, фіктивне постачання товарів чи послуг, маніпуляції з цінами, обсягами, якістю (ст. ст. 191, 190 КК України); службові злочини з корупційною спрямованістю – зловживання владою або службовим становищем, службова недбалість, підроблення документів із метою створення умов для незаконного розпорядження бюджетними коштами (ст. ст. 364, 366, 367 КК України); безгосподарне використання публічних коштів – неефективне, нецільове, формальне витрачання бюджетних ресурсів, нерідко без прямої корисливої мотивації (ст. ст. 210, 211 КК України), наприклад: укладення економічно необґрунтованих договорів, оплата непотрібних товарів або послуг; 3. За функціональною роллю у злочинній схемі: основні (предикатні) злочини – ті, що становлять суть злочинної діяльності (наприклад, розтрата або привласнення бюджетних коштів); вторинні (похідні, підпорядковані) – ті, що вчиняються з метою забезпечення, приховування або легалізації основного злочину (наприклад, службове підроблення, ухилення від контролю, легалізація коштів) [237].

На нашу думку, спільним елементом усіх підходів є те, що в основу класифікації покладено факт вчинення кримінального правопорушення в контексті виникнення, реалізації чи припинення бюджетних правовідносин. Принципова ж різниця полягає у трактуванні меж цих правовідносин, а також у визначенні конструктивних елементів складу злочину, зокрема суб'єктивної сторони – форми вини, мотиву, мети.

Таким чином, окреслення повного переліку кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель вимагає комплексного міжгалузевого аналізу, який би враховував не лише формально-юридичні, але й функціональні, соціально-економічні та кримінологічні аспекти. До основних критеріїв, що дозволяють систематизувати різноманітні прояви злочинності у сфері публічних закупівель в одну групу, належить: корислива мотивація, що є

ключовим суб'єктивним елементом більшості злочинів, спрямованих на незаконне збагачення за рахунок публічних фінансів; злочинна спрямованість на корупційні дії, що пов'язана з порушенням принципів конкуренції, відкритості, доброчесності при здійсненні закупівель.

Отже, кримінальні правопорушення у сфері публічних закупівель доцільно об'єднувати в однорідну кримінологічну групу за ознаками родового об'єкта посягання, тобто суспільних відносин, що виникають у процесі розпорядження публічними фінансами. Такий підхід дозволяє з-поміж широкого спектра злочинних діянь, передбачених нормами Особливої частини КК України, виокремити тематично і функціонально пов'язані групи кримінальних правопорушень, що проявляються саме у сфері публічних закупівель.

На цій основі виділимо такі основні категорії кримінальних правопорушень:

I. Проти власності – *привласнення, розтрата, шахрайство* (ст. ст. 190, 191 КК України). Наприклад, у 2024 р. Головне слідче управління СБУ розслідувало провадження щодо постачання через іноземних посередників снарядів Міністерству оборони України. У результаті було безпідставно перераховано на рахунки виконавця угоди додаткові 1,44 млрд грн. Кошти були відшкодовані в повному обсязі та повернені на держрахунок [150]. Також у тому році було відкрито кримінальне провадження щодо закупівлі товарів за завищеними цінами. Суть таких кримінальних проваджень зводиться до того, що відповідальними за закупівлю службовими особами було прийнято рішення щодо закупівлі товарів за завищеними цінами [1];

II. У сфері господарської діяльності – *нецільове використання бюджетних коштів, порушення порядку фінансування, легалізація доходів, податкові злочини* (ст. ст. 209, 210, 211, 212, 222 КК України).

У контексті предмета дослідження зазначимо, що однією з ключових проблем, що негативно впливає на ефективність функціонування бюджетної системи як елемента фінансової системи держави, є нецільове використання

бюджетних коштів. До цього явища належать випадки здійснення бюджетних витрат або надання кредитів без дотримання встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням. Нецільове використання бюджетних ресурсів розглядається як один із видів кримінальних правопорушень у сфері публічних фінансів, зокрема у сфері державних закупівель. Зазвичай такі дії пов'язані з особою, яка є замовником публічних закупівель згідно із законодавством [202].

Відповідно до положень ст. 210 КК України суспільна небезпека таких дій полягає в порушенні норм бюджетного законодавства, завданні економічних збитків державі, підриві бюджетної дисципліни, а також у створенні передумов для вчинення інших правопорушень у сфері службової діяльності, включно з розкраданням бюджетних коштів. Унаслідок неефективного та нецільового витрачання фінансових ресурсів бюджетна система щорічно зазнає значних фінансових втрат [90].

Кримінальні правопорушення, пов'язані з нецільовим використанням бюджетних коштів, становлять серйозну загрозу для стабільності фінансової системи країни. Найчастіше такі діяння вчиняються посадовими особами, які тим самим порушують суспільні відносини, що забезпечують цільове використання бюджетних ресурсів на виконання функцій держави. Наукові дослідження, присвячені класифікації таких правопорушень, обумовлені не лише потребами теоретико-правового осмислення, а й практичними завданнями у сфері протидії злочинності в бюджетній галузі. Слід зазначити, що нецільове використання бюджетних коштів нерідко супроводжується вчиненням інших кримінальних правопорушень, зокрема службових зловживань, підробки документів або легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, що ускладнює розслідування та підвищує суспільну небезпеку таких діянь [197; 14];

III. У сфері службової або професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, – *зловживання владою, службова недбалість, службове підроблення, одержання неправомірної вигоди тощо* (ст. ст. 364, 365-2, 366,

367, 368 КК України).

Наприклад, у 2024 р. співробітники ДБР за сприяння Держаудитслужби завершили досудове розслідування щодо львівського бізнесмена та членів злочинної організації, які постачали неякісний військовий одяг для потреб ЗСУ на суму 1,1 млрд грн. Правоохоронці затримали причетних та повідомили їм про підозри [150]. Або інший приклад: у зазначеному році Суворовський районний суд міста Одеси визнав уповноважену особу винною у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 367 КК України, та призначив покарання у вигляді позбавлення волі строком на 3 роки з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських обов'язків у сфері публічних закупівель на строк 1 рік [24].

Кримінальні правопорушення у сфері публічних закупівель мають низку специфічних ознак, що вирізняють їх поміж інших економічних злочинів. Їхня природа обумовлена особливостями регулювання публічних фінансів, багаторівневістю процедур, залученням великої кількості суб'єктів, а також високою концентрацією корупційних ризиків. Як ключові характеристики варто виокремити:

1. Високий рівень латентності. Більшість правопорушень у сфері публічних закупівель залишаються невиявленими через складність фіксації складу злочину, відсутність очевидних потерпілих, змову між учасниками (замовником, постачальником, уповноваженими контролюючими органами), а також низьку ефективність процедур моніторингу і аудиту. Злочини часто маскуються під легальні господарські операції або формально відповідають вимогам чинного законодавства;

2. Динамічність і гнучкість схем. Злочинні механізми у сфері закупівель швидко трансформуються у відповідь на законодавчі, технологічні чи адміністративні зміни. Зокрема, після запуску електронної системи Prozorro фігуранти правопорушень почали використовувати багаторівневі фіктивні структури, непрозорі підрядні механізми, формальні конкурси з фіктивними

учасниками. Іншими словами, кожна реформа породжує нові форми зловживань, що вимагає безперервного удосконалення антикорупційної політики;

3. Стійкий характер організованої злочинної діяльності. Значна частина кримінальних правопорушень у цій сфері має ознаки професійно організованого злочинного промислу, що передбачає чіткий розподіл ролей, регулярність та системність дій, використання технічних засобів, тіньову бухгалтерію та конспіративні фінансові потоки. Такі структури можуть діяти роками, уникаючи відповідальності завдяки підкупу, змові та використанню прогалин у законодавстві;

4. Функціональне прикриття злочинної діяльності. Правопорушення часто здійснюються під прикриттям офіційного статусу учасників тендерного процесу – посадових осіб органів державної влади, підприємств-учасників, контролюючих органів. Для легітимації дій використовуються фіктивні компанії, транзитні рахунки, офшорні зони, технічна документація, що імітує законність, а також маніпуляції у звітності. Часто фігуранти використовують професійний юридичний та бухгалтерський супровід, що ускладнює викриття;

5. Протидію виявленню і розслідуванню. Організатори злочинних схем активно застосовують корупційні важелі впливу – підкуп аудиторів, службовців, представників правоохоронних органів. Також використовуються технологічні засоби маскування слідів злочину: цифрові підписи від третіх осіб, ІР-ретранслятори, недоступні сервери. Поширеними є маніпуляції з тендерними процедурами – навмисне дроблення закупівель, обмеження конкуренції, формальні скасування торгів, блокування оскарження в АМКУ.

Такі ознаки в сукупності значно ускладнюють виявлення, розслідування та доведення кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель, що потребує високого рівня професійної підготовки слідчих, аналітиків, аудиторів, а також впровадження міжвідомчих інформаційних платформ, що забезпечуватимуть ефективну взаємодію суб'єктів протидії.

Зауважимо, що вчинення кримінальних правопорушень у сфері публічних

закупівель супроводжується використанням складних, часто багаторівневих злочинних схем, спрямованих на незаконне заволодіння бюджетними коштами, ухилення від відкритої конкуренції, маніпуляції з процедурними елементами тендера. З метою забезпечення ефективної протидії таким правопорушенням доцільно здійснити систематизацію типових способів їх вчинення, що дозволить виявити спільні закономірності та створити методичну основу для здійснення криміналістичної характеристики, попередження та розслідування таких злочинів.

На основі узагальнення судової практики, матеріалів НАЗК, НАБУ, ДАСУ та інших правоохоронних органів способи вчинення кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель можна згрупувати так:

1. Фальсифікаційно-документальні способи:

- включення недостовірних відомостей до тендерної документації;
- підроблення тендерних пропозицій, довідок, сертифікатів, ліцензій;
- створення фіктивних документів про постачання товарів, виконання робіт чи надання послуг;
- реєстрація підставних компаній або використання підроблених печаток, підписів;

2. Маніпуляційно-процедурні – маніпуляції з процедурою проведення закупівлі:

- розробка дискримінаційних умов у тендерній документації з метою обмеження конкуренції;
- навмисне дроблення предмета закупівлі для уникнення процедур відкритих торгів;
- проведення тендерів із наперед відомим переможцем;
- завищення очікуваної вартості товарів/послуг;
- відміна результатів торгів під надуманими приводами у разі перемоги «небажаного» учасника;

3. Фіктивно-змовницькі – фіктивна або змовницька участь у тендері:

- участь у торгах пов'язаних між собою підприємств («тендерні клони»);

- змова між замовником і учасником торгів;
- змова між учасниками для формального забезпечення конкуренції (імітація торгів);

4. Службово-корупційні – зловживання при виконанні договору:

- невиконання або часткове виконання зобов'язань за договором при повному перерахуванні бюджетних коштів;
- постачання продукції, що не відповідає технічним вимогам;
- формальне виконання робіт чи послуг із попередньо погодженими актами;

5. Фінансово-легалізаційні схеми:

- відкатні механізми (отримання неправомірної вигоди посадовими особами замовника);
- відмивання коштів через транзитні підприємства;
- надання переваг певним учасникам за хабар.

Отже, інформація про спосіб міститься у різних документах, що вилучаються під час проведення контрольно-наглядових заходів, які можуть відображати як дійсні, так і фіктивні публічно фінансові операції.

Водночас впровадження електронної системи Prozorro значно підвищило прозорість публічних закупівель в Україні. Однак наявність автоматизованих інструментів не усуває ризиків зловживань, а лише змінює способи їх реалізації. Злочинна діяльність набуває цифрових форм і алгоритмічного маскування, тому ідентифікація індикаторів правопорушень є критично важливою для запобігання кримінальним правопорушенням.

Зважаючи на законодавчі зміни, а також специфіку правових та економічних засад забезпечення публічних потреб держави, територіальних громад, надані найбільш поширені індикатори кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель, що здійснюються через електронну систему Prozorro:

1. Використання так званих спаринг-партнерів (змова учасників).

Суть полягає в імітації конкуренції: учасники попередньо домовляються

між собою про результати закупівлі, визначаючи «технічного переможця» та «підставних конкурентів».

Індикатори:

- однакові помилки або формулювання в документації різних учасників;
- спільні контактні дані (адреси, e-mail, IP, номери телефонів);
- ідентичне оформлення документів (структура, шрифт, верстка);
- публікації на порталах DOZORRO чи в розслідуваннях медіа [195].

Докази:

- тендерна документація з технічними збігами;
 - інформація з відкритих реєстрів (ЄДРПОУ, Clarity Project, YouControl);
2. Допуск компаній із так званого чорного списку АМКУ.

Порушення вимог ст. 17 Закону України «Про публічні закупівлі» щодо недопущення фірм, раніше оштрафованих за змову, до участі в процедурах.

Індикатори:

- наявність компанії у переліку суб'єктів господарювання, притягнутих до відповідальності АМКУ;
- фіксація участі в тендері фірми, що має чинну заборону;
- публікації на порталах DOZORRO, ZN.ua, Bihus.info тощо [195].

Можливі докази:

- підроблена довідка про непритягнення до відповідальності;
 - рішення АМКУ про порушення конкурентного законодавства;
3. Участь пов'язаних компаній або членів родини.

Замість конкуренції створюється штучна багатосуб'єктність, коли у торгах беруть участь компанії, що прямо чи опосередковано належать одній фізичній особі або її близьким родичам.

Індикатори:

- зв'язки між учасниками, встановлені через ЄДР, YouControl, Clarity Project;
- однотипна участь у торгах тих самих компаній;
- спільна адреса реєстрації або кінцеві бенефіціари [17].

Аналітичні інструменти:

- модуль аналітики BI.Prozorro;
- картка постачальника (інформація про контракти, реєстрацію, участь у торгах);

4. Перемога фіктивних підприємств.

Використання «технічних» компаній, створених із єдиною метою – забезпечити перемогу в закупівлі з подальшим виведенням коштів до тіньової економіки.

Індикатори:

- нещодавня реєстрація компанії без підтвердженого досвіду;
- відсутність виробничих потужностей, персоналу, обладнання;
- відсутність податкової історії, негативна ділова репутація.

Наслідки:

- неякісне або неповне виконання договору;
- ліквідація компанії після отримання коштів;

5. Вибірковий підхід до оцінки пропозицій.

Порушення принципу рівності: замовник застосовує подвійні стандарти, дискваліфікуючи одних учасників за формальні порушення та ігноруючи аналогічні порушення в переможця [194].

Індикатори:

- порівняльний аналіз відхилених і допущених тендерних пропозицій;
- відсутність об'єктивних критеріїв у протоколах оцінки;
- ознаки упередженості або зв'язків між замовником і учасником.

Крім того, можна виокремити й такі: 1. Процедурні індикатори (на етапі оголошення і подання пропозицій): встановлення дискримінаційних вимог у тендерній документації, що обмежують доступ інших учасників; незвично короткий строк для подання тендерних пропозицій; відсутність опису очікуваних результатів або розмиті технічні характеристики предмета закупівлі; систематичне внесення змін до умов закупівлі за кілька днів до дедлайну; участь лише одного або двох учасників у відкритих торгах;

відкликання учасниками своїх пропозицій без пояснення причин; 2. Фінансові індикатори: невідповідність очікуваної вартості предмета закупівлі середньоринковій ціні; систематичне завищення вартості того самого товару у різних закупівлях одного замовника; різке зростання ціни після укладення договору (застосування додаткових угод, що змінюють істотні умови); виплата повної вартості товару/послуги до моменту їх поставки/надання; 3. Ознаки фіктивності або пов'язаності учасників: учасники мають однакові IP-адреси, контактні дані або адресу реєстрації; схожість тендерних пропозицій за структурою, стилем оформлення, помилками; один учасник постійно виграє тендери одного замовника, навіть за різних умов; відсутність реального досвіду, виробничих потужностей, персоналу в переможця тендера; зв'язки між учасниками та посадовими особами замовника (виявлені за відкритими реєстрами або журналістськими розслідуваннями); 4. Індикатори на етапі виконання договору: непоставка товару, формальне або часткове виконання робіт; неузгодженість між обсягом закупленого і фактично переданого товару; проблеми з актами виконаних робіт (однотипні формулювання, відсутність підписів); швидка ліквідація компанії-переможця після виконання договору; 5. Технічні індикатори в аналітичних модулях Prozorro (ВІ-звітність): часте дроблення закупівель того самого товару або послуги на суми до 50/200 тис. грн; типовість переможців у межах одного регіону чи підрозділу; системна зміна переможця через процедуру оскарження; високий відсоток скасованих або неуспішних тендерів у конкретного замовника.

Отже, в основі більшості виявлених схем зловживань у сфері публічних закупівель лежить базовий механізм корупційного збагачення – так званий відкат, який є особливою формою розкрадання бюджетних коштів, реалізованою через механізми публічного тендера. Суть цієї злочинної моделі полягає в тому, що службова особа замовника, яка має доступ до бюджетного фінансування, вчиняє умисні дії з метою незаконного особистого збагачення. Це здійснюється шляхом:

- вступу у злочинну змову з посадовими особами організації-виконавця

(учасника тендера) або

- вимагання неправомірної вигоди від такого виконавця під час виконання договору про закупівлю.

Як результат, службова особа отримує частину бюджетних коштів, що формально виділені на оплату товарів, робіт чи послуг. При цьому маніпуляція здійснюється шляхом завищення цін у тендерній пропозиції з подальшим отриманням «відкату» з різниці між реальною ринковою вартістю та штучно завищеною контрактною ціною.

Цей спосіб вчинення кримінального правопорушення передбачає одночасну реалізацію двох правопорушень, взаємопов'язаних як за формою вини, так і за змістом дій:

1. Неправомірна ініціатива з боку учасника закупівлі – пропозиція або надання службовій особі замовника неправомірної вигоди з метою забезпечення перемоги в тендері (ознаки ст. 369 КК України);

2. Протиправні дії посадової особи замовника – прийняття обіцянки, пропозиції чи фактичне одержання неправомірної вигоди за виконання або невиконання певних дій на користь конкретного учасника закупівлі (ознаки ст. 368 КК України).

Виявлення таких складних економіко-правових схем потребує застосування спеціальних методів економічного аналізу, що охоплюють:

- оцінку фінансово-господарської діяльності учасників торгів (аналіз рентабельності, собівартості, руху коштів, походження активів);
- порівняння вартості товарів або послуг із ринковими аналогами;
- вивчення контрактної документації, її змін, додаткових угод;
- встановлення ознак фіктивності постачальника (відсутність виробничої бази, декларативний персонал, використання транзитних рахунків).

Основними джерелами інформації про ознаки кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель є:

- ДАСУ – орган, що здійснює моніторинг закупівель та ініціює відповідні перевірки;

- Рахункова палата – здійснює зовнішній аудит ефективності використання бюджетних коштів;
- АМКУ – орган, уповноважений розглядати скарги, виявляти ознаки змов і застосовувати санкції;
- ДКСУ – орган, що контролює цільове призначення та касове обслуговування видатків бюджету.

Таким чином, «відкат» як форма кримінального правопорушення у сфері публічних закупівель є результатом системного зловживання бюджетним процесом, яке часто маскується під формально легальні дії. Його виявлення вимагає міждисциплінарного підходу – поєднання юридичної кваліфікації, криміналістичних методик, фінансового аналізу та аудиторського контролю.

Підсумовуючи, наголосимо, що публічні закупівлі як об'єкт кримінологічного дослідження становлять комплексне соціально-правове явище, що поєднує правову регламентацію, економічні інтереси, організаційні механізми державного управління та потенційні криміногенні ризики. Зважаючи на обсяг фінансових ресурсів, які щорічно залучаються в систему закупівель, зазначена сфера є надзвичайно вразливою до злочинних посягань, зокрема корупційного характеру.

Кримінологічний підхід до вивчення правопорушень у сфері публічних закупівель дає змогу:

- виявити основні чинники та умови, що сприяють виникненню злочинності в бюджетній сфері;
- окреслити коло типових суб'єктів правопорушень і механізми їхньої злочинної діяльності;
- оцінити ефективність превентивних заходів у контексті національної антикорупційної політики.

Науково обґрунтоване осмислення проблеми дозволяє розглядати сферу публічних закупівель не лише як предмет кримінально-правового реагування, але й як пріоритетний напрям кримінологічної безпеки держави. Удосконалення кримінологічного забезпечення протидії правопорушенням у

цій сфері має здійснюватися на основі міждисциплінарного підходу, що охоплює правову, економічну, організаційну та етичну складові.

Отже, публічні закупівлі потребують системного наукового супроводу, моніторингу криміногенних загроз та впровадження дієвих механізмів запобігання злочинності, що дозволить підвищити прозорість, підзвітність і правову захищеність усіх учасників бюджетного процесу.

1.3. Суб'єкти запобігання кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель

Публічні закупівлі відіграють ключову роль у забезпеченні ефективного функціонування державного сектора, проте саме ця сфера є вкрай вразливою до корупційних зловживань та економічних кримінальних правопорушень. За даними ДАСУ, лише у 2024 р. за результатами моніторингу та ревізій у сфері закупівель встановлено порушення фінансової дисципліни на суму понад 4,5 млрд грн [63], що свідчить про необхідність ефективного функціонування системи суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням із чітко розмежованими повноваженнями та відповідальністю. Однак таке запобігання неможливе без належної взаємодії та розподілу повноважень між відповідними суб'єктами, як-от органи державної влади, правоохоронні органи, суб'єкти внутрішнього контролю, інститути громадянського суспільства.

Ефективно організована система державних фінансів повинна забезпечувати реалізацію низки ключових завдань, що є фундаментальними для стабільного функціонування держави та досягнення стратегічних цілей. Зокрема, така система має: сприяти реалізації національних, стратегічних і політичних цілей держави; забезпечувати раціональне та ефективне використання державних ресурсів для виконання покладених на уряд функцій; гарантувати справедливий та обґрунтований розподіл фінансових ресурсів між різними рівнями влади і сферами діяльності органів державного управління з

метою досягнення суспільно значущих результатів; сприяти зменшенню соціально-економічної диференціації, зокрема у доходах між різними регіонами та соціальними групами населення, відповідно до пріоритетів державної соціальної політики; забезпечувати належне управління фінансовими ризиками в межах реалізації державних повноважень, зокрема в умовах внутрішніх і зовнішніх викликів. Усі зазначені функції становлять органічну єдність і визначають ефективність системи державних фінансів як ключового інструмента державної політики й макроекономічної стабільності [231, с. 140].

Відповідно до Закону України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» від 26 січня 1993 р. одним із ключових завдань органів державного фінансового контролю є забезпечення системного нагляду за використанням та збереженням державних фінансових ресурсів, необоротних активів та іншого державного майна. До компетенції органів контролю також належить перевірка обґрунтованості визначення потреби в бюджетних асигнуваннях, правомірності взяття бюджетних зобов'язань, ефективності використання коштів і майна, а також достовірності ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності. Контроль поширюється на міністерства, центральні органи виконавчої влади, державні фонди, фонди загальнообов'язкового державного соціального страхування, інші бюджетні установи, а також суб'єкти господарювання державного сектора економіки. Крім того, об'єктами контролю є підприємства, установи та організації, що отримують або отримували у контрольований період бюджетні кошти, ресурси державних фондів чи фондів соціального страхування або ж використовують (використовували) державне чи комунальне майно. Окремо передбачено можливість здійснення фінансового контролю щодо дотримання бюджетного законодавства, законодавства про публічні закупівлі, а також здійснення контрольних заходів стосовно суб'єктів господарювання незалежно від форми власності – у випадках, коли відповідні дії передбачені судовим рішенням, ухваленим у межах кримінального провадження [176].

Державний фінансовий контроль покликаний забезпечити належне

управління державними фінансами на засадах економності, ефективності, результативності та прозорості. Провідна роль у ньому відведена органам державної влади, однак до процесів фінансового моніторингу можуть долучатися і суб'єкти недержавного сектора, зокрема, комерційні аудиторські фірми, громадські організації та засоби масової інформації, що створює передумови для формування комплексної системи зовнішнього фінансового нагляду.

Незважаючи на перебування системи державного фінансового контролю в Україні на етапі поступового інституційного розвитку, її базові структурні елементи вже функціонують і демонструють певну результативність. Подібно до світової практики, державний фінансовий контроль в Україні здійснюється як органами законодавчої та виконавчої влади (включно зі спеціалізованими контрольними органами), так і окремими суб'єктами громадянського суспільства та приватного сектора.

Конкретні завдання та компетенції кожного органу, уповноваженого на здійснення державного фінансового контролю, визначаються при його створенні відповідними законодавчими та підзаконними нормативно-правовими актами.

Об'єктами державного фінансового контролю в Україні є:

- органи державної влади (включно з апаратами управління);
- державні підприємства, установи та організації, а також ті, у статутному капіталі яких держава бере участь;
- підприємства, організації та установи, що фінансуються за рахунок бюджетних коштів або отримують державні субсидії;
- державні бюджетні та позабюджетні фонди;
- органи місцевого самоврядування;
- юридичні особи незалежно від форми власності та фізичні особи, які отримують, використовують або управляють державними коштами чи майном, а також користуються податковими, митними та іншими пільгами, передбаченими законодавством;

- громадські об'єднання, благодійні фонди та інші недержавні некомерційні організації – в частині, що стосується розпорядження бюджетними коштами або державним майном, а також використання податкових або інших державних преференцій;

- суб'єкти підприємницької діяльності та фізичні особи – у частині сплати податків і дотримання вимог державного регулювання.

До основних завдань державного фінансового контролю належать:

- запобігання та виявлення фінансових правопорушень і кримінальних правопорушень;

- сприяння зміцненню дохідної бази державного та місцевих бюджетів, а також виявлення внутрішніх резервів їх зростання;

- забезпечення цільового, ефективного та економного використання бюджетних коштів;

- охорона державної власності та забезпечення її збереження;

- контроль за своєчасністю здійснення платежів і фінансових розрахунків;

- виявлення потенціалу для розширення фінансових ресурсів держави;

- контроль за надходженням коштів до державного та місцевих бюджетів, а також позабюджетних фондів;

- контроль за законністю, ефективністю та результативністю використання публічних фінансів органами державної влади та іншими суб'єктами;

- моніторинг виконання дохідної та видаткової частин бюджету за обсягами, структурою та цільовим призначенням;

- аналіз ефективності управління державною власністю, включно з процесами її приватизації або націоналізації;

- оцінка обґрунтованості надання, а також законності використання податкових пільг, субсидій, дотацій та інших форм фінансової підтримки;

- усунення фактів марнотратства, зловживань та неефективного витрачання державних коштів шляхом звернення уваги законодавчих органів на

наявні недоліки чинного фінансового та бюджетного законодавства.

Таким чином, державний фінансовий контроль виступає інструментом не лише фіскальної відповідальності, а й підвищення ефективності функціонування всієї системи публічного управління [81, с. 35].

У широкому розумінні до процесу запобігання злочинності залучаються представницькі органи, органи виконавчої влади, судові установи, а також широкий спектр підприємств, установ і організацій, що функціонують у різних сферах суспільного життя, громадські об'єднання та окремі громадяни. Водночас для переважної більшості цих суб'єктів участь у запобіганні злочинності не є основною функцією, а здійснюється опосередковано – як супутній компонент виконання інших завдань і повноважень. Лише порівняно незначна частина органів і структур виконує функції з протидії злочинності в межах безпосередньо визначеної сфери своєї діяльності. Ці суб'єкти реалізують спеціальні цілі та завдання, мають відповідні повноваження й обов'язки щодо впливу на криміногенні чинники, а також забезпечують здійснення комплексу заходів організаційного, правового, інформаційного, методичного, ресурсного та кадрового характеру. Саме для них діяльність із запобігання злочинності є спеціально обумовленою та становить основу функціонального призначення в системі органів публічної безпеки та правопорядку [95, с. 79].

У контексті запобігання кримінальним правопорушенням важливим є визначення суб'єктів, які безпосередньо реалізують відповідні превентивні функції. Залежно від характеру покладених на них завдань, функціонального призначення та рівня втручання у правовідносини суб'єктів запобігання умовно поділяють на дві основні групи:

а) *суб'єкти загальносоціального запобігання* – це органи, установи, організації та інституції, діяльність яких спрямована на забезпечення стабільного функціонування соціального середовища, зниження рівня криміногенних ризиків і формування правосвідомої поведінки громадян;

б) *спеціальні суб'єкти запобігання* – це уповноважені органи, які здійснюють безпосередній вплив на криміногенне середовище з використанням

правових механізмів превентивного впливу. Вони, у свою чергу, поділяються на: органи, спеціально створені для боротьби зі злочинністю, які функціонують у межах кримінального судочинства (зокрема, органи Національної поліції України, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, Служби безпеки України, прокуратури тощо); органи, що здійснюють запобіжні функції поза межами кримінального провадження, але опосередковано впливають на криміногенну ситуацію (наприклад, Державна аудиторська служба України, Державна казначейська служба України, Рахункова палата, органи фінансового моніторингу, інспекційні служби тощо) [251, с. 23].

Такий підхід до класифікації дозволяє не лише окреслити структуру системи суб'єктів запобігання, а й розмежувати їхні повноваження, функціональну спрямованість та механізми реалізації запобіжної діяльності.

Змістовна сторона поняття «запобігання злочинності» охоплює два взаємопов'язані, але концептуально відмінні аспекти – кримінально-правовий та кримінологічний. Кримінально-правовий аспект запобігання полягає в реалізації діяльності правоохоронних органів, спрямованої на своєчасне виявлення та розкриття кримінальних правопорушень, встановлення осіб, винних у їх вчиненні, притягнення цих осіб до кримінальної відповідальності відповідно до вимог кримінального процесуального законодавства, здійснення судового розгляду кримінальних проваджень, а також у належному виконанні кримінальних покарань. Такий підхід має переважно реактивний характер і передбачає запобігання вже вчиненим кримінальним правопорушенням. Кримінологічний аспект орієнтований на системну превенцію та включає комплексну діяльність як правоохоронних органів, так і інших державних та недержавних інституцій, спрямовану на виявлення, усунення або нейтралізацію детермінант злочинної поведінки. Йдеться про чинники, що сприяють формуванню криміногенного середовища, поширенню девіантних установок, соціальної дезадаптації та правової індиферентності. До цього аспекту також належить запобігання виникненню нових кримінальних загроз шляхом адресної

профілактики, соціальної реінтеграції та зміцнення морально-правових засад суспільства [68, с. 93].

Таким чином, ефективне запобігання злочинності можливе лише за умов взаємодії зазначених підходів – з акцентом як на правозастосовчому механізмі, так і на комплексному аналізі та усуненні причин і умов злочинності на макро- та мікрорівнях.

Формування ефективної системи суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель, особливо в умовах воєнного стану, вимагає розподілу повноважень, налагодженої співпраці між усіма ланками: контрольно-наглядовими, правоохоронними та громадськими. Наявність багаторівневої системи (від аудиту та контролю до досудового розслідування) забезпечує як виявлення порушень, так і притягнення винних осіб до відповідальності. Ба більше, відповідно до ст. 7 Закону України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» орган державного фінансового контролю координує свою діяльність із широким колом суб'єктів публічного управління. Зокрема, передбачена взаємодія з органами місцевого самоврядування, органами виконавчої влади, фінансовими органами, центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, центральним органом виконавчої влади, що відповідає за реалізацію митної політики, іншими контролюючими органами, а також із органами прокуратури, Національної поліції України, СБУ та БЕБ України. Крім того, закон прямо зобов'язує орган державного фінансового контролю своєчасно надавати БЕБ України інформацію щодо фактів або обставин, які можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення. Така інформаційна взаємодія спрямована на підвищення ефективності превентивної та правоохоронної діяльності у сфері економічної безпеки держави, а також на зміцнення антикорупційного потенціалу інституцій фінансового нагляду [176].

Система суб'єктів кримінологічної політики у сфері забезпечення бюджетної безпеки та запобігання кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель охоплює широке коло інституцій як державної, так і

недержавної належності. До неї входять органи державної влади та місцевого самоврядування, правоохоронні та контрольно-наглядові структури, органи фінансового контролю, антикорупційні інституції, суб'єкти господарювання, громадські об'єднання, журналісти-розслідувачі, аналітичні платформи (зокрема, *DOZORRO*, *Transparency International Ukraine*), а також незалежні експерти, які здійснюють моніторинг закупівельних процесів.

Незважаючи на наявність численних суб'єктів, задіяних у забезпеченні прозорості та законності бюджетного процесу, їхня діяльність часто має фрагментарний, незбалансований характер і позбавлена загального координуючого механізму. Відсутність цілісної, стратегічно скоординованої державної політики щодо запобігання правопорушенням у сфері публічних закупівель створює низку ризиків для бюджетної безпеки, як-от:

- дублювання або, навпаки, ігнорування окремих повноважень;
- затримки у реагуванні на виявлені правопорушення;
- недостатнє використання аналітичного потенціалу недержавного сектора;
- низька ефективність інформаційного обміну між суб'єктами.

У зв'язку з цим нагальною є потреба у формуванні єдиної, цілеспрямованої та інтегрованої кримінологічної політики, яка б поєднувала зусилля державних і недержавних структур, визначала пріоритетні напрями превентивної діяльності, уніфікувала підходи до моніторингу закупівель, оцінки ризиків, виявлення зловживань і притягнення винних осіб до відповідальності.

Запровадження ефективного координаційного механізму між суб'єктами, які реалізують завдання у сфері бюджетної безпеки, є передумовою побудови системи протидії економічній злочинності, що орієнтована не лише на реагування, а й на запобігання, нейтралізацію криміногенних детермінант та усунення системних прогалин у бюджетному процесі.

Узагальнюючи вищевикладене, основними суб'єктами міжінституційної взаємодії під час запобігання кримінальним правопорушенням у сфері

публічних закупівель слід вважати:

1) контрольно-наглядові органи.

Рахункова палата. Першим ключовим контролюючим органом, із яким слідчі органи тісно взаємодіють під час розслідування кримінальних правопорушень у бюджетній сфері, є Рахункова палата України. Правовий статус цього органу врегульовано Законом України «Про Рахункову палату» (2015 р.) [180]. Відповідно до ст. 7 цього закону Рахункова палата здійснює аналіз і оцінку правових, організаційних і фінансових засад державного замовлення, а також ефективності його формування та реалізації. Її повноваження у сфері аудиту охоплюють усі стадії процесу публічних закупівель. Так, перевіряється: законність і ефективність проведення процедур закупівель; дотримання вимог чинного законодавства на всіх етапах закупівель; своєчасність отримання замовлених товарів, послуг та робіт; відповідність принципам прозорості та недискримінаційності.

Варто наголосити, що вказана законодавча норма має переважно описовий характер, визначаючи лише загальні межі повноважень Рахункової палати без конкретизації механізмів взаємодії з правоохоронними органами. Однак саме це, як зазначає Ю. Оврамець, створює підґрунтя для гнучкої та ефективної діяльності Рахункової палати, надаючи їй можливість впливати на широкий спектр економічних процесів у державі [142, с. 8].

За своєю суттю Рахункова палата здійснює державний зовнішній фінансовий контроль у формі аудиту. Об'єктами її аудиту виступають не лише окремі тендери чи закупівлі, а діяльність замовника в цілому. Це означає, що аналізу підлягають державні органи, органи місцевого самоврядування, бюджетні установи, дипломатичні представництва, фонди соціального та пенсійного страхування, а також інші організації, що використовують бюджетні кошти.

Таким чином, діяльність Рахункової палати не варто ототожнювати з адміністративними процедурами контролю у сфері закупівель. Вона не втручається у процес конкретної закупівлі, а забезпечує інституційний аудит

публічного суб'єкта, що проводить такі закупівлі. Тому у класичному розумінні поняття контролю цей орган не виконує функцію безпосереднього нагляду за тендерами, а виступає як аудитор ефективності використання бюджетних ресурсів.

Окрему увагу слід приділити взаємовідносинам Рахункової палати з ДКСУ, що отримали нормативне закріплення у ст. 7-8 Закону України «Про Рахункову палату». У цих статтях йдеться про особливості здійснення державного зовнішнього фінансового контролю у сфері казначейського обслуговування коштів державного бюджету, зокрема визначено перелік питань, що підлягають дослідженню, та передбачено обов'язок Казначейства сприяти діяльності Рахункової палати шляхом надання відповідних даних, документів і пояснень, необхідних для проведення аудиту [29, с. 55].

Державна аудиторська служба України – є ключовим суб'єктом зовнішнього контролю у сфері публічних закупівель. Згідно з ч. 2 ст. 5 Закону України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» ДАСУ здійснює фінансові аудити, ревізії, перевірки публічних закупівель, зокрема й на предмет виявлення порушень, що можуть мати ознаки кримінальних правопорушень [176]. Наприклад, у 2022 р. за результатами перевірки закупівлі медичного обладнання в одній із обласних лікарень було встановлено, що предмет закупівлі був на 30 % дорожчий за ринкову вартість. ДАСУ направила матеріали до НАБУ, що зрештою стало підставою для порушення кримінального провадження за ч. 2 ст. 364 КК України – зловживання владою або службовим становищем [90].

На відміну від Рахункової палати, яка здебільшого здійснює стратегічний аудит та оцінку ефективності бюджетної політики в цілому, ДАСУ має ширший спектр інструментів для безпосереднього контролю за проведенням окремих процедур публічних закупівель. У межах покладених на неї функцій ДАСУ виконує такі завдання:

- узагальнює практику застосування законодавства з питань, що належать до її компетенції, а також розробляє пропозиції щодо вдосконалення

нормативно-правових актів, зараховуючи законодавчі ініціативи, акти Президента України, Кабінету Міністрів України, міністерств, і в установленому порядку подає відповідні пропозиції Міністру фінансів України;

- реалізує державний фінансовий контроль шляхом проведення державного фінансового аудиту, перевірок процедур закупівель, інспектування (ревізій) та моніторингу публічних закупівель;

- здійснює контроль за:

- цільовим та ефективним використанням і збереженням державних фінансових ресурсів, необоротних активів та іншого державного майна;

- досягненням економії бюджетних коштів і забезпеченням результативності у діяльності розпорядників бюджетних коштів;

- дотриманням вимог законодавства про публічні закупівлі;

- веденням бухгалтерського обліку, складанням фінансової та бюджетної звітності, паспортів бюджетних програм, звітів про їх виконання, кошторисів та інших документів, що використовуються у процесі реалізації бюджету;

- станом і достовірністю облікової та звітної документації;

- виконанням функцій управління об'єктами державної власності;

- функціонуванням системи внутрішнього контролю і внутрішнього аудиту у розпорядників бюджетних коштів та інших підконтрольних суб'єктів;

- проводить оцінювання ефективності управління бюджетними коштами, рівня економії, фінансового та господарського стану, а також результативності діяльності підконтрольних установ;

- забезпечує дотримання законності та ефективності використання державних і комунальних ресурсів, правильності ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності суб'єктами державного сектора економіки;

- вживає передбачених законодавством заходів для усунення виявлених порушень та запобігання їх повторному виникненню;

- виконує інші повноваження відповідно до чинного законодавства України [166].

Також ДАСУ має повноваження надсилати відповідні матеріали до правоохоронних органів у разі виявлення ознак кримінального правопорушення.

Антимонопольний комітет України – відіграє важливу роль у контролі за дотриманням конкурентного законодавства в публічних закупівлях.

Відповідно до підпунктів 1 та 4 Положення про Державну казначейську службу України [167] цей орган визначено як центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів України. Основним завданням Казначейства є реалізація державної політики у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів і коштів клієнтів, а також у сфері бухгалтерського обліку виконання бюджетів.

До ключових повноважень ДКСУ належить здійснення контролю за:

- дотриманням бюджетних повноважень під час зарахування доходів до бюджету;
- відповідністю кошторисів розпорядників бюджетних коштів затвердженим показникам бюджетного розпису;
- відповідністю взятих бюджетних зобов'язань відповідним бюджетним асигнуванням, паспортам бюджетних програм;
- безспірним списанням коштів державного та місцевих бюджетів або з рахунків боржників на підставі судових рішень.

Крім того, Казначейство уповноважене застосовувати заходи впливу за порушення бюджетного законодавства [29, с. 67]. У межах реалізації цього повноваження ДКСУ як суб'єкт міжвідомчої взаємодії ініціює притягнення до відповідальності осіб, винних у порушенні норм бюджетного законодавства, відповідно до чинного законодавства (підпункт 7 п. 6 Положення про ДКСУ). З метою забезпечення належного фінансового контролю Казначейство також:

- веде облік розпоряджень інших центральних органів виконавчої влади щодо зупинення чи відновлення операцій із бюджетними коштами [163];
- передає матеріали про виявлені порушення органам, уповноваженим на

прийняття рішень про застосування відповідних заходів впливу [29, с. 67–68].

Таким чином, ДКСУ відіграє важливу роль у забезпеченні дотримання бюджетної дисципліни, запобіганні фінансовим порушенням та реалізації фіскального контролю в межах чинного бюджетного регулювання. При виявленні змови між учасниками тендерів АМКУ має право накладати штрафи й передавати інформацію до правоохоронних органів. Наприклад, у 2022 році АМКУ встановив факт змови між чотирма компаніями під час участі в тендерах на поставку харчування для військових. На підставі результатів розслідування було накладено штраф на суму понад 27 млн грн, а також передано матеріали до НАБУ для відкриття провадження за ст. 228 КК України (антиконкурентні узгоджені дії) [192].

Служби внутрішнього контролю. Відповідальні особи з публічних закупівель, тендерні комітети, уповноважені особи замовників, внутрішні аудитори підприємств мають безпосередній вплив на превенцію правопорушень через дотримання норм Закону України «Про публічні закупівлі» [178]. На прикладі комунальних підприємств встановлено, що недотримання тендерного законодавства часто пов'язане з неналежним функціонуванням тендерних комітетів. Наприклад, у 2022 р. ДАСУ встановила, що комунальне підприємство «Київпастранс» без проведення відкритих торгів закупило послуги на суму понад 30 млн грн, що стало підставою для повідомлення про підозру за ч. 1 ст. 364-1 КК України [205];

2) правоохоронні органи.

Як зазначає М. Шевчук, діяльність правоохоронних органів у сфері бюджетних правовідносин має не менш вагоме значення для забезпечення ефективного функціонування системи публічних фінансів, аніж діяльність спеціалізованих органів бюджетного контролю. Правоохоронні органи відіграють ключову роль у попередженні, виявленні, припиненні та розслідуванні кримінальних правопорушень, що посягають на законність і цільове використання бюджетних коштів [247, с. 72].

Таким чином, у механізмі забезпечення бюджетної дисципліни

правоохоронні органи виступають не лише як інструмент репресивного впливу у разі вчинення правопорушення, а й як елемент превентивної системи, здатної вчасно локалізувати фінансові ризики, пов'язані з неефективним або протиправним використанням публічних фінансів.

Національна поліція України. Повноваження органів Національної поліції України як суб'єкта взаємодії у процесі запобігання кримінальним правопорушенням у бюджетній сфері закріплені як на рівні законодавства, так і в підзаконних нормативно-правових актах. Відповідно до ст. 5 Закону України «Про Національну поліцію» під час виконання своїх функцій поліція взаємодіє з іншими органами правопорядку, органами державної влади, органами місцевого самоврядування, а також іншими суб'єктами, визначеними законодавством [172]. Такі положення конкретизуються у Положенні про Національну поліцію, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 р. № 877. У п. 8 цього положення передбачено, що Національна поліція під час реалізації своїх завдань співпрацює з органами державної влади, службами, створеними Президентом України, тимчасовими консультативними та дорадчими органами, органами місцевого самоврядування, а також громадськими об'єднаннями, профспілками, роботодавцями, міжнародними організаціями та суб'єктами господарювання [168].

Окремі кримінальні правопорушення у сфері закупівель, що не підпадають під спеціалізовану підслідність НАБУ, розслідуються підрозділами Національної поліції України, зокрема Слідчим управлінням з розслідування економічних злочинів. Наприклад, у 2021 р. слідчі Національної поліції України викрили факт підроблення тендерної документації у закупівлях продуктів харчування для закладів освіти в одному з районів Київщини. Учасники тендера використовували фіктивні довідки про наявність досвіду поставок. Це стало підставою для відкриття кримінального провадження за ч. 1 ст. 358 КК України (підроблення документів) та ч. 1 ст. 366 КК України [206].

Специфічні аспекти взаємодії поліції у сфері запобігання порушенням

бюджетного законодавства закріплено у Положенні про Департамент стратегічних розслідувань Національної поліції України, затвердженому наказом Національної поліції України від 23 жовтня 2019 р. № 1077. У ньому, зокрема, зазначено, що начальник департаменту забезпечує взаємодію з іншими структурними підрозділами Національної поліції України, органами державної влади, підприємствами, установами, громадськими організаціями, а також правоохоронними органами іноземних держав і міжнародними структурами з питань, що належать до його компетенції. Поміж таких питань особливе місце займає обмін інформацією щодо протидії корупційним правопорушенням та організованій злочинності у бюджетній сфері [165].

Ефективна реалізація функцій поліції як суб'єкта запобігання кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель значною мірою залежить від організованої взаємодії між слідчим, прокурором, оперативними підрозділами, а також іншими учасниками кримінального провадження. Практика свідчить, що обмін інформацією між цими суб'єктами є однією з ключових умов забезпечення об'єктивного і повного досудового розслідування. Найефективнішою формою такої взаємодії визнається безпосереднє ознайомлення слідчого з оперативними матеріалами.

Водночас на практиці ця модель взаємодії не завжди реалізується належною мірою. Зокрема, відповідно до ст. 41 КПК України слідчий має право отримувати інформацію, необхідну для виконання завдань кримінального провадження, від оперативно-розшукових підрозділів [91]. Проте часто слідчі отримують лише узагальнені довідки, що не відображають повного обсягу здобутої оперативної інформації.

У науковій літературі висловлюються побоювання, що повне ознайомлення слідчого з матеріалами оперативно-розшукової діяльності може вплинути на об'єктивність внесення відомостей до ЄРДР і початку розслідування [76, с. 405]. Проте такі позиції частково суперечать положенням Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», який передбачає

можливість надання слідчому відомостей, здобутих негласними методами, без зазначення джерел їх походження [174]. Це створює правовий баланс між необхідністю захисту оперативних джерел і забезпеченням повноти досудового розслідування.

Працівники правоохоронних органів зобов'язані надавати всебічне сприяння посадовим особам органів державного фінансового контролю у виконанні покладених на них функціональних обов'язків. У випадках протиправного перешкоджання здійсненню контрольно-ревізійних заходів – наприклад недопущення посадових осіб контролюючого органу на територію підприємств, установ чи організацій, відмови у наданні необхідних документів для проведення ревізії або вчинення інших дій, що унеможливають виконання контрольних повноважень, – органи Національної поліції України, за зверненням уповноважених представників органу фінансового контролю, зобов'язані оперативно вжити відповідних заходів для припинення протиправних дій [176].

Зокрема, до компетенції поліції в таких випадках належить забезпечення:

- безперешкодного проведення ревізії чи перевірки;
- фізичної безпеки працівників органу державного фінансового контролю;
- охорони документації та матеріалів, що підлягають перевірці;
- вжиття заходів для притягнення винних осіб до відповідальності відповідно до вимог чинного законодавства.

Зазначена норма відображає важливість міжвідомчої взаємодії в системі протидії фінансовим порушенням і спрямована на захист інституційних механізмів державного нагляду та контролю в бюджетній сфері.

Таким чином, ефективне виконання повноважень поліції як суб'єкта запобігання кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель вимагає як нормативного забезпечення, так і вдосконалення практики інформаційного обміну та внутрішньої координації між слідчими та оперативними підрозділами.

Національне антикорупційне бюро України – є спеціалізованим правоохоронним органом, що здійснює досудове розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із корупцією, зокрема у сфері публічних закупівель. Згідно з ч. 5 ст. 216 КПК України НАБУ розслідує кримінальні правопорушення, які віднесено до підслідності цього органу, в тому числі такі, як зловживання службовим становищем (ст. 364 КК України), привласнення чи розтрата майна (ст. 191 КК України), одержання неправомірної вигоди (ст. 368 КК України) [90].

НАБУ проводить досудове розслідування найрезонансніших злочинів у сфері публічних закупівель. Яскравим прикладом є справа щодо посадовців АТ «Укрзалізниця», які у змові з приватними компаніями організували закупівлю дизельного палива за завищеними цінами, чим завдали збитків державі на понад 200 млн грн. Дії осіб кваліфіковано за ч. 5 ст. 191, ч. 3 ст. 209, ч. 1 ст. 366 КК України (розтрата в особливо великих розмірах, легалізація коштів та службове підроблення) [131].

Державне бюро розслідувань – розслідує злочини, вчинені посадовими особами, які займають особливо відповідальне становище, в тому числі у сфері закупівель, якщо такі особи є державними службовцями вищої категорії [158]. У 2023 р. ДБР викрило посадовців обласної військової адміністрації, які організували схему закупівлі генераторів за подвійною вартістю. Проведення було відкрите за ч. 5 ст. 191 КК України. У справі брали участь також НАБУ та САП у межах міжвідомчої співпраці [38].

У законодавстві України, зокрема Законах України «Про Державне бюро розслідувань» [158] та «Про Національне антикорупційне бюро України» [170], визначено загальні повноваження названих правоохоронних органів щодо проєктно-консультативної діяльності, обміну інформацією та співпраці з вітчизняними і міжнародними структурами. Однак, на відміну від Закону України «Про Національну поліцію», у згаданих актах детально врегульовано процедури взаємодії, форми узгодженої діяльності з іншими правоохоронними органами та органами фінансового контролю.

Органи державного фінансового контролю в Україні, а також інші державні органи, на які покладено функції контролю за дотриманням законодавства фізичними та юридичними особами, зобов'язані в межах своєї компетенції сприяти запобіганню та протидії кримінальним правопорушенням, віднесеним законом до підслідності НАБУ та ДБР. Так, законодавець прямо передбачає, що органи державного фінансового контролю, а також інші суб'єкти, які здійснюють контроль за дотриманням законодавства фізичними і юридичними особами, зобов'язані:

1. У межах реалізації контрольних функцій виявляти обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінальних правопорушень або про умови, що сприяють їх вчиненню;

2. Передавати до НАБУ або ДБР відомості, отримані під час перевірок і ревізій, які можуть мати значення для попередження, виявлення, припинення та розслідування кримінальних правопорушень, що підпадають під їхню підслідність;

3. За запитом НАБУ здійснювати перевірки, ревізії та інші контрольні заходи у межах своєї компетенції для збирання доказової інформації [30, с. 30–31].

Таким чином, забезпечується належна взаємодія між контрольно-наглядовими структурами та спеціалізованими антикорупційними органами, що сприяє підвищенню ефективності виявлення та розслідування кримінальних правопорушень у публічному секторі.

Емпіричні результати дослідження засвідчили, що міжнародна взаємодія правоохоронних органів України при розслідуванні правопорушень у сфері публічних закупівель у 100 % випадків охоплювала отримання відомостей через Генеральний секретаріат або національні центральні бюро Інтерполу. Як правило, запити стосувалися отримання такої інформації: офіційних назв, юридичних адрес, контактних даних зареєстрованих за кордоном юридичних осіб, які були контрагентами державних установ; відомостей про реєстрацію, правовий статус, напрями діяльності, розмір статутного капіталу, припинення

діяльності таких підприємств; персональних даних керівників та службових осіб, а також даних щодо наявності стосовно них кримінального минулого або відкритих проваджень [224].

Досить вагомий рівень інтегрованості й скоординованості взаємодії демонструє *Бюро економічної безпеки України* (БЕБ). Відповідно до наказу БЕБ України від 23 січня 2023 р. № 24 «Про затвердження Порядку взаємодії інформаційно-аналітичних підрозділів із підрозділами детективів Бюро економічної безпеки України» [169] визначено багатоаспектну структуру співпраці у сфері обміну аналітичною інформацією. Зокрема, взаємодія здійснюється у таких формах:

- проведення координаційно-консультативних нарад;
- надсилання аналітичних продуктів або інформаційних документів, створених інформаційно-аналітичними підрозділами БЕБ України, до підрозділів детективів на підставі аналізу актів перевірок, матеріалів Державної служби фінансового моніторингу України;
- ініціативне надання узагальнених аналітичних матеріалів;
- надання відомостей із автоматизованих інформаційних систем, державних реєстрів і баз даних, які перебувають у розпорядженні БЕБ України, органів державної влади або місцевого самоврядування;
- залучення аналітиків у ролі спеціалістів у кримінальних провадженнях;
- створення міжвідомчих робочих груп для комплексної оцінки ризиків;
- підготовка рекомендацій щодо усунення умов і причин вчинення кримінальних правопорушень у бюджетній та економічній сфері, пропозицій щодо змін у нормативно-правовому регулюванні.

Водночас варто враховувати, що аналітичні документи, створені відповідними підрозділами БЕБ України, не є джерелами доказів у розумінні ч. 2 ст. 84 КПК України і не можуть підміняти собою висновки судових експертів. Вони мають допоміжне значення і використовуються як орієнтовний матеріал для ухвалення процесуальних рішень.

Інформаційно-аналітичні підрозділи БЕБ України відіграють ключову

роль у формуванні аналітичного забезпечення процесу протидії кримінальним правопорушенням у сфері економіки. У межах своєї компетенції ці підрозділи здійснюють виявлення та моніторинг ризиків, пов'язаних із можливим вчиненням економічних злочинів, беруть участь у реалізації комплексу заходів із оцінювання загроз у фінансово-господарському середовищі, а також формують пропозиції щодо вдосконалення нормативно-правової бази з метою усунення передумов функціонування схем протиправної діяльності.

Зокрема, до основних завдань аналітичних підрозділів БЕБ України належать: виявлення потенційних ризиків зловживань у публічному секторі; складання аналітичних висновків і прогнозів щодо криміногенних проявів у сфері економіки; підготовка рекомендацій для державних органів щодо підвищення ефективності прийняття управлінських рішень; ініціювання змін до нормативно-правових актів у частині усунення прогалин, що сприяють розвитку фінансових зловживань.

Досягнення очікуваного результату у процесі міжвідомчої взаємодії під час розслідування кримінальних правопорушень в економічній сфері можливе лише за умови не лише глибокого аналізу поставлених завдань та якісного планування, але й ефективного контролю за реалізацією спільних дій. З цією метою доцільним є створення спеціальних міжвідомчих робочих груп із представників зацікавлених структур, що здійснюватимуть постійний контроль за дотриманням планів, строків та результативності запланованих заходів.

Найпоширенішими організаційно-тактичними формами спільного контролю є: спільний оперативний контроль за ходом проведення розслідування; спільні цільові перевірки ефективності реалізації окремих слідчих або аналітичних заходів; спільні контрольні перевірки загального характеру, що охоплюють декілька напрямів діяльності; спільне комплексне інспектування, яке забезпечує системну оцінку роботи залучених суб'єктів.

Окремо слід наголосити на важливості взаємного контролю між суб'єктами взаємодії, а також безпосереднього контролю з боку керівника або координатора, який відповідає за організацію спільної діяльності.

До основних тактичних прийомів контролю належать:

- перевірка своєчасності виконання окремих етапів запланованих заходів (відзначено 68 % опитаних респондентів);
- оцінка якості реалізації заходів (64,1 %);
- заслуховування керівників та старших груп, відповідальних за організацію роботи (70,1 %);
- заслуховування виконавців окремих ділянок роботи (64,1 %);
- узагальнення та систематизація результатів для підготовки узгоджених висновків (66 %).

Таким чином, ефективність реалізації інформаційно-аналітичної функції БЕБ України наряду залежить від інтегрованості у процес взаємодії з іншими суб'єктами протидії економічній злочинності, а також від наявності чітко налагодженого механізму внутрішнього і міжвідомчого контролю за виконанням стратегічних і тактичних завдань.

Прокуратура відіграє ключову роль у системі запобігання порушенням бюджетного законодавства, оскільки наділена найбільшим обсягом координаційних повноважень щодо діяльності інших правоохоронних органів.

Відповідно до ст. 131-1 Конституції України, на прокуратуру покладено виконання таких основних функцій: підтримання публічного обвинувачення в суді; організація та процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, нагляд за додержанням законів під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, інших слідчих і розшукових заходів органів правопорядку; представництво інтересів держави в суді – у виключних випадках і в порядку, визначеному законом [80].

Відповідно до Закону України «Про прокуратуру» прокуратура України є єдиною централізованою системою органів, яка забезпечує реалізацію функцій, встановлених Конституцією України, з метою захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави. До функцій прокуратури належать: підтримання державного обвинувачення в суді; представництво інтересів громадянина або держави в суді; нагляд за додержанням законів органами, що

здійснюють оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство; нагляд за додержанням законів під час виконання судових рішень у кримінальних провадженнях, а також під час застосування інших заходів примусового характеру, пов'язаних із обмеженням особистої свободи громадян [177].

У межах реалізації цих повноважень прокуратура не лише забезпечує узгодженість дій органів досудового розслідування та оперативно-розшукових підрозділів, а й має інституційну спроможність організовувати ефективну взаємодію між правоохоронними структурами та органами державного фінансового контролю [177].

Особливого значення така взаємодія набуває в контексті реалізації функцій координації заходів із запобігання кримінальним правопорушенням та протидії злочинності й корупції у бюджетній сфері. Завдяки своїй процесуальній автономії та загальній компетенції органи прокуратури здатні виступати як координуючий центр міжвідомчої взаємодії, спрямованої на виявлення, документування та нейтралізацію злочинних проявів, пов'язаних із нецільовим використанням, розкраданням або привласненням бюджетних коштів.

Офіс Генерального прокурора координує діяльність усіх правоохоронних органів у сфері запобігання злочинам та під час їх розслідування. Прокурор здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням та ухвалює рішення про відкриття кримінальних проваджень, затверджує обвинувальні акти, а також забезпечує захист публічного інтересу в суді.

Органи прокуратури не лише здійснюють процесуальне керівництво, а й виступають ініціаторами перевірок. Так, у 2023 р. прокурори Офісу Генерального прокурора ініціювали перевірку закупівель гуманітарної допомоги, в результаті чого НАБУ було передано понад 20 кримінальних проваджень щодо нецільового використання бюджетних коштів (у тому числі за ст. 210 КК України – нецільове використання бюджетних коштів) [55].

Служба безпеки України – є державним органом спеціального

призначення з правоохоронними функціями, основні завдання якого визначено ст. ст. 1 та 2 Закону України «Про Службу безпеки України» [182]. Згідно із законодавчим приписом СБУ: забезпечує державну безпеку шляхом захисту економічного, науково-технічного та оборонного потенціалу України; протидії корупції, тероризму, організований злочинності у сфері управління та економіки; виявлення, попередження, припинення та розкриття кримінальних правопорушень, які становлять загрозу життєво важливим інтересам держави; здійснює оперативно-розшукову діяльність щодо захисту економічної безпеки держави, у тому числі в частині публічних закупівель, що стосуються оборонної сфери, надзвичайних ситуацій, міжнародної технічної допомоги тощо.

У контексті запобігання правопорушенням у сфері публічних фінансів та державного управління діяльність СБУ має міжвідомчий характер і зосереджується передусім на тих випадках, коли потенційна шкода від злочину стосується економічної безпеки держави. Це стосується, зокрема, правопорушень, пов'язаних зі зловживаннями при закупівлях у сфері оборони, подвійним фінансуванням стратегічно важливих об'єктів, розкраданням бюджетних коштів в умовах надзвичайного або воєнного стану.

Особливо важливу роль СБУ відіграє у виявленні зовнішніх впливів на бюджетну систему України, зокрема шляхом запобігання втручання іноземних структур у державні закупівлі, встановлення фіктивних контрагентів за кордоном, а також забезпечення захисту інформаційної безпеки в системах електронного документообігу органів державної влади [189, с. 159].

Таким чином, Служба безпеки України функціонує не лише як правоохоронний орган, а й як елемент стратегічної безпеки держави, що має повноваження впливати на запобігання системним загрозам у сфері державного управління та публічних фінансів. Наприклад, *СБУ виявила факт закупівлі неякісних бронежилетів за завищеними цінами, що постачалися для ЗСУ. Було порушено кримінальне провадження за ч. 2 ст. 364, ч. 3 ст. 425 КК України (недбале ставлення військових посадових осіб до служби). СБУ в цьому випадку*

діяла як суб'єкт оперативно-розшукової діяльності [18];

3) громадські суб'єкти контролю. До таких суб'єктів належать громадські організації, журналісти-розслідувачі, експерти-аналітики, які моніторять тендерні процедури, користуючись системою Prozorro, відкритими реєстрами, Єдиним державним реєстром судових рішень, тощо. Їхня роль посилюється завдяки принципу відкритості та публічності. Такі організації, як Transparency International Ukraine або DOZORRO, активно аналізують закупівлі за допомогою аналітичних модулів BI Prozorro. Наприклад, у 2023 р. DOZORRO подали понад 300 звернень до правоохоронних органів із приводу підозрілих тендерів, ініціювавши низку кримінальних проваджень [255].

Таким чином, усі вищезазначені суб'єкти, які беруть участь у запобіганні кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель, формують єдину функціональну систему, що забезпечує реалізацію кримінологічних завдань. Водночас слід зауважити, що для більшості суб'єктів міжвідомчої взаємодії участь у кримінологічній діяльності не є профільною функцією, а отже, така діяльність здійснюється ними в межах загальних компетенцій. На відміну від таких, правоохоронні органи реалізують безпосередньо спеціалізовані цілі – запобігання, виявлення, документування та розслідування кримінальних правопорушень і забезпечення невідворотності кримінальної відповідальності, що є ключовими елементами їхньої службової діяльності.

Необхідність послідовної та узгодженої взаємодії між суб'єктами, уповноваженими на запобігання кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель, зумовлюється низкою ключових чинників, що визначають ефективність реалізації запобіжних і правозастосовних заходів. Зокрема, це:

- потреба у забезпеченні безперервності та цілісності процесу кримінологічної діяльності, що передбачає послідовність, узгодженість і сталість впливу на всіх рівнях та від виявлення порушення до притягнення винних осіб до відповідальності, усунення негативних наслідків;

- розмежування повноважень між суб'єктами, коли окремі обставини, що

мають доказове чи правове значення, можуть бути встановлені та задокументовані у законодавчо визначеному порядку лише певним суб'єктом (наприклад, результати аудиту – ДАСУ, фінансового моніторингу – ДКСУ, а оперативної інформації – правоохоронним органом);

– наявність комплексних і тривалих у часі заходів запобігання, реалізація яких потребує координації зусиль кількох суб'єктів у межах одного або кількох етапів процесуального циклу – зокрема на етапах виявлення, документування, оцінки, притягнення до відповідальності та запобігання рецидиву.

Таким чином, міжвідомча співпраця не є факультативною або допоміжною функцією, а виступає необхідною передумовою формування цілісного механізму захисту публічних фінансів від кримінально протиправних посягань.

Однак у практиці реалізації повноважень суб'єктів взаємодії фіксується низка системних недоліків. Поміж них – розгалуженість та розосередженість суб'єктів міжвідомчої взаємодії між різними органами влади, відсутність усталеної та ефективної координації між ними, а також нечіткість розмежування повноважень і функціональних обов'язків, що часто призводить до дублювання дій або, навпаки, до запобіжних прогалин. Зазначені чинники негативно впливають на цілісність і швидкість реагування на факти порушень (готування до кримінальних протиправних дій) у сфері публічних закупівель.

В умовах воєнного стану, коли державні ресурси мають стратегічне значення, досягнення належного рівня запобігання кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель неможливе без чітко скоординованої, цілеспрямованої взаємодії як між органами внутрішньої системи правопорядку, так і з суб'єктами зовнішнього контролю та нагляду. Забезпечення міжвідомчої синергії має стати ключовим напрямом інституційного вдосконалення в механізмі кримінологічної безпеки бюджетної сфери.

Підбиваючи підсумки підрозділу, наголосимо, що публічні закупівлі є важливою ланкою розподілу державних ресурсів, проте водночас вони

залишаються одним із найбільш вразливих напрямів до зловживань, змов, шахрайства та розкрадання коштів. Формування ефективної системи суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель вимагає як розподілу повноважень, так і налагодженої співпраці між усіма ланками: контролюючими, правоохоронними, процесуальними й аналітичними. Практика доводить, що запорукою результативної боротьби з кримінальними ризиками в публічних закупівлях є: належна реалізація превентивного аудиту, прозорість процедур через систему Prozorro, дієвий громадський контроль, кримінальна відповідальність посадових осіб, зміцнення міжвідомчої співпраці.

Висновки до розділу 1

1. В умовах збройного конфлікту питання ефективного реагування на кримінальні правопорушення у бюджетній сфері набуває критичної актуальності, оскільки від стабільності та прозорості бюджетних процесів безпосередньо залежить фінансова стійкість держави. Водночас виявлено, що недостатність ужитих заходів у боротьбі з правопорушеннями у сфері використання бюджетних коштів, відсутність сучасних адаптованих кримінологічних методик, а також воєнний стан істотно ускладнили запобігання кримінальним протиправним посяганням, зокрема у сфері публічних закупівель.

2. До основних критеріїв, що дозволяють систематизувати різноманітні прояви злочинності у сфері публічних закупівель в одну групу, належать: корислива мотивація, що є ключовим суб'єктивним елементом більшості злочинів, спрямованих на незаконне збагачення за рахунок публічних фінансів; злочинна спрямованість на корупційні дії, що пов'язана з порушенням принципів конкуренції, відкритості, доброчесності при здійсненні закупівель. Отже, кримінальні правопорушення у сфері публічних закупівель доцільно об'єднувати в однорідну кримінологічну групу за ознаками родового об'єкта

посягання – тобто суспільних відносин, що виникають у процесі розпорядження публічними фінансами. Такий підхід дозволяє з-поміж широкого спектра злочинних діянь, передбачених нормами Особливої частини КК України, виокремити тематично і функціонально пов'язані групи кримінальних правопорушень, що проявляються саме у сфері публічних закупівель. На цій основі виділяються такі основні категорії кримінальних правопорушень: проти власності – *привласнення, розтрата, шахрайство* (ст. ст. 190, 191 КК України); у сфері господарської діяльності – *нецільове використання бюджетних коштів, порушення порядку фінансування, легалізація доходів, податкові злочини* (ст. ст. 209, 210, 211, 212, 222 КК України); у сфері службової або професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, – *зловживання владою, службова недбалість, службове підроблення, одержання неправомірної вигоди тощо* (ст. ст. 364, 365-2, 366, 367, 368 КК України).

3. Характерними ознаками кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель є: високий рівень латентності – значна частина злочинів не фіксується через складність виявлення, змову сторін, недостатню ефективність контролю; динамічність і гнучкість схем – швидка адаптація злочинних механізмів до змін у законодавстві, технічних інструментах і антикорупційних процедурах; стійкий характер організованої злочинної діяльності – систематичність, спеціалізація та розподіл ролей між учасниками схем; функціональне прикриття – використання офіційного статусу службових осіб, фіктивних підприємств, транзитних рахунків, офшорних зон, інформаційно-аналітичного впливу для легітимації злочинної діяльності; протидія виявленню – застосування корумпованих важелів, технічних засобів маскування, маніпуляцій із тендерними процедурами.

4. Основними суб'єктами запобігання кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель доцільно вважати три функціонально пов'язані групи: 1) контрольно-наглядові органи, що здійснюють фінансовий моніторинг і аудит (Рахункова палата, ДАСУ, АМКУ, ДКСУ – в межах загальної

компетенції; тендерні комітети та уповноважені особи з публічних закупівель; підрозділи внутрішнього аудиту (у межах внутрішньої компетенції); 2) правоохоронні органи, що реалізують спеціалізовані функції у сфері виявлення, документування, розслідування та запобігання злочинам (Національна поліція України, БЕБ України, НАБУ, ДБР, СБУ, органи прокуратури); 3) громадські суб'єкти контролю, які здійснюють неформалізовану, але суспільно значущу функцію моніторингу (антикорупційні громадські організації; журналісти-розслідувачі; незалежні аналітики; аналітичні платформи – Transparency International Ukraine, DOZORRO та ін.). І хоча для більшості з них участь у кримінологічній діяльності не є профільною й запобіжна діяльність здійснюється ними в межах загальних компетенцій (лише правоохоронні органи реалізують безпосередньо спеціалізовані цілі – запобігання, виявлення, документування та розслідування кримінальних правопорушень, забезпечення невідворотності кримінальної відповідальності, що є ключовими елементами їхньої службової діяльності), такі суб'єкти формують єдину функціональну систему, що забезпечує кримінологічну безпеку, реалізацію кримінологічних завдань.

5. В умовах воєнного стану, коли економічні ресурси держави перебувають під підвищеним ризиком неправомірного використання, досягнення належного рівня запобігання кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель можливе виключно за умови цілеспрямованої, скоординованої взаємодії як між органами внутрішньої системи правопорядку, так і з суб'єктами зовнішнього контролю та громадськості. Забезпечення міжвідомчої синергії має стати одним із пріоритетних напрямів інституційного вдосконалення механізмів запобігання злочинності у сфері використання бюджетних коштів, зміст якої полягає у: своєчасному отриманні значущої інформації про факти можливих порушень; організації спільних процесуальних та контрольно-аналітичних заходів із метою виявлення, збирання й оцінки доказової інформації; плануванні подальших запобіжних заходів; залученні спеціалістів для експертного супроводу; координації зусиль уповноважених

органів для виявлення, припинення, нейтралізації та профілактики бюджетних деліктів; застосуванні заходів запобіжного впливу та усуненні негативних наслідків учинених правопорушень.

Водночас актуальними залишаються проблемні аспекти міжвідомчої координації, що підтверджується результатами опитування правоохоронців: 67 % респондентів визначають складнощі в організації оперативної перевірки суб'єктів господарювання в межах оперативно-розшукової діяльності, а також обмежений доступ до матеріалів публічних закупівель до моменту внесення відомостей до ЄРДР і невизначеність правового статусу цієї інформації для кримінологічної та кримінальної процесуальної діяльності; 45 % фахівців вказують на мінімізацію у використанні оперативно-розшукових матеріалів, брак спільного аналізу отриманих даних і неузгоджене планування запобіжних дій.

Розділ 2

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ У СФЕРІ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ В УКРАЇНІ

2.1. Стан та тенденції кримінальних правопорушень, що вчиняються у сфері публічних закупівель

Кримінологія, як окрема юридична наука, характеризується застосуванням міждисциплінарного підходу до збору, аналізу та інтерпретації даних, що дозволяє комплексно вивчати протиправну поведінку, зокрема її криміналізовані форми. Завдяки інтеграції методів юридичних, соціологічних, психологічних та статистичних досліджень кримінологія має змогу не лише описувати й пояснювати злочинність, а й формувати прогностичні моделі її розвитку, розробляти ефективні заходи профілактики.

Злочинна діяльність справляє системний вплив на всі сфери життєдіяльності суспільства, підриваючи основи його сталого розвитку. У цьому контексті кримінологія виконує важливу роль у дослідженні як загальних закономірностей злочинності, так і специфіки її проявів у різних соціально-економічних умовах.

Так, В. Шакур визначає злочинність як сукупність суспільно небезпечних і протиправних діянь, заборонених кримінальним законом під загрозою покарання. Кримінальний закон, на його думку, дозволяє ідентифікувати певні прояви людської поведінки як злочинні, якщо вони мали місце в межах конкретної території та часових рамок, що дає змогу формувати загальне поняття злочинності та окреслювати її основні ознаки [242, с. 158].

Представники харківської кримінологічної школи, у свою чергу, трактують злочинність як сукупність кримінальних правопорушень одного чи

кількох видів, які мають масовий характер, регулярно повторюються в межах певної країни або регіону протягом визначеного періоду [8; 149].

У сучасній кримінологічній літературі загальновизнаною є теза, що кримінологічна характеристика – це сукупність науково обґрунтованих відомостей про стан злочинності, особливості її проявів, закономірності, соціально-психологічні чинники, способи вчинення правопорушень, мотиваційні установки правопорушників, а також персональні особливості суб'єктів злочинів. За визначенням О. Джужи, кримінологічна характеристика – це комплекс емпіричних і теоретичних даних, які дозволяють ефективно організовувати протидію кримінальним правопорушенням [186].

А. Закалюк розглядає кримінологічну характеристику як сукупність релевантної інформації про конкретне кримінальне правопорушення або його окремий вид, що є необхідною для здійснення профілактичних заходів, прогнозування та попередження нових злочинів. Вона передбачає системний аналіз основних ознак протиправного діяння з охопленням його соціальних, психологічних, правових чинників, обставин вчинення, наслідків та характеристики особи правопорушника [57].

Водночас В. Батиргарєєва підкреслює необхідність дотримання об'єктивності у межах кримінологічної характеристики і зазначає, що до такої мають включатися лише параметри злочинності, що існують на момент проведення дослідження, без урахування активного впливу суспільства, держави чи інших суб'єктів. Це стосується як кількісних та якісних показників злочинності, так і специфічних властивостей правопорушника та потерпілого. Запобіжні ж заходи мають розглядатися як окрема сфера дослідження, яка не є складовою кримінологічної характеристики в її класичному розумінні [10].

Таким чином, кримінологічна характеристика є не лише інструментом наукового аналізу, а й важливою складовою системи запобігання злочинності, що передбачає вивчення широкого спектра змінних, які визначають рівень і структуру кримінальної активності у суспільстві.

Зміст кримінологічної характеристики, як зазначає Д. Тичина,

розкривається через визначення ознак, які в сукупності та взаємозв'язку формують її структуру. До них належать: кримінологічно значущі ознаки кримінального правопорушення; дані, що комплексно пояснюють кримінологічну ситуацію, пов'язану зі вчиненням правопорушень певного типу; а також характеристики, які визначають специфіку діяльності щодо запобігання ним [218]. У цьому контексті О. Джужа та Є. Моїсєєв у навчальному посібнику «Стислий словник кримінологічних термінів» підкреслюють, що кримінологічна характеристика – це опис ознак, закономірностей, чинників і наслідків злочинності або окремих її видів, а також рис особистості злочинців (окремих типів) [45].

Отже, кримінологічна характеристика має як вузьке, так і розширене тлумачення. У вузькому значенні вона охоплює кількісні та якісні показники злочинності, до яких належать рівень, структура та динаміка. Такий підхід дозволяє отримати сукупність емпіричних даних про конкретний злочин або групу злочинів, що використовується для ефективної протидії. У широкому ж значенні кримінологічна характеристика є основою для системного аналізу та розробки превентивних стратегій, що залежать від визначення її змістовного наповнення та обсягу кримінологічно значущих ознак [186].

Водночас ефективна система боротьби зі злочинністю в Україні неможлива без ретельного аналізу та використання достовірних даних щодо актуального стану злочинності та її тенденцій. Актуальність і масштабність цього завдання зумовлені щонайменше двома взаємопов'язаними групами чинників. Перша полягає в наявності тривалих негативних тенденцій розвитку злочинності, що спостерігаються з початку 1990-х рр. і дотепер, на тлі зростаючого відставання спроможності правоохоронної системи ефективно реагувати на її прояви. Це є наслідком як об'єктивних соціальних трансформацій, так і прорахунків у системі організації правоохоронної діяльності, що призводить до високого рівня латентності злочинів, безкарності винних та загальної неспроможності правоохоронних органів протистояти сучасним викликам.

Друга причина – необхідність створення нової концепції протидії злочинності, яка б відповідала сучасному рівню криміналізації, враховувала реальні можливості держави і суспільства, а також виправляла недоліки попередніх стратегічних підходів до запобігання кримінальним правопорушенням. Відповідно, глибоке вивчення кримінологічних аспектів злочинності, зокрема її кількісних і якісних параметрів, є важливою умовою формування ефективної кримінологічної політики в Україні [13].

Цілком обґрунтованою є позиція вітчизняних дослідників, які наголошують, що основними показниками злочинності виступають її кількісні та якісні характеристики, зокрема рівень, коефіцієнт, структура, географія, динаміка і так звана ціна злочинності [96, с. 44–45]. Щодо категорії «стан злочинності» як елемента кримінологічної характеристики, Б. Головкін пропонує трактувати її як сукупність ознак і суттєвих властивостей цього явища, включно з кількістю вчинених кримінальних правопорушень і осіб, які їх скоїли на визначеній території [35]. Однак таке розуміння зазнало критики через фактичне ототожнення з поняттям «рівень злочинності», що викликає сумніви стосовно доцільності його окремого використання у статистичному аналізі [98].

Останніми роками актуалізується думка про необхідність урахування показника заподіяної шкоди як додаткової характеристики стану злочинності. Такий показник охоплює не лише втрати жертв правопорушень, а і витрати держави на боротьбу зі злочинністю. Проте методика його повноцінного розрахунку досі залишається недостатньо розробленою.

Під поняттям «рівень злочинності» зазвичай розуміють визначену в абсолютних числах загальну кількість кримінальних правопорушень та осіб, які їх учинили, зареєстрованих на певній території (держава, регіон, населений пункт) за визначений проміжок часу [57]. Цей показник є базовим для оцінки масштабів злочинності в конкретному суспільстві.

Структура злочинності характеризує її склад, співвідношення між окремими видами злочинних проявів, а також особливості вчинення таких діянь

у конкретних просторово-часових умовах. Вона охоплює поширеність певних типів кримінальних правопорушень, визначальні риси суб'єктів злочинності, а також відображає тенденції домінування тих чи інших форм кримінальної активності [57].

Динаміка злочинності розглядається як узагальнений показник змін у рівні, структурі, інтенсивності та інших характеристиках злочинності протягом певного періоду часу. Вона відображає як кількісні зміни (зростання або зменшення кількості правопорушень), так і якісні трансформації у співвідношенні видів злочинів або у профілі злочинця. Основними індикаторами динаміки є темпи, вектори та закономірності змін злочинної активності порівняно з аналогічними періодами попередніх років [57; 218; 219].

Таким чином, дослідження стану та тенденцій кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель передбачає отримання всебічної, достовірної та об'єктивної інформації про їхній рівень, структуру, динаміку та географічне поширення. Сукупність таких знань дозволяє не лише ідентифікувати реальні ризики та масштаби кримінальних проявів у зазначеній сфері, а й виступає науковим підґрунтям для формування ефективних законодавчих, організаційно-правових, інституційних та правозастосовних заходів, спрямованих на запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним із порушенням процедур публічних закупівель.

За даними Рахункової палати, у 2020–2024 рр. було охоплено контролем майже 15,7 трлн грн публічних коштів, із яких 84 % становили кошти прямої бюджетної підтримки. Загальна сума виявлених порушень і недоліків під час управління публічними фінансами у 2020 р. склала 26 258,4 млн грн, 2021 р. – 179 918,1 млн грн (+7 %), 2022 р. – 58 616,7 млн грн (-31 %), 2023 р. – 60 818,9 млн грн (+7 %) [191].

Протягом 2024 р. Рахунковою палатою перевірено 304 об'єкти та затверджено 54 звіти. Під час проведення заходів державного зовнішнього фінансового контролю (аудиту) контролем було охоплено 3686,4 млрд грн публічних коштів. Загальна сума виявлених порушень і недоліків, що мали

місце під час управління публічними фінансами, становить 217 488,4 млн грн, із них: порушення бюджетного та іншого законодавства – 8683,6 млн грн; неефективне управління бюджетними коштами і майном, їх неефективне використання – 205 498,9 млн грн; порушення та недоліки при адмініструванні дохідної частини державного бюджету – 3305,9 млн грн. Із-поміж виявлених порушень та недоліків усунено в цілому на загальну суму понад 46 млн грн (21 %), а їхню структуру склали такі сфери: безпека та обороноздатність держави, цивільний захист (184 405,6 млн грн – 85 %); функціонування економіки (23 499,8 млн грн – 11 %); виконання повноважень державними органами (3836 млн грн – 1,6 %); використання природних ресурсів та охорона навколишнього середовища (2745 млн грн. – 1,1 %); судова влада, юстиція та запобігання корупції (1549 млн грн – 0,7 %); соціальна сфера та культура (1453,1 млн грн – 0,6 %) [64].

Результати контрольно-аналітичної діяльності державних органів засвідчують системну проблему неефективного управління публічними коштами та державним майном. Загальна сума виявлених порушень і недоліків у цій сфері за звітний період склала 205 498,9 млн грн, що свідчить про глибоку кризу у сфері публічних фінансів. При цьому понад 72,1 % цієї суми (тобто 148 135,7 млн грн) становлять порушення, пов'язані саме з неефективним управлінням публічними ресурсами.

Окремі результати аудитів висвітлюють критичні аспекти цієї проблеми, зокрема, на таких рівнях:

1. Міністерство оборони України. Аудит відповідності, присвячений темі закупівлі, розробки та модернізації озброєння і військової техніки (інформація з грифом «таємно»), зафіксував неефективне використання державних коштів у сумі 112 500 млн грн, що свідчить про суттєві ризики у сфері оборонних закупівель;

2. Фонд ліквідації наслідків збройної агресії. Виявлено неефективне управління коштами на суму 13 551 млн грн, яке полягало в утворенні значної дебіторської заборгованості через виплату авансів господарюючим суб'єктам

без належного контролю за виконанням зобов'язань;

3. Державна служба України з надзвичайних ситуацій. Аудит ефективності використання бюджетних коштів, спрямованих на забезпечення діяльності сил цивільного захисту, встановив наявність невикористаних відкритих асигнувань загального фонду на суму 12 331,9 млн грн. Причинами стали неузгоджене планування та неприйняття своєчасних рішень під час проведення закупівель;

4. Комунальні заклади загальної середньої освіти. Під час міжнародного паралельного аудиту ефективності цивільного захисту виявлено неефективне управління бюджетними коштами на суму 169,4 млн грн через помилки у розподілі субвенцій, відборі проєктів та недостатню обґрунтованість фінансування;

5. Проєкти з безпілотними авіаційними системами. Аудит відповідності реалізації проєкту із закупівлі БПЛА та засобів моніторингу державного кордону підтвердив факт невикористання бюджетних коштів на суму 315,9 млн грн, що свідчить про гальмування процесів оборонного укріплення і моніторингових можливостей [64].

Крім того, протягом року зафіксовано значні порушення в управлінні державним майном на загальну суму 8229,4 млн грн, що вказує на низьку ефективність механізмів державного майнового управління.

Встановлені факти порушень та недоліків не лише свідчать про слабкість управлінських і контрольних функцій, а й виявляють високий рівень ризиків зловживань, корупційних загроз, неефективного планування, а також відсутність належної відповідальності за нецільове використання державних ресурсів. Ці проблеми вимагають комплексного реформування системи управління публічними фінансами, посилення парламентського контролю, запровадження обов'язкового ризик-менеджменту в бюджетному процесі та розвитку превентивних механізмів фінансової безпеки держави.

Повномасштабна збройна агресія, розпочата Російською Федерацією проти України у лютому 2022 р., спричинила не лише тимчасову окупацію

окремих територій, значні матеріальні втрати та руйнування інфраструктури, але й глибокі трансформації у сфері економічної та бюджетної безпеки держави. Одним із наслідків стало різке загострення криміногенної ситуації у фінансово-господарському секторі, активізація тіньової економіки, а також зростання рівня злочинності у фінансовій сфері.

Нестабільність макроекономічної ситуації, кризові явища у державному управлінні та військові виклики спричинили інтенсивну криміналізацію практично всіх сегментів економічної діяльності. Це стримує розвиток ринкових відносин, підриває довіру до демократичних інститутів і державної політики в цілому, створюючи ризики для реалізації національних інтересів і загрожуючи фінансовій безпеці країни.

За даними міжнародних організацій, рівень тіньової економіки в Україні наразі становить до 50 % [190]. Попри виявлення в середньому близько 40 тис. економічних кримінальних правопорушень щороку протягом 2015–2024 рр., поміж яких переважають злочини проти власності (52 %), у сфері господарської діяльності (25 %) і пов'язані з ними службові зловживання (23 %), перманентно зростає частка тяжких і особливо тяжких злочинів, а також кількість потерпілих, яким завдано значної матеріальної шкоди.

Особливе занепокоєння викликає зменшення виявлених кримінальних правопорушень у бюджетній сфері, частка яких у загальній структурі економічної злочинності за аналізований період становить лише 13%. При цьому спостерігається суттєве зниження:

- на 41 % – кількості задокументованих організованих груп і злочинних організацій, що діяли у бюджетній сфері;
- на 29 % – завершених кримінальних проваджень за фактами таких правопорушень;
- на 53 % – викритих міжрегіональних кримінальних угруповань;
- на 48 % – викритих угруповань із транскордонними кредитно-фінансовими зв'язками.

Ці показники свідчать про послаблення оперативно-розшукової

активності органів кримінальної юстиції, а також про недостатню ефективність існуючих інституційних механізмів протидії економічній злочинності.

Окрему небезпеку становить фіктивна складова фінансового ринку, що виявляється у масштабному виведенні капіталів із легального сектора, відмиванні доходів, одержаних злочинним шляхом, та відтоку коштів за кордон. У цьому контексті ключовими інструментами тіньових фінансових операцій залишаються так звані конвертаційні центри та фіктивні підприємства, що маскуються під легальні господарські структури й виконують функції фінансових «транзитерів».

Крім того, додатковим дестабілізуючим чинником стала декриміналізація низки економічних правопорушень у 2011 р., а також обмеження повноважень правоохоронних органів відповідно до державної політики стосовно зменшення тиску на бізнес. У результаті правоохоронна система втратила ефективні інструменти для протидії злочинності в бюджетній та фінансовій сферах.

Також варто відзначити відсутність ефективних методик ризик-орієнтованого аналізу, які дозволили б забезпечити своєчасну діагностику небезпечних проявів у публічному секторі економіки.

Тут слід звернути увагу на динаміку вчинення кримінальних правопорушень у контексті предмета дослідження й проведеної їх систематизації у попередніх підрозділах. Зокрема, у 2024 р., в умовах продовження повномасштабної збройної агресії РФ, Україна одержувала масштабну фінансову підтримку від міжнародної спільноти. Згідно з офіційними даними Міністерства фінансів України обсяг міжнародної грантової допомоги у тому році склав 425,9 млрд грн, що стало вагомим внеском у підтримку макрофінансової стабільності та забезпечення соціально-економічних потреб держави. Найбільшим донором цієї допомоги виступили Сполучені Штати Америки, які надали 400,5 млрд грн (у грошовому еквіваленті), що становить понад 94 % загального обсягу грантової підтримки. Крім того, безповоротну фінансову допомогу Україні надали Японія, Норвегія, Німеччина, Іспанія, Фінляндія, Ірландія, Швейцарія, Бельгія, Ісландія – загалом

на суму майже 25 млрд грн. Значна частина фінансування була спрямована до державного бюджету України через Цільовий фонд Світового банку в межах реалізації проєкту PEACE in Ukraine. Цей механізм дозволив акумулювати міжнародні ресурси для покриття нагальних витрат, не пов'язаних зі сферою безпеки та оборони [23].

Крім того, наприкінці 2024 р. Україна додатково отримала:

- 1,34 млрд доларів США для часткової компенсації витрат державного бюджету (пенсійне забезпечення, заробітна плата працівників Державної служби України з надзвичайних ситуацій);
- 190 млн доларів США від уряду Норвегії через Цільовий фонд підтримки, відновлення, відбудови та реформування України (URTF);
- 50 млн доларів США від уряду США;
- 20 млн доларів США від уряду Швейцарії.

Окремо слід відзначити рішення Європейської комісії від 14 листопада 2023 р. про надання 110 млн євро гуманітарної допомоги Україні, з яких:

- 100 млн євро було призначено безпосередньо для реалізації гуманітарних програм на території України;
- 10 млн євро – для підтримки українських біженців і громад, які їх приймають, насамперед у Республіці Молдова [227; 50].

Протягом 2020–2022 рр. в Україні простежувалася стійка тенденція до зменшення кількості кримінальних правопорушень проти власності. Загальна кількість зареєстрованих правопорушень цього виду знизилася у 2,3 рази – з 257 608 випадків у 2020 р. до 113 137 у 2022 р. Найбільш значне скорочення спостерігалось саме у 2022 р., коли було зафіксовано падіння на 28,7 % порівняно з попереднім роком, що можна пояснити особливостями обліку злочинів в умовах воєнного стану, релокацією населення та змінами в оперативній ситуації. Однак надалі відбулася зворотна динаміка. Так, у 2024 р. кількість правопорушень проти власності зросла в 1,6 раза та становила 178 902 випадки. Такий приріст свідчить про активізацію кримінальної діяльності в цій сфері на тлі соціально-економічної нестабільності, викликаній затяжною

війною та економічною кризою. Структурно з-поміж кримінальних правопорушень проти власності: 149 326 випадків (83,5 %) становили злочини (злочини, що не підпадають під категорію кримінальних проступків); 29 576 випадків – кримінальні проступки, що кваліфікуються як менш суспільно небезпечні діяння відповідно до чинного КК України [161; 175; 86; 87].

Шахрайство традиційно займає друге місце за поширеністю серед кримінальних правопорушень проти власності в Україні. Його динаміка протягом останнього десятиліття характеризується коливаннями, що відображають загальну соціально-економічну нестабільність у країні.

У період 2020–2021 рр. спостерігалось поступове скорочення кількості таких правопорушень на 30,3 %, до 23 847 випадків на кінець аналізованого інтервалу. Ця тенденція могла бути зумовлена як посиленням превентивної діяльності правоохоронних органів, так і зміною схем злочинної поведінки у бік більш латентних форм.

Однак у 2024 р. ситуація докорінно змінилася: кількість зафіксованих випадків шахрайства зросла на 63,7 % – до 59 605 випадків, що є найвищим показником за весь аналізований період. Такий сплеск можна пов'язати з:

- посиленням економічної нестабільності на тлі тривалого воєнного конфлікту;
- зростанням кількості онлайн- та кіберзлочинів;
- поширенням шахрайських схем, пов'язаних із гуманітарною допомогою, соціальними виплатами та фіктивною підприємницькою діяльністю.

На відміну від типових кримінальних правопорушень проти власності, що передбачають наявність потерпілої сторони (крадіжка, шахрайство, грабіж тощо), привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, передбачене ст. 191 КК України, належить до так званих «кримінальних правопорушень без потерпілого». Особливість цієї категорії полягає в тому, що виявлення таких кримінальних правопорушень значною мірою залежить від активності оперативних і слідчих підрозділів, а також від управлінських рішень, які приймаються керівництвом органів поліції.

Як наслідок, динаміка цих злочинів не завжди корелює із загальними тенденціями злочинності проти власності.

Так, у 2020 р. кількість кримінальних правопорушень за ст. 191 КК України зросла на 23,0 % – з 9074 до 11 160 випадків. У 2021 р. спостерігалася стабілізація – було зареєстровано 11 092 такі правопорушення (-0,6 %). Однак у 2022 р. кількість задокументованих фактів різко знизилася у 1,7 раза – до 6698 випадків, що, ймовірно, зумовлене об'єктивними труднощами правоохоронної діяльності в умовах повномасштабної війни.

Водночас у 2024 р. відбулося помітне зростання – на 37,7 %, до 9222 випадків, що може свідчити про відновлення контрольних і слідчих механізмів або про зростання кількості зловживань у сфері розпорядження публічними коштами в кризових умовах.

У структурному вимірі в 2019–2021 рр. частка правопорушень за ст. 191 КК України зросла з 3,5 % до 7,0 % поміж усіх кримінальних правопорушень проти власності. У наступні роки цей показник знизився до 5,2 %, що, з огляду на вищенаведену динаміку, свідчить про зменшення їхньої виявленості або зміщення фокусу оперативно-розшукової діяльності.

Таким чином, кількісні показники правопорушень, передбачених ст. 191 КК України, значною мірою відображають ефективність внутрішньої роботи правоохоронних органів, а не об'єктивний рівень криміналізації у сфері службового зловживання. Це потребує поглибленого аналізу кримінологічних чинників, а також вдосконалення інструментів моніторингу, аудиту та виявлення зловживань у сфері управління бюджетними ресурсами.

Частка діянь у сфері господарської діяльності поміж усіх вчинених кримінальних правопорушень становила в середньому 1,3 %, а в 2024 р. – 1,0 %. Серед цих діянь у 2024 р., як і в попередні роки, майже всі (99,2 %) були злочинами.

Встановлені випадки *легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом* (ст. 209) на початку 2021 р. становили тільки 283 факти, тобто 4,8 % від усіх кримінальних правопорушень у сфері господарської

діяльності. Активність відповідних правоохоронних підрозділів щодо виявлення таких фактів була низькою. У наступні три роки їхня кількість зросла в 1,5 раза та в 2022 р. становила 437 випадків, а в 2024 р. збільшилася одразу в 2,2 раза до 969. Їхня частка за розглядуваний період підвищилася до 20,0 %. Так, у 2024 р. випадки легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, стали другими за поширеністю поміж кримінальних правопорушень зазначеної спрямованості.

Незважаючи на певне зниження кількісних показників, рівень нецільового використання бюджетних коштів залишається стабільно високим та становить істотну загрозу фінансовій безпеці держави. Така категорія кримінальних правопорушень є індикатором глибоких управлінських дисфункцій і високого рівня суспільної небезпеки, що зумовлює потребу в розробці й реалізації системних заходів запобігання бюджетним зловживанням. За останні роки динаміка виявлених кримінальних правопорушень у цій сфері характеризується такими показниками:

- 2021 р. – 24 злочини, з яких 12 було розслідувано;
- 2022 р. – 15 злочинів, із них 4 розслідувано;
- 2023 р. – 31 злочин, 31 розслідувано;
- 2024 р. – 58 злочинів, 54 розслідувано.

Таким чином, спостерігається флюктуюча динаміка: попри порівняно невеликі абсолютні значення кількості виявлених злочинів, рівень завершених досудових розслідувань суттєво коливається, що свідчить про нестабільну ефективність правоохоронної діяльності в цій сфері. Особливо тривожним є масштаб встановлених матеріальних збитків, завданих унаслідок нецільового використання бюджетних коштів. Згідно з офіційними даними, загальна сума втрат за період 2021–2024 рр. становить десятки мільярдів гривень: 2021 р. – майже 3,9 млрд грн; 2022 р. – майже 2,7 млрд грн, 2024 р. – майже 3,9 млрд грн.

Такі цифри засвідчують наявність системних проблем в управлінні публічними фінансами, зокрема у частині контролю за цільовим використанням бюджетних ресурсів на всіх рівнях: від місцевого до центрального.

Протягом аналізованого періоду спостерігалось загальне зниження кількості кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, у 1,4 раза. У 2020–2021 рр. темпи скорочення були помірними: кількість таких правопорушень зменшилася з 20 069 до 18 330, що становить -8,7 %.

Однак у 2022 р. відбулося різке скорочення – на 38,3 %, до 11 617 випадків, що, ймовірно, пояснюється зміною пріоритетів правоохоронної діяльності в умовах повномасштабної війни, а також обмеженнями в роботі контролюючих і слідчих органів.

У 2024 р. спостерігалось зростання виявлених кримінальних правопорушень цієї категорії на 27,6 %, і їхня кількість становила 14 820 випадків. Це може бути наслідком активізації антикорупційної політики, збільшення уваги до правопорушень у публічному секторі та посилення співпраці правоохоронних органів із органами фінансового контролю.

Динаміка питомої ваги зазначених діянь у загальній структурі облікованих кримінальних правопорушень також зазнала змін. Так, у 2021 р. частка таких правопорушень становила 5,7 % (у 2019 р. – 4,5 %), тоді як у наступні роки спостерігалось зниження до 3,1 %, що може свідчити про зниження рівня виявлення або зменшення фокусування уваги на цій сфері в умовах воєнного стану.

Важливо зазначити, що поміж кримінальних правопорушень цієї спрямованості кримінальні проступки не фіксуються, що свідчить про високий ступінь суспільної небезпеки таких діянь, які переважно мають характер тяжких або середньої тяжкості злочинів, зокрема таких, як зловживання владою або службовим становищем та ін.

Так, наприклад, відмічається загальне зниження кількості кримінальних правопорушень, передбачених ст. 364 КК України (зловживання владою або службовим становищем), у 1,5 раза – з 4371 випадку у 2019 р. до 2983 у 2024 р. Така тенденція свідчить про зменшення виявлених фактів відповідних службових зловживань або про зниження ефективності їх фіксації з боку

правоохоронних органів.

Особливо значне скорочення зафіксовано у 2022 р., коли було встановлено лише 2214 таких правопорушень, що становить -44,0 % порівняно з попереднім роком. Це різке падіння може бути пов'язане з тимчасовим зниженням активності органів поліції в умовах початку повномасштабної збройної агресії, оперативним переорієнтуванням ресурсів та персоналу на забезпечення безпеки і правопорядку в зоні бойових дій.

Проте вже у 2023 р. відбулося збільшення кількості виявлених злочинів на 34,7 %, що дало змогу частково компенсувати попередній спад і досягти показника в 2983 обліковані випадки. Таке підвищення можна інтерпретувати як поступове відновлення функціональної спроможності правоохоронної системи, а також посилення уваги до службових зловживань у сфері управління публічними ресурсами, зокрема у зв'язку з масштабами міжнародної допомоги та обсягами оборонних і гуманітарних закупівель.

За дослідженням С. Князева, запровадження в Україні правового режиму воєнного стану суттєво позначилося на стані злочинності у бюджетній сфері, спричинивши трансформацію її структури, динаміки та способів вчинення кримінальних правопорушень. Від початку широкомасштабної збройної агресії рф в лютому 2022 р. спостерігається різке зростання кількості злочинів, пов'язаних із нецільовим використанням, розкраданням та незаконним перерозподілом бюджетних ресурсів.

Найбільш показовим у цьому контексті є різке зростання суми заподіяних збитків у результаті таких правопорушень:

- 2019 р. – приблизно 102 млн грн;
- 2020 р. – 675 млн грн;
- 2021 р. – 1423 млн грн;
- 2022 р. – 767 млн грн;
- 2023 р. – 3463 млн грн.

У цілому за п'ятирічний період загальна сума встановлених збитків сягнула майже 6,42 млрд грн, що свідчить про небезпечну тенденцію зростання

масштабів бюджетної злочинності в умовах воєнного стану [75].

З іншого боку, здійснення повноцінного, своєчасного й об'єктивного досудового розслідування та судового розгляду таких кримінальних проваджень істотно ускладнене. Основні чинники, що негативно впливають на результативність правозастосовної діяльності в цій сфері:

- постійні ракетні обстріли та бойові дії, що загрожують безпеці учасників проваджень;
- розширення тимчасово окупованих територій, що обмежує юрисдикцію слідчих і судових органів;
- непослідовне реформування правоохоронної системи, що призводить до дисбалансу повноважень і функціональної неефективності;
- застарілість норм законодавства, а також відсутність адаптованих криміналістичних методик і недосконалість міжвідомчих нормативно-правових актів, що ускладнюють реалізацію процесуальних функцій;
- проблеми у взаємодії між інституціями сектора безпеки, зокрема у сфері аналітики, обміну даними та оперативного реагування.

Водночас питання захисту суспільства та держави, охорони прав і свобод людини, дотримання стандартів якості процесуального законодавства та забезпечення ефективної діяльності правоохоронних органів набувають пріоритетного значення як усередині країни, так і для міжнародної спільноти. Саме ефективна боротьба з безкарністю у сфері розкрадання бюджетних коштів є сьогодні ключовою умовою збереження довіри донорів, підтримки інституційної стійкості держави та гарантування національної безпеки в умовах війни.

За допомогою контент-аналізу звітів правоохоронних органів, публікацій у медіа встановлено, що у сфері публічних закупівель за 2020–2024 рр. у середньому за рік було викрито близько 1,5-2 тис. злочинів (кримінальні проступки відсутні) у сфері публічних закупівель (2020 р. – 970, 2021 р. – 1219, 2022 р. – 527, 2023 р. – 1623 та 2024 р. – 2028) із загальними збитками майже 550-600 млн грн, поміж яких 85 % пов'язані з посяганнями у сфері безпеки та обороноздатності держави, цивільного захисту. У структурі злочинності

найбільшу кількість діянь було кваліфіковано за ст. ст. 191 та 364 КК України (51 %) – із них 28 % пов'язані з іншими кримінальними протиправними діяннями у сфері господарської діяльності та 21 % – зі зловживаннями службових осіб.

Вручено повідомлення про підозру 7428 особам (2020 р. – 1050, 2021 р. – 1379, 2022 р. – 595, 2023 р. – 1993, 2024 р. – 2411), направлено до суду 6165 кримінальних проваджень (2020 р. – 911 (приріст до попереднього року - 11 %), 2021 р. – 1201 (+19 %), 2022 р. – 507 (-62 %), 2023 р. – 1617 (+102 %) та 2024 р. – 1929 (+22 %)), із них із обвинувальним актом – щодо 6989; з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності – 439.

Структуру злочинності у сфері публічних закупівель переважно складають: привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України), нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням (ст. 211 КК України) та зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України) – ці кримінальні правопорушення в середньому становлять 51 %. Слід зазначити, що серед діянь розглядуваної спрямованості кримінальні проступки відсутні. Найбільша кількість злочинів у сфері публічних закупівель встановлена у регіонах, де зосереджується основний оборонно-промисловий потенціал країни, а саме: Дніпропетровській (15 %), Львівській (14 %), Хмельницькій (19 %) областях та м. Києві (39 %).

В умовах збройного конфлікту та масштабної війни, що триває в Україні з 2022 р., спостерігається постійне зростання потреб сектора безпеки й оборони, передусім у частині матеріально-технічного забезпечення. Однак вітчизняний ОПК, попри очікування суспільства та держави, не став винятком із загального процесу криміналізації економіки, характерного для пострадянського періоду переходу до ринкових відносин.

Поміж основних причин поглиблення криміногенної ситуації в оборонній сфері слід зазначити:

- послаблення державного регулятивного впливу;
- посилення управлінського нігілізму;
- відсутність дієвих антикорупційних інструментів у системі воєнного постачання;

- поширення кримінальної культури ухвалення рішень в окремих секторах управління оборонними підприємствами.

Особливу роль у ситуаційному ускладненні функціонування ОПК відіграли не лише корупційні ризики, які посилились після активізації оборонного виробництва в 2014–2015 рр., але й сплеск кримінальних правопорушень, серед яких фіксуються:

- привласнення та розтрата майна;
- зловживання службовим становищем;
- колабораціонізм, шпигунство;
- інша диверсійно-розвідувальна діяльність, спрямована безпосередньо на об'єкти оборонної промисловості.

За даними офіційної статистики, протягом 2020–2024 рр. в Україні було зареєстровано 264 839 кримінальних правопорушень економічної спрямованості, з яких 5285 – у сфері оборони, що становить приблизно 2 % від загального масиву економічної злочинності. При цьому до суду з обвинувальним актом було скеровано лише 2522 кримінальні провадження, що свідчить про низький рівень завершеності досудового розслідування та високий ступінь латентності.

Особливо тривожним є зростання кількісних показників окремих категорій злочинів у 2022–2024 рр., що безпосередньо пов'язані з оборонною сферою, як-от:

- розтрата або заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем – +45 %;
- одержання неправомірної вигоди службовою особою – +22 %;
- службові підроблення – +31 %;
- службова недбалість – +26 %.

Аналіз динаміки зростання кількості злочинів у сфері оборонних закупівель порівняно з останнім довоєнним роком засвідчує глибоку криміналізацію зазначеної сфери, зокрема з початком повномасштабного вторгнення (2022 р.); середньорічні темпи зростання злочинності у досліджуваний сфері становлять 202 % (2022 р. – 138 %, 2023 р. – 360 %, 2024 р. – 170 %), а коефіцієнт злочинної активності серед службових осіб у сфері оборонних закупівель склав 0,19 %, у 2023 р. – 0,53 %, 2024 р. – 0,45 %. Отже, спостерігається стійка тенденція до суттєвого та прогресивного зростання рівня злочинності у сфері оборонних закупівель, що свідчить про системний характер злочинів та потребує невідкладного вдосконалення антикорупційних і контрольних механізмів у цій галузі.

Як зауважує О. Ткачук, несуттєве зменшення коефіцієнту злочинної активності у 2024 р. порівняно з показником 2023 р. пов'язане з тим, що з 01 січня 2024 р. розпочала своє функціонування Агенція оборонних закупівель, яка зазнала реорганізації та стала єдиною організацією в структурі Міністерства оборони України, що закуповує озброєння та військову техніку для ЗСУ. Бюджет агенції у 2024 р. склав 306,1 млрд грн на закупівлю озброєння та військової техніки. Керівниця агенції акцентувала увагу, що у 2024 р. їм «вдалося суттєво знизити або принаймні втримати середні ціни на боєприпаси критичної номенклатури навіть попри стійку тенденцію цін до зростання через глобальний дефіцит вибухових речовин та високий попит на боєприпаси» [12]. Водночас динаміка кримінальних правопорушень у сфері оборонних закупівель свідчить про те, що зазначена реорганізація несуттєво сприяла зменшенню кількості вчинюваних кримінальних правопорушень [222].

Такі показники засвідчують, що ОПК України у воєнних умовах став об'єктом підвищеного криміногенного навантаження, зокрема з боку внутрішніх корупційних схем і зовнішніх ворожих впливів, що створює реальну загрозу національній безпеці держави [229; 220; 217].

У контексті кримінологічного аналізу правопорушень у сфері оборонних закупівель доцільно акцентувати увагу не на регіональних особливостях

динаміки, а на загальнонаціональній тенденції, оскільки обсяг видатків на оборонні потреби формується не за регіональною ознакою, а відповідно до оперативних потреб Збройних Сил України, які залежать від інтенсивності бойових дій та ситуації на фронті [222]. Отже, розмежування статистичних показників за територіальним критерієм у цій сфері не є репрезентативним, оскільки не дозволяє враховувати мобільність та централізований характер процесів забезпечення оборонних потреб.

Кримінальні правопорушення у сфері оборонних закупівель є надзвичайно чутливими до безпекового середовища та характеризуються не лише високою латентністю, але й істотними матеріальними втратами для держави. Протягом 2020–2024 рр. спостерігалось стрімке зростання суми встановлених збитків, за винятком 2022 р.:

- 2020 р. – 116 413 тис. грн;
- 2021 р. – 222 007 тис. грн (+90,7 %);
- 2022 р. – 70 350 тис. грн (-68,3 %);
- 2023 р. – 343 048 тис. грн (+387,9 %);
- 2024 р. – 1 895 546 тис. грн (+452,5 %).

Найвищий приріст зафіксовано у 2024 р., коли розмір установлених збитків зріс майже у 5,5 раза порівняно з попереднім роком. Виняток становить 2022 р., коли обсяг виявлених збитків різко зменшився. Це можна пояснити тимчасовим зниженням ефективності роботи правоохоронних органів, спричиненим повномасштабним вторгненням рф, оперативним навантаженням, евакуацією установ, зниженням кількості слідчих дій і складністю отримання доказової бази в умовах активних бойових дій.

Аналогічна тенденція простежується у сфері відшкодування матеріальних збитків:

- 2020 р. – 4682 тис. грн (4 %);
- 2021 р. – 6842 тис. грн (3 %);
- 2022 р. – 3168 тис. грн (4,5 %);
- 2023 р. – 48 474 тис. грн (14 %);

- 2024 р. – 82 898 тис. грн (4,3 %).

Попри незначну питому вагу відшкодованих збитків у 2024 р. (4,3%), у абсолютному вираженні це є найбільшим обсягом за весь аналізований період. Однак низький коефіцієнт відшкодування порівняно з 2023 р. пояснюється величезним розміром встановлених збитків – майже 1,9 млрд грн, що значно перевищує сукупні втрати попередніх років [222].

Таким чином, оборонні закупівлі залишаються вразливими до кримінальних правопорушень, що прямо впливає на воєнну спроможність держави. Щорічне зростання встановлених збитків вказує на збільшення обсягів незаконного перерозподілу оборонного бюджету. Показники відшкодування шкоди не відповідають масштабам виявлених правопорушень, що свідчить про низьку ефективність застосування механізмів стягнення. У 2022 р. зафіксовано аномалію у зниженні обсягів виявлених збитків, що корелює з воєнними обставинами та порушенням стабільності функціонування правоохоронної системи. З огляду на загрози національній безпеці усунення нормативно-організаційних недоліків, зміцнення міжвідомчої взаємодії та підвищення аналітичної спроможності є необхідними умовами ефективної протидії злочинності у сфері оборонних закупівель.

Аналіз кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель засвідчує певну часову закономірність їх вчинення. Зокрема, згідно з узагальненими даними досудових розслідувань у 91 % випадків незаконні дії вчиняються у робочий час, що зумовлене режимом функціонування державних, фінансових, реєстраційних та контролюючих органів. Натомість сезонний чинник (пора року) не має суттєвого впливу на частоту вчинення таких правопорушень, що вказує на стабільну активність злочинців протягом календарного року.

Особливу увагу варто звернути на правопорушення, пов'язані зі створенням та функціонуванням фіктивних юридичних осіб, що часто використовуються як інструмент для розкрадання бюджетних коштів, нецільового використання державного фінансування або легалізації доходів,

одержаних злочинним шляхом. Процес реєстрації юридичної особи за чинним законодавством неможливий без залучення уповноважених державою суб'єктів, які здійснюють відповідні дії в межах визначеного робочого часу.

Ключова мета створення фіктивного підприємства – формальне набуття ознак юридичної особи, необхідних для участі у правовідносинах з метою прикриття незаконної діяльності. При цьому правопорушення, пов'язані як із самим створенням фіктивної фірми, так і зі вчиненням злочинних дій від її імені, здебільшого відбуваються:

- у денний час доби;
- у робочі дні;
- з урахуванням графіку роботи банківських, митних, реєстраційних та інших установ.

Результати аналізу кримінальних проваджень свідчать про такі середні строки функціонування фіктивних підприємств:

- від 1 до 3 місяців – 19,7 %;
- від 3 до 6 місяців – 31,6 %;
- від 6 до 12 місяців – 29,8 %;
- понад 1 рік – 18,9 %.

Ці дані свідчать про стійку тенденцію до скорочення тривалості «життєвого циклу» фіктивних фірм, що є наслідком:

- прискорення механізмів реагування з боку правоохоронних і контролюючих органів;
- вдосконалення інструментів виявлення сумнівних операцій;
- водночас – зростання кількості новостворених фіктивних структур, які швидко замінюють викриті.

Часовий чинник є визначальним елементом у структурі кримінальних правопорушень у бюджетній сфері, що зумовлює потребу в організації профілактичної діяльності саме в робочі години.

Фіктивні підприємства використовуються як інструмент швидкої, але контрольованої злочинної діяльності, що підтверджується зменшенням строків

їх функціонування.

У сфері публічних закупівель криміногенна ситуація ускладнюється високою зацікавленістю злочинців у збереженні «таємності» вчинених діянь, що реалізується через складні схеми маскуванню правопорушень, використання фіктивних документів, підставних осіб та обмежену прозорість фінансових операцій. Тому в загальній структурі економічної злочинності частка виявлених злочинів у сфері публічних закупівель протягом аналізованого періоду залишається вкрай незначною. Зокрема, спостерігається зменшення кількості встановлених злочинних угруповань, що діяли в ОПК України, на 41 %, а кількість кримінальних проваджень, завершених направленням обвинувального акта до суду, скоротилася на 29 %. Такі показники фактично відображають високий рівень латентності злочинності та поширення легалізації (відмивання) коштів через нелегальні або фіктивні структури, у тому числі «офшори».

На сьогодні в Україні відсутня єдина уніфікована методика виявлення, обліку та оцінювання рівня латентної злочинності, особливо в такій складній та високоризиковій сфері, як бюджетна. Існуючі статистичні показники не відображають реального стану злочинності через обмежену виявлюваність правопорушень, складність їх документування, залучення обізнаних осіб до тіньових схем. Високий рівень латентності правопорушень, пов'язаних із нецільовим використанням бюджетних коштів, здійсненням бюджетних видатків або наданням бюджетних кредитів без встановлених призначень чи з їх перевищенням, пояснюється низкою об'єктивних та організаційно-правових чинників. Передусім специфіка цих правопорушень полягає в тому, що їх виявлення напряму залежить від діяльності уповноважених контролюючих органів, зокрема Державної аудиторської служби України, Рахункової палати, органів внутрішнього фінансового контролю тощо. До моменту офіційної перевірки автентичності фінансових документів, проведення аналізу кошторисних витрат, банківських трансакцій та відповідності видатків бюджетним призначенням, правопорушення, як правило, залишаються невиявленими. Саме тому значна частка таких діянь є латентною за своєю

природою.

У цьому контексті особливого значення набуває кримінологічний аналіз мораторію на проведення перевірок контролюючими органами суб'єктів – розпорядників бюджетних коштів, запровадженого у зв'язку з повномасштабною збройною агресією та необхідністю лібералізації умов ведення господарської діяльності в умовах воєнного стану. З одного боку, такий мораторій був виправданим із погляду економічної доцільності, спрямованим на забезпечення безперебійної роботи критично важливої інфраструктури та недопущення надмірного адміністративного тиску. З іншого боку, його наслідки з кримінологічної позиції стали сприятливим середовищем для бюджетних правопорушень, оскільки фактично призвели до зниження ймовірності їх виявлення.

Тому наразі експертні оцінки щодо масштабів латентної злочинності залишаються недостатньо обґрунтованими, оскільки не підтверджуються репрезентативними емпіричними дослідженнями. Особливу занепокоєність викликає також відсутність ефективної відомчої системи протидії приховуванню кримінальних правопорушень від реєстрації, що унеможливлює повноцінний кримінологічний моніторинг і стримує розробку адекватних механізмів запобігання.

Вказані негативні тенденції свідчать про суттєве ослаблення кримінологічного контролю за публічними фінансами, що, своєю чергою, визначає нагальну потребу у формуванні ефективної системи запобігання кримінально протиправним діям у цій сфері. Посилення правоохоронного реагування, вдосконалення механізмів фінансового моніторингу та нормативно-правового регулювання повинні стати ключовими напрямками державної політики у бюджетній сфері.

Підбиваючи підсумки підрозділу, наголосимо, що сучасний стан злочинності у бюджетній сфері України характеризується високим рівнем кримінальних правопорушень, пов'язаних із розкраданням, нецільовим використанням державних коштів і коштів місцевих бюджетів. Особливо

загострилася ситуація у сфері публічних закупівель, де спостерігається чітка тенденція до зростання кількості виявлених правопорушень. Аналіз статистичних та оперативних даних свідчить, що найбільш поширеними видами кримінальних правопорушень у цій сфері є: привласнення та розтрата майна; нецільове використання бюджетних коштів; зловживання службовим становищем.

Значна частина цих правопорушень припадає саме на процедури публічних закупівель, де регулярно фіксуються:

- завищення вартості товарів, робіт і послуг;
- укладення фіктивних або нереалізованих договорів;
- «відкати», попередні змови учасників торгів та маніпулювання критеріями оцінки.

Таким чином, зростання кількості задокументованих порушень у сфері публічних закупівель може свідчити, з одного боку, про посилення аналітичного та правоохоронного контролю, а з іншого – про фактичне збільшення обсягів зловживань і масштабів криміналізації бюджетних процесів. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває впровадження системного підходу до запобігання таким кримінальним правопорушенням, що має передбачати: посилення фінансового контролю за цільовим використанням публічних фінансів; цифровізацію та публічність процедур державних закупівель; запровадження незалежного аудиту на етапах планування і виконання бюджетних витрат; посилення персональної відповідальності посадових осіб за вчинення фінансових зловживань.

Злочинність у сфері публічних закупівель продовжує залишатися однією з найбільш соціально небезпечних форм економічної злочинності, що підриває не лише фінансову стабільність держави, але й довіру суспільства до інститутів влади. Тож ефективне запобігання цим загрозам потребує системної модернізації антикорупційної політики, підвищення фахової підготовки правоохоронців та зміцнення інституційної відповідальності суб'єктів бюджетного процесу.

2.2. Детермінанти, що впливають на вчинення кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель

У сучасних умовах соціально-економічної трансформації України особливого значення набуває забезпечення прозорості, доброчесності та законності у сфері публічних закупівель, яка є однією з найбільш вразливих до корупційних і кримінальних ризиків. Зважаючи на обсяги фінансових потоків, котрі щорічно акумулюються у системі державних закупівель, ця сфера становить інтерес для суб'єктів злочинного впливу, які використовують, зокрема, організовані та службові форми зловживань.

Кримінальні правопорушення у сфері публічних закупівель, попри існуючі механізми запобігання, залишаються поширеним явищем, яке суттєво підриває довіру до публічного управління, зменшує ефективність використання бюджетних коштів і шкодить інтересам держави та суспільства. Їхня латентність та складність виявлення зумовлюють необхідність не лише кримінально-правового реагування, а й глибокого кримінологічного аналізу причин і умов, що сприяють їх виникненню.

У цьому контексті актуальним є всебічне дослідження детермінант, що впливають на вчинення кримінальних правопорушень у сфері закупівель. Йдеться про комплекс чинників: правових, економічних, організаційних, морально-психологічних, які у взаємодії формують корупційно сприятливе середовище, створюючи передумови для виникнення протиправної поведінки. Вивчення структури, змісту і взаємозв'язків таких чинників є передумовою формування ефективної державної політики у сфері запобігання економічній злочинності та удосконалення антикорупційних заходів у публічному секторі.

Перш ніж перейти до систематизованого розгляду детермінант, зупинимо увагу на їх понятті та сутності.

Як зазначає О. Джужа, у науковій літературі термін «детермінанти злочинності» найчастіше використовується для позначення як причин, так і

умов, що впливають на вчинення кримінальних правопорушень. При цьому під причинами розуміють такі суспільні процеси й явища, що безпосередньо породжують злочинність як свій наслідок [94, с. 79].

На думку Н. Ярмиш, причинність є категорією, що відображає виключно причинно-наслідкові зв'язки і має вузьке значення, відмінне від ширшого поняття детермінації [253, с. 35]. У свою чергу, фактор можна тлумачити як причину, що стимулює певний процес і впливає на його риси або особливості. Водночас у контексті результатів і наслідків причина може виступати як одна з форм детермінанти. З позиції системного підходу причини й умови складають ядро процесу детермінації, до якого також належить результат у вигляді конкретного злочинного акту [14, с. 95].

У кримінологічній науці причини злочинності трактуються як комплекс соціально-психологічних чинників, що формують схильність до протиправної поведінки. Вони мають системний характер і передбачають взаємодію різноманітних підсистем і компонентів, пов'язаних між собою ієрархічними та функціональними зв'язками. Такі чинники сприяють виникненню кримінального правопорушення і охоплюють два головні аспекти:

1. Антигромадську спрямованість особистості, що обумовлює внутрішню мотивацію до правопорушення;
2. Конкретні зовнішні обставини, що склалися у момент прийняття рішення про вчинення злочину [103, с. 105–106].

Причини завжди тісно взаємодіють з умовами. Водночас умови самі собою не породжують злочинність, але створюють сприятливе середовище для реалізації злочинного наміру, супроводжуючи й активізуючи дію причин у конкретному соціальному та часовому контексті. Важливо відмежовувати умови, що сприяють злочинності, від умов, що впливають на її динаміку, таких як, наприклад, криміналізація або декриміналізація певних суспільно небезпечних діянь, зміна правозастосовної практики чи запровадження нових обмежувальних або дозвільних процедур [54].

До основних соціальних елементів, що впливають на злочинність, можна

віднести:

- економічні чинники (рівень добробуту, безробіття, нерівність доходів);
- політичні обставини (стабільність інституцій, рівень довіри до держави);
- правове середовище (якість законодавства, судова практика);
- побутову психологію, що формується під впливом суспільної свідомості, медіа, освітніх установ і сім'ї.

Причинний зв'язок у сфері кримінології має генетичну природу, тобто одне явище породжує інше. Для проведення якісного аналізу важливо чітко розмежовувати, яке явище є причиною, а яке – наслідком [186, с. 67].

У системі суспільних відносин одночасно діють як криміногенні, так і антикриміногенні чинники, що перебувають у постійній діалектичній взаємодії. Вони по-різному сприймаються соціумом залежно від системи цінностей, особистих переконань, світогляду та соціального досвіду. Особливо уразливими до впливу криміногенних процесів є особи, що вже мають схильність до девіантної або протиправної поведінки. У зв'язку з цим надзвичайно важливим завданням кримінологічної політики є розвиток антикриміногенних механізмів – інституцій, заходів і стратегій, які здатні не лише зменшити ризики вчинення правопорушень, а й формувати позитивну соціальну орієнтацію та культуру законності [34].

Кримінологічна детермінація виступає ключовим концептом у системі запобігання кримінальним правопорушенням, оскільки забезпечує комплексне вивчення причин і умов, що сприяють їх виникненню. Аналіз детермінант дозволяє і глибше зрозуміти механізм формування протиправної поведінки, і розробляти дієві стратегії профілактики на основі виявлених закономірностей. Такий підхід не лише сприяє встановленню об'єктивної істини в межах кримінального провадження, а й виконує важливу соціальну функцію – запобігання рецидиву та зниження загального рівня злочинності в суспільстві [135, с. 19].

Цілком обґрунтовано В. Тимошенко наголошує, що злочинність має

складну природу й зумовлюється різноманітними групами факторів, які можуть бути класифіковані за сутністю, походженням та зв'язком із волею особи [212, с. 273]. Зокрема, до основних категорій факторів він відносить: соціальні (низький рівень соціальної адаптації, девіантне середовище); економічні (безробіття, нерівність доходів, злиденність); психологічні (емоційна нестабільність, агресивність); ідеологічні (деформація світоглядних орієнтирів, девіантна субкультура); політичні (нестабільність політичного режиму, недовіра до інститутів влади); культурно-виховні (доступ до освіти, якість виховання в родині та школі); організаційно-управлінські (неефективна діяльність правоохоронних органів, відсутність належного контролю за соціальними процесами).

За природою походження ці чинники поділяються на: індивідуальні (антропологічні) – пов'язані з особистісними рисами суб'єкта; фізичні – вплив природних і кліматичних умов; соціально-економічні – рівень добробуту, наявність соціального захисту, можливості самореалізації.

З позиції взаємозв'язку з волею суб'єкта чинники класифікуються на:

- об'єктивні – існують незалежно від волі конкретних осіб (економічна ситуація, соціальна нерівність, війна тощо);
- суб'єктивні – пов'язані з поведінковими установками, особистими переконаннями, мотивацією та світоглядом.

Таку саму думку підтримує С. Нежурбіда, який до причинного комплексу відносить соціально-економічні, політичні та соціально-психологічні чинники, при цьому підкреслюючи, що частина з них має об'єктивний характер, а інші чітко залежать від рівня свідомості й волі конкретної особи [135].

Загалом у кримінології прийнято також поділяти причини кримінальних правопорушень на зовнішні та внутрішні. Зовнішні чинники – це обставини, що впливають на соціалізацію особи: несприятливе середовище, сімейна дисфункція, брак освіти, економічні труднощі, безробіття, маргіналізація; внутрішні чинники – особистісні риси, психологічні деформації, схильність до агресії, низький рівень моральної культури, нездатність до емпатії, залежності

(алкогольна, наркотична) [211]. Такі чинники не завжди прямо обумовлюють конкретний злочин, але формують загальну антигромадську спрямованість особистості, що в поєднанні з відповідними обставинами призводить до вчинення кримінального правопорушення

Отже, ефективна система запобігання кримінальним правопорушенням має враховувати як зовнішні соціальні умови, що формують середовище, сприятливе для девіантної поведінки, так і внутрішні особливості особи, що обумовлюють готовність до правопорушення. Лише всебічний аналіз детермінант дає змогу виявити справжні джерела вчинення кримінальних правопорушень і розробити кримінологічні механізми, які дієво впливатимуть на рівень суспільної безпеки.

Кримінальні правопорушення у сфері публічних закупівель є складним соціально-правовим феноменом, детермінація якого обумовлена системною взаємодією низки чинників, що охоплюють правову, економічну, організаційну та морально-психологічну площини. У своїй сукупності ці чинники не лише зумовлюють ризики кримінальної поведінки посадових осіб, а й сприяють виникненню системної корупції в процесах закупівель товарів, робіт і послуг за бюджетні кошти.

1. Правові чинники.

До правових детермінант належать як недосконалість чинного законодавства, так і прогалини, колізії та неоднозначність правозастосовної практики. Зокрема, йдеться про:

- розмиті формулювання законодавчих норм, які допускають широке тлумачення (наприклад, умови застосування переговорної процедури закупівлі);
- високий рівень дискреційності у прийнятті рішень уповноваженими особами чи тендерними комітетами;
- відсутність ефективних санкцій за порушення процедурних вимог або складність доведення умислу в межах кримінального провадження;
- недостатній інституційний контроль за дотриманням норм публічного

права (у тому числі з боку ДАСУ, НАБУ, Рахункової палати).

Такі обставини створюють нормативну невизначеність, яку легко використовувати для легалізації корупційних домовленостей під виглядом формально правомірних рішень.

Одним із визначальних чинників є недостатня визначеність правових норм. Зокрема, ст. 40 Закону України «Про публічні закупівлі» [178] передбачає застосування переговорної процедури за окремих обставин, однак практика свідчить про часте зловживання нею за наявності більш вигідних альтернатив (згідно зі звітом ДАСУ за 2023 р. [60]).

Проблеми:

- відсутність чітких механізмів контролю;
- неоднозначне тлумачення понять «відсутність конкуренції» чи «об'єктивна потреба»;
- недостатня відповідальність за порушення під час планування закупівель;

2. Економічні чинники.

Економічний аспект відіграє одну з ключових ролей у формуванні мотивів до вчинення корупційних правопорушень. До таких чинників належать:

- великий обсяг бюджетних коштів, що розподіляється через систему публічних закупівель, який приваблює як бізнес, так і недоброчесних посадовців;
- низький рівень заробітної плати осіб, відповідальних за проведення процедур, що спричиняє ризики побутової корупції;
- економічна зацікавленість суб'єктів господарювання в отриманні державного контракту будь-якою ціною;
- нерівномірність конкуренції на ринку, коли великі гравці мають змогу впливати на умови тендера.

Економічна доцільність перемоги у торгах часто переважає над правовими обмеженнями, особливо в умовах низької імовірності реального покарання.

Фінансові потоки в системі Prozorro лише у 2022 р. перевищили 800 млрд грн (за даними Мінекономіки) [61], що робить сферу закупівель вкрай привабливою для кримінального впливу. *За статистикою НАБУ, понад 40 % кримінальних проваджень у сфері економіки прямо або опосередковано пов'язані з порушеннями у сфері публічних закупівель* [53].

Проблеми:

- непрозоре формування ціни;
- монопольне становище окремих постачальників (аналітика АМКУ);
- економічна вигода, що переважає ризики покарання через низьку ймовірність викриття;

3. Організаційні чинники.

Організаційні чинники пов'язані з недоліками управлінської, інституційної та процедурної архітектури системи закупівель:

- відсутність розподілу повноважень і внутрішніх запобіжників, коли одна особа відповідає за формування, погодження та реалізацію закупівлі;
- формальний характер внутрішнього контролю в установах-замовниках;
- низький рівень професійної підготовки уповноважених осіб, які не завжди спроможні у належний спосіб застосувати вимоги законодавства;
- обмежений доступ до якісної IT-інфраструктури, що ускладнює цифровізацію процесу закупівель у частині прозорого моніторингу та аналізу.

Крім того, часто спостерігається недостатня інтегрованість антикорупційних інструментів (Prozorro, модуль аналітики ВІ, звіти НАЗК тощо) у щоденну практику державних органів.

Типовою є ситуація, коли одна посадова особа виконує функції планування, формування тендерних закупівель та укладення договору. Це суперечить принципам належного врядування і внутрішнього контролю (наказ Мінекономіки № 708 від 11.06.2020).

Практичні приклади:

- відсутність IT-системи обліку заявок на закупівлю в більшості органів місцевого самоврядування;

- фіксація з боку Рахункової палати (звіт за 2022 р.) численних випадків, коли тендерні комітети діяли без чіткого внутрішнього положення;

4. Морально-психологічні чинники.

Морально-психологічний рівень детермінації охоплює ціннісні орієнтири, мотиваційні установки, рівень правосвідомості та корпоративну етику суб'єктів, задіяних у публічних закупівлях. До ключових детермінант належать:

- толерантне ставлення до корупційних практик у державному апараті;
- низький рівень моральної відповідальності за неефективне витрачання бюджетних коштів;
- відсутність внутрішньої мотивації до дотримання законодавства у сфері закупівель;
- вплив «норм групи», коли новопризначені особи приймають корупційні практики як належне середовище.

Крім того, страх перед викриттям часто виявляється слабшим за прагнення до швидкого матеріального збагачення, особливо за умов безкарності попередників.

Формується корпоративна культура толерантності до зловживань. За результатами соціологічного дослідження Transparency International Ukraine (2021), понад 60 % опитаних учасників публічних закупівель вважають, що переможе той, хто має неформальні домовленості із замовником [69].

Фактори:

- слабка правова культура;
- небажання викривати колег через страх репресій;
- «звичність» до корупційних механізмів в установах, де це стало нормою поведінки.

З огляду на зазначене, ефективна протидія корупційним правопорушенням у сфері публічних закупівель потребує міждисциплінарного підходу, що передбачає правову, економічну, управлінську та етичну модернізацію системи закупівель.

Корупція в Україні залишається однією з найбільш масштабних і

системних загроз, що суттєво підриває функціонування державних інститутів, економічну стабільність та суспільну довіру до органів влади. Незважаючи на те, що в останнє десятиліття було запроваджено низку інституційних, законодавчих і антикорупційних ініціатив, спрямованих на її подолання, це явище все ще досить поширене в різних сферах суспільного життя – від політичної системи до публічного управління й господарської діяльності.

Очевидно, що виявлення, мінімізація та нейтралізація криміногенних чинників, які сприяють виникненню та поширенню кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель, є визначальними стратегічними напрямками запобігання злочинності у бюджетній сфері, корупційній злочинності як явищу. Ці чинники не лише формують умови для вчинення окремих злочинів, а й зумовлюють саму стійкість корупційного середовища, що посилює загрози для національної безпеки [130, с. 445].

У цьому контексті особливого значення набуває системне вивчення причин і умов корупційної злочинності, аналіз механізмів їх взаємодії, класифікація та ранжування за ступенем впливу. Такі дослідження не лише сприяють формуванню ефективної теоретичної моделі запобігання, а й забезпечують науково обґрунтовану основу для розроблення практичних заходів щодо виявлення та розслідування корупційних правопорушень [125, с. 159], зокрема у сфері публічних закупівель.

Збройна агресія Російської Федерації проти України, що розпочалася у 2014 р. та перейшла у фазу повномасштабної війни в лютому 2022 р., стала тривалим чинником, що суттєво вплинув на стан національної безпеки у всіх її базових компонентах – політичній, економічній, соціальній, правовій та інформаційній [49, с. 98]. Цей конфлікт не лише порушив основоположні принципи міжнародного права, а й запустив руйнівні процеси всередині країни, спричинивши масове переміщення населення, втрати інфраструктури, економічну нестабільність і зростання соціального напруження.

Одним із особливо небезпечних наслідків війни стало поглиблення корупційних тенденцій, які й без того мали системний характер. В умовах

надзвичайного стану, спрощених процедур, обмеженого контролю та концентрації повноважень в окремих органах влади з'явилися нові можливості для зловживань, що дестабілізують ситуацію всередині держави. Зокрема, живильним середовищем для корупції стали дії, спрямовані на:

- посилення недовіри до владних інституцій;
- формування у населення переконання у неспроможності держави забезпечити правопорядок;

- делегітимізацію судових та правоохоронних органів;
- підлив спроможності держави до мобілізації ресурсів і опору агресору.

У цьому контексті цілком обґрунтованим є висновок, що перемога у війні неможлива без перемоги над корупцією. Система, в якій панують непрозорість, безкарність і корпоративні інтереси, не здатна ефективно організовувати оборону, реалізовувати міжнародну допомогу чи забезпечувати соціальну стійкість. Реформування публічного сектора, зокрема у сфері публічних закупівель, оборонних контрактів та гуманітарної допомоги, має стати не менш важливим завданням, ніж військове стримування ворога.

Прозорість, підзвітність і контроль на всіх рівнях управління – це не просто вимога часу, а стратегічна умова для:

- збереження довіри громадян до держави;
- консолідації українського суспільства;
- забезпечення сталого розвитку післявоєнної відбудови;
- ефективної взаємодії з міжнародними партнерами [39, с. 318–319].

Таким чином, боротьба з корупцією є невід'ємною складовою системи національної безпеки України, а її успішність напряду пов'язана з потенціалом держави до спротиву зовнішній агресії, збереження суверенітету та демократичного устрою.

Однією з загальних і комплексних детермінант вчинення корупційних правопорушень у бюджетній сфері є наявні прорахунки у стратегії і тактиці запобігання кримінальним правопорушенням. Замість системного та превентивного підходу до запобігання корупції в окремих випадках

вживаються заходи, що мають переважно декларативний або фрагментарний характер і не охоплюють ключові криміногенні чинники. Наслідком цього є відсутність стійкого антикорупційного ефекту та відновлення корупційних схем після кожного етапу формального «очищення» [109].

Правовими детермінантами, що можуть виступати і як загальні причини й умови корупції, і як безпосередні чинники, що зумовлюють конкретні корупційні діяння, є:

- недоліки нормативно-правової бази, зокрема її неузгодженість із положеннями Конституції України, що підриває принцип верховенства права і створює правову невизначеність у сфері регулювання публічних фінансів;
- відсутність цілісної нормативної системи запобіжного впливу, що мала б комплексно охоплювати причини та умови, які сприяють корупційній поведінці, замість реагування лише на її зовнішні прояви;
- правова неврегульованість механізмів контролю за діяльністю службових осіб публічного сектора, включно з їхніми доходами, витратами, майновим станом та конфліктами інтересів;
- прогалини, суперечності та нечіткість антикорупційного законодавства, що унеможливорює його ефективне та уніфіковане застосування, зокрема в частині кваліфікації складу корупційних кримінальних правопорушень;
- недосконалість законодавчого регулювання діяльності органів, відповідальних за боротьбу з корупцією, що призводить до дублювання повноважень, втрати ефективності або, навпаки, до «відмивання» відповідальності через формальні процедури;
- неправильне (вибіркове) застосування правових норм, яке:
 - стимулює розвиток службової злочинності, коли чиновники відчують безкарність унаслідок вибіркової слідства та судової практики;
 - зумовлює переважне виявлення проявів «дрібної» корупції, залишаючи поза увагою великомасштабні корупційні схеми;
 - породжує високорівневу корупцію, що маскується під легітимні рішення – формально правомірні, але фактично неправомірні;

о сприяє поширенню корупції у правоохоронних органах і судовій системі, де викривлення закону використовується для прикриття інтересів певних посадових осіб чи груп [117, с. 200–201].

Поміж суто правових детермінант корупційних проявів в Україні варто виокремити кілька ключових проблем, що у своїй сукупності створюють підґрунтя для формування та відтворення корупційного середовища. До таких чинників належать, зокрема:

- необґрунтовані, фрагментарні та надмірні зміни до законодавства, що призводять до значного ускладнення правового регулювання та заплутаності нормативно-правової бази у різних сферах публічного управління [134; 235, с. 190–191];

- відсутність кодифікованого та структурованого підходу до правового регулювання управлінської й розпорядчої діяльності, що відкриває простір для вибіркового тлумачення правових норм;

- поширений правовий нігілізм як серед публічних службовців, так і серед громадян, що свідчить про низьку правову культуру та формальний характер правових механізмів забезпечення доброчесності [125, с. 167].

На практиці це виливається у маніпулятивне вдосконалення законодавства під виглядом реформування, що, як правило, не супроводжується системними змінами у сфері кримінальної юстиції. Антикорупційна стратегія на 2021–2025 рр. обґрунтовано фіксує проблемні аспекти у цьому контексті:

1. Безсистемність законодавчих змін у сфері запобігання та протидії корупції, що знижує ефективність правозастосування (п. 2.1.2);

2. Корупціогенні норми в чинних актах та проєктах законів, які потребують виявлення і усунення на етапі їх підготовки (п. 2.1.3) [162].

Аналіз результатів реалізації антикорупційної політики засвідчує низьку результативність заходів, що вживаються. Як показує практика, антикорупційна діяльність не відповідає глибинним причинам поширення корупції та не відображає реальних напрямів протидії їй [193, с. 71]. Зокрема, правоохоронні органи недостатньо застосовують запобіжні механізми, орієнтуючись

переважно на реактивні форми виявлення правопорушень замість превентивних заходів, спрямованих на усунення причин та умов злочинності.

У процесі реалізації профілактичної функції суб'єкти запобігання стикаються з такими труднощами: невизначеність у співвідношенні між діяльністю з виявлення причин і умов та виявленням самих правопорушень; складність у визначенні кола об'єктивних і суб'єктивних детермінант, вплив на які дозволив би досягти профілактичного ефекту; відсутність чітких джерел інформації про чинники, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень; невідворотність відповідальності не реалізується як належить, що виявляється у відсутності реагування на резонансні факти корупції та ускладненнях із доведенням провини.

Особливо гостро постає проблема нечіткої підслідності кримінальних правопорушень у сфері корупції, що призводить до: безпідставної відмови слідчих органів у прийнятті заяв або відкритті проваджень; створення доказової бази з порушенням процесуальних норм, що тягне за собою визнання доказів недопустимими в судовому розгляді.

Зазначені обставини свідчать про необхідність розбудови багаторівневої системи стратегічного планування запобігання та протидії корупції, зокрема у судовій гілці влади. Така система має функціонувати на принципах:

- міжгалузевої та міжрегіональної координації;
- єдності аналітичних, програмних і прогностичних документів;
- здатності до комплексної кримінологічної оцінки результатів.

Лише за умови інституалізації профілактичної діяльності, підкріпленої реальними механізмами контролю, відповідальності та антикорупційного моніторингу можна забезпечити поступову зміну умов, що сприяють корупції, та підвищити ефективність державної політики в цій сфері.

Окремо слід звернути увагу на корупційні кримінальні правопорушення у сфері оборонних закупівель. Варто наголосити, що така сфера традиційно належить до категорії найбільш закритих та вразливих до корупційних проявів. Її особливий статус визначається стратегічним значенням для національної

безпеки, великими обсягами бюджетного фінансування, спеціальним правовим режимом (зокрема, з урахуванням дії воєнного стану) та зниженим рівнем зовнішнього контролю. Водночас практика свідчить про наявність системних кримінальних правопорушень, що охоплюють різні етапи державного оборонного замовлення – від планування та формування технічних вимог до укладання, виконання та коригування контрактів.

Основні моделі корупційних діянь у сфері оборонних закупівель включають:

- завищення цін на постачання товарів та послуг (особливо в умовах воєнного стану при прямих контрактах без конкурентних процедур);
 - закупівлю неякісної або непридатної продукції за відсутності належної сертифікації чи контролю якості;
 - фіктивне постачання – підписання актів приймання за відсутності реального виконання або за наявності поставки меншого обсягу;
 - протягування «своїх» підрядників через неконкурентні процедури, під виглядом термінових оборонних потреб;
 - неналежне документування оборонних закупівель, зокрема відсутність кошторисів, тендерної документації або звітів про виконання договору;
 - внесення необґрунтованих змін до оборонного контракту (зміна ціни, строків, обсягів);
 - службове прикриття порушень – службовці правоохоронних або контролюючих органів не реагують на зловживання, що мають ознаки корупції.
- Ключовими чинниками, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень у сфері оборонних закупівель, є:
- закритість інформації про оборонні контракти, що ускладнює громадський контроль (згідно з Законом України «Про державну таємницю» [159]);
 - спрощений режим здійснення закупівель у період дії воєнного стану (зокрема, постанова Кабінету Міністрів України № 1275 від 11.11.2022 [40]);
 - високий рівень корупційних ризиків у державних підприємствах, які

виступають замовниками або посередниками;

- формалізований та слабкий контроль із боку Рахункової палати, ДАСУ та Міноборони;

- відсутність уніфікованих підходів до звітності та аудиту закупівель оборонного призначення.

Правові виклики та напрями удосконалення:

- необхідність реформування правового режиму секретності, який дозволяє використовувати формальні підстави для приховування корупційних схем;

- посилення повноважень і незалежності антикорупційних органів при розслідуванні справ, пов'язаних із оборонними контрактами;

- запровадження незалежного аудиту оборонних закупівель за участю громадського сектора та міжнародних партнерів;

- застосування механізмів Prozorro (або окремої прозорості підсистеми) навіть у контексті війни, щонайменше на рівні постконтрактного контролю;

- створення спеціального реєстру оборонних постачальників із перевіркою їхньої доброчесності, наявності кримінального минулого, податкових боргів тощо.

Таким чином, корупційні кримінальні правопорушення у сфері оборонних закупівель становлять реальну загрозу не лише ефективності оборони держави, а й національній безпеці в цілому. Вони послаблюють спроможність Збройних Сил України, деморалізують громадян, підривають довіру міжнародних партнерів. Саме тому викорінення корупції в оборонній сфері має стати не лише кримінально-правовим, а й національним безпековим пріоритетом, який потребує комплексних, міжінституційних рішень.

Виокремимо корупційні ризики під час планування закупівель, формування тендерної документації:

1. *Завищення очікуваної вартості закупівлі* – штучне підвищення очікуваної вартості товарів, робіт або послуг за попередньої змови посадових осіб замовника з потенційними постачальниками. Основними передумовами є

дискреційні повноваження при розрахунках, брак внутрішнього контролю та недоброчесність відповідальних осіб: дискреційні повноваження щодо розрахунку очікуваної вартості закупівлі; недостатній розподіл обов'язків із планування закупівель, відсутність систем внутрішнього контролю; недоброчесність посадових осіб;

2. *Завищення обсягів закупівлі* – штучне завищення обсягів закупівлі за змови посадових осіб замовника та потенційного постачальника з метою отримання неправомірної вигоди у тому випадку, коли у проведенні закупівлі відповідного заявленого обсягу немає потреби: недоброчесність посадових осіб; дискреційні повноваження щодо визначення обсягів закупівлі; відсутність систем верифікації необхідних обсягів товарів/робіт/послуг; відсутність систем обліку матеріальних ресурсів замовника; недостатній розподіл обов'язків із планування закупівель, концентрація повноважень у межах одного структурного підрозділу;

3. *Штучне дроблення предмета закупівлі* – умисне штучне дроблення предмета закупівлі із зазначенням сукупності таких технічних або інших споживчих характеристик товару, які дають змогу замінити одну конкурентну процедуру закупівлі на більшу кількість неконкурентних процедур закупівель (прямі договори), або застосування спрощених закупівель: недоброчесність посадових осіб; дискреційні повноваження під час підготовки тендерної документації; недостатній розподіл обов'язків із планування закупівель, відсутність систем внутрішнього контролю; відсутність ефективних механізмів реагування на порушення у спрощених закупівлях;

4. *Штучне укрупнення предмета закупівлі* – умисне штучне розширення предмета закупівлі із зазначенням сукупності таких технічних або інших споживчих характеристик товару (послуг, робіт), яким відповідає лише один виробник: недоброчесність посадових осіб; дискреційні повноваження під час підготовки тендерної документації; недостатній розподіл обов'язків із планування закупівель, відсутність систем внутрішнього контролю;

5. *Закупівля непотрібних або розкішних товарів/послуг* – умисне

проведення закупівлі товарів/робіт/послуг, об'єктивна потреба у яких відсутня, за попередньої змови відповідальної посадової особи замовника та конкретного постачальника; умисне проведення закупівлі надто розкішних товарів/робіт/послуг із метою використання надалі для власних потреб окремою посадовою особою замовника: недоброчесність посадових осіб; дискреційні повноваження під час підготовки тендерної документації; недостатній розподіл обов'язків із планування закупівель, відсутність систем внутрішнього контролю;

6. *Нечітке визначення предмета закупівлі* – нечітке, розмивчасте визначення предмета закупівлі, що не дає змоги скласти правильне уявлення про споживчі характеристики товару/роботи/послуги, що є предметом закупівлі, та, як наслідок, призводить до обмеження конкуренції; умисне допущення помилок у назві та/або коді предмета закупівлі для зменшення конкуренції та мінімізації участі «небажаних» учасників; умисне приховування окремих частин тендерної документації (оголошення закупівлі без публікації усіх необхідних складових): надання неповних, умисно розпливчастих роз'яснень щодо предмета та умов здійснення закупівель у відповідь на запити заінтересованих осіб; дискреційні повноваження щодо визначення постачальників товарів, робіт та послуг; недоброчесність посадових осіб; недостатній розподіл обов'язків із планування закупівель, відсутність систем внутрішнього контролю;

7. *Дискримінаційні умови тендерної документації* – встановлення дискримінаційних умов тендерної документації, орієнтованої на заздалегідь визначеного учасника, що звужує коло потенційних учасників та/або унеможливорює перемогу постачальників, які можуть запропонувати роботу/товар/послугу кращої якості за нижчої ціни: наявність дискреційних повноважень щодо розробки тендерної документації; недоброчесність посадових осіб; недосконалість заходів оперативного реагування на порушення у спрощених закупівлях;

8. *Ігнорування стандартів якості* – закупівля неякісних товарів, робіт,

послуг за низькою ціною в умовах попередньої змови посадових осіб замовника та постачальника шляхом виключення з тендерної документації вимог щодо стандартів якості: недоброчесність посадових осіб; дискреційні повноваження під час формування тендерної документації;

9. *Закупівля послуг із невимірюваним результатом* – умисне здійснення закупівлі послуг, результат яких важко/неможливо оцінити кількісними та якісними показниками (консультаційні, методологічні, консалтингові, рекламні та інші послуги): недоброчесність посадових осіб; дискреційні повноваження під час визначення необхідних предметів закупівлі;

10. *Зловживання переговорною процедурою* – умисне здійснення закупівлі за переговорною процедурою без наявності правових підстав, передбачених ст. 40 Закону України «Про публічні закупівлі», для уникнення конкурентних та прозорих процедур: недоброчесність посадових осіб; недостатній розподіл обов'язків із планування закупівель, відсутність систем внутрішнього контролю;

11. *Фаворитизм при укладенні прямих договорів* – змова посадових осіб замовника та потенційних контрагентів для обрання їх постачальниками товарів, робіт та/або послуг при укладенні прямих договорів: недоброчесність посадових осіб; неконкурентний характер процедури відбору постачальників; відсутність внутрішнього акта (або недосконалість акта), який регулює порядок укладення прямих договорів; дискреційні повноваження щодо вибору постачальників товарів, робіт та послуг; особистий контакт відповідальних посадових осіб замовника та потенційного постачальника;

12. *Упереджений розгляд тендерних пропозицій* – упереджений підхід до розгляду тендерних пропозицій, імовірність необґрунтованого відхилення тендерної пропозиції із несуттєвими та/або технічними недоліками для вибору переможцем іншого, заздалегідь визначеного учасника; ігнорування недоліків у тендерній пропозиції учасника, якого вже фактично заздалегідь визначили переможцем у зв'язку зі змовою замовника та учасника процедури: недоброчесність посадових осіб; юридична невизначеність прав і обов'язків

відповідальних посадових осіб; концентрація повноважень шляхом покладання функцій на одну посадову особу;

13. *Вимагання паперових документів* – створення умов для особистого контакту відповідальних посадових осіб замовника та потенційних постачальників шляхом вимагання подання паперових документів у складі тендерної пропозиції та зразків товару (продукції) для оцінки відповідності технічним вимогам, попри пряму заборону вимагати від учасників подання у паперовому вигляді інформації, поданої ними під час проведення процедури закупівлі/спрощеної закупівлі, а також всупереч нормам ч. 1 ст. 26 Закону України «Про публічні закупівлі», згідно з якою тендерна пропозиція подається виключно в електронному вигляді: недоброчесність посадових осіб; концентрація повноважень шляхом покладання функцій на одну посадову особу; можливість особистого контакту посадових осіб замовника з потенційним постачальником; відсутність/неефективність систем внутрішнього контролю;

14. *Неповідомлення про виявлені невідповідності* – умисне неповідомлення/несвоєчасне повідомлення учасника про виявлені невідповідності в інформації та/або документах, що подані у складі тендерної пропозиції, направлення повідомлення з вимогою про усунення таких невідповідностей в електронній системі закупівель, що призведе до вибуття учасника з тендерної процедури та, як наслідок, перемоги заздалегідь узгодженого учасника: недоброчесність посадових осіб; відсутність/неефективність систем внутрішнього контролю;

15. *Умисна відміна тендера* – відміна процедури закупівлі з метою оголошення аналогічного тендера під конкретного учасника, який не зміг взяти участь або прозоро перемогти в первинно проведеній процедурі закупівлі: недоброчесність посадових осіб; відсутність дієвих заходів реагування на порушення;

16. *Конфлікт інтересів посадових осіб* – особи, які безпосередньо залучені до організації процедури закупівель, умисно не повідомляють про

обставини, які можуть вплинути на процес та результат прийняття рішення: відсутність у документах та внутрішніх політиках, що регулюють організацію та проведення закупівель, зокрема діяльність тендерного комітету, механізму повідомлення про конфлікт інтересів та дій члена тендерного комітету (іншої особи) у разі його виникнення; необізнаність учасників процедури закупівлі з вимогами законодавства щодо врегулювання конфлікту інтересів;

17. *Неповна перевірка учасників* – надання переваги окремому учаснику закупівлі шляхом умисного ігнорування наявності підстав для відмови в участі у процедурі закупівлі; неповна перевірка наявності таких підстав, а також неналежна перевірка субпідрядників, яких буде залучено переможцем тендера до виконання договору: недоброчесність посадових осіб; відсутність систем внутрішнього контролю, неналежний розподіл функцій та концентрація повноважень із перевірки у межах одного структурного підрозділу (однієї посадової особи замовника);

18. *Маніпулювання додатковими угодами* – умисне необґрунтоване укладення додаткових угод до договору про закупівлю, що призведе до зниження якості/обсягу отриманих робіт/послуг/товарів без зміни їхньої вартості; зміна умов договору, що призводить до зменшення фактичних витрат виконавця без зміни ціни договору, шляхом укладення додаткових угод: недоброчесність посадових осіб; недостатній контроль за діями посадових осіб, відповідальних за організацію та проведення закупівель;

19. *Недопостачання або прийняття неякісної продукції* – підписання відповідальними посадовими особами замовника документів про належне виконання договору і фактичне ігнорування порушень, допущених виконавцем: недоброчесність посадових осіб; наявність приватного інтересу посадових осіб; невстановлення контролю (або недостатній контроль) за виконанням договору; непроведення аудиту;

20. *Маніпуляції строками та умовами оплати* – замовниками встановлюється строк на оплату предмета закупівлі з формулюванням «оплата протягом _____ днів», що дає змогу маніпулювати платежами на користь

заздалегідь визначеного учасника (зокрема, можливі маніпуляції в частині виплати або невиплати авансу): недостатній контроль за діями посадових осіб, відповідальних за організацію та проведення закупівель; недоброчесність посадових осіб;

21. *Неоприлюднення додатків до договору* – відсутність у вільному доступі кошторисної документації обмежує контроль за якістю виконання договору, його вартістю та потенційним завищенням ціни будівельних матеріалів, робіт у змові недоброчесних посадових осіб із постачальником: недоброчесність посадових осіб; недостатній контроль за діями посадових осіб, відповідальних за організацію та проведення закупівель;

22. *Приховування договорів без використання електронної системи* – приховування умов договору, укладеного за результатами закупівлі без використання електронної системи, яка є неконкурентною процедурою закупівлі, в умовах попередньої змови посадових осіб замовника та постачальника: недоброчесність посадових осіб; недостатній контроль за діями посадових осіб, відповідальних за організацію та проведення закупівель;

23. *Підміна предмета договору* – закупівля без проведення відкритих торгів товарів/робіт/послуг, які не передбачені переліком, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 20 березня 2020 р. № 225: недоброчесність посадових осіб; дискреційні повноваження посадових осіб замовника; недостатній розподіл обов'язків із планування закупівель, відсутність систем внутрішнього контролю;

24. *Повторне завищення очікуваної вартості* – здійснення закупівлі товарів за завищеною очікуваною вартістю за відсутності конкурентних торгів в умовах попередньої змови відповідальних посадових осіб замовника: недоброчесність посадових осіб; відсутність конкурентних процедур відбору постачальників; недостатній розподіл обов'язків із планування та організації проведення закупівель, відсутність систем внутрішнього контролю;

25. *Неоприлюднення договорів під час воєнного стану* – замовник не оприлюднив укладені договори під час публікації звітів про закупівлі за

процедурою в умовах воєнного стану: недоброчесність посадових осіб; недостатній контроль за діями посадових осіб замовника, відповідальних за організацію та проведення закупівель [215].

У результаті проведеного дослідження встановлено, що вчинення кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель зумовлюється сукупністю взаємопов'язаних детермінант – правових, економічних, організаційних і морально-психологічних чинників, які формують корупційно сприятливе середовище на всіх етапах закупівельного процесу. Вони впливають як на рівень криміналізації процедур, так і на мотивацію суб'єктів, залучених до публічних закупівель.

З'ясовано, що правові чинники пов'язані з фрагментарністю та суперечливістю законодавства, вибіркоvim правозастосуванням, а також низькою якістю нормативної бази у сфері публічних закупівель. Економічні чинники охоплюють, з одного боку, привабливість бюджетних коштів для протиправного заволодіння, а з іншого – слабкість економічної мотивації для доброчесної поведінки окремих учасників. Організаційні детермінанти виявляються в дефіциті ефективного внутрішнього контролю, надмірній концентрації повноважень, недосконалості процедур планування та звітності. Морально-психологічні чинники охоплюють низький рівень правової культури, толерантність до корупції та деформацію етичних норм службової поведінки.

Крім того, значний вплив на динаміку корупційних правопорушень у цій сфері мають форс-мажорні обставини, зокрема впровадження воєнного стану, що посилює корупційні ризики через спрощення процедур, зниження прозорості та зменшення інституційного контролю. Водночас маємо констатувати слабку реалізацію запобіжної функції держави, що виявляється у неефективності стратегічного планування запобігання злочинності в бюджетній сфері й кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель.

Таким чином, вжиття заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель буде ефективним і можливим лише за умови комплексного впливу на всі групи детермінант – шляхом

удосконалення законодавчої бази, зміцнення інституційного контролю, впровадження дієвих механізмів електронного моніторингу, розвитку антикорупційної культури та підвищення відповідальності службових осіб.

2.3. Характеристика осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері публічних закупівель

Поведінка особи виступає одним із ключових індикаторів її соціалізації, тобто здатності діяти відповідно до загальноприйнятих норм і цінностей суспільства. Соціалізація охоплює дотримання ustalених традицій, звичаїв, морально-етичних принципів, релігійних настанов, а найважливіше – правових норм, що регламентують поведінку індивіда в межах правового поля.

Особистість розглядається як носій соціальних і морально-психологічних характеристик, що формуються на основі індивідуальних рис, здібностей, системи цінностей, а також соціальних ролей і функцій, які вона виконує в суспільстві. Вивчення особи здійснюється з різних наукових позицій: правознавство акцентує на правовому статусі та поведінкових моделях у сфері правовідносин; філософія – на онтологічній та аксіологічній сутності людини; соціологія – на взаємодії особистості з соціальними інститутами; психологія – на внутрішніх мотивах, особистісній структурі та поведінкових реакціях. У кримінології ж об'єктом вивчення є специфічний тип особи – злочинець, чия індивідуально-психологічна структура, система мотивів та поведінкові прояви мають відхилення від загальноприйнятих соціальних норм. Особа злочинця характеризується специфічним комплексом біосоціальних, психічних і моральних особливостей, які детермінують її здатність або схильність до вчинення кримінально караних діянь [111, с. 194].

Із цього приводу А. Закалюк обґрунтовано підкреслював, що однією з ключових специфічних характеристик особи злочинця, що відображає її соціальну сутність, є антисуспільна спрямованість та суспільна небезпечність.

Ці риси мають соціально-типові ознаки, що сформувалися внаслідок негативного впливу середовища на процес соціального розвитку особистості. Така антисуспільна настановленість виявляється в суспільній неприйнятності поведінки, крайньою формою якої є саме суспільна небезпечність – основоположна ознака злочину. На думку вченого, зазначені риси обумовлюють формування криміногенної мотивації, стимулюють кримінальну активність особи та, зрештою, безпосередньо спричиняють учинення протиправних діянь як форми девіантної поведінки. Таким чином, антисуспільна спрямованість не лише є наслідком соціальних деформацій, а й виступає детермінантою злочинної поведінки, що зумовлює потребу у всебічному аналізі особи злочинця в межах кримінологічного дослідження [57, с. 241].

У цьому контексті слушною видається позиція В. Тимошенко, яка звертає увагу на суперечливість деяких підходів до кримінологічної характеристики особи злочинця. Дослідниця справедливо зазначає, що якщо окремі особистісні риси особи розглядаються як такі, що детермінують вчинення кримінального правопорушення, то виникає логічне питання: чому факт наявності цих рис встановлюється вже після вчинення злочину, а не до нього? Адже, з погляду наукової обґрунтованості, такі характеристики мали б виявлятися ще до реалізації протиправної поведінки та бути відомими кримінологам як потенційні маркери девіантності. Це зауваження акцентує на необхідності поглибленого вивчення особистості на докримінальній стадії її соціалізації, а також на потребі вдосконалення механізмів ідентифікації та профілактики криміногенної поведінки на основі системного аналізу індивідуально-психологічних особливостей, соціального оточення та поведінкових моделей [212, с. 139].

Водночас, як справедливо зазначають вчені-процесуалісти, характеристика особи злочинця становить важливий елемент у структурі кримінального провадження, оскільки її врахування сприяє більш глибокому розумінню мотивів, особливостей поведінки та ступеня суспільної небезпеки

особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Збір і аналіз відомостей про особу підозрюваного (обвинуваченого) – його соціальний статус, спосіб життя, рівень освіти, професійний досвід, психоемоційний стан, попередню поведінку тощо – дозволяють не лише встановити криміногенну природу його дій, а й визначити оптимальну тактику досудового розслідування, обґрунтованість застосування запобіжних заходів, можливість укладення угод або застосування окремих процедур, передбачених КПК України [221, с. 96; 139, с. 128].

Спроби сформулювати узагальнене поняття особи злочинця залишаються складним і багатоаспектним завданням, зумовленим унікальністю, неповторністю та динамічністю людської особистості. Кожна людина має індивідуальний набір психофізіологічних, соціальних та морально-психологічних рис, що формуються під впливом різноманітних чинників: виховання, соціального середовища, життєвого досвіду, стресових ситуацій тощо. Поведінка індивіда є непостійною й контекстуально залежною – вона може суттєво змінюватися під впливом конкретних обставин, емоційного стану або зовнішнього психологічного тиску. У зв'язку з цим виділення сталих і чітко визначених характеристик, які б дозволяли однозначно розмежувати злочинця та законослухняного громадянина, є надзвичайно ускладненим. Кримінологічна наука визнає, що особа злочинця – це не абстрактна категорія, а комплексне соціально-психологічне утворення, що поєднує в собі загальнолюдські якості з наявністю негативних деформацій у сфері мотивації, правосвідомості та поведінкових настанов. Тому класифікація та типологізація злочинців завжди має ймовірнісний, а не абсолютний характер, що вимагає індивідуального підходу до аналізу кожного суб'єкта правопорушення [67, с. 85; 102, с. 43]. Крім того, поняття «особа злочинця» поєднує в собі елементи як соціологічного та філософського уявлення про особу, так і юридичної категорії «злочинець». У зв'язку з цим його зміст не може бути зведений виключно до кримінально-правової дефініції. Розв'язання проблеми визначення особи злочинця потребує міждисциплінарного підходу, що ґрунтується на загальному вченні про особу, з урахуванням її соціологічних, філософських, психологічних і юридичних

характеристик. Ще ширшим за обсягом є поняття «людина», яке охоплює нерозривну єдність соціальної та біологічної сторін її буття. Натомість у категорії «особа» фіксуються переважно соціальні ознаки, які відображають її включеність у систему суспільних відносин, соціальних ролей і норм. Особа – це соціальна якість людини, результат її інтеграції в суспільство, те, ким вона стала у процесі соціалізації. Такі соціальні якості особи визначаються рівнем розвитку свідомості, змістом її внутрішнього духовного світу, системою цінностей та моральних настанов. У свою чергу, свідомість, сформована під впливом соціального середовища та індивідуального досвіду, виступає активним чинником особистості, що зумовлює її поведінковий вибір у конкретних ситуаціях, зокрема й у площині протиправної діяльності [42, с. 16].

Як слушно зазначає О. Джужа, під особою злочинця у сучасній кримінологічній науці розуміється сукупність соціальних та соціально значущих властивостей (зокрема, поглядів, інтересів, потреб, здібностей, моральних переконань тощо), а також міжособистісних і соціальних відносин, які характеризують конкретну особу, що вчинила злочин. Водночас ця сукупність розглядається у тісному взаємозв'язку з позаособистісними зовнішніми умовами та обставинами, тобто з властивостями соціального середовища, в якому особа існує і діє [42, с. 20].

На думку І. Довбаня, поняття особи злочинця охоплює не лише індивідуальні характеристики конкретного правопорушника, а й соціальні та соціально значущі властивості та відносини всього кола осіб, які вчиняють злочини, тобто має узагальнений характер. У такому розумінні особа злочинця розглядається як певний соціальний тип, що формується під впливом стійких криміногенних детермінант [47, с. 90].

На думку С. Шалгунової, особа злочинця – це сукупність істотних і стійких соціальних властивостей та соціально значущих біопсихологічних особливостей індивіда, які, реалізуючись у конкретному злочинному акті, надають цьому діянню ознак суспільної небезпечності, а винній у його вчиненні особі – властивостей суспільно небезпечного суб'єкта. Саме ця

суспільна небезпечність особи зумовлює її притягнення до кримінальної відповідальності згідно з положеннями кримінального закону [243, с. 20].

У свою чергу, з огляду на зазначені положення О. Кальман пропонує більш конкретизоване поняття – «особа економічного злочинця», під яким розуміє сукупність стійких морально-психологічних установок корисливо-індивідуалістичної спрямованості, а також відповідних властивостей та ознак, характерних для осіб, які вчинили економічний злочин або систематично займаються злочинною діяльністю в економічній сфері. На думку дослідника, узагальнена характеристика таких осіб відображається шляхом поєднання соціально-демографічних, морально-психологічних та кримінально-правових ознак [70, с. 90].

Водночас вивчення особи правопорушника не обмежується фіксацією її зовнішніх характеристик, а орієнтується на виявлення типових деформацій особистості, що притаманні певним категоріям злочинців. Це має особливе значення в контексті розроблення та застосування ефективних заходів профілактики, адаптованих до специфіки кримінальних правопорушень у конкретних сферах.

Таким чином, особа злочинця – це складна та багатоаспектна категорія, що виходить за межі суто кримінально-правового розуміння суб'єкта злочину. Вона відображає соціальну та кримінологічну сутність особистості, має комплекс ознак, властивостей, зв'язків і відносин, які прямо чи опосередковано впливають на здійснення злочинного діяння. Крім того, така особа зберігає всі властивості індивіда, що не завжди пов'язані з правовим статусом злочинця: положення в соціальній структурі суспільства, участь у великих та малих соціальних групах, характер соціальних зв'язків, ставлення до домінантних суспільних цінностей тощо.

На нашу думку, *під особою, яка вчиняє кримінальні правопорушення у сфері публічних закупівель, варто розуміти індивіда, що характеризується сукупністю кримінологічно значущих ознак, зокрема соціально-демографічних, соціально-рольових, кримінально-правових та морально-психологічних, які*

детермінуються впливом зовнішніх і внутрішніх факторів та реалізуються у формі корисливої, умисної, протиправної поведінки, спрямованої на заволодіння або неправомірне розпорядження бюджетними ресурсами шляхом зловживання повноваженнями, службовим становищем чи порушенням установлених процедур закупівель.

Особа злочинця має сукупність ознак, які, відповідно до кримінального закону, характеризують її як суб'єкта кримінального правопорушення. Насамперед ідеться про:

1. Фізичну сутність особи як людського індивіда. Як слушно зазначається в науковій літературі, «індивід – це одиничний представник людського роду, окрема людина, незалежно від її конкретних антропологічних чи соціальних характеристик. Індивід стає індивідуальністю у міру того, як перестає бути лише «одним із» людського роду та набуває самостійності свого існування в суспільстві, тобто стає особистістю» [201];

2. Вік та психічна здатність особи до усвідомлення своїх дій (чи бездіяльності) та керування ними, що є обов'язковими ознаками суб'єкта злочину згідно з кримінальним законодавством;

3. Спеціальні ознаки, які можуть надавати особі статусу спеціального суб'єкта кримінального правопорушення. Сюди належать, зокрема, посадове становище в окремій галузі (наприклад, у сфері страхування), виконання спеціальних обов'язків, наявність особливого правового статусу щодо інших осіб тощо.

Вивчення особи злочинця є ключовим етапом у процесі встановлення причин і умов вчинення кримінального правопорушення. Такий аналіз передбачає дослідження особистісних характеристик, способу життя, соціального оточення, міжособистісних зв'язків, а також системи відносин, у які залучена особа. Завдяки цьому підходу стає можливим виявлення зовнішніх соціальних чинників, що сприяють деформації правосвідомості, формуванню антисоціальних орієнтацій, корисливих установок, а також знеціненню правових норм.

У свою чергу, такі соціальні детермінанти, взаємодіючи з індивідуальними психологічними особливостями особи та конкретними життєвими обставинами, можуть опосередковано або безпосередньо зумовлювати реалізацію злочинного наміру [66].

Структура особи злочинця, запропонована А. Закалюком, ґрунтується на поєднанні соціальних та біосоціальних характеристик, що відображають різні рівні формування, прояву та реалізації злочинної поведінки.

1. Соціальні характеристики включають:

- ознаки формування та соціалізації особистості, як-от: рівень освіти, професійна або інша діяльність, особисті звички, риси, набуті в сім'ї, форми дозвілля, спосіб життя тощо;
- ознаки соціального статусу та соціальних ролей, такі як соціальне становище, приналежність до певних соціальних верств, професійних чи інших спільнот;
- ознаки спрямованості особистості, що охоплюють систему потреб, інтересів, домінуючих соціальних орієнтацій і цінностей [57];

2. Біосоціальними характеристиками, що відображають органічну та психофізіологічну основу поведінки особи, є:

- демографічні ознаки: стать, вік, що мають не лише біологічне, а й соціально-психологічне значення;
- психофізіологічні особливості: індивідуальні реакції, здатність до адаптації, моторика, тип темпераменту тощо;
- фізичний стан здоров'я: наявність хронічних захворювань, фізичних вад, загальний фізіологічний стан;
- психічний стан: психопатологічні розлади, які впливають на осудність, а також девіації в межах осудності;
- індивідуально-психологічні риси: характер, волюві якості, емоційно-волюва сфера, включно з потенційно небезпечними особистісними деформаціями [57].

О. Джужа, у свою чергу, пропонує багаторівневий підхід до вивчення

особи злочинця, виокремлюючи три рівні аналізу:

1. Одиничний рівень – вивчення конкретного індивіда, який вчинив злочин;

2. Груповий рівень – аналіз спільних характеристик злочинців, що вчинили правопорушення в певній кримінально-правовій сфері (наприклад, економічні, корупційні, насильницькі злочини);

3. Загальний рівень – визначення типових рис, притаманних злочинцям як соціальному явищу [42, с. 20].

С. Шалгунова також пропонує структурований підхід до кримінологічної характеристики особи злочинця, виокремлюючи демографічні (стать, вік, стан здоров'я), моральні (світогляд, ідеологічні переконання, інтереси, ціннісна орієнтація), соціальні (сімейний статус, умови побуту, вид трудової діяльності), а також психологічні (емоційна стабільність, тип темпераменту, волеволі якості тощо) характеристики. Сукупність цих ознак формує індивідуальну кримінологічну модель особистості, яка значною мірою зумовлює спосіб взаємодії з оточенням, у тому числі з потерпілими у кримінальному правопорушенні [243, с. 128].

Усі наведені підходи свідчать про багатовимірність поняття особи злочинця, що містить не лише формальні кримінально-правові ознаки суб'єкта злочину, а й глибинні соціально-психологічні й біоповедінкові детермінанти, які необхідно враховувати під час: запобігання кримінальним правопорушенням, кримінологічного прогнозування, індивідуалізації покарання та ресоціалізації правопорушників.

Загалом аналіз особи злочинця у кримінології ґрунтується на системному вивченні комплексу її характеристик, які поділяються на кілька взаємопов'язаних блоків: соціально-демографічні ознаки (стать, вік, рівень освіти, соціальний статус) – становлять вихідну аналітичну базу, що дозволяє встановити типові риси соціального портрета особи; соціально-рольові характеристики, до яких належать професійна діяльність, службове становище, роль у соціальній ієрархії, – дають змогу оцінити ступінь впливу соціального

середовища на формування правосвідомості та правової поведінки індивіда; морально-психологічні властивості – система цінностей, моральні установки, мотиваційні орієнтири, емоційний фон – розкривають внутрішній світ особи та сприяють розумінню суб'єктивних чинників злочинної поведінки; кримінально-правові ознаки, такі як ступінь суспільної небезпеки вчиненого злочину, наявність попередньої судимості, форма вини та характер співучасті, – дозволяють здійснити правову кваліфікацію та визначити ступінь індивідуальної відповідальності особи [100].

Установлення сукупності цих характеристик має важливе значення не лише для індивідуалізації покарання, а й для розроблення та реалізації ефективних заходів превентивного впливу. Вивчення причин і умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення, створює передумови для їх усунення, що є одним із ключових чинників у зниженні рівня злочинності в суспільстві.

Суспільна небезпека особи злочинця розглядається як похідна від її соціальної сутності, яка визначається не лише характером вчиненого діяння, але й мотивацією, формами прояву поведінки, способом життя. Важливо враховувати баланс між негативними та позитивними рисами особистості, адже саме ця динаміка зумовлює потенціал рецидиву або ресоціалізації.

У сфері господарських та економічних злочинів провідними мотивами зазвичай виступають соціально-економічні чинники, зокрема прагнення задовольнити так звані «відносні потреби», що виникають на тлі соціальної нерівності або бажання досягти матеріального добробуту відповідно до уявлень про «успішне життя». Наприклад, підроблення офіційних документів найчастіше зумовлене прагненням отримати неправомірну вигоду, що свідчить про домінування корисливої мотивації.

Характерною рисою поведінки правопорушника є також спроба раціоналізувати свої дії, переконати інших у їхній законності або доцільності. Це свідчить не лише про обґрунтованість злочинного наміру, а й про наявність інтелектуального контролю за протиправною поведінкою, що ускладнює її

викриття та превенцію.

У психології виділяють чотири основні підструктури психологічної структури особистості, що дозволяють всебічно дослідити її внутрішню організацію:

1. Спрямованість особистості – система потягів, бажань, інтересів, ідеалів, світогляду та переконань, що формуються у процесі виховання й соціалізації та визначають домінантну мотивацію поведінки;

2. Особистий досвід – знання, уміння, навички та звички, що набуваються у процесі навчання, трудової діяльності та міжособистісної взаємодії з огляду на індивідуально-біологічні особливості;

3. Індивідуальні особливості психічних процесів, до яких належать емоції, відчуття, мислення, сприйняття, увага, почуття, воля, пам'ять – тобто ті механізми, що опосередковують пізнавальну та регулятивну активність особи;

4. Біологічно зумовлена підструктура, що охоплює темперамент, вікові та статеві характеристики, а також можливі патологічні зміни в психіці, що можуть впливати на осудність і соціальну поведінку [250].

Безперечно, типологічні моделі та формально-логічні схеми, напрацьовані в кримінології для класифікації осіб злочинного спрямування, є цінним інструментарієм і можуть бути адаптовані до аналізу суб'єктів у суміжних сферах, зокрема у теорії детінізації економіки. Так само важливими є підходи, сформульовані в соціології, логіці, психології та інших суспільних науках.

Проте за умови використання категорій «ознаки-причини» та «ознаки-прояви» як основи типологізації делінквентів-злочинців і делінквентів-тіньовиків слід враховувати суттєві концептуальні розбіжності між цими феноменами. Основна відмінність полягає в тому, що делінквент-тіньовик за своїм змістом є значно ширшою категорією, ніж «злочинець» у кримінологічному розумінні.

До групи делінквентів-тіньовиків належать не лише особи, які вчинили кримінально карані діяння, а й учасники суспільно небезпечних, але не

криміналізованих форм діяльності. Це також представники неформального сектора тіньової економіки, які здійснюють порушення у сфері обігу капіталу, працевлаштування, обігу товарів та послуг, що не регулюються або частково регулюються законодавством.

Таким чином, типологія осіб-суб'єктів тіньових відносин охоплює ширший спектр ознак-проявів, ніж типологія злочинців у межах предмета кримінології. Зміст категорії «тіньовик-делінквент» фактично виходить за межі класичного кримінологічного підходу, що зумовлює потребу у міждисциплінарному аналізі. Усвідомлення цих відмінностей можливе за допомогою звернення до категорії соціального типу криміногенної особи, яка в кримінології визначається з урахуванням біопсихосоціальних, морально-психологічних та правових характеристик.

На підставі узагальнення матеріалів кримінальних проваджень встановлено типові кримінологічні характеристики осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері публічних закупівель:

а) *соціально-демографічні*. За офіційними даними, протягом 2020–2024 рр. кількість встановлених осіб, які вчинили кримінальні правопорушення в Україні, поступово скорочувалася. Так, їхня кількість зменшилася з 135 412 осіб у 2020 р. до 122 895 у 2021 р., що становить зниження на 9,2 %. У 2022 р., у зв'язку з початком повномасштабної війни, було зафіксовано суттєве падіння кількості облікованих кримінальних правопорушень, що спричинило зменшення кількості встановлених правопорушників на 25,6 %, до 91 446 осіб. Проте вже у 2024 р. відбулося відновлення показників: кількість встановлених осіб зросла на 34,5 % і склала 122 985, майже повернувшись до рівня 2021 р. Узагальнюючи, слід зазначити, що за період 2020–2024 рр. загальна кількість осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, зменшилася на 9,2 %, що свідчить про стійку тенденцію до зниження рівня виявлення правопорушників, яка в окремі роки була зумовлена зовнішніми обставинами (зокрема, воєнними діями) [86; 161].

Аналіз емпіричних даних засвідчує, що найбільшу кількість

кримінальних правопорушень у бюджетній сфері в Україні було вчинено громадянами України – 86 % від загальної кількості встановлених осіб. Статевий розподіл серед правопорушників свідчить про домінування осіб чоловічої статі – 65 %. Водночас слід наголосити, що йдеться насамперед про осіб, які безпосередньо мали доступ до бюджетних коштів та можливість розпоряджатися ними (додаток В).

На нашу думку, відносно висока частка жінок у структурі кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель пояснюється тим, що вони традиційно займають посади, пов'язані з виконанням обліково-бухгалтерських та фінансово-аналітичних функцій. Установлено, що жіноча злочинна активність у цій сфері, яка значною мірою зумовлена службовою або професійною діяльністю, пов'язаною з наданням публічних послуг, майже втричі перевищує аналогічне співвідношення у загальній структурі злочинності. Це пояснюється, зокрема, тим, що службова злочинність не вимагає фізичних зусиль, але потребує високого рівня компетентності, правової орієнтації та аналітичних здібностей, які відповідають посадовим вимогам [47, с. 334].

Значну роль у формуванні кримінальної поведінки відіграє віковий чинник, що впливає на систему потреб, інтересів, стиль мислення, характер реагування на стресові ситуації. У структурі кримінальних правопорушень у бюджетній сфері вікова категорія правопорушників зміщується до старших вікових груп. Зокрема, 87,2 % осіб, які вчинили такі правопорушення, були у віці 25 років і старше, а пік злочинної активності припадає на осіб віком від 30 до 45 років – 67,4% (додаток В).

Ще одним важливим чинником є рівень освіти. Установлено, що 80 % засуджених мали вищу освіту, що значно перевищує аналогічний показник у загальній структурі злочинності. Це пояснюється специфікою бюджетного процесу, який вимагає відповідної фахової підготовки, спеціальності та кваліфікації. При цьому 74 % засуджених обіймали посади, що відповідали їхній загальній і спеціальній освіті (додаток В).

У структурі зайнятості правопорушників встановлено, що це особи працездатного віку (98 %), що перебували у трудових відносинах на момент вчинення кримінального правопорушення. Це корелює з тим, що значна частина економічних злочинів у бюджетній сфері вчиняється службовими особами різного рангу, які діють у межах своєї професійної діяльності. Визначено такі сфери зайнятості правопорушників:

- освіта – 11,2 %,
- виробництво – 12,7 %,
- медицина – 13,6 %,
- сфера обслуговування – 31,2 %,
- будівництво – 18,5 %,
- транспорт – 5,6 %,
- інші галузі – 7,2 % (додаток В).

Окрему аналітичну вагу має трудовий стаж. Більшість осіб, засуджених за правопорушення у бюджетній сфері, тривалий час працювали в органах державної влади, добре знали службові обов'язки, норми документообігу, порядок зберігання та обліку матеріальних ресурсів. Як слушно зазначає О. Сара, такі особи мають високу обізнаність зі специфікою функціонування організацій, добре орієнтуються в правовому регулюванні публічних закупівель і часто мають впливові соціальні зв'язки, які можуть використовувати для протидії розслідуванню [194, с. 93].

За результатами узагальнення:

- менше 1 року стажу мали 4 % засуджених;
- 1-3 роки – 15 %;
- 3-5 років – 23 %;
- понад 5 років – 31 %;
- не встановлено – 27 %.

Ці дані дають підстави припускати, що частина засуджених, імовірно, неодноразово вчинювала кримінальні правопорушення, які не були вчасно виявлені й належно розслідувані (додаток В).

Також заслуговує на увагу сімейний статус: 58,3 % осіб на момент вчинення правопорушення перебували у шлюбі, що зумовлено, зокрема, віковими особливостями правопорушників, а також мотивацією покращення матеріального добробуту сім'ї. У 68,4 % засуджених були діти:

- 1 дитина – 56,1 %,
- 2 дитини – 22,5 %,
- 3 і більше дітей – 10 %,
- бездітні – 11,4 % (додаток В).

Отже, узагальнюючи вищевикладене, зазначимо, що кримінальні правопорушення у сфері публічних закупівель за соціально-демографічними ознаками вчиняють: громадяни України (86 %), які перебувають у працездатному віці (98 %), переважно чоловіки (65 %), віком від 35 до 50 років (67 %). Переважна більшість таких осіб мають вищу освіту, демонструють високий рівень інтелектуального розвитку та добре орієнтуються в особливостях бюджетного процесу, фінансово-економічного обліку (80 %). Більш ніж половина з них перебуває у шлюбі (58 %). Щодо професійного досвіду, характерним є наявність стажу роботи в органах державної влади або органах місцевого самоврядування понад десять років (31 %), зокрема в таких сферах, як освіта (11 %), виробництво продукції (12 %), сфера обслуговування населення (31 %), будівництво (18 %) та транспорт (6 %);

б) соціально-рольові. Кримінальні правопорушення у сфері публічних закупівель можуть бути вчинені як загальним суб'єктом, так і спеціальним суб'єктом – службовою особою, яка використовує своє службове становище [90]. Наприклад, загальний суб'єкт може нести відповідальність за злочини, передбачені ст. 209 (легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом) або ч. 1 ст. 205-1 КК України (підроблення документів, які подаються для державної реєстрації юридичної особи). Водночас службові особи несуть кримінальну відповідальність за зловживання своїм становищем, що прямо передбачено, зокрема, ст. 210 КК України (нецільове використання бюджетних коштів) та низкою інших норм [115, с. 26–27].

Так, згідно з п. 37 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про публічні закупівлі», учасником процедури закупівлі/спрощеної закупівлі є фізична особа, фізична особа – підприємець або юридична особа – резидент чи нерезидент, у тому числі об'єднання учасників, які подали тендерну пропозицію або взяли участь у переговорній процедурі закупівлі. Відповідно, суб'єктами кримінального правопорушення можуть бути як фізичні особи, ФОПи, так і службові особи юридичних осіб [178].

Прикладом є кримінальне правопорушення, передбачене ст. 191 КК України (привласнення або розтрата бюджетних коштів), яке може вчинюватися у співучасті між службовою особою замовника та представником учасника закупівлі під час укладення договорів на завідомо завищену вартість товарів, робіт чи послуг. Окрім цього, учасник закупівлі може самостійно вчинити:

- пропозицію чи надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 КК України),
- перевищення повноважень службовою особою юридичної особи приватного права (ст. 365-1 КК України),
- службове підроблення (ст. 366 КК України) тощо.

Водночас поняття «розпорядник бюджетних коштів» і «одержувач бюджетних коштів» мають чітке законодавче визначення і стосуються учасників бюджетних правовідносин, а не всієї бюджетної сфери загалом. Згідно з п. 18 ч. 1 ст. 2 Бюджетного кодексу України головні розпорядники бюджетних коштів – це бюджетні установи в особі їх керівників, які наділені відповідними повноваженнями шляхом встановлення бюджетних призначень. Вони відповідають за формування мережі розпорядників нижчого рівня та одержувачів коштів відповідно до ч. 3 ст. 10 Бюджетного кодексу України [21].

Одержувач бюджетних коштів – це суб'єкт господарювання, громадська чи інша організація без статусу бюджетної установи, яка уповноважена розпорядником на реалізацію заходів бюджетної програми та отримує кошти з бюджету. Визначення міститься у п. 38 ч. 1 ст. 2 Бюджетного кодексу України.

Рішення про надання статусу одержувача приймається з урахуванням напрямів, результатів діяльності, обґрунтування витрат і договірних умов (ст. 22 Бюджетного кодексу України) [21].

Відповідальний виконавець бюджетної програми визначається головним розпорядником за погодженням із Міністерством фінансів України або відповідним місцевим фінорганом.

Як засвідчує практика, коло осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у бюджетній сфері, значно ширше, ніж лише розпорядники та одержувачі. До нього входять: керівники установ та організацій, службові особи, матеріально відповідальні особи, приватні підприємці та громадяни, які вступають у договірні відносини з розпорядниками/одержувачами бюджетних коштів [207, с. 59].

Таким чином, соціально-рольові ознаки особи, яка вчиняє кримінальні правопорушення у сфері публічних закупівель, містять такі характеристики – особи займають посади розпорядників бюджетних коштів, членів тендерних комітетів, експертів-оцінювачів, економістів, бухгалтерів, керівників підприємств-постачальників. Мають доступ до ухвалення рішень або впливу на процедури закупівель, іноді – неформальний вплив через особисті чи корупційні зв'язки. Використовують службове становище або спеціальні знання для маскування незаконної діяльності;

в) *кримінально-правові*. Результати дослідження засвідчили, що більшість кримінальних правопорушень було вчинено умисно, причому у формі прямого умислу. Частка необережних злочинів (зокрема, службова недбалість – ст. 367 КК України) становила в середньому близько 12 % і зазвичай супроводжувала інші злочини, полегшуючи, наприклад, привласнення чи розтрату бюджетних коштів (ст. 191 КК України) (додаток В).

За результатами вивчення кримінальних проваджень встановлено, що у 53 % засуджених злочинна діяльність тривала до одного року, у 38,6 % – понад рік, 4,4 % осіб діяли протягом двох-трьох років, а 4 % – понад три роки. У 36,5 % випадків засуджені вчинили один епізод, у 24,9 % – два епізоди, тоді

як у 38,6 % – три і більше (додаток В).

Об'єктами злочинного посягання найчастіше виступали грошові кошти, пально-мастильні матеріали, техніка, обладнання. Розподіл збитків за розміром: до 10 000 грн – 2 %, до 100 000 грн – 12,3 %, до 1 000 000 грн – 28,3 %, понад 1 000 000 грн – 57,4 % (додаток В).

Для виведення коштів за кордон активно використовувались офшорні юрисдикції та конвертаційні центри, що функціонували як фіктивні підприємства трьох рівнів:

1. «Чорні» фірми – фіктивні підприємства, зареєстровані за підробленими документами, що не ведуть обліку, не подають звітності;
2. «Сірі» фірми – юридично оформлені з мінімальними порушеннями, мають облік, звітують формально;
3. «Білі» фірми – діють у правовому полі, але насправді не здійснюють реальної діяльності, їх використовують державні установи та великі структури [27].

Такі структури є частиною злочинної інфраструктури, що функціонує за високотехнологічними, конспіративними методами із залученням співробітників банків, юристів, бухгалтерів.

Матеріали кримінальних проваджень засвідчили, що 82 % осіб обдумали вчинення злочину заздалегідь; 65 % були готові до вчинення злочину на постійній основі; 57 % сформуvalи намір самостійно, 43 % – під впливом оточення (додаток В).

Встановлено, що 84 % правопорушень у бюджетній сфері мали груповий характер:

- група за попередньою змовою – 48,6 %,
- організована група – 29,1 %,
- злочинна організація – 22,3 %.

У типових випадках до складу груп входили керівники та бухгалтери, які забезпечували фальсифікацію документів, приховування слідів злочину та легалізацію коштів. При цьому, згідно зі ст. 27 КК України, до кримінальної

відповідальності можуть притягатися й особи, які не є спеціальними суб'єктами, але брали участь у спільному злочинному намірі (наприклад, у схемах із порушенням ст. 210 КК України).

Характеристика злочинної групи та лідера: 67 % груп утворені на підставі службових зв'язків; 13 % – родинних зв'язків; у 76 % випадків ініціатива створення виходила від керівників. Лідери вирізняються: досвідом, волею, інтелектом, прагматизмом, авторитаризмом, підприємницькою хваткою, жорсткістю та відсутністю емпатії.

Рівень рецидиву та судова практика: 88 % засуджених не мали попередніх судимостей; 12 % – судимі, із них 52,6 % – за корисливі злочини; 96 % характеризувались позитивно за місцем проживання; лише 54,2 % засуджених отримали реальне покарання у вигляді позбавлення волі (додаток В).

Невисокий рівень рецидиву пояснюється обмеженнями щодо допуску до бюджетного процесу осіб із судимістю, а також ліберальною судовою практикою щодо обрання запобіжних заходів.

Отже, варто наголосити, що кримінальні правопорушення у сфері публічних закупівель, маючи достатньо високий ступінь латентності, характеризуються складною структурною організацією та у більшості випадків вчиняються групами з попередньою змовою або організованими угрупованнями. Фігурантами проваджень є здебільшого особи без судимостей, із позитивною репутацією та високим рівнем освіти, що використовують свої посадові можливості для зловживань із бюджетними коштами. Система запобігання таким злочинам потребує посилення аналітичного супроводу, фінансового моніторингу та використання спеціальних практик виявлення ознак організованої злочинності в бюджетному середовищі.

Таким чином, аналіз кримінально-правової складової засвідчив, що у 75 % випадків злочини у сфері публічних закупівель вчиняються групами осіб. При цьому 61 % кримінальних правопорушень було вчинено за попередньою змовою, а 39 % – організованими групами, що свідчить про високий рівень координації дій та формування стійких корупційних структур. У 47 % випадків

злочинні посягання на бюджетні кошти здійснюються з використанням легальних суб'єктів господарювання, які виступають засобом прикриття протиправної діяльності. Типовими інструментами маскування незаконних операцій виступають так звані конвертаційні центри, що забезпечують виведення коштів у готівку, та офшорні структури, через які здійснюється транснаціональне переміщення фінансових активів із метою уникнення контролю та податкових зобов'язань. Така модель організації злочинної діяльності значно ускладнює виявлення кінцевих вигодонабувачів, сприяє легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і створює умови для функціонування стійких корупційних схем у бюджетній сфері;

г) *морально-психологічні*: високий рівень усвідомлення протиправності своїх дій, ретельна підготовка до їх вчинення. Домінують корисливі мотиви, зокрема бажання швидкого особистого збагачення або задоволення корпоративних інтересів. Часто виправдовують свої дії недосконалістю законодавства або необхідністю «оптимізувати» управлінські процеси.

У науковій літературі виділяється градація потреб, що лежить в основі соціальної поведінки особи, зокрема:

1. Необхідні потреби, які забезпечують базові умови існування;
2. Нормальний стандарт потреб, що відповідає середньому рівню споживання;
3. Завищений обсяг потреб, які виходять за межі раціонального забезпечення;
4. Збочені потреби, задоволення яких суперечить розвитку особистості та не відповідає суспільним інтересам [156, с. 56].

У своїй суспільній ролі людина реалізує низку соціальних функцій, кожна з яких зумовлює формування певної моделі потреб та мотиваційних орієнтацій. Так, чоловік, батько, службовець або керівник виконує рольові функції, що безпосередньо пов'язані з його соціальним статусом і матеріальною відповідальністю.

У нижчих соціальних шарах потреби мають переважно біологічний

характер, тоді як у представників середнього й вищого класу – це розгалужена система економічних, ідеологічних, культурних і статусних потреб, зумовлена прагненням не лише до збагачення, а й до досягнення соціального престижу. У таких умовах матеріальні потреби і ціннісні орієнтації взаємодіють із негативними соціально-психологічними факторами середовища, що, своєю чергою, визначають характер поведінки, зокрема і злочинної [96].

За результатами аналізу матеріалів кримінальних проваджень, основним мотивом вчинення кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель є корислива мотивація, тобто намагання отримати неправомірну вигоду, поліпшити особисте чи сімейне матеріальне становище. Така приватновласницька спрямованість переважає над моральними заборонами та стимулює пошук легітимного прикриття незаконної діяльності.

Водночас результати дослідження свідчать, що органи досудового розслідування та суди недостатньо аналізують мотиви та підстави злочинної поведінки. У матеріалах кримінальних проваджень, як правило, наводиться лише стандартне формулювання – «з корисливих мотивів», без спроби глибшого психологічного чи соціологічного обґрунтування. Не у всіх випадках злочинні дії мають суто особисту вигоду як першопричину. Зафіксовано випадки, коли мотиви поведінки були зумовлені хибно зрозумілими інтересами установи або намаганням зберегти її функціональну стабільність.

Такі діяння можуть вчинятися, наприклад, для: забезпечення протипожежної безпеки; уникнення руйнування інфраструктури; виплати заробітної плати працівникам. У цих випадках відсутні виражені корисливі мотиви, а порушення законодавства пов'язане з усвідомленою службовою необхідністю в умовах фінансової нестабільності та дефіциту фінансування.

З огляду на наведене цілком обґрунтованою видається типологізація мотивів вчинення злочинів проти бюджетного порядку, запропонована О. Гладуном, відповідно до якої виокремлюються такі групи:

1. Соціально-корисні мотиви – прагнення задовольнити потреби трудового колективу, частини населення або захистити суспільно важливі

інтереси;

2. Соціально-нейтральні мотиви – орієнтація на задоволення корпоративних потреб підприємства, установи, організації, не спрямована безпосередньо на особисту вигоду;

3. Соціально-шкідливі мотиви – отримання особистої вигоди або задоволення приватних потреб близьких осіб [32, с. 9].

Отже, виходячи з вищевикладеного, доцільно здійснити типологізацію осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері публічних закупівель, із урахуванням мотиваційної спрямованості, моделей поведінки, рівня професійної підготовки, а також обставин і середовищних детермінант, що сприяли протиправній діяльності. До основних типів слід віднести такі:

1. «Звичайний» тип (≈ 14 %) – особи, які одноразово порушили закон, піддавшись впливу випадкових або короткотривалих обставин, як-от: матеріальні труднощі, тиск із боку керівництва, несподівані можливості незаконного збагачення. Ключові характеристики: відсутність сформованої злочинної установки в минулому; слабка правова поінформованість; низький рівень злочинної рішучості; виражене каяття після вчиненого;

2. «Ситуативний» тип (≈ 25 %) – особи, що усвідомлюють неправомірність дій, однак погоджуються на участь у схемах через службову залежність, корпоративну лояльність, страх втратити роботу або за обіцяну вигоду. Ключові характеристики: рідко виступають ініціаторами; діють у межах певного службового або організаційного контексту; часто займають проміжні/виконавчі посади; їхня участь має характер допоміжної (пособництво, надання ресурсів, покриття тощо);

3. «Цільовий» тип (≈ 42 %) – найбільш небезпечна категорія – особи, які системно, послідовно та з професійною підготовкою організовують або реалізують злочинні схеми у сфері публічних закупівель. Ключові характеристики: мають глибокі знання у сфері тендерного законодавства, фінансових процедур, звітності; формують злочинні мережі; використовують офшори, підставні фірми, конвертаційні центри; виявляють стійку злочинну

мотивацію, зорієнтовану на особисте збагачення, корупційне домінування, вплив на ринок;

4. «Випадковий» тип ($\approx 12\%$) – особи, які стали учасниками правопорушень ненавмисно або через службову недбалість, неправильне тлумачення законодавства, низьку компетентність або формальний контроль за виконанням обов'язків. Ключові характеристики: відсутність корисливої мети; обмежений досвід у сфері публічних закупівель; неформальне ставлення до норм фінансової дисципліни; швидко припиняють протиправну діяльність після виявлення;

5. «Опосередкований» тип ($\approx 7\%$) – особи, які вчиняють порушення у бюджетній сфері не з метою безпосереднього збагачення, а для приховування інших злочинів, обходу процедур, покриття прогалин або досягнення сумнівних, але формально «суспільно виправданих» цілей. Ключові характеристики: часто діють із переконанням у «вищій доцільності» (наприклад, «зберегти колектив», «виплатити зарплату»); використовують бюджет як інструмент вирішення інших проблем; іноді діють під тиском зовнішніх обставин (криза, недофінансування); межують із правовою доброчесністю, але з ознаками свідомого порушення процедур.

Узагальнюючи, зауважимо, що зазначена типологія дозволяє не лише ідентифікувати рівень суспільної небезпечності особи, а й адаптувати запобіжні, слідчі та профілактичні заходи до специфіки конкретного випадку. Зокрема:

- щодо «цільових» правопорушників доцільно застосовувати посилену фінансову аналітику, моніторинг зв'язків;
- щодо «ситуативних» і «звичайних» – механізми антикорупційного комплаєнсу, етичного контролю, внутрішнього аудиту;
- щодо «випадкових» – підвищення кваліфікації, превентивні інструктажі, прозорість процедур.

Водночас згідно з результатами досліджень, проведених Ю. Доліновським, у структурі механізму вчинення кримінальних

правопорушень, пов'язаних із публічними закупівлями, значну роль відіграють особи, які виконують допоміжні (пособницькі) функції. Їхня участь не є центральною, однак саме ці дії забезпечують реалізацію або прикриття основного злочинного наміру. До таких суб'єктів належать:

1) службовці замовника, які не мають повноважень розпорядника (одержувача) бюджетних коштів, зокрема: головні бухгалтери; керівники фінансово-економічних підрозділів; керівники окремих структурних підрозділів установи. Їхня роль полягає у погодженні внутрішньої документації, підписанні актів приймання-передачі, погодженні кошторисів, звітності тощо, що створює юридичне або бухгалтерське прикриття для протиправних дій основного суб'єкта;

2) службовці юридичних осіб – учасників процедур закупівлі, зокрема: головні бухгалтери комерційних структур; працівники тендерних відділів; керівники фінансових служб. Ці особи сприяють маніпуляціям із первинною документацією, сфальсифікованим підрахункам обсягів виконаних робіт, погодженню умов, які не відповідають вимогам тендерної документації;

3) інші особи, які залучаються як пособники, без офіційного статусу учасників закупівель або посадовців: підставні особи, що формально очолюють фіктивні підприємства (з ознаками фіктивності або неісності, зареєстровані на втрачені або викуплені документи); молодь віком від 22 до 32 років, яка, згідно з емпіричними даними, фігурує у понад 55 % досліджених кримінальних проваджень. Їх приваблює низький поріг відповідальності, можливість швидкого збагачення та відсутність критичного мислення щодо правових наслідків участі у злочині [48, с. 93–94].

Таким чином, механізм пособництва у злочинах, пов'язаних із публічними закупівлями, охоплює широке коло суб'єктів із різними рівнями залученості, від формально відповідальних посадовців до технічних осіб, які виконують модульні, формалізовані або технічні дії, що забезпечують ефективність злочинної схеми. Участь таких осіб, як правило, має характер свідомої змови, проте в окремих випадках може бути наслідком службової

підлеглості, неусвідомлення повної протиправності дій або навмисного недотримання професійної обачності, що потребує індивідуального кримінально-правового аналізу.

Заслуговує на увагу й результати кримінологічного аналізу службових злочинів, проведеного В. Голіною, який запропонував умовний розподіл службових осіб, які вчиняють злочини у сфері службової діяльності, на кілька типів за їхніми морально-психологічними домінантами. Такий підхід дозволяє краще зрозуміти внутрішню мотивацію правопорушників і адаптувати як профілактичні, так і кримінально-правові заходи до конкретних типів службових осіб, зокрема: 1. Корисливо-орієнтовані прагматики – це посадові особи, які розглядають службове становище як інструмент особистого збагачення або досягнення інших егоїстичних вигод; 2. Кар'єристи-опортуністи – така група складається зі службовців адміністративного або господарського апарату, основним мотивом яких є просування кар'єрними сходами будь-якою ціною; 3. Недосвідчені виконавці з вузьковідомчим підходом. Представники середньої та нижчої ланки управління, які через недостатній рівень професійної підготовки й консервативне мислення зловживають повноваженнями з нібито «виправданих» міркувань; 4. Самовпевнені некомпетентні адміністратори – особи, які не мають належної підготовки для виконання своїх обов'язків, але займають адміністративно-господарські або організаційно-розпорядчі посади; 5. Особи з девіантною поведінкою (алкогольна залежність) – це службові особи, переважно нижчої ланки, які страждають на хронічний алкоголізм або зловживають спиртними напоями, що суттєво впливає на якість виконання ними службових обов'язків [96, с. 344–345].

Запропонована В. Голіною типологія дозволяє глибше розуміти психологічні витоки службової злочинності та ефективніше реалізовувати принцип індивідуалізації відповідальності. Водночас вона підкреслює, що не всі правопорушення мають суто корисливу природу – в окремих випадках визначальним є особистісний дефіцит, організаційна неспроможність, залежності або патології.

У свою чергу, І. Мезенцева поділяє суб'єктів корупційних кримінальних правопорушень на п'ять типів:

1. Високопосадовці, які зловживають службовим становищем, керуючись відчуттям вседозволеності та прагненням до незаконного збагачення;

2. Працівники підприємств, установ і організацій, які не займають високих посад, але вчиняють корупційні злочини у межах своїх трудових функцій (медицина, освіта, ЖКГ тощо);

3. Особи, що надають публічні послуги (аудитори, нотаріуси, оцінювачі, експерти тощо), які не є службовцями, але мають доступ до рішень, що впливають на суспільні інтереси;

4. Корисливі правопорушники, які надають неправомірну вигоду для здобуття незаконних переваг;

5. Особи з правовим нігілізмом, які вважають за краще «вирішити питання» шляхом хабаря, ніж дотримуватись закону [116, с. 70].

Зважаючи на вищевикладене, варто провести класифікацію осіб, які вчинили кримінальні правопорушення у сфері публічних закупівель, з огляду на їхні службово-рольові функції:

1) *«професіонали»* – особи з високим рівнем професійної обізнаності у сфері публічних закупівель, які мають тривалий досвід роботи в органах державної влади, органах місцевого самоврядування чи галузевих структурах; ключова роль полягає у проектуванні та реалізації складних корупційних схем із урахуванням прогалин у нормативному регулюванні; мають налагоджені зв'язки з чиновниками, підрядниками та контролюючими органами. Основні функції: організація схем, ухвалення ключових рішень, створення сприятливих умов для привласнення бюджетних коштів (41 %);

2) *«координатори»* – особи, які не обов'язково є глибоко зануреними в юридичні чи фінансові деталі процесу закупівель, однак саме вони координують діяльність учасників злочинної схеми (посадовці середньої або вищої управлінської ланки, які забезпечують адміністративне «просування» вигідних рішень, розподіляють ролі та встановлюють механізми ухилення від

відповідальності). Основні функції: стратегічне планування, оперативне керівництво, забезпечення узгодженості дій усіх учасників схеми (35 %);

3) *«техніки»* – особи, які виконують другорядні, допоміжні функції (оформлення документів, завантаження даних у систему Prozorro, підготовка звітів, актів приймання-передачі тощо). Їхні дії формально можуть мати вигляд як «звичайне виконання посадових обов'язків», однак фактично вони забезпечують реалізацію незаконного наміру. Основні функції: технічна підтримка схеми, маніпуляції з документацією, підготовка фальсифікованих даних (15 %);

4) *«пособники»* – учасники зовнішнього прикриття, посадові особи контролюючих, правоохоронних, фінансово-наглядових органів, а також треті особи (аудитори, оцінювачі, працівники банківських установ, експерти), які забезпечують легітимацію незаконних рішень або запобігають викриттю корупційної діяльності. Часто саме вони є ключовим чинником у створенні «імунітету» для злочинної групи. Основні функції: надання експертних висновків «під замовлення», блокування перевірок, створення ілюзії законності дій, «нейтралізація» зовнішнього контролю (9 %).

Така типологія має важливе праксеологічне значення, оскільки дозволяє визначити функціональні ролі суб'єктів у межах кримінально-протиправних схем у сфері публічних закупівель, а також орієнтує на побудову ефективних кримінологічних моделей запобігання.

Підсумовуючи, варто наголосити, що осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері публічних закупівель, характеризують високий рівень адаптації до умов правової системи, знання нормативного поля, обізнаність у процедурних тонкощах і здатність інтегруватися в легальне середовище, що ускладнює їх виявлення і викриття. Отже, виникає потреба впровадження системного підходу до заходів запобігання, що поєднував би антикорупційні комплаєнс-програми, фінансовий моніторинг, внутрішній аудит, посилення відповідальності за службову недбалість, а також реформування судової практики щодо диференціації відповідальності за тяжкі й легкі форми злочинної поведінки у сфері публічних фінансів.

Висновки до розділу 2

1. За допомогою контент-аналізу звітів правоохоронних органів, публікацій у медіа встановлено, що у сфері публічних закупівель за 2020–2024 рр. вручено повідомлення про підозру 7428 особам (2020 р. – 1050, 2021 р. – 1379, 2022 р. – 595, 2023 р. – 1993, 2024 р. – 2411), направлено до суду 6165 кримінальних проваджень (2020 р. – 911 (приріст до попереднього року -11 %), 2021 р. – 1201 (+19 %), 2022 р. – 507 (-62 %), 2023 р. – 1617 (+102 %) та 2024 р. – 1929 (+22 %)), із них із обвинувальним актом – щодо 6989, зі клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності – 439. Структуру злочинності у сфері публічних закупівель переважно складають: привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України), нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням (ст. 211 КК України) та зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України), які в середньому становлять 51 %. Слід зазначити, що серед діянь розглядуваної спрямованості кримінальні проступки відсутні.

2. Аналіз кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель засвідчує певну часову закономірність їх вчинення. Зокрема, згідно з узагальненими даними, у 91 % випадків незаконні дії вчиняються у робочий час, що зумовлене режимом функціонування державних, фінансових, реєстраційних та контролюючих органів. Натомість сезонний фактор не має суттєвого впливу на частоту вчинення таких правопорушень, що вказує на стабільну активність злочинців протягом календарного року. Найбільшу кількість злочинів у сфері публічних закупівель встановлено у регіонах, де зосереджується основний оборонно-промисловий потенціал країни, а саме у Дніпропетровській (15 %), Львівській (14 %), Хмельницькій (19 %) областях та м. Києві (39 %).

3. Кримінальні правопорушення у сфері публічних закупівель є складним соціально-правовим феноменом, детермінація якого обумовлена системною взаємодією низки чинників, що охоплюють *правову* (як недосконалість чинного законодавства, так і прогалини, колізії та неоднозначність правозастосовної практики: розмиті формулювання законодавчих норм; високий рівень дискреційності у прийнятті рішень уповноваженими особами чи тендерними комітетами; відсутність ефективних санкцій за порушення процедурних вимог або складність доведення умислу в межах кримінального провадження; недостатній інституційний контроль за дотриманням норм публічного права (у тому числі з боку ДАСУ, НАБУ, Рахункової палати)); *економічну* (великий обсяг бюджетних коштів, що розподіляється через систему публічних закупівель, який приваблює як бізнес, так і недоброчесних посадовців; низький рівень заробітної плати осіб, відповідальних за проведення процедур, що спричиняє ризики побутової корупції; економічна зацікавленість суб'єктів господарювання в отриманні державного контракту будь-якою ціною; нерівномірність конкуренції на ринку, коли великі гравці мають змогу впливати на умови тендера), *організаційну* (відсутність розподілу повноважень і внутрішніх запобіжників, коли одна особа відповідає за формування, погодження та реалізацію закупівлі; формальний характер внутрішнього контролю в установах-замовниках; низький рівень професійної підготовки уповноважених осіб, які не завжди спроможні належною мірою застосувати вимоги законодавства; обмежений доступ до якісної ІТ-інфраструктури, що ускладнює цифровізацію процесу закупівель у частині прозорого моніторингу та аналізу; недостатня інтегрованість антикорупційних інструментів у щоденну практику державних органів) та *морально-психологічну* (толерантне ставлення до корупційних практик у державному апараті; низький рівень моральної відповідальності за неефективне витрачання бюджетних коштів; відсутність внутрішньої мотивації до дотримання законодавства у сфері закупівель; вплив «норм групи», коли новопризначені особи приймають корупційні практики як належне середовище; страх перед викриттям часто виявляється слабшим за

прагнення до швидкого матеріального збагачення, особливо за умов безкарності попередників; формування корпоративної культури толерантності до зловживань) площини. У своїй сукупності такі причини та умови не лише зумовлюють ризики кримінальної поведінки службових осіб, а й сприяють виникненню системної корупції в процесах закупівель товарів, робіт і послуг за бюджетні кошти.

4. На підставі узагальнення матеріалів кримінальних проваджень встановлено типові кримінологічні характеристики осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері публічних закупівель: а) *соціально-демографічні*: громадяни України (86 %), які перебували у працездатному віці (100 %), чоловіки (65 %), віком від 35 до 50 років (67 %). Переважна більшість таких осіб має вищу освіту, демонструє високий рівень інтелектуального розвитку та добре орієнтується в особливостях бюджетного процесу, фінансово-економічного обліку (80 %). Більш ніж половина з них перебувають у шлюбі (58 %). Щодо професійного досвіду, характерним є наявність стажу роботи в органах державної влади або органах місцевого самоврядування понад десять років (31 %), зокрема в таких сферах, як освіта (11 %), виробництво продукції (12 %), сфера обслуговування населення (31 %), будівництво (18 %) та транспорт (6 %); б) *соціально-рольові* – займають посади розпорядників бюджетних коштів, членів тендерних комітетів, експертів-оцінювачів, економістів, бухгалтерів, керівників підприємств-постачальників. Мають доступ до ухвалення рішень або можливість впливу на процедури закупівель, іноді – неформального впливу завдяки особистим чи корупційним зв'язкам. Використовують службове становище або спеціальні знання для маскуванню незаконної діяльності; в) *кримінально-правові* – аналіз кримінально-правової складової засвідчив, що у 75 % випадків злочини у сфері публічних закупівель вчиняються групами осіб. При цьому 61 % кримінальних правопорушень було вчинено за попередньою змовою, а 39 % – організованими групами, що свідчить про високий рівень координації дій та формування стійких корупційних структур. У 47 % випадків злочинні посягання на бюджетні кошти

здійснюються з використанням легальних суб'єктів господарювання, які виступають засобом прикриття протиправної діяльності. Типовими інструментами маскування незаконних операцій є так звані «конвертаційні центри», що забезпечують виведення коштів у готівку, та офшорні структури, через які здійснюється транснаціональне переміщення фінансових активів із метою уникнення контролю та податкових зобов'язань. Така модель організації злочинної діяльності значно ускладнює виявлення кінцевих вигодонабувачів, сприяє легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і створює умови для функціонування стійких корупційних схем у бюджетній сфері; г) *морально-психологічні*: високий рівень усвідомлення протиправності своїх дій, ретельна підготовка до їх вчинення. Домінують корисливі мотиви, зокрема бажання швидкого особистого збагачення або задоволення корпоративних інтересів. Часто виправдовують свої дії недосконалістю законодавства або необхідністю «оптимізувати» управлінські процеси.

6. Проведено типологізацію осіб, причетних до вчинення кримінально протиправних діянь у сфері публічних закупівель, із урахуванням їхніх поведінкових моделей, мотивів, цілей, а також обставин та умов, що сприяли вчиненню злочинів, на: «звичайний» (14 %) – особи, які під впливом обставин ситуативного характеру вирішили одноразово незаконно збагатитися за рахунок бюджетних коштів, не маючи чітко сформованої злочинної мотивації в минулому; «ситуативний» (25 %) – особи, які під впливом конкретної службової ситуації погоджуються на пособництво у вчиненні кримінального правопорушення або сприяють лобіюванню інтересів за певну матеріальну або нематеріальну винагороду; «цільовий» (42 %) – особи, які здійснюють послідовну, цілеспрямовану злочинну діяльність, пов'язану з організацією, керівництвом або безпосередньою участю в бюджетних махінаціях; мають високий рівень обізнаності у сфері закупівель, господарських і фінансових процедур; «випадковий» (12 %) – особи, які вчинили правопорушення внаслідок службової недбалості, невірної інтерпретації законодавчих норм або браку контролю, без умислу на незаконне збагачення; «опосередкований» (7 %)

– особи, які вдаються до порушень у бюджетній сфері з метою приховати або «легалізувати» інші злочини чи протиправні дії (наприклад, із метою мінімізації наслідків адміністративного порушення, обійти бюрократичні бар'єри або задовольнити соціальні потреби без правових підстав).

Розділ 3

ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ У СФЕРІ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ В УКРАЇНІ

3.1. Загальносоціальні заходи запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються у сфері публічних закупівель

Публічні закупівлі є важливим інструментом реалізації державної економічної політики, який охоплює значну частку витрат державного бюджету та безпосередньо впливає на соціально-економічний розвиток країни. Однак така сфера залишається однією з найбільш вразливих до криміногенних впливів, що підтверджується як офіційною статистикою, так і численними аналітичними звітами. Зокрема, правопорушення у сфері закупівель часто набувають форм організованих схем розкрадання бюджетних коштів, змов між учасниками процедур, фальсифікацій тендерної документації тощо.

У контексті загальносоціальних заходів варто наголосити, що вони відіграють системоутворюючу роль у запобіганні кримінальним правопорушенням, оскільки спрямовані не лише на подолання наслідків, а й на усунення причин і умов, що сприяють їх вчиненню. Такі заходи у кримінології розглядаються як діяльність держави, суспільства, суб'єктів господарювання, спрямована на створення сприятливого соціального середовища, усунення соціальних деформацій, правового нігілізму, а також підвищення рівня правосвідомості населення [93].

Діяльність державних органів у сфері запобігання кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель має бути орієнтована на досягнення максимальної ефективності, раціональності використання ресурсів та системного реагування на корупційні ризики. Такий підхід вимагає впровадження комплексної моделі управління безпекою публічних фінансів, що

включає: проведення аналізу ризиків і виявлення потенційно вразливих етапів бюджетно-фінансового процесу; здійснення системного моніторингу публічних закупівель, зокрема в автоматизованому форматі; розробку превентивних заходів, спрямованих на мінімізацію ймовірності порушень; навчання персоналу, відповідального за публічні закупівлі, із залученням фахівців у сфері антикорупційної політики; співпрацю між правоохоронними, аналітичними та контролюючими органами; використання сучасних цифрових технологій для виявлення аномалій і ризикованих операцій; формування чіткої системи контролю та відповідальності за ухилення від виконання вимог антикорупційного законодавства [85].

Особливу увагу слід приділити специфіці функціонування кожного органу, залученого до бюджетного процесу, з урахуванням його функціонального призначення, інституційної ролі та наявних системних загроз.

У цьому контексті варто погодитися з позицією П. Спринцева, який справедливо вказує, що одне з основних завдань вчених-кримінологів полягає у забезпеченні суспільства ефективною стратегією впливу на злочинність. Така стратегія повинна дозволяти максимально ефективно розподіляти державні ресурси на протидію негативним соціальним явищам, зокрема у сфері публічних фінансів. Її головною метою є не лише запобігання масовим порушенням кримінального закону, але і вплив на детермінанти й чинники злочинної поведінки, а у випадку прояву останньої – застосування засобів державного примусу з метою забезпечення відмови правопорушника від протиправної діяльності в майбутньому [54, с. 210].

Таким чином, запобігання кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель повинно базуватися на інституційному підході, що поєднує правові, організаційні, технологічні й науково обґрунтовані засоби впливу на злочинність та її першопричини.

У сучасній кримінологічній науці особливу увагу привертає концептуальне осмислення загальносоціального запобігання злочинності як одного з провідних стратегічних напрямів державної політики у сфері безпеки

та правопорядку. У цьому контексті слушною є позиція академіка О. Костенка, який, розробляючи концепцію «антикорупційних лещат», аргументовано зазначає: спроби подолати кризову модель корупції виключно шляхом удосконалення антикорупційного законодавства чи інституцій (зокрема, таких як НАБУ) є неефективними. За його переконанням, жоден, навіть найпрогресивніший закон чи орган, не може працювати без зловживань у суспільстві, де чесна праця є менш вигідною, ніж корупційні практики. Такий дисбаланс цінностей, підкріплений соціальною аномалією, здатен призвести до формування «поліцейської держави», що ще більше підриває засади правової демократії [84, с. 158; 47, с. 320].

Як стверджує Б. Головкін, загальносоціальні заходи запобігання злочинності визначаються як сукупність довгострокових соціально-економічних, правових, організаційно-управлінських, ідеологічних та культурно-виховних заходів, що мають на меті гармонізацію та вдосконалення суспільних відносин, усунення або нейтралізацію криміногенних причин і умов, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень [96, с. 143]. Ці заходи формують основу антикриміногенної соціальної політики, орієнтованої на стабілізацію суспільного розвитку, зміцнення правопорядку та підвищення рівня правосвідомості громадян.

Зазначені заходи відіграють фундаментальну роль у створенні безпечного соціального середовища, оскільки їх реалізація сприяє не лише запобіганню вчиненню кримінальних правопорушень, а й формуванню умов, у яких пріоритетними стають позитивні цінності, моральні орієнтири та законослухняна поведінка. Як слушно зауважує О. Джужа, стратегічна мета загальносоціальних заходів полягає у впливі на формування правомірної моделі поведінки особи, що знижує імовірність вчинення злочину на макросоціальному рівні [43, с. 62].

Важливою рисою цих заходів є їх інтегрованість у систему соціального розвитку, що передбачає покращення не лише матеріального, а й морально-психологічного, правового та духовного клімату в державі [93, с. 53–54]. У

цьому контексті О. Литвинов обґрунтовано підкреслює, що загальносоціальні засоби профілактики охоплюють широкий спектр сфер впливу, зокрема соціально-економічні, політичні, правові та культурно-освітні механізми, а їх впровадження спрямоване на удосконалення суспільних відносин, формування громадянського суспільства та подолання криміногенних явищ [107, с. 114].

Позицію поділяють також І. Богатирьов та А. М. Бабенко, які наголошують, що загальносоціальне запобігання виступає реакцією держави та суспільства на злочинність із акцентом на нейтралізацію негативних процесів, що сприяють її виникненню, а також на стимулювання правомірної поведінки громадян через систему політичних, правових та виховних заходів [14, с. 114–116; 7, с. 38].

Розглядаючи феномен загальносоціального запобігання, О. Колб визначає його як систему науково обґрунтованих заходів, реалізованих на правовому та практичному рівнях компетентними суб'єктами і спрямованих на усунення причин та умов злочинності. Основна увага при цьому приділяється стабілізації політичної ситуації, реформуванню економічних відносин, а також подоланню глибоких соціальних проблем, що негативно впливають на рівень реалізації конституційних прав і свобод громадян [78, с. 34–36].

На думку В. Голіни, основна мета загальносоціального запобігання полягає у викоріненні або мінімізації суспільно небезпечних суперечностей, які генерують злочинну поведінку. До таких чинників дослідник відносить економічні кризи, політичну нестабільність, майнову нерівність, безробіття, занепад духовності, алкоголізм, наркоманію, проституцію, безпритульність тощо. За його оцінкою, саме ці структурні явища формують криміногенний потенціал суспільства, який має бути нейтралізований через інструменти соціальної політики [33, с. 19].

Важливим є й висновок В. Василевича, який наголошує, що загальносоціальне запобігання злочинності є результатом реалізації продуманої соціальної політики, спрямованої не лише на боротьбу з правопорушеннями, а насамперед на розв'язання ключових соціально-економічних завдань. Ці заходи

створюють базис для профілактики кримінальних проявів, водночас сприяючи розбудові соціальної справедливості та підвищенню якісних характеристик суспільного середовища [186, с. 20].

У цьому контексті В. Хоменко обґрунтовано вказує, що загальносоціальне запобігання злочинності є невід'ємною складовою всіх соціально-економічних трансформацій в Україні на сучасному етапі розвитку. За його переконанням, реформування господарського механізму, утвердження ринкових відносин, посилення соціального та правового захисту населення мають стати не лише результатами державної політики, а й інструментами запобігання криміногенним факторам, які живлять злочинність [233].

Заслуговує на підтримку також підхід О. Литвинова, який розглядає заходи загальносоціального (державного) характеру як систему правових, соціально-економічних, ідеологічних, організаційно-управлінських та культурно-виховних впливів, що спрямовані на вдосконалення суспільних відносин і ліквідацію детермінант злочинності [107, с. 114].

Таким чином, аналіз доктринальних позицій свідчить про наявність стійкої наукової платформи для визнання загальносоціального запобігання як фундаментального напрямку кримінологічної профілактики, що не зводиться до вузькопрофільної правоохоронної діяльності, а охоплює широкий спектр соціальних, економічних і політичних впливів. Його ефективність безпосередньо залежить від збалансованості соціальної політики, законодавчої узгодженості, інституційної підтримки та суспільного консенсусу.

Варто зауважити, що специфічною особливістю загальносоціального запобігання є його синергетичний ефект: виконуючи завдання у сфері соціального розвитку, такі заходи одночасно знижують рівень дії криміногенних чинників, забезпечуючи антикриміногенний превентивний вплив.

Це положення набуває особливої актуальності в контексті страхового ринку, де загальносоціальні заходи мають бути спрямовані на забезпечення кримінологічної безпеки шляхом:

- усунення страхових ризиків, пов'язаних із можливими кримінальними зловживаннями;
- налагодження правових і організаційних інструментів, що забезпечують добросовісність надавачів страхових послуг;
- притягнення винних до відповідальності, поновлення порушених прав і компенсації завданих збитків.

В умовах криміналізації економіки, що суттєво ускладнює розвиток ринкових відносин та становить загрозу національній безпеці, загальносоціальні заходи набувають системного та стратегічного характеру. Відповідно до Закону України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 загрози у сфері економіки, зокрема фінансової стабільності, належать до ключових ризиків, що підлягають постійному державному моніторингу [171].

У цьому аспекті бюджетна безпека розглядається як один із пріоритетних напрямів загальносоціального запобігання, що передбачає впровадження ефективної політики управління фінансовими ризиками. Йдеться про:

- виявлення та оцінку інвестиційного, кредитного, валютного, інфляційного, податкового та процентного ризику;
- створення інтегрованої системи фінансового моніторингу;
- нормативне регулювання превентивних дій на основі принципів прозорості та підзвітності.

Таким чином, загальносоціальні заходи становлять базову ланку кримінологічної стратегії держави, орієнтованої на стале функціонування публічних фінансів, розвиток економічної безпеки та нейтралізацію системних корупційних загроз у бюджетній сфері.

Забезпечення економічної безпеки України є ключовим чинником стабільності та стійкого розвитку національної економіки в умовах глобальної невизначеності, зовнішніх загроз і внутрішніх дисбалансів. Формування комплексної та ефективної моделі економічної безпеки передбачає реалізацію стратегічного курсу, який би був спрямований на:

- підвищення конкурентоспроможності української економіки;
- зміцнення її стійкості до кризових явищ та транснаціональних ризиків;
- зменшення вразливості до політико-економічного тиску;
- активну інтеграцію в європейський економічний простір;
- розвиток взаємовигідного міжнародного економічного співробітництва

[181].

Водночас стратегічно важливою умовою досягнення довгострокових національних інтересів є формування такої моделі економічної безпеки, яка враховує не лише макроекономічні параметри, а й ризики криміногенного характеру, пов'язані з функціонуванням публічного фінансового сектора, зокрема системи публічних закупівель.

У цьому контексті наукове значення має концепт кримінологічної безпеки, який, на слушну думку С. Мозоля, є невід'ємною частиною загальної системи національної безпеки, особливо в умовах зростання кримінальних загроз, ускладнення форм злочинності та їхнього впливу на інститути державного управління [128, с. 127].

Забезпечення кримінологічної безпеки передбачає цілісну систему заходів, спрямованих на захист прав та законних інтересів особи, суспільства і держави від кримінальних загроз. Її ефективне функціонування ґрунтується на:

- виявленні криміногенних чинників;
- нейтралізації структурних загроз;
- превенції повторної злочинної поведінки;
- забезпеченні інституційної взаємодії правоохоронних і громадських організацій.

Незважаючи на визначальну роль правоохоронних органів, залучення інститутів громадянського суспільства (зокрема, профільних неурядових організацій, професійних об'єднань, медіа та аналітичних центрів) є важливою умовою формування ефективного безпекового середовища. Такий підхід сприяє координації зусиль різних суб'єктів, адаптації запобіжних механізмів до актуальних викликів та цільовому впливу на джерела криміногенної напруги.

Є. Гладкова, аналізуючи сучасні тенденції у сфері запобігання злочинності, зазначає, що кримінологічна безпека є ширшим поняттям, ніж класична «боротьба зі злочинністю» чи «кримінологічна політика», оскільки вона інтегрує елементи:

- віктимологічного запобігання;
- кримінологічного захисту потенційно вразливих осіб;
- стратегічного управління кримінальними ризиками;
- адаптації системи безпеки до мінливих умов суспільного розвитку [31].

У цьому контексті сфера публічних закупівель, як одна з найбільш корумпованих та криміналізованих у структурі публічних фінансів, вимагає перенесення фокусу безпекової діяльності з об'єкта нападу – злочинності – на об'єкт захисту – бюджетну систему. Отже, запобігання кримінальним правопорушенням у цій сфері має розглядатися не як засіб подолання злочинності, а як шлях до створення стану фінансової безпеки.

Досягнення мети у вигляді зниження кількості правопорушень у сфері публічних закупівель є можливим лише у разі реалізації таких умов, як: безпечність процедур публічного фінансування; усунення корупційних ризиків на всіх етапах закупівельного процесу; зменшення обсягів економічної шкоди, спричиненої правопорушеннями; формування несприятливого середовища для кримінального тиску на економіку.

Водночас кількісне зменшення правопорушень, поєднане з якісним зростанням їхньої суспільної небезпечності чи збільшенням обсягів завданої шкоди, свідчитиме про неефективність чинних механізмів безпеки. Це вказує на потребу не лише знижувати статистику злочинності, а й орієнтувати безпекову політику на глибокі структурні зміни у сферах державного управління, бюджетного контролю, судового захисту та антикорупційного моніторингу.

Отже, поєднання економічної та кримінологічної безпеки в єдиній стратегічній системі дозволяє не лише запобігати правопорушенням у публічному секторі, а й забезпечувати довгострокову стійкість бюджетних

процесів, прозорість закупівель та захист економічного суверенітету держави.

Таким чином, загальносоціальні заходи запобігання кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель – це система економічних, правових, політичних, інформаційних і організаційно-інституційних кримінологічних заходів, спрямованих на зниження рівня криміногенності у бюджетній сфері, забезпечення ефективного та прозорого здійснення закупівель й створення конкурентного середовища, запобігання проявам корупції, розвиток добросовісної конкуренції у цій сфері, які здійснюються не лише правоохоронними органами, а й іншими суб'єктами державного управління, бізнесом, інститутами громадянського суспільства. Такі заходи мають на меті: забезпечення прозорості процедур; підвищення рівня правової культури учасників; створення ефективного механізму громадського контролю; забезпечення невідворотності відповідальності.

Окремо слід зупинити увагу на заходах запобігання щодо корупції. У сучасній антикорупційній політиці України важливе місце посідає систематизація напрямів боротьби з корупцією, яка дозволяє диференціювати методи впливу залежно від масштабів, суб'єктного складу та середовища, в якому проявляються корупційні ризики. Відповідно до підходу, запропонованого В. Кривенком, напрями боротьби з корупцією поділяються на загальні та спеціальні [85, с. 142–143].

Загальні напрями охоплюють універсальні механізми запобігання і протидії корупції, які застосовуються у всіх сферах публічного управління та спрямовані на формування системної антикорупційної політики. До них належать: 1) формування активної громадянської позиції у сфері протидії корупції. Йдеться про залучення громадськості до антикорупційних процесів шляхом запровадження ефективних механізмів зворотного зв'язку між органами влади та суспільством. На особливу увагу заслуговує діяльність місцевих громадських організацій, які, діючи на рівні територіальних громад, можуть оперативніше і точніше реагувати на корупційні прояви, сприяти їх виявленню та здійснювати контроль за владними інституціями;

2) удосконалення законодавства відповідно до міжнародних стандартів. Незважаючи на те, що Україна є учасницею низки міжнародно-правових актів (зокрема, Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції 2003 р., Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією 1999 р.), національне антикорупційне законодавство довгий час залишалося репресивним за своєю суттю, зосередженим на покаранні, а не на профілактиці. Сучасні виклики вимагають перенесення акценту з каральної функції на превентивну, зокрема шляхом запровадження антикорупційної експертизи та системної оцінки нормативних ризиків; 3) підвищення рівня правової культури громадян та формування моральної нетерпимості до корупції. Антикорупційна політика має бути орієнтована не лише на зміну законодавчої бази, а й на трансформацію суспільної свідомості, утвердження культури доброчесності, правової відповідальності та громадянського контролю.

До спеціальних напрямів боротьби з корупцією В. Кривенко відносить ті, що мають вузьку спрямованість і застосовуються до окремих категорій суб'єктів публічного управління, зокрема працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств державної та комунальної власності, як-от: 1) підвищення рівня матеріального забезпечення посадових осіб. Забезпечення гідного рівня оплати праці є одним із засобів зменшення стимулів до вчинення корупційних правопорушень, що є особливо актуальним у контексті реформування державної служби та розбудови партнерства з приватним сектором; 2) забезпечення відкритості та прозорості процесів управління, зокрема шляхом обмеження можливостей для ухвалення рішень на власний розсуд без належного обґрунтування. Це передбачає вільний доступ громадян до інформації, регулярне інформування про результати роботи органів влади, а також належну якість нормативно-правової бази; 3) розроблення і впровадження антикорупційних програм на місцевому рівні, які повинні містити конкретні завдання, індикатори ефективності та механізми моніторингу їх виконання. Децентралізація антикорупційної політики дозволяє краще враховувати регіональні особливості та залучати до реалізації ініціативу

з боку територіальних громад; 4) запровадження антикорупційної експертизи нормативно-правових актів як профілактичного інструменту для виявлення потенційних корупційних ризиків ще на етапі розроблення проєктів рішень. Така практика має бути уніфікованою, підкріпленою чіткими критеріями оцінки та обов'язковою для актів, які стосуються розпорядження державними ресурсами.

Таким чином, поєднання загальних і спеціальних напрямів антикорупційної політики є необхідною умовою побудови ефективної та дієвої системи протидії корупції в Україні. З одного боку, необхідно формувати системну законодавчу, освітню і соціальну основу, з іншого – впроваджувати вузькоспеціалізовані заходи, орієнтовані на конкретні органи, посади та сфери публічного управління, які мають підвищену вразливість до корупційних впливів.

На нашу думку, загальносоціальне запобігання кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель є комплексним та передбачає реалізацію на трьох рівнях.

На першому – *оперативному рівні* – пропонується у межах таких заходів прийняти *План заходів із запобігання корупційним кримінальним правопорушенням у сфері публічних на період до 2030 року*. Такий нормативно-правовий акт міститиме систему кримінологічних заходів, спрямованих на моніторинг ризиків, зниження рівня криміногенності й забезпечення безпеки у бюджетній сфері; нейтралізацію (мінімізацію) корупції, забезпечення ефективного та прозорого здійснення закупівель; створення конкурентного середовища й розвиток добросовісної конкуренції; розвиток кадрового потенціалу з урахуванням морально-етичних принципів.

1. Основні показники:

- частка виявлених корупційних правопорушень у сфері публічних закупівель (у % до загальної кількості закупівель);
- зниження обсягів фінансових втрат, спричинених корупційними діями, у сфері державних закупівель (у грошовому еквіваленті);

- кількість проведених антикорупційних аудитів та службових розслідувань;

- кількість посадових осіб, притягнутих до відповідальності;

- рівень довіри громадян до системи публічних закупівель (за даними соціологічних опитувань);

- кількість нормативно-правових актів, що пройшли антикорупційну експертизу;

- ступінь автоматизації процедур закупівель (у відсотках);

2. *Мета.* Формування прозорого, підзвітного та безпечного середовища у сфері публічних закупівель шляхом мінімізації корупційних ризиків, зміцнення системи нагляду, моніторингу та відповідальності, а також запровадження сучасних превентивних механізмів на основі принципів доброчесності, відкритості та громадського контролю;

3. *Завдання:*

1) створення ефективної системи ідентифікації та оцінювання корупційних ризиків у сфері публічних закупівель;

2) посилення інституційної спроможності органів публічної влади щодо виявлення і запобігання корупційним проявам;

3) розвиток механізмів доброчесності, підзвітності та прозорості в закупівельних процедурах;

4) вдосконалення нормативно-правової бази з метою зменшення можливостей для зловживань;

5) залучення громадськості до нагляду за сферою публічних закупівель;

6) підвищення професійного рівня та етичної свідомості посадових осіб;

7) розширення практики кримінологічної експертизи та антикорупційного аналізу регуляторних актів;

4. *Основні кримінологічні напрями виконання завдань:*

1) *економічний* – забезпечення прозорості розподілу фінансових ресурсів. Економічні заходи виступають базовим елементом у запобіганні правопорушенням у сфері закупівель, оскільки саме економічна вигода

зазвичай є мотиваційною основою для вчинення злочину. У цьому контексті важливими є:

- зменшення адміністративного тиску на бізнес, що знижує стимули до корупційної поведінки;
- стимулювання доброчесної конкуренції, зокрема шляхом створення рівних умов для участі в закупівлях;
- автоматизація процесів закупівель, що обмежує можливість людського втручання;
- розвиток інституційної спроможності АМКУ, ДАСУ, БЕБ України та інших контролюючих органів у сфері моніторингу закупівель;
- електронізація закупівель через систему «Prozorro», яка сприяє відкритості тендерних процедур. Завдяки цьому відбулося зниження рівня латентності правопорушень, хоча їхні форми залишаються витонченішими;
- формування системи ризик-індикаторів, що використовуються ДАСУ, БЕБ України, Рахунковою палатою для ідентифікації підозрілих закупівель;
- підвищення відповідальності розпорядників бюджетних коштів (відповідно до ст. 164-14 КУпАП, ст. 210–211 КК України), які допускають безпідставне витрачання або нецільове використання бюджетних коштів;

2) *правовий* – створення чітких і недвозначних норм регулювання.

Варто наголосити, що правове забезпечення сфери публічних закупівель сьогодні охоплює велику кількість нормативно-правових актів, зокрема:

а) закони: закони України «Про публічні закупівлі» від 25.12.2015, «Про доступ до публічної інформації» від 13.01.2011, «Про запобігання корупції» від 14.10.2014, «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» від 26.01.1993, «Про державну таємницю» від 21.01.1994, «Про захист економічної конкуренції» від 11.01.2001, «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22.05.2003, «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» від 05.10.2017 та ін.;

б) кодекси України – Цивільний кодекс України від 16.01.2003, Бюджетний кодекс України від 08.07.2010;

в) нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України: постанови: № 1178 від 12.10.2022 «Про затвердження особливостей здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для замовників, передбачених Законом України «Про публічні закупівлі», на період дії правового режиму воєнного стану в Україні та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування»; № 166 від 24.02.2016 «Про затвердження Порядку функціонування електронної системи закупівель та проведення авторизації електронних майданчиків»; № 710 від 11.10.2016 «Про ефективне використання державних коштів»; № 1070 від 04.12.2019 «Деякі питання здійснення розпорядниками (одержувачами) бюджетних коштів попередньої оплати товарів, робіт і послуг, що закуповуються за бюджетні кошти»; № 332 від 04.04.2001 «Про граничні суми витрат на придбання автомобілів, меблів, іншого обладнання та устаткування, мобільних телефонів, комп'ютерів державними органами, а також установами та організаціями, які утримуються за рахунок державного бюджету»; № 631 від 01.08.2013 «Про затвердження Порядку проведення перевірок закупівель Державною аудиторською службою, її міжрегіональними територіальними органами і внесення змін до деяких актів Кабінету Міністрів України»; № 292 від 22.04.2020 «Про встановлення розміру плати за подання скарги та затвердження Порядку здійснення плати за подання скарги до органу оскарження через електронну систему закупівель та її повернення суб'єкту оскарження»; № 822 від 14.09.2020 «Про затвердження Порядку формування та використання електронного каталогу»; № 861 від 02.08.2022 «Про затвердження порядків підтвердження ступеня локалізації виробництва товарів та проведення моніторингу дотримання вимог щодо ступеня локалізації виробництва предметів закупівлі, внесених до переліку товарів, що є предметом закупівлі, з підтвердженим ступенем локалізації виробництва»; № 1216 від 27.12.2018 «Про особливості створення та діяльності централізованих закупівельних організацій» та ін.; розпорядження: № 846-р від 25.09.2019 «Про визначення державної установи «Професійні закупівлі» централізованою закупівельною організацією»; № 233-р від 24.03.2021 «Про визначення

державного підприємства «Українські спеціальні системи» централізованою закупівельною організацією»;

г) накази уповноваженого органу: накази Міністерства економіки України: № 376-21 від 06.08.2021 «Про затвердження Порядку організації тестування уповноважених осіб»; № 11712 від 07.05.2024 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо особливостей здійснення публічних закупівель у сфері електроенергетики на період дії правового режиму воєнного стану в Україні та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування»; № 27593 від 06.12.2024 «Про затвердження примірної тендерної документації»; наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 1749 від 23.12.2015 «Про затвердження національного класифікатора України ДК 021:2015 та скасування національного класифікатора України ДК 021:2007»; накази Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України: № 708 від 15.04.2020 «Про затвердження Порядку визначення предмета закупівлі»; № 710 від 15.04.2020 «Про затвердження Переліку формальних помилок»; № 1082 від 11.06.2020 «Про затвердження Порядку розміщення інформації про публічні закупівлі»; № 648 від 07.04.2020 «Про веб-портал Уповноваженого органу з питань закупівель» та ін.;

д) накази державного підприємства «ПРОЗОРРО»: № 25 від 20.10.2022 «Про затвердження Інструкції про порядок використання електронної системи закупівель у разі здійснення закупівель, вартість яких є меншою за вартість, що встановлена в особливостях здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для замовників, передбачених Законом України «Про публічні закупівлі», на період дії правового режиму воєнного стану в Україні та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування та зупинення дії наказу ДП «ПРОЗОРРО» від 19.03.2019 року № 10 (зі змінами)» та ін. [140].

Ефективне запобігання корупції у сфері публічних закупівель вимагає не лише наявності сталої політичної волі, але й належного нормативно-правового забезпечення. Йдеться про необхідність формування цілісного комплексу нормативно-правових приписів, що регламентують механізми запобігання

корупційним проявам, встановлюють юридичну відповідальність за вчинення відповідних правопорушень, а також забезпечують ефективне функціонування системи органів кримінальної юстиції. Ключовими складовими такої системи мають бути належне міжвідомче координування, результативна реалізація антикорупційної політики та впровадження запобіжних заходів із виявлення, мінімізації та подолання корупції.

У зв'язку з цим пропонується внести низку змін і доповнень до чинного антикорупційного законодавства України, а саме:

а) Закон України «Про запобігання корупції» (2014 р.) [160]:

- доповнити новою статтею ст. 19-1 «Кодекс доброчесності», у якій визначити перелік органів державної влади, в яких мають бути впроваджені кодекси доброчесності, а також передбачити основні положення, підстави, порядок та правові наслідки проведення перевірок дотримання цих кодексів;

- доповнити статтею ст. 53-10 «Грошове заохочення викривача», у якій закріпити право на отримання грошової винагороди за умови, що особа повідомила про вчинення корупційного злочину, а надана нею інформація була підтверджена у ході перевірки;

б) Закон України «Про оборонні закупівлі» (2020 р.) [173]:

- з метою зниження рівня корупційних ризиків у сфері оборонних закупівель доповнити ч. 1 ст. 22 абзацом такого змісту: *«Державний замовник після укладення договору про оборонну закупівлю, у строк не більше трьох робочих днів, зобов'язаний направити відповідну інформацію до уповноваженого органу з питань протидії корупційним та іншим кримінальним правопорушенням»;*

в) у КК України [90]:

- доповнити ч. 2 ст. 191 КК України словами *«для самої себе чи іншої фізичної або юридичної особи»*. Така редакція дозволить привести положення кримінального законодавства у відповідність до ст. ст. 17 і 19 Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції (2003 р.), а також забезпечить уніфікацію національної судової практики, унеможливаючи помилкову

кваліфікацію заволодіння чужим майном на користь третіх осіб виключно за ознаками зловживання службовим становищем (ст. 364 КК України), без застосування ст. 191 КК України;

3) *політичний* – політична воля керівництва держави є критично важливою умовою ефективної профілактики. Саме політичне керівництво має:

- забезпечити послідовність антикорупційної політики;
- гарантувати незалежність інституційного контролю;
- підтримувати реальне, а не декларативне розслідування та судовий розгляд справ, що стосуються порушень у сфері закупівель.

Політична воля вищого керівництва держави щодо боротьби з корупцією має бути підкріплена:

- послідовною реалізацією антикорупційної стратегії;
- системним удосконаленням законодавства у сфері закупівель (зокрема, Закону України «Про публічні закупівлі», постанови Кабінету Міністрів України № 292 від 11.04.2018 щодо створення системи ризик-індикаторів закупівель);

- підвищенням рівня відповідальності за фіктивні торги, змову між учасниками, розкрадання коштів тощо;

4) *інформаційний* – формування антикорупційної культури. Формування правосвідомості, професійної етики та правової культури учасників публічних закупівель є надзвичайно важливим. За таким напрямом рекомендовано:

- інформування населення та учасників торгів про механізми оскарження неправомірних рішень; типові схеми зловживань і способи їх виявлення; етичні стандарти державної служби та принципи відповідальності, що сприяє формуванню антикорупційної культури;

- впровадження обов'язкових освітніх курсів для державних службовців, уповноважених на організацію закупівель (через онлайн-платформи, сертифіковані НАЗК та Національним агентством України з питань державної служби);

- популяризацію практик доброчесності через публічні кейси успішного

виявлення та покарання порушників, у тому числі через журналістські розслідування (Bihus.Info, «Наші гроші»);

- активізацію діяльності громадських організацій, зокрема Transparency International Ukraine, DOZORRO за допомогою участі у незалежному моніторингу.

Інформаційна відкритість (публікація звітів про закупівлі, висвітлення результатів аудитів тощо) дозволяє не лише виявляти порушення, а й запобігати їм на етапі формування документації.

До ефективних інструментів належать:

- навчальні програми для посадовців;
- курси підвищення кваліфікації для учасників торгів;
- освітні кампанії у ЗМІ;
- створення відкритих онлайн-реєстрів контрактів і тендерів;

5) *організаційно-інституційний*, на якому важлива роль відводиться таким органам: Кабінету Міністрів України – щодо забезпечення кримінологічної політики; АМКУ – в запобіганні змовам; НАЗК – у моніторингу конфлікту інтересів; ДАСУ – у здійсненні моніторингу та перевірок, а також громадським інституціям.

Сучасні виклики та загрози, що постали перед антикорупційною сферою в Україні, актуалізують потребу в посиленні запобіжних механізмів та реалізації скоординованої, системної антикорупційної політики в усіх сферах державного управління. Йдеться про послідовне втілення принципу доброчесності, створення умов, які стимулюють до правомірної поведінки та обмежують можливості до зловживань у службовій діяльності. Як слушно зазначає низка дослідників, зокрема О. Костенко, головним завданням профілактики корупції має стати створення такої системи соціальних зв'язків, за якої істотно знижується ймовірність виникнення корупційних ситуацій. Тобто моделювання середовища, в якому чесне та законослухняне виконання службових обов'язків є вигідним, тоді як корупційна поведінка стає соціально невігідною, юридично ризикованою та морально неприйнятною [39, с. 322].

У межах організаційного підходу необхідно впроваджувати низку системних заходів, як-от:

1. Проведення прозорості кадрової політики, заснованої на конкурсному відборі кандидатів;
2. Введення обов'язкових спеціальних перевірок для осіб, які претендують на відповідальні державні посади;
3. Удосконалення системи правових обмежень і декларування, спрямованої на мінімізацію конфлікту інтересів;
4. Регулярна ротація керівного складу – з метою запобігання утворенню корупційно вразливих угруповань;
5. Чітка регламентація процедур ухвалення рішень, що унеможлиблює їх довільне тлумачення;
6. Обов'язковий розгляд стану дотримання антикорупційного законодавства на рівні міністерств, відомств і місцевих органів влади;
7. Установлення адміністративної відповідальності за бездіяльність у реагуванні на критичні публікації ЗМІ, що вказують на ознаки корупції;
8. Врегулювання законодавчого механізму політичного та адміністративного лобізму – з метою його відкритості та публічності [184, с. 207].

Не менш важливою є реалізація Державної антикорупційної програми, прийнятої на виконання Антикорупційної стратегії. Вона містить чітко визначені заходи з мінімізації корупційних ризиків у державному секторі та має стати інструментом координації між усіма суб'єктами протидії корупції [136, с. 187].

У сфері запобігання корупції в судових органах слід відзначити наявність цілісної системи інституцій, включно з НАЗК, НАБУ, САП, Вищим антикорупційним судом, а також іншими правоохоронними та судовими органами, які спільно формують інфраструктуру антикорупційної протидії. Оптимізація та координація їхньої діяльності, усунення дублювання функцій, чітке визначення зон відповідальності – ключ до підвищення результативності

всієї системи.

Варто враховувати і рекомендації міжнародних організацій. Так, у Звіті Європейської комісії за 2023 рік вказується на необхідність усунення необґрунтованих обмежень повноважень НАЗК, особливо в частині перевірки декларацій. Мета – забезпечити функціональність електронної системи декларування, яка є запобіжником ризику зловживань, водночас не порушуючи засад національної безпеки в умовах збройного конфлікту [254, с. 31].

Реалізація організаційно-управлінських заходів має базуватися на принципах антикорупційної політики на 2021–2025 роки й далі, зокрема:

- оптимізація повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування: усунення дублювань, перегляд малоефективних функцій, запровадження прозорих процедур виконання повноважень;
- цифрова трансформація публічного управління: автоматизація процедур, відкритість даних, електронні сервіси для мінімізації людського чинника;
- створення законних, зручних та ефективних механізмів задоволення потреб громадян і бізнесу як альтернатива корупційним практикам.

До додаткових напрямів належать:

- уведення спеціалізованого предмета з антикорупційної освіти у школах і вишах, що має сприяти формуванню нульової толерантності до корупції серед молоді;
- посилення відповідальності медіа за пропаганду «вирішення питань поза законом», що руйнує правову культуру;
- стабілізація економіки, як основа для зменшення соціально-економічних детермінант корупції. Це передбачає: запровадження чітких критеріїв державного фінансування; обмеження схем легалізації незаконних доходів; ефективний контроль за доходами та витратами державних службовців за допомогою механізмів податкового моніторингу.

Комплексність організаційно-інституційних заходів, їхня системність і стратегічна орієнтація на формування середовища нетерпимості до корупції є

запорукою реального зниження рівня кримінальних правопорушень у публічному секторі. Створення таких умов, за яких чесна поведінка стає нормою, а корупційна – винятком, має стати основою сучасної державної антикорупційної політики.

Крім того, на сучасному етапі розвитку антикорупційної політики особливої актуальності набуває розробка та впровадження комплексних управлінських рішень, що спрямовані на посилення кримінологічної безпеки у сфері публічних закупівель як одному зі ключових сегментів бюджетної системи. Відповідно, на рівні центральних органів виконавчої влади та уповноважених антикорупційних інституцій доцільним є впровадження низки системних заходів, зокрема:

1. Кабінету Міністрів України пропонується:

а) розробити та впровадити єдину уніфіковану державну інформаційно-аналітичну систему збору, обробки, узагальнення та візуалізації статистичної інформації щодо результатів діяльності спеціально уповноважених суб'єктів запобігання, органів досудового розслідування та судових інституцій стосовно виявлення, розслідування і розгляду кримінальних проваджень, порушених за фактами правопорушень у сфері публічних закупівель. Така система має забезпечити прозорість і відкритість даних, підвищити ефективність міжвідомчої координації та слугувати основою для формування доказово обґрунтованої державної політики у цій сфері;

б) опрацювати питання щодо можливості використання поліграфів як превентивного та контрольного інструменту у сфері публічних закупівель, передбачивши нормативне закріплення можливостей їх застосування у таких випадках:

- при проведенні службових розслідувань стосовно осіб, підозрюваних у вчиненні корупційних або пов'язаних із корупцією правопорушень;
- у процесі відбору та призначення на посади керівників і заступників керівників державних підприємств, установ, організацій, акціонерних товариств;

- під час розгляду заяв або повідомлень про факти корупційних діянь із боку службових осіб;

2. Національному агентству з питань запобігання корупції рекомендується:

а) розробити та затвердити процедуру контролю за дотриманням обмежень щодо працевлаштування осіб, які завершили виконання функцій держави чи місцевого самоврядування, протягом одного року після звільнення, зокрема в частині здійснення підприємницької діяльності або співпраці з юридичними особами приватного права та ФОПами;

б) визначити уніфіковані критерії ефективності внутрішнього контролю та запобігання корупції в органах правопорядку та прокуратури із урахуванням ризик-орієнтованого підходу та практики незалежного аудиту;

в) розробити та імплементувати єдині стандарти доброчесності для співробітників усіх органів кримінальної юстиції (правоохоронних органів, прокуратури, антикорупційних підрозділів), а також забезпечити постійний моніторинг їхньої відповідності цим стандартам шляхом використання інструментів перевірки способу життя, конфлікту інтересів, електронних декларацій тощо.

Крім того, необхідно продовжити реалізацію заходів Державної антикорупційної програми на 2023–2025 роки, одночасно ініціюючи розроблення нової редакції програми на наступний період. Доцільним є залучення інститутів громадянського суспільства до процесу контролю й моніторингу виконання програми шляхом створення спеціалізованої інтерактивної інформаційної системи, що забезпечить відкритий онлайн-доступ до ходу реалізації, результативності й проблемних аспектів антикорупційної політики.

Узагальнюючи вищенаведене, слід підкреслити, що ступінь гарантованості кримінологічної безпеки у сфері публічних закупівель визначається не лише якістю чинного законодавства, а насамперед рівнем його практичного виконання. Запобігання кримінальним правопорушенням у цій

сфері має розглядатися як пріоритетне завдання державної політики, пов'язане зі зміцненням обороноздатності країни, захистом національних інтересів та стабілізацією бюджетного простору.

Отже, підвищення запобіжного рівня у публічних закупівлях є елементом загальнонаціональної безпекової парадигми, що вимагає послідовної реалізації інтегрованих інституційних, правових та управлінських заходів на всіх рівнях державного управління.

Ефективне запобігання кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель неможлива без участі громадськості. Основні напрями активності:

- громадський контроль, викриття правопорушень та аналітична робота журналістів-розслідувачів, що є важливим запобіжником зловживань. До таких інструментів належать: ініціативи на кшталт DOZORRO; участь неурядових організацій в аналітичному супроводі тендерів; інституціоналізація громадської експертизи;

- громадський аудит тендерів;
- антикорупційні розслідування;
- громадське представництво в тендерних комісіях;
- створення платформи зворотного зв'язку для бізнесу щодо зловживань.

Наявність відкритої комунікації між державою, бізнесом і громадянським суспільством дозволяє запобігати інституціоналізації корупційних практик;

5. Очікувані результати до 2030 року:

- зменшення кількості вчинених корупційних кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель щонайменше на 40 %;

- повна автоматизація базових процедур державних закупівель із вбудованими механізмами виявлення ризиків;

- підвищення рівня довіри громадян до системи публічних закупівель до не менш ніж 60 %;

- узгодженість нормативно-правової бази та її відповідність антикорупційним принципам;

- запровадження ефективної системи превенції на рівні кожного розпорядника бюджетних коштів;
- наявність об'єктивних критеріїв оцінки доброчесності посадових осіб;
- формування стабільного кадрового резерву з високим рівнем професійної та етичної підготовки.

На другому – *тактичному рівні* реалізації кримінологічної політики у бюджетній сфері особливої ваги набуває забезпечення ефективної інтеграції її інструментів та механізмів із загальнодержавною кримінальною політикою, що має ґрунтуватися на принципах міжвідомчої взаємодії, системності та науково обґрунтованого підходу до управління криміногенними ризиками у сфері публічних фінансів.

До ключових завдань цього рівня слід віднести:

- налагодження інтеграційних зв'язків між суб'єктами кримінологічної та кримінальної політики, зокрема у частині спільного планування, аналітичного супроводу, обміну інформацією та спільного реагування на правопорушення у бюджетній сфері;
- удосконалення механізмів виявлення, розслідування та притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які вчинили кримінальні правопорушення у бюджетній сфері, з особливим акцентом на застосуванні спеціальних методів фінансового моніторингу, судово-бухгалтерської експертизи та криміналістичного аналізу;
- розробку та впровадження превентивних механізмів, що дозволяють не лише реагувати на вже вчинені порушення, а й запобігати їх повторенню у майбутньому, зокрема шляхом профілактичного впливу на службових осіб, які мають доступ до управління бюджетними ресурсами;
- інституалізацію наукових розробок та кращих практик, зокрема передового вітчизняного та зарубіжного досвіду, у практику діяльності правоохоронних і контролюючих органів у сфері публічних фінансів;
- удосконалення наукового та навчально-методичного забезпечення роботи органів кримінальної юстиції, що передбачає розробку типових

профілактичних програм, навчальних курсів, аналітичних матеріалів і методичних рекомендацій із питань протидії злочинності у бюджетній сфері.

Реалізація вказаних напрямів має ґрунтуватися на принципах оперативної адаптації до змін у законодавстві, інноваційності, комплексності та інституційної відповідальності за стан криміногенної ситуації у публічному секторі. Такий тактичний рівень кримінологічної політики слід розглядати як зв'язуючу ланку між стратегічними орієнтирами безпекової політики держави та безпосередньою практикою попередження, виявлення та нейтралізації бюджетних правопорушень.

Третій – *стратегічний рівень* спрямований на запобігання кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель та публічних фінансів загалом і передбачає глибинне впорядкування політичних, управлінських, правових та соціально-економічних передумов, що формують криміногенне середовище. У цьому контексті пріоритетними напрямками державної діяльності виступають:

- інституційне впорядкування політичної системи суспільства з орієнтацією на підвищення відкритості, підзвітності та підконтрольності органів влади;
- створення та функціонування незалежної і професійної наглядової ради, яка формується на конкурсних засадах із дотриманням принципів прозорості, політичної неупередженості та функціональної компетентності, з метою здійснення об'єктивного контролю над ключовими секторами публічного управління;
- нейтралізація будь-якого незаконного політичного або адміністративного впливу на процеси ухвалення рішень службовими особами, особливо в сфері управління державними фінансами;
- призначення керівників державних підприємств та акціонерних товариств виключно на конкурсних засадах, що базуються на критеріях професіоналізму, доброчесності та відповідності кваліфікаційним вимогам;
- унормування системи державних закупівель шляхом усунення прогалин, правових колізій, надмірного нормативного навантаження та

фрагментарності регулювання, а також гармонізації галузевих правових норм та систематизації нормативно-правової бази.

Крім того, у стратегічній площині надзвичайно важливими є:

- забезпечення на державному рівні функціонування системи наукових та освітніх інституцій, спроможних здійснювати підготовку висококваліфікованих фахівців у сфері кримінологічної профілактики та антикорупційної політики, ефективно реагувати на виклики, пов'язані з детермінацією злочинності у сфері публічних закупівель;
- запровадження інституту обов'язкової кримінологічної експертизи нормативно-правових актів, яка дозволить своєчасно виявляти правові норми, що містять потенційно криміногенні або корупціогенні положення;
- усунення логіко-юридичних помилок, правових неузгодженостей та дублювань, що знижують ефективність правозастосування та сприяють зловживанням;
- визначеність, наступність і цілеспрямованість антикорупційної політики з акцентом на усунення мотиваційно-психологічних і матеріальних передумов до вчинення розкрадань та інших корупційних діянь серед службових осіб;
- створення багатогалузевої системи громадського контролю за діяльністю органів виконавчої влади, насамперед у чутливих секторах – оборонної промисловості, безпеки та бюджетного планування;
- здійснення комплексного, цілісного реагування держави на чинники, що формують криміногенне середовище, з інтеграцією політичних, правових, соціально-економічних та управлінських інструментів.

Таким чином, стратегічний рівень кримінологічної політики становить базову парадигму державного управління безпекою у сфері публічних фінансів, що охоплює формування правових, інституційних, кадрових та ідеологічних механізмів протидії злочинності. Його ефективна реалізація потребує не лише юридичних реформ, а й системного реформування державної політики, зміни управлінської культури, підвищення правосвідомості та розвитку

демократичних механізмів участі суспільства у контролі за владними інституціями.

Сфера публічних закупівель залишається зоною підвищеного ризику в частині вчинення кримінальних правопорушень. Проте ефективність протидії цим явищам значною мірою залежить від якісної реалізації саме загальносоціальних заходів профілактики. Такі заходи мають бути системними, спрямованими не лише на правозастосування, а й на зміну суспільних уявлень, цінностей та поведінкових моделей учасників ринку.

Ефективне запобігання кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель можливе лише за умови комплексного застосування загальносоціальних заходів. Вони дозволяють не лише знизити рівень криміногенних ризиків, а й сформувати культуру доброчесності у сфері державних закупівель. Подальший розвиток цього напрямку потребує узгоджених зусиль держави, громадськості, бізнесу та міжнародних партнерів.

Надалі доцільно: посилити міжвідомчу координацію в антикорупційній сфері; запровадити обов'язкову антикорупційну сертифікацію для уповноважених осіб із закупівель; забезпечити ефективну реалізацію державної політики у сфері доброчесності.

3.2. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються у сфері публічних закупівель

Запобігання кримінально-протиправним діянням залишається надзвичайно складною й актуальною проблемою, що загрожує не лише правопорядку, а й основам національної безпеки. Нестабільність суспільно-політичної та економічної ситуації, системні вади у механізмах державного управління, відсутність ефективного громадського контролю за діяльністю органів публічної влади, зниження рівня життя населення, а також поширення корупції в усіх гілках влади, включно з правоохоронними органами, створили

сприятливе підґрунтя для ескалації злочинності в суспільстві.

Особливу тривогу викликає стрімке зростання кількісних та якісних показників злочинності, її проникнення в ключові сфери суспільного життя та розширення впливу на державні й соціальні інститути. Ці процеси засвідчують реальну загрозу для стабільного розвитку держави та вимагають від суб'єктів протидії злочинності впровадження нових, більш ефективних механізмів запобігання, що відповідають сучасним викликам.

Згідно з положеннями ст. 19 Конституції України органи державної влади та органи місцевого самоврядування, а також їх посадові особи зобов'язані діяти виключно на підставі, у межах повноважень і в спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [80]. Ці конституційні приписи мають універсальний характер і поширюються на всіх без винятку суб'єктів владних повноважень, незалежно від рівня чи форми їх організаційного оформлення: представників законодавчої, виконавчої, судової гілок влади, органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань, а також юридичних осіб публічного та приватного права [226, с. 5].

Запобігання кримінальним правопорушенням є складним і багатокомпонентним процесом, який вимагає системного підходу та постійного моніторингу криміногенної ситуації в державі. Ефективна протидія злочинності ґрунтується на здатності оперативно виявляти нові загрози, аналізувати їх детермінанти й розробляти адаптивні стратегії реагування. Своєчасне реагування на зміни у кримінальному середовищі сприяє зниженню рівня злочинності та підвищенню довіри населення до правоохоронних органів [9, с. 99].

У цьому контексті особливого значення набуває спеціально-кримінологічне запобігання, яке виступає самостійним напрямом профілактики, заснованим на використанні знань не лише кримінології, а й суміжних наук: соціології, економіки, психології, кримінального процесу, криміналістики, оперативно-розшукової діяльності. Як зазначає В. Голіна, така форма запобігання реалізується як державними інституціями, так і громадськими

організаціями та окремими громадянами. Вона передбачає комплексну протидію криміногенним явищам через формування науково обґрунтованих методів впливу на всі стадії злочинної поведінки [33, с. 21].

О. Джужа тлумачить спеціально-кримінологічну профілактику в широкому розумінні як цілеспрямовану функціональну діяльність, яка включає координацію «по горизонталі» (взаємодія суб'єктів) та «по вертикалі» (підпорядкування), реагування на зміни у стані об'єкта впливу та суворе дотримання команд керуючого механізму системи [92, с. 63].

На думку О. Литвака, доцільно розмежовувати загальносоціальне та спеціально-кримінологічне запобігання, оскільки останнє спрямоване на досягнення результату без застосування примусу, із залученням неспеціалізованих суб'єктів, для яких профілактична діяльність не є основною функцією [105, с. 22].

Спеціально-кримінологічні заходи становлять ключовий елемент системи запобігання злочинності, оскільки їхня мета полягає у виявленні та усуненні безпосередніх криміногенних чинників, а також створенні умов, що унеможливляють вчинення злочинів. Ці заходи орієнтовані як на попередження окремих видів правопорушень, так і на недопущення конкретних злочинних діянь, зважаючи на їхні причини та умови. Характерною ознакою таких заходів є практична спрямованість, що не потребує суттєвих змін у соціальній структурі чи морально-етичній орієнтації громадян [213].

А. Закалюк підкреслює, що, на відміну від інших форм, спеціально-кримінологічна профілактика діє не лише постфактум, а й до вчинення злочину. Вона функціонує у сфері, яка частково регламентується правом, використовуючи засоби виключно запобіжного значення. Зазначені заходи можуть діяти паралельно з іншими формами профілактики або навіть замість них [57, с. 328].

На наш погляд, зазначені концептуальні підходи мають наукову цінність і є основоположними для формування ефективної моделі спеціально-кримінологічного запобігання. Цей різновид профілактичної діяльності

передбачає активну участь правоохоронних органів і громадянського суспільства у виявленні осіб, схильних до протиправної поведінки, нейтралізації факторів, що сприяють її виникненню, а також запобіганні злочинам на етапах готування чи замаху.

У зв'язку з цим актуалізується потреба в теоретичному обґрунтуванні, правовому аналізі та практичному моделюванні сучасної системи запобігання кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель, що враховує як національні реалії, так і міжнародні антикорупційні стандарти. Актуальним залишається *розроблення сучасних міжгалузевих кримінологічних моделей запобігання кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель*, як-от:

- адаптація методик аналізу ризиків до реалій українського ринку;
- формування запобіжних стратегій щодо типових схем правопорушень;
- зміцнення взаємодії між правоохоронними, контролюючими та громадськими інституціями;

- міждисциплінарна розробка кримінологічної концепції запобігання правопорушенням у сфері публічних закупівель. Необхідно створити цілісну кримінологічну модель профілактики злочинів у сфері публічних закупівель, яка б охоплювала чинники інституційного, організаційного, правового, економічного та етичного характеру. Таке дослідження має враховувати специфіку цифрового середовища, особливості реалізації тендерів в умовах воєнного стану й у післявоєнний період;

- розроблення типології та характеристики корупційних схем у публічних закупівлях. Доцільним є створення узагальненої класифікації найбільш поширених схем зловживань у цій сфері з урахуванням форм прояву, суб'єктного складу, методів прикриття та механізмів виведення активів. Це дозволить удосконалити методику виявлення і фіксації таких порушень;

- оцінка ефективності правоохоронного реагування на кримінальні порушення у сфері публічних закупівель. Необхідними є прикладні дослідження щодо роботи слідчих, прокурорів та антикорупційних інституцій у розслідуванні злочинів, пов'язаних із публічними закупівлями, із висвітленням

таких питань: які саме труднощі виникають, які тактичні рішення виявилися найбільш ефективними, що ускладнює притягнення винних до відповідальності;

- вивчення міжнародного досвіду запобігання кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель. Перспективним є порівняльно-правовий аналіз запобіжних механізмів, які застосовуються в ЄС, США, Канаді та країнах Організації економічного співробітництва та розвитку. Особливу увагу слід приділити системам аналітичного моніторингу, ризик-індикаторам, незалежному аудиту, механізмам захисту викривачів та антикорупційній освіті;

- аналіз впливу правової невизначеності на кваліфікацію правопорушень у сфері закупівель. Актуальним залишається вивчення випадків неоднозначної судової практики щодо правової оцінки діянь, пов'язаних із маніпуляціями тендерними процедурами, наданням неправомірної вигоди, змовами учасників, що потребує узгодження положень кримінального, адміністративного та господарського законодавства;

- розроблення кримінологічних індикаторів вразливості процедур закупівель на локальному рівні. Варто запровадити емпіричні дослідження щодо впливу політичних, соціальних, економічних умов окремих регіонів на поширення правопорушень у цій сфері, зокрема у громадах із низькою інституційною спроможністю, слабкою системою внутрішнього контролю чи обмеженим громадським наглядом;

- удосконалення системи правової освіти та підготовки кадрів у сфері публічних закупівель, розслідування пов'язаних кримінальних правопорушень. Доцільно дослідити ефективність підготовки слідчих, аудиторів, фахівців із фінансового моніторингу, а також ініціювати створення галузевих навчальних програм із практичним спрямуванням (розпізнавання схем зловживань, робота з електронними доказами, взаємодія з системою Prozorro тощо).

Отже, проблематика запобігання кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель потребує подальшої теоретичної систематизації, емпіричного обґрунтування та нормативно-практичного вдосконалення з

урахуванням сучасного контексту безпеки держави та її економічної незалежності.

У межах формування ефективної системи спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель першочергова роль належить низці ключових напрямів безпекової діяльності, які мають бути реалізовані як на організаційному, так і на функціональному рівнях. Зокрема, виокремлюються такі пріоритетні складові:

а) *діяльність оперативних підрозділів правоохоронних органів* (Національної поліції України, НАБУ, ДБР, БЕБ України, СБУ), які здійснюють комплексну системну роботу, спрямовану на:

- виявлення фактів протиправної діяльності організованих груп та злочинних організацій, зокрема у сфері державного оборонного замовлення, виробництва озброєння, логістики та постачання;

- отримання кримінологічно значущої інформації щодо підготовки або вчинення кримінальних правопорушень, а також встановлення кола причетних осіб, що дозволяє здійснювати профілактичний вплив на ранніх стадіях;

- виявлення латентних кримінальних правопорушень;

- фіксацію та аналіз детермінант правопорушень, зокрема встановлення первинної процесуальної інформації щодо осіб, схильних до протиправної поведінки, та структур організованої злочинності;

- припинення протиправної діяльності, тобто оперативне реагування на отриману інформацію, проведення викриття та нейтралізації незаконних дій як окремих осіб, так і злочинних об'єднань;

- оперативну розробку, що передбачає реалізацію комплексу запобіжних заходів із метою недопущення вчинення кримінальних правопорушень, а також збирання доказової бази для виявлення вже вчинених кримінальних правопорушень і встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб;

- проведення оперативно-розшукових заходів і процесуальних дій у межах досудового розслідування, що є правовою основою запобігання кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель;

б) *запровадження моделі безпекової діяльності, керованої аналітикою* (Intelligence-Led Policing), яка передбачає інтеграцію аналітичного потенціалу в ухвалення оперативних рішень і охоплює:

- кримінальний аналіз, зокрема автоматизовану обробку фото- та відеоматеріалів.

Фундаментальним елементом інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності правоохоронних органів є кримінальний аналіз, який набуває особливої актуальності в умовах розвитку цифрових технологій і розширення доступу до великих обсягів інформації. Його основою слугує використання *великих даних* (Big Data) – об'ємних, різноманітних, часто неструктурованих інформаційних масивів, які за допомогою сучасних алгоритмів обробки дозволяють отримувати нові глибокі знання про криміногенні процеси та закономірності їх розвитку [256, с. 272].

Як справедливо зазначає В. Школьніков, предметом кримінального аналізу є як конкретні обставини вчинення кримінальних правопорушень певних категорій, так і злочинність як соціально-правове явище в цілому. Відомості для аналізу здобуваються шляхом пошуку, збирання та обробки інформації оперативно-розшукового, кримінологічного, криміналістичного й доказового характеру з різноманітних, зокрема несистематизованих, джерел [249]. Метою цього процесу є приведення інформації до структури, придатної для аналітичної обробки та подальшого використання в оперативному або стратегічному плануванні.

Ключовою метою кримінального аналізу є виявлення неочевидних або прихованих зв'язків між фактами, подіями, суб'єктами і обставинами правопорушення з метою формулювання аналітичних гіпотез, прогнозів і версій, що слугують базою для ефективного розслідування та запобігання злочинності [157, с. 37].

Залежно від характеру інформації, аналітичних технологій, періодичності, мети та цільової аудиторії виділяють чотири основні типи кримінального аналізу [257, с. 9]:

1. Аналітична кримінальна розвідка – аналіз інформації з метою формування системних знань про діяльність організованих злочинних груп і мереж;

2. Тактичний кримінальний аналіз – оперативний аналіз із метою підтримки прийняття рішень у межах поточних розслідувань;

3. Стратегічний кримінальний аналіз – аналіз довгострокових тенденцій і ризиків для вироблення державної та інституційної політики у сфері безпеки;

4. Адміністративний (управлінський) кримінальний аналіз – підтримка управлінських рішень і ресурсного планування в системі правоохоронних органів.

У межах аналітичної кримінальної розвідки в українському професійному дискурсі також виокремлюється оперативний кримінальний аналіз, що передбачає гнучке використання всього спектра доступної інформації. Його результати застосовуються для планування запобіжних заходів, оперативно-розшукових дій та кримінального прогнозування.

Процес кримінального аналізу поділяється на шість основних етапів, що утворюють циклічну модель безперервної аналітичної діяльності [261, с. 16]:

1. Планування та визначення цілей – постановка завдань і формування напряму дослідження;

2. Збирання інформації – використання відкритих (OSINT) і закритих джерел;

3. Обробка інформації – приведення даних до уніфікованого, структурованого вигляду;

4. Аналіз інформації – виявлення закономірностей, побудова зв'язків між подіями, оцінка ризиків;

5. Поширення результатів – формування звітів, висновків, вказівок для відповідних структур;

6. Повторна оцінка – верифікація результатів аналізу на основі нової інформації та зворотного зв'язку.

У навчанні кримінального аналізу ефективним є використання моделі

«5W+H» (Who, What, When, Where, Why, How), яка слугує інструментом логічного структурування та формування запитів в аналітичному процесі [260, с. 149].

У сучасних умовах цифровізації правоохоронної діяльності та збільшення обсягів оброблюваних даних кримінальний аналіз стає ключовим інструментом адаптації до нових загроз, виявлення системних тенденцій злочинності та підвищення ефективності оперативно-розшукової та процесуальної діяльності. Інтеграція аналітичних підходів у структури безпеки дозволяє формувати проактивні стратегії, засновані на доказовій аналітиці, а не реактивному реагуванні;

- розвідку на основі відкритих джерел (OSINT) – комплекс заходів для отримання та аналізу інформації з відкритих джерел [223], що реалізується через інструменти *OneLogin* – рішення для єдиного входу та цифрової ідентифікації особи, доступне уповноваженим суб'єктам, що озброює їх критично важливою цифровою інфраструктурою для більш ефективної боротьби з неправильним використанням ідентифікаційної інформації та шахрайством [25], *IBM i2*, *Python*, спеціалізовані агрегатори та цифрові аналітичні платформи;

- аналіз великих обсягів даних (Big Data), зокрема з використанням технологій *Facial Recognition*, *Internet of Things (IoT)*, *VideoAnalytics*;

- структурування, фільтрацію та накопичення релевантної інформації із залученням програмних рішень: *PALANTIN*, *goAML*, *goPRS*, *goCASE*, *goTRACE* – систем, призначених для централізованого управління кримінальними справами, підозрами, транзакційним аналізом тощо;

в) *підготовка та підвищення кваліфікації працівників правоохоронних органів шляхом:*

- цільових тренінгів, орієнтованих на формування компетентностей у сфері кримінального аналізу, цифрової обробки даних та антикорупційного моніторингу;

- розробки стандартів аналітичної діяльності, зараховуючи уніфікацію

форматів аналітичних продуктів, формування шаблонів для оцінки ризиків, індикаторів корупційної активності тощо.

Таким чином, ефективне запобігання правопорушенням у сфері публічних закупівель можливе лише за умови комплексного поєднання традиційних оперативно-розшукових інструментів із сучасними технологічними рішеннями на основі аналітики, автоматизації та цифрового моделювання ризиків. Системне впровадження підходів Intelligence-Led Policing в українській правоохоронній практиці сприятиме не лише зниженню рівня злочинності у сфері публічних фінансів, але й зміцненню загальнонаціональної інфраструктури антикорупційної безпеки. Отже, варто вести мову про застосування методу «кримінологічної розвідки» як стратегічного інструменту запобігання кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель з реалізацією на організаційному (діяльність оперативних підрозділів правоохоронних органів) та інформаційно-аналітичному (запровадження моделі безпекової діяльності, керованої аналітикою, яка передбачає інтеграцію аналітичного потенціалу в ухвалення оперативних рішень: кримінальний аналіз; розвідка на основі відкритих джерел (OSINT); аналіз великих обсягів даних (Big Data); структурування, фільтрація та накопичення релевантної інформації) рівнях.

Оцінка та моніторинг корупційних ризиків у сфері публічних закупівель становлять ключовий інструмент забезпечення прозорості, результативності та підзвітності закупівельних процедур. Для цього, як зазначає В. Сірко, застосовуються як якісні, так і кількісні методи аналізу, зокрема експертне оцінювання, анкетування учасників ринку, аналіз статистичних даних тощо [198]. Науковці також підкреслюють, що залучення експертної думки та інституціоналізованих учасників закупівельного процесу сприяє не лише виявленню системних проблем, а й формуванню культури доброчесності у сфері публічних фінансів [6].

Корупція в публічних закупівлях має глибокий системний характер, що негативно впливає як на ефективність державних витрат, так і на рівень довіри

громадян до органів влади. З огляду на це реформування сфери закупівель, зокрема через впровадження електронної системи «Prozorro», стало однією з найбільш помітних ініціатив у боротьбі з корупцією у постмайданній Україні [185]. Ця система, започаткована у 2014 р. за участі громадських організацій, бізнесу та урядових інституцій, націлена на забезпечення прозорих, відкритих і конкурентних процедур закупівель, що регулюються Законом України «Про публічні закупівлі».

Однак зі впровадженням нових цифрових механізмів виникають також нові форми корупційних ризиків, деформацій та схем ухилення. Як зазначається у дослідженнях, тенденції до інформатизації державного управління не лише ускладнили виявлення порушень, а й сприяли появі прихованих механізмів зловживань, що потребують глибшого регламентування та аналітичного реагування [6, с. 81–98].

До найпоширеніших сучасних вразливостей електронної системи публічних закупівель належать:

- маніпуляції з тендерною документацією, що передбачають внесення дискримінаційних вимог, виконати які можуть лише визначені заздалегідь постачальники. Така практика обмежує конкуренцію та може бути проявом змови між замовником і виконавцем;
- участь фіктивних компаній, які подають пропозиції лише для створення видимості конкурентного середовища. Це сприяє перемозі заздалегідь визначеного учасника та неефективному використанню бюджетних коштів;
- навмисне затягування оплати, що може слугувати інструментом тиску на постачальників із метою отримання неправомірної вигоди. Наслідками є погіршення партнерських відносин та виникнення додаткових витрат;
- недостатній контроль за виконанням контрактів, що спричиняє поставки товарів низької якості або неналежне виконання робіт, а також фінансові втрати для бюджету;
- технічні вразливості системи, які можуть стосуватися збоїв, недоліків

кіберзахисту чи помилок у програмному забезпеченні, що уможливлюють маніпуляції з даними або ускладнюють проведення тендерів [198].

Із метою мінімізації вищезазначених ризиків необхідно системно вдосконалювати національне законодавство у сфері закупівель, запроваджувати гнучкі механізми контролю, розвивати цифрові інструменти громадського моніторингу (зокрема платформи DOZORRO), а також формувати нову антикорупційну культуру серед замовників і постачальників.

Емпіричні дані також підтверджують актуальність проблеми. Так, якщо до початку повномасштабної війни кількість кримінальних проваджень, зареєстрованих у сфері публічних закупівель, становила близько 300–340 щороку, то у 2023 р. цей показник зріс до 779. За перше півріччя 2024 р. вже було зареєстровано 674 провадження, що свідчить про подальше зростання корупційної активності та актуальність вжиття запобіжних заходів [152].

Із 21 серпня 2024 р. набула чинності третя редакція Типової антикорупційної програми юридичних осіб, яка передбачає посилення вимог до прозорості та доброчесності бізнесу, а також запровадження механізмів оцінки корупційних ризиків у процесі закупівель. Однак, зауважимо, що редакція Типової антикорупційної програми НАЗК неодноразово змінювалась. Вперше Типову антикорупційну програму було затверджено рішенням НАЗК №76 ще у 2017 році. У 2021 році на її заміну прийшла Типова антикорупційна програма юридичної особи, затверджена наказом НАЗК від 10.12.2021 №794/21. У 2024 році документ доопрацювали, після чого наказом НАЗК №22/24 від 15.01.2024 було затверджено оновлену антикорупційну програму. Разом з тим, ця оновлена антикорупційна програма діяла недовго – вже через півроку її було скасовано наказом НАЗК №239/24 від 14.08.2024 без затвердження нової редакції на заміну. Станом на сьогодні всі три накази НАЗК про затвердження Типових антикорупційних програм мають позначку «Втратив чинність» на офіційному веб-порталі Верховної Ради «Законодавство України». Однак, у своєму листі Національне агентство вказує, що у зв'язку з прийняттям наказу НАЗК №239/24 від 14.08.2024 «Про скасування наказу Національного агентства

від 15.01.2024 №22/24» чинною слід вважати Типову антикорупційну програму, затверджену наказом НАЗК від 10.12.2021 №794/21. Як зазначає НАЗК, саме цією Типовою програмою необхідно керуватись при розробці антикорупційних програм юридичних осіб [214].

Крім того, одним із ключових напрямів розвитку системи є адаптація національного законодавства до стандартів Європейського Союзу, зокрема шляхом:

- впровадження гнучких закупівельних інструментів для повторюваних потреб;
- підтримки соціально відповідального бізнесу, зокрема ветеранських підприємств та компаній, що працевлаштовують людей з інвалідністю;
- введення нової форми тендерної процедури – процедури інноваційного партнерства, яка дозволяє укладати договори на створення унікальних продуктів із подальшою їх державною закупівлею на основі кваліфікаційного відбору [179].

Варто звернути увагу на міжнародно визнану модель управління ризиками, яка, поміж іншого, використовується під час впровадження антикорупційних комплаєнс-систем у великих компаніях і має назву «Три лінії захисту» (3LoD, Three Lines of Defense). До ліній захисту належать (за лініями захисту):

1) керівництво органу – незалежна оцінка (внутрішній аудит) – надає об'єктивні й незалежні висновки, рекомендації щодо функціонування системи внутрішнього контролю та її удосконалення, запобігання фактам незаконного, неефективного та нерезультативного використання бюджетних коштів;

2) контроль ризиків – управління внутрішньої безпеки (внутрішнього контролю); уповноважений підрозділ (уповноважена особа) з питань запобігання та виявлення корупції;

3) власники ризиків: а) структурний підрозділ замовника, який ініціює закупівлю (здійснює розрахунок потреби, технічних та якісних характеристик роботи, товару, послуги, які необхідно закупити; здійснює попередній

моніторинг ринкової вартості предмета закупівлі; може обирати постачальника за прямим договором; може брати участь у формуванні тендерної документації та розгляді тендерних пропозицій); б) тендерний комітет/уповноважена особа; в) підрозділ фінансового забезпечення (верифікує наявність бюджетного фінансування для закупівлі); г) юридична служба; д) структурний підрозділ, який відповідає за організацію та проведення закупівель (здійснює організаційне та документальне супроводження роботи тендерного комітету; аналізує тендерні пропозиції); е) адміністративно-господарський департамент; є) інші структурні підрозділи [215].

Така модель є ефективним інструментом ієрархічного розподілу відповідальності в системі внутрішнього контролю, що забезпечує розмежування функцій управління, контролю та незалежного нагляду. Її адаптація до умов публічного управління, зокрема у сфері публічних закупівель, дозволяє формалізувати антикорупційний механізм шляхом чіткого розподілу ролей між структурними підрозділами та посадовими особами замовника:

1. Перша лінія захисту – *операційний рівень управління ризиками.*

Цей рівень представлений так званими «власниками ризиків», тобто структурними підрозділами замовника, які безпосередньо здійснюють процеси планування, ініціювання та супроводу закупівель, як-от:

- фаховий структурний підрозділ, який визначає потребу в закупівлі, формулює технічні та якісні характеристики товарів, робіт чи послуг, здійснює попередній ринковий аналіз та може долучатися до підготовки тендерної документації;
- тендерний комітет або уповноважена особа, що організовує проведення закупівельних процедур, обирає тип процедури, узагальнює пропозиції структурних підрозділів, формує річний план закупівель;
- підрозділ фінансового забезпечення, що підтверджує наявність бюджетного фінансування;
- юридична служба, що проводить правову експертизу проєктів

договорів і здійснює правовий супровід виконання контрактів;

- адміністративно-господарський департамент та інші допоміжні підрозділи, що забезпечують організаційну та логістичну підтримку процесу закупівель;

2. Друга лінія захисту – *контроль та управління ризиками.*

Цей рівень представлений функціями, що спрямовані на нагляд і моніторинг ризиків, а також координацію дій першої лінії. До ключових суб'єктів цього рівня належать:

- уповноважений підрозділ (уповноважена особа) з питань запобігання та виявлення корупції – може здійснювати аналіз контрагентів та надавати інформацію про них керівнику; розглядає повідомлення про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень; співпрацює з викривачами; може витребувати від інших структурних підрозділів замовника документи на виконання повноважень у сфері захисту викривачів, викликати та опитувати осіб, дій або бездіяльності яких стосуються повідомлені викривачем факти; здійснює заходи з виявлення конфлікту інтересів;

- управління внутрішнього контролю або внутрішньої безпеки, яке забезпечує нагляд за функціонуванням системи управління ризиками;

- юридична служба, що у межах здійснення стратегічного правового супроводу виконує координаційні функції щодо забезпечення належного правового оформлення та виконання договірних зобов'язань, виявлення ризиків їх невиконання або неналежного виконання, а також захисту майнових прав і законних інтересів органу виконавчої влади. Її повноваження охоплюють організацію та участь у підготовці, укладенні й супроводженні договорів (контрактів), проведення правової експертизи проєктів договорів, підготовлених структурними підрозділами, та погодження (візування) відповідних проєктів за умови наявності погодження керівників заінтересованих підрозділів. Крім того, юридична служба інформує керівництво про потребу внесення змін до чинних договорів, а також ініціює та забезпечує своєчасне вжиття заходів для усунення порушень, установлених у

судових рішеннях, актах правоохоронних і контролюючих органів;

3. Третя лінія захисту – *незалежний аудит і нагляд*.

Цей рівень реалізується через внутрішній аудит, який виконує функцію незалежної оцінки ефективності функціонування внутрішньої системи контролю, виявляє слабкі місця в управлінні закупівлями та формує рекомендації для її удосконалення. Аудит також відіграє ключову роль у запобіганні неефективному, незаконному та нерезультативному використанню бюджетних коштів.

4. Додаткові рівні: зовнішній контроль та суспільний нагляд.

Окрему роль у системі запобігання порушенням у сфері публічних закупівель відіграють:

- правоохоронні органи – здійснюють зовнішній контроль за дотриманням законодавства, розслідування правопорушень, притягнення винних осіб до відповідальності;
- громадськість – через механізми публічного моніторингу, участь у наглядових радах, активність викривачів та інструменти електронного контролю (зокрема, модулі аналітики в системі Prozorro) забезпечує прозорість процесу публічних закупівель.

Для досягнення об'єктивної та ефективної оцінки процедур публічних закупівель із боку замовника, а також для виявлення потенційних корупційних ризиків доцільним є використання стандартизованих чек-листів – аналітичних інструментів, що містять систематизований перелік контрольних питань, які підлягають перевірці [215]. Такий інструмент дозволяє забезпечити прозорість і передбачуваність процедур закупівель, а також сприяє формуванню обґрунтованого висновку щодо наявних вразливостей у кожному конкретному випадку.

Застосування подібних ризик-орієнтованих підходів знайшло відображення в діяльності Державної аудиторської служби України, яка реалізує систему ризик-індикаторів для прийняття рішень про проведення моніторингу публічних закупівель. Така система дозволяє оперативно виявляти

недобросовісних замовників ще на початкових етапах закупівельного процесу.

Нижче пропонується структурований чек-лист, який може використовуватися суб'єктами контролю або внутрішнього комплаєнсу замовника для оцінювання закупівлі на різних етапах її реалізації:

1. Етап планування закупівель і підготовки тендерної документації.

- Чи була закупівля вчасно запланована та включена до річного плану?
- Який саме структурний підрозділ розробив обсяги робіт і технічні вимоги? Чи фіксувалися можливі конфлікти інтересів у діях посадових осіб?
- Чи проводилася верифікація підготовлених вимог іншим незалежним підрозділом?
- Чи є обґрунтованою потреба в закупівлі відповідного товару, роботи чи послуги?
- У чому полягає терміновість закупівлі, якщо вона заявлена? Чи є вона виправданою?
- Чи існує реальний конкурентний ринок щодо відповідного предмета закупівлі?
- Чи проводився ринковий аналіз щодо наявних постачальників, строків і цін?
- Чи є достатньо часу для якісної реалізації договору без порушення строків?
- Чи забезпечують технічні вимоги відкрити та справедливую конкуренцію?
- Чи є правові підстави для застосування переговорної процедури?
- Чи містить тендерна документація умови, що можуть розглядатись як дискримінаційні або «заточені» під конкретного учасника?
- Чи передбачено надмірний обсяг замовлення, що може обмежити конкуренцію?

2. Етап розгляду тендерних пропозицій та визначення переможця.

- Чи здійснено перевірку підстав для відмови в участі відповідно до ст. 17 Закону України «Про публічні закупівлі»?

- Чи не було упередженого підходу до оцінки тендерних пропозицій?
- Чи повідомив вчасно замовник учасників про невідповідність їхніх пропозицій?
- Чи проводилися повторно закупівлі з тими самими учасниками, що вже були дискваліфіковані?
- Чи зафіксовано конфлікт інтересів серед осіб, відповідальних за вибір переможця?
- Скільки пропозицій надійшло? Якщо мало – чи є це ознакою обмеженої конкуренції?
- Чи були інші учасники дискваліфіковані, окрім переможця? З яких підстав?
- Чи планує переможець залучати субпідрядників, і чи здійснювалася їхня перевірка?
- Якщо переможця було відхилено, чи відповідає це положенням законодавства?
- Чи бере переможець участь виключно в закупівлях одного замовника?
- Чи є обґрунтованою відміна закупівлі з посиланням на «відсутність подальшої потреби»?

3. Етап укладення та виконання договору.

- Який рівень економії досягнуто за результатами торгів? Чи не занижено очікувану вартість?
- Чи оприлюднено текст договору разом із усіма додатками?
- Чи подано звіт про укладення договору в разі його здійснення поза системою електронних закупівель?
- Чи були змінені обсяги робіт, умови чи вартість? Якщо так – на якій підставі?
- Чи є доступ до кошторисної документації (у випадку будівельних/ремонтних робіт)?
- Чи здійснюється контроль за дотриманням умов договору перед його закриттям?

Використання чек-листів у поєднанні з ризик-орієнтованими підходами сприяє не лише виявленню потенційних зловживань, а й удосконаленню системи внутрішнього контролю замовника. Це забезпечує підвищення прозорості процедур закупівель, зменшення корупційних ризиків та зміцнення довіри до процесу використання бюджетних коштів. Методологічна інтеграція таких інструментів у щоденну практику публічних закупівель є важливим кроком на шляху до належного врядування та підвищення підзвітності публічних органів.

Із початком широкомасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України функціонування електронної системи публічних закупівель Prozorro було тимчасово призупинено. Основною причиною цього рішення стала висока чутливість інформації, що містилася в системі, зокрема точні адреси розташування замовників та підрядників, а також інші дані, які могли бути використані агресором у розвідувально-диверсійних цілях або у плануванні ракетних атак. До таких відомостей належать ідентифікаційні та контактні дані контрагентів, інформація про місця постачання, склади, логістичні маршрути тощо, що в умовах війни становить підвищений ризик для національної безпеки.

У контексті адаптації нормативно-правової бази до нових умов воєнного стану Кабінетом Міністрів України було прийнято постанову № 1178 від 12 жовтня 2022 р. «Про затвердження особливостей здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для замовників, передбачених Законом України «Про публічні закупівлі», на період дії правового режиму воєнного стану в Україні та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування». Цим актом було започатковано поетапне відновлення обов'язковості використання електронної системи закупівель Prozorro, що стало важливим кроком у напрямі збереження прозорості, конкурентності та підзвітності закупівельних процесів навіть в умовах збройного конфлікту.

З-поміж ключових положень згаданої постанови варто виділити:

- модифікацію підходів до звітності, зокрема зміну вимог щодо

обов'язкової публікації звітів про виконання договорів у системі;

- скорочення переліку винятків, за яких допускається проведення закупівель поза електронною системою;

- уточнення переліку відомостей, які замовник має право не розкривати у річному плані закупівель чи оголошеннях про проведення торгів, якщо їх публікація створює ризик для національної безпеки або життєдіяльності об'єктів критичної інфраструктури;

- можливість оприлюднення текстів договорів та додатків до них, укладених без використання системи, за умови приховування конфіденційної інформації (наприклад, даних постачальника або місця доставки), яка може загрожувати безпеці осіб або об'єктів;

- чітке регламентування критеріїв відхилення пропозицій, якщо вони подані постачальниками з країни-агресора та інших країн, а також компаніями, кінцевими бенефіціарами яких є громадяни вказаних держав [164].

Таким чином, нормативне регулювання публічних закупівель в умовах воєнного стану набуло гнучкішого, але водночас цілеспрямованого характеру, що дозволяє забезпечувати баланс між оперативністю постачання товарів (робіт, послуг) і дотриманням принципів відкритості, доброчесності та безпеки.

Впровадження сучасних цифрових технологій, зокрема систем штучного інтелекту (Artificial Intelligence), відіграє дедалі важливішу роль у вдосконаленні механізмів здійснення публічних закупівель, особливо в контексті боротьби з корупцією та підвищення ефективності державного управління. Використання генеративного штучного інтелекту (GenAI) у процесах планування, аналізу та реалізації закупівель державними органами здатне істотно оптимізувати процедурні аспекти, зменшити людський фактор та прискорити виявлення порушень [71].

До основних переваг впровадження ІІІ у сферу публічних закупівель можна віднести його здатність:

- оперативно обробляти великі масиви інформації (Big Data);
- здійснювати предиктивний (прогнозний) аналіз на основі історичних

даних;

- формувати висновки без залучення зовнішніх експертних інституцій, що економить ресурси та час;
- автоматизувати виявлення ознак змови, дискримінаційних умов тендерів або необґрунтованого обрання переможця.

У відповідь на виклики, пов'язані з адаптацією недобросовісних учасників ринку до статичних критеріїв оцінювання ризиків, організацією Transparency International Ukraine було ініційовано впровадження інноваційної системи моніторингу закупівель на основі ШІ – DOZORRO, яка має ознаки самонавчальної моделі (machine learning) та функціонує за принципом динамічного коригування ризик-індикаторів [3]. Замість фіксованих ознак порушень система формує адаптивні параметри оцінки тендерів, що дозволяє швидко реагувати на зміну поведінкових моделей корупціонерів і зменшує ризик «підлаштування» до критеріїв.

Програмне забезпечення DOZORRO вирізняється здатністю до глибокої аналітики процедур закупівель, виявлення потенційно шахрайських дій із боку як замовників, так і постачальників, а також виявлення систематичних аномалій, які свідчать про корупційні ризики. За результатами бета-тестування системи у 2018 році були отримані переконливі емпіричні дані:

- на 26 % більше виявлених тендерів із необґрунтованим вибором переможця;
- на 37 % більше виявлених процедур із необґрунтованою дискваліфікацією учасників;
- на 29 % більше зафіксованих випадків потенційної змови між учасниками закупівельних процедур [252].

Таким чином, використання штучного інтелекту в системі публічних закупівель не лише забезпечує глибшу аналітичну обробку інформації, а й формує передумови для створення *проактивної* моделі управління закупівлями, орієнтованої на запобігання правопорушенням, а не лише на фіксацію їхніх наслідків. У перспективі такі інструменти можуть стати основою для розробки

національної системи антикорупційного ризик-менеджменту у сфері державних закупівель.

Для ефективного та поетапного впровадження ШІ у сферу публічних закупівель необхідно зосередитися передусім на тих алгоритмах і технологіях, що безпосередньо спрямовані на зниження корупційних ризиків, підвищення операційної ефективності та результативності процедур проведення закупівель. Упровадження таких рішень має ґрунтуватися на концепції цифрової трансформації державного управління, яка передбачає інтеграцію інноваційних інструментів у всі етапи закупівельного процесу – від планування до моніторингу виконання контракту.

У цьому контексті варто виокремити основні функціональні переваги застосування алгоритмів штучного інтелекту в сфері публічних закупівель, які сприяють як бюджетній економії для замовників, так і забезпеченню чесної конкуренції для постачальників:

1. Автоматизоване інформування учасників ринку, яке передбачає публікацію відомостей щодо предмета закупівлі, кваліфікаційних вимог, критеріїв оцінки тощо відповідно до чинного законодавства. Такий підхід сприяє підвищенню рівня залучення учасників і прозорості закупівель;

2. Моніторинг відкритих даних і динамічне управління ризиками, що зараховує аналіз великомасштабних масивів інформації про умови закупівлі, вартість, строки виконання, якість постачання. ШІ може оперативно виявляти аномальні зміни, наприклад: непрогнозоване коливання вартості, скорочення кількості учасників, дискваліфікацію доброчесних постачальників тощо;

3. Прогнозна аналітика та стратегічне планування, що передбачає побудову моделей майбутніх закупівель на основі аналізу минулих даних. Зокрема, ШІ може аналізувати шаблони та профілі замовників, оцінювати потреби у товарах, роботах і послугах, формувати пропозиції щодо покращення планування;

4. Роботизація рутинних операцій, таких як перевірка правильності заповнення документів, відповідності тендерної документації, автоматизоване

ведення звітності, обробка заявок. Це дозволяє зменшити вплив людського фактора та зосередити людські ресурси на вирішенні складніших завдань;

5. Оптимізація внутрішніх процедур, включно з автоматичною перевіркою дотримання вимог закупівельного законодавства, перевіркою термінів, обробкою вхідної інформації та контролем за виконанням контрактів;

6. Розробка стратегій управління закупівлями, спрямованих на виявлення нових ринків і потенційних постачальників, а також виявлення ранніх ознак змов, фіктивної конкуренції або інших корупційних проявів.

У практичному вимірі перспективним інструментом вважається використання чат-ботів, інтегрованих із ШІ-модулями, які забезпечують швидке надання інформаційних послуг у сфері публічних закупівель. Так, прикладом успішної реалізації подібного рішення є віртуальний помічник PAIGE (Procurement Answers and Information Guided Experience), розроблений компанією *Civic Chatbots* та впроваджений у Департаменті контрактного адміністрування міста Сан-Франциско (США) з 2018 р. [258]. PAIGE ефективно використовується для надання фахових консультацій службовцям у процесі закупівель ІТ-продукції, а також для обробки запитів і надання покрокових інструкцій під час підготовки тендерної документації.

Завдяки можливостям машинного навчання подібні чат-боти мають потенціал до:

- виявлення типових помилок у тендерній документації;
- аналізу частих причин дискваліфікації;
- надання інтерактивної допомоги замовникам і учасникам щодо дотримання процедур, установлених законодавством;
- підтримки зворотного зв'язку в режимі реального часу;
- забезпечення транспарентної комунікації, що унеможливорює особисті контакти між замовником і потенційними постачальниками, тим самим знижуючи ймовірність корупційних змов [71].

Таким чином, інтеграція інтелектуальних систем у публічні закупівлі сприяє створенню цілісного цифрового екосередовища, у межах якого

зникають умови для зловживань, підвищується ефективність адміністрування процесів, зміцнюється довіра громадськості до системи та забезпечується стійкий розвиток сфери державного управління.

Отже, впровадження сучасних інструментів штучного інтелекту у сферу публічних закупівель має потенціал стати ключовим чинником трансформації національної системи закупівель у бік прозорості, ефективності та стійкості. Завдяки здатності до автоматизованого аналізу, виявлення ризиків, прогнозування та обробки великих обсягів інформації такі технології значною мірою спрощують управління закупівельними процедурами, оптимізують процеси прийняття рішень і знижують вплив людського фактора.

Зокрема, їх застосування сприяє:

- істотному зменшенню рівня корупційних проявів шляхом своєчасного виявлення аномальних тендерних практик;
- забезпеченню стабільного функціонування закупівель навіть в умовах надзвичайних обставин (зокрема, воєнного стану);
- формуванню цифрової компетентності та підвищенню кваліфікації державних службовців, відповідальних за організацію та реалізацію процедур закупівель;
- підвищенню рівня довіри з боку учасників ринку, громадянського суспільства та міжнародних партнерів до системи державних закупівель загалом.

Штучний інтелект виступає не лише як інструмент технологічного вдосконалення, а й як елемент стратегічного управління, здатний забезпечити якісно новий рівень доброчесності, відкритості та професіоналізму в організації публічних закупівель.

Крім того, однією з найперспективніших сфер спеціально-кримінологічного запобігання правопорушенням у сфері публічних закупівель є застосування інтелектуальних аналітичних систем, зокрема методів машинного навчання (ML). У контексті сучасної цифровізації закупівельної сфери, коли тендерні процедури проводяться через електронні платформи (наприклад,

Prozorro), значний обсяг даних дозволяє будувати автоматизовані моделі для виявлення аномальної поведінки учасників процедур закупівель.

У дослідженні *A Machine Learning Approach for Flagging Incomplete Bidding Cartels* (2020) [262] пропонується інноваційна модель, що дозволяє ідентифікувати змови між учасниками тендерів, навіть якщо змова є неповною або фрагментарною (тобто не охоплює всіх етапів тендерного процесу або не має чітко фіксованих ознак картелю). Автори використовують гібридний підхід, поєднуючи структурні особливості учасників закупівель з історичними даними про їхню участь, поведінкові патерни, цінові пропозиції та інші змінні.

Зокрема, система аналізує такі характеристики:

- частоту спільної участі тих самих компаній у тендерах;
- ідентичність або незначну різницю у поданих цінових пропозиціях;
- черговість перемог у торгах між пов'язаними учасниками;
- різке зниження активності компанії після отримання контракту.

У результаті алгоритм здатен виявляти «неповні картелі» – випадки, коли лише частина підозрілих учасників веде змовницьку діяльність або коли змова виявляється не у всіх тендерах, а в окремих закупівлях. Такий підхід є надзвичайно корисним для антикорупційних підрозділів, аудиторських служб і громадських моніторингових організацій, оскільки дозволяє автоматизувати процес виявлення ризикованих закупівель ще на ранніх стадіях.

Застосування подібних алгоритмів в Україні, з огляду на відкритість даних у системі Prozorro, має високий потенціал. Зокрема, Державна аудиторська служба України вже використовує ризик-індикатори для моніторингу, проте машинне навчання дозволяє перейти від індикативної до прогностичної моделі ризик-аналізу. Це значно підвищує точність виявлення корупційних практик, дозволяє ефективніше розподіляти ресурси правоохоронців та аналітиків і сприяє формуванню системи превентивного реагування.

Таким чином, аналітичні інструменти, базовані на машинному навчанні, відкривають нові горизонти для практичної реалізації спеціально-

кримінологічного запобігання злочинності у сфері публічних закупівель та створюють основу для формування цифрової антикорупційної інфраструктури в державі.

Підсумовуючи, варто наголосити, що спеціально-кримінологічні заходи у сфері публічних закупівель спрямовані на нейтралізацію криміногенних чинників у діяльності органів державної влади, внутрішніх та зовнішніх суб'єктів контролю й передбачають: створення центрів аналізу ризиків у закупівлях; застосування раннього прогнозування правопорушень; систему постійного обґрунтованого ризик-аналізу; узгоджений аналітичний супровід всіх етапів закупівель; контроль за фінансовою поведінкою службовців; моніторинг податково-фінансових ризиків; створення бази даних службових осіб із підвищеним ступенем ризику; запровадження системи індикаторів непрозорості закупівельної поведінки (аномальна ціна, пов'язані особи, обмеження конкуренції); створення електронних реєстрів, інтерактивних платформ та публічних порталів із візуалізацією даних про закупівлі та їх учасників; упровадження моделі антикорупційного захисту публічних закупівель шляхом управління ризиками, використання кібертехнологій, штучного інтелекту (GenAI).

Висновки до розділу 3

1. Ефективне запобігання корупції у сфері публічних закупівель вимагає не лише наявності сталої політичної волі, але й належного нормативно-правового забезпечення. Йдеться про необхідність формування цілісного комплексу нормативно-правових приписів, які регламентують механізми запобігання корупційним проявам, встановлюють юридичну відповідальність за вчинення відповідних правопорушень, а також забезпечують ефективне функціонування системи органів кримінальної юстиції. Ключовими складовими такої системи мають бути належне міжвідомче координування, результативна

реалізація антикорупційної політики та впровадження запобіжних заходів щодо виявлення, мінімізації та подолання корупції. У зв'язку з цим пропонується внести низку змін і доповнень до чинного антикорупційного законодавства України, а саме: а) Закон України «Про запобігання корупції» (2014 р.) доповнити нормами «Кодекс доброчесності» (ст. 19-1) та «Грошове заохочення викривача» (ст. 53-10); б) у Законі України «Про оборонні закупівлі» (2020 р.) зобов'язати державного замовника після укладення договору про оборонну закупівлю направляти інформацію до уповноваженого органу з питань протидії корупційним та іншим кримінальним правопорушенням (ч. 1 ст. 22); в) у КК України унормувати положення ст. 191 із положеннями ст. ст. 17 і 19 Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції (2003 р.) з метою унеможливлення помилкової кваліфікації заволодіння чужим майном на користь третіх осіб виключно за ознаками зловживання службовим становищем (ст. 364 КК України), без застосування ст. 191 КК України.

2. Визначено, що першочерговим кримінологічним заходом є стратегічне планування щодо забезпечення кримінологічної безпеки у бюджетній сфері шляхом прийняття *Плану заходів із запобігання корупційним кримінальним правопорушенням у сфері публічних на період до 2030 року*, метою якого є закріплення стратегічних векторів забезпечення ефективності кримінологічної діяльності й формування дієвої системи заходів щодо реагування на корупційні прояви у сфері публічних закупівель. Досягнення цієї мети передбачає виконання таких завдань: формування загальнодержавної системи подолання корупції в органах публічного адміністрування, яка базується на ефективному довгостроковому плануванні; удосконалення національного законодавства та іншого нормативно-правового забезпечення державної антикорупційної політики, імплементація правових засад ЄС із цих питань; забезпечення ефективної діяльності, взаємодії та координації суб'єктів запобігання корупції; установлення детермінантів, що сприяють корупції в бюджетній сфері; забезпечення гарантій прав громадян та безпеки викривачів під час здійснення заходів запобігання; запровадження єдиних підходів та стандартів до

професійної освіти та підготовки працівників державних органів; широке залучення до запобігання корупції інститутів громадянського суспільства. *Візія*: забезпечення неухильного виконання Законів України «Про запобігання корупції», «Про публічні закупівлі», «Про оборонні закупівлі»; консолідація міжнародних, державних та інших, зокрема недержавних, інституцій діяльності яких пов'язана із запобіганням корупції; належне фінансування правоохоронної системи; створення відповідних правових, організаційних та інших умов для здійснення ефективного громадського контролю за закупівлями.

3. Спеціально-кримінологічні заходи у сфері публічних закупівель спрямовані на нейтралізацію криміногенних чинників у діяльності органів державної влади, внутрішніх та зовнішніх суб'єктів контролю й передбачають: створення центрів аналізу ризиків у закупівлях; застосування раннього прогнозування правопорушень; систему постійного обґрунтованого ризик-аналізу; узгоджений аналітичний супровід всіх етапів закупівель; контроль за фінансовою поведінкою службовців; моніторинг податково-фінансових ризиків; створення бази даних службових осіб із підвищеним ступенем ризику; запровадження системи індикаторів непрозорої закупівельної поведінки (аномальна ціна, пов'язані особи, обмеження конкуренції); створення електронних реєстрів, інтерактивних платформ та публічних порталів із візуалізацією даних про закупівлі та їх учасників.

4. У межах формування ефективної системи спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель першочергова роль належить безпековій діяльності з реалізацією на організаційному і функціональному рівнях, зокрема: а) діяльність оперативних підрозділів правоохоронних органів (Національної поліції України, НАБУ, ДБР, БЕБ України, СБУ), які здійснюють комплексну системну роботу, спрямовану на: виявлення та припинення фактів протиправної діяльності, отримання кримінологічно значущої інформації; б) запровадження моделі безпекової діяльності, керованої аналітикою (Intelligence-Led Policing), яка передбачає інтеграцію аналітичного потенціалу в ухвалення оперативних

рішень і охоплює: кримінальний аналіз; розвідку на основі відкритих джерел (OSINT); аналіз великих обсягів даних (Big Data) з використанням технологій Facial Recognition, Internet of Things (IoT), VideoAnalytics; структурування, фільтрацію та накопичення релевантної інформації із залученням програмних рішень: PALANTIN, goAML, goPRS, goCASE, goTRACE; в) підготовка та підвищення кваліфікації працівників правоохоронних органів шляхом цільових тренінгів; розробки стандартів аналітичної діяльності.

5. На основі іноземного досвіду розроблено модель антикорупційного захисту публічних закупівель шляхом управління ризиками за лініями захисту:

1. *Операційний рівень управління ризиками* – представлений структурними підрозділами замовника («власниками ризиків»), які безпосередньо здійснюють процеси планування, ініціювання та супроводу закупівель; 2. *Контроль та управління ризиками* – представлений функціями, що спрямовані на нагляд і моніторинг ризиків, а також координацію дій першої лінії; 3. *Незалежний аудит і нагляд*, який реалізується через внутрішній аудит, що виконує функцію незалежної оцінки ефективності функціонування внутрішньої системи контролю, виявляє слабкі місця в управлінні закупівлями та формує рекомендації для її удосконалення. Аудит відіграє ключову роль у запобіганні неефективному, незаконному та нерезультативному використанню бюджетних коштів; 4. *Додатковий рівень* – зовнішній контроль. Така модель забезпечує рівневу кримінологічну безпеку в сфері закупівель із поєднанням функцій управління, контролю та незалежного нагляду за публічними закупівлями, що дозволяє посилити антикорупційний механізм в умовах воєнного стану.

6. Акцентовано на використанні технологій: а) штучного інтелекту (GenAI) як стратегічного елемента кримінологічної безпеки щодо зниження корупційних ризиків, виявлення аномальних тендерних практик у процесі здійснення публічних закупівель шляхом: виявлення помилок у тендерній документації та інформування учасників закупівельного процесу; забезпечення транспарентної комунікації, що унеможливорює особисті контакти між замовником і потенційними постачальниками; планування, проведення

аналітичної та прогностичної роботи щодо результативності закупівельної діяльності; автоматизації складних процедур і стратегічного управління; удосконалення та гармонізації внутрішніх процесів закупівель; формування стратегій управління закупівлями з метою виходу на нові ринки та залучення постачальників товарів, робіт і послуг, а також ідентифікації потенційних корупційних загроз; б) інноваційної моделі «Machine Learning», яка дозволяє, у контексті сучасної цифровізації закупівельної сфери, коли тендерні процедури проводяться через електронні платформи (Prozorro), будувати автоматизовані моделі для виявлення аномальної поведінки учасників процедур закупівель та ідентифікувати змови між учасниками тендерів.

Систематизована реалізація спеціально-кримінологічних заходів сприятиме не лише зменшенню кількості кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель, а й формуванню сталої культури доброчесності та нульової толерантності до корупції в органах влади, що є невід'ємною складовою національної безпеки України.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та розв'язано комплексне науково-прикладне завдання запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються у сфері публічних закупівель, із урахуванням умов воєнного стану та специфіки оборонного сегмента. У межах наданої кримінологічної характеристики кримінальних правопорушень у цій сфері розроблено практичні рекомендації, спрямовані на підвищення ефективності кримінологічної діяльності правоохоронних та регуляторних органів і громадськості, а саме:

1.3 урахуванням періодизації наукового забезпечення запобігання кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель, на основі міждисциплінарного підходу (що охоплює положення адміністративного та кримінального права, кримінології, практики правозастосування і правоохоронної діяльності) узагальнені концептуальні доробки набувають особливого значення для розуміння закономірностей функціонування бюджетної сфери та формування праксеологічних засад кримінологічної безпеки у сфері публічних закупівель. Ретроспективний аналіз відповідних досліджень дозволяє виокремити основні напрями подальшого забезпечення безпеки у бюджетній сфері, зокрема шляхом розроблення комплексної кримінологічної методики запобігання правопорушенням у сфері публічних закупівель. Така методика має ґрунтуватися на поєднанні кримінально-правових (характеристика складів відповідних кримінальних правопорушень), кримінологічних (статистичні показники, детермінанти, особа правопорушника) та організаційних заходів реагування на різних рівнях кримінологічного впливу. Ключовим у цьому контексті є впровадження в діяльність уповноважених органів системи науково обґрунтованих інструментів (методик, рекомендацій, управлінських рішень), спрямованих на моніторинг бюджетної сфери загалом, здійснення публічних закупівель, виявлення та усунення криміногенних чинників, а також прийняття ефективних правових і регуляторних рішень.

2. Кримінальні правопорушення у сфері публічних закупівель – це суспільно небезпечні діяння, передбачені КК України, які посягають на встановлений правопорядок у сфері закупівель товарів, робіт і послуг за бюджетні кошти, вчиняються умисно з метою отримання неправомірної вигоди або внаслідок зловживання службовим становищем та спричиняють або можуть спричинити істотну шкоду державним чи комунальним інтересам, правам та законним інтересам фізичних чи юридичних осіб. Залежно від родового об'єкта посягання такі кримінальні правопорушення класифіковано на три основні групи: 1) кримінальні правопорушення проти власності – охоплюють діяння, спрямовані на протиправне заволодіння або розпорядження публічними коштами, що належать державі чи територіальній громаді (ст. ст. 190, 191 КК України); 2) кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності – стосуються порушень установленого порядку фінансування, обігу публічних коштів, планування та реалізації бюджетної політики, а також легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом (ст. ст. 209, 210, 211, 212, 222); 3) кримінальні правопорушення у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг – охоплюють діяння, що порушують законодавчо встановлені правила службової поведінки посадових осіб, пов'язані з їхньою компетенцією в бюджетній та закупівельній сферах (ст. ст. 364, 365-2, 366, 367, 368 КК України).

3. Формування ефективної системи суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель, особливо в умовах воєнного стану, вимагає розподілу повноважень, налагодженої співпраці між усіма ланками: контрольно-наглядовими (Рахункова палата, ДАСУ, АМКУ, ДКСУ, тендерні комітети, внутрішні аудитори), правоохоронними (Національна поліція України, Бюро економічної безпеки України, НАБУ, ДБР, СБУ, прокуратура), громадськими. Наявність багаторівневої системи (від аудиту та контролю до досудового розслідування) забезпечує як виявлення порушень, так і притягнення винних осіб до відповідальності. Практика доводить, що запорукою результативної боротьби з кримінальними ризиками в публічних

закупівлях є: забезпечення безперервності та цілісності процесу кримінологічної діяльності, наявність комплексних і тривалих у часі заходів запобігання, підвищення рівня цифрової прозорості, належна реалізація превентивного аудиту, прозорість процедур через систему Prozorro, залучення громадськості та дієвий громадський контроль, кримінальна відповідальність посадових осіб, зміцнення міжвідомчої співпраці, розмежування повноважень між суб'єктами, удосконалення законодавчого регулювання, навчання відповідальних осіб.

4. Встановлено, що протягом 2020–2024 рр. у середньому за рік було викрито близько 1,5–2 тис. злочинів (кримінальні проступки відсутні) у сфері публічних закупівель (2020 р. – 970, 2021 р. – 1219, 2022 р. – 527, 2023 р. – 1623 та 2024 р. – 2028) із загальними збитками майже у 550–600 млн грн, 85 % яких складає безпека та обороноздатність держави, цивільний захист. У структурі злочинності найбільшу кількість діянь, що пов'язані з іншими кримінальними протиправними діяннями у сфері господарської діяльності (28 %) та зловживаннями службових осіб (21 %), було кваліфіковано за ст. ст. 191, 211 та 364 КК України (51 %).

Аналіз динаміки зростання кількості злочинів у сфері оборонних закупівель порівняно з останнім довоєнним роком засвідчує глибоку криміналізацію зазначеної сфери, зокрема з початком повномасштабного вторгнення (2022 р.); середньорічні темпи зростання злочинності у досліджуваній сфері становлять 202 % (2022 р. – 138 %, 2023 р. – 360 %, 2024 р. – 170 %), а коефіцієнт злочинної активності поміж службових осіб у сфері оборонних закупівель склав 0,19 %, у 2023 р. – 0,53 %, 2024 р. – 0,45 %. Отже, спостерігається стійка тенденція до суттєвого та прогресивного зростання рівня злочинності у сфері оборонних закупівель, що свідчить про системний характер злочинів та потребує невідкладного вдосконалення антикорупційних і контрольних механізмів у цій галузі.

5. Проведений аналіз детермінантів, що визначають розвиток держави в умовах збройного конфлікту, дозволив виокремити і систематизувати чинники,

котрі сприяють поширенню кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель (воєнні, правові, економічні, організаційні, морально-психологічні). Головною першопричиною та умовою вчинення кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель виступає корупція та наявність корупційних ризиків. Виокремлено корупційні ризики під час планування закупівель, формування тендерної документації, зокрема: завищення очікуваної вартості закупівлі; завищення обсягів закупівлі; штучне дроблення предмета закупівлі; штучне укрупнення предмета закупівлі; закупівля непотрібних або розкішних товарів/послуг; нечітке визначення предмета закупівлі; дискримінаційні умови тендерної документації; ігнорування стандартів якості; закупівля послуг із невимірюваним результатом; зловживання переговорною процедурою; фаворитизм при укладенні прямих договорів; упереджений розгляд тендерних пропозицій; вимагання паперових документів; неповідомлення про виявлені невідповідності; умисна відміна тендера; конфлікт інтересів посадових осіб; неповна перевірка учасників; маніпулювання додатковими угодами; недопостачання або прийняття неякісної продукції; маніпуляції строками та умовами оплати; неоприлюднення додатків до договору; приховування договорів без використання електронної системи; підміна предмета договору; повторне завищення очікуваної вартості; неоприлюднення договорів під час воєнного стану.

6. 3-поміж різноманітних типологій (класифікацій) злочинної поведінки у сфері публічних закупівель найбільш придатною для практичного застосування визнається класифікація, заснована на службово-рольовій функції суб'єкта правопорушення – розпорядника або отримувача бюджетних коштів: *«професіонали»* – особи з високим рівнем професійної обізнаності у сфері публічних закупівель, які мають тривалий досвід роботи в органах державної влади, органах місцевого самоврядування чи галузевих структурах; ключова роль полягає у проєктуванні та реалізації складних корупційних схем із урахуванням прогалин у нормативному регулюванні; мають налагоджені зв'язки з чиновниками, підрядниками та контролюючими органами. Основні

функції: організація схем, ухвалення ключових рішень, створення сприятливих умов для привласнення бюджетних коштів (41 %); «*координатори*» – особи, які не обов'язково є глибоко зануреними в юридичні чи фінансові деталі процесу закупівель, однак саме вони координують діяльність учасників злочинної схеми (посадовці середньої або вищої управлінської ланки, які забезпечують адміністративне «просування» вигідних рішень, розподіляють ролі та встановлюють механізми ухилення від відповідальності). Основні функції: стратегічне планування, оперативне керівництво, забезпечення узгодженості дій усіх учасників схеми (35 %); «*техніки*» – особи, які виконують другорядні, допоміжні функції (оформлення документів, завантаження даних у систему Prozorro, підготовка звітів, актів приймання-передачі тощо). Їхні дії формально можуть виглядати як «звичайне виконання посадових обов'язків», однак фактично вони забезпечують реалізацію незаконного наміру. Основні функції: технічна підтримка схеми, маніпуляції з документацією, підготовка фальсифікованих даних (15 %); «*пособники*» – учасники зовнішнього прикриття, посадові особи контролюючих, правоохоронних, фінансово-наглядових органів, а також треті особи (аудитори, оцінювачі, працівники банківських установ, експерти), які забезпечують легітимацію незаконних рішень або запобігають викриттю корупційної діяльності. Основні функції: надання експертних висновків «під замовлення», блокування перевірок, створення ілюзії законності дій, «нейтралізація» зовнішнього контролю (9 %). Така типологія має важливе праксеологічне значення, оскільки дозволяє визначити функціональні ролі суб'єктів у межах кримінально протиправних схем, а також орієнтує на побудову ефективних кримінологічних моделей запобігання.

7. Стратегічними напрямками загальносоціального запобігання кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель визнано *економічний* – забезпечення прозорості розподілу фінансових ресурсів (зменшення адміністративного тиску на бізнес; стимулювання доброчесної конкуренції; автоматизація процесів закупівель; розвиток інституційної

спроможності АМКУ, ДАСУ, Бюро економічної безпеки України та інших контролюючих органів у сфері моніторингу закупівель; електронізація закупівель через систему «Prozorro»; формування системи ризик-індикаторів; підвищення відповідальності розпорядників бюджетних коштів); *правовий* – унормування, створення чітких і недвозначних норм регулювання (більше ніж 50 нормативно-правових актів різних відомств регулюють сферу публічних закупівель) зі внесенням низки змін та доповнень до чинного антикорупційного законодавства; *політичний* – політична воля керівництва держави щодо послідовності антикорупційної політики; гарантування незалежності інституційного контролю; підтримання реального судового розгляду справ, що стосуються порушень у сфері закупівель; *інформаційний* – формування правосвідомості, професійної етики та правової культури учасників публічних закупівель; *організаційно-інституційний* – важливою є роль АМКУ в запобіганні змовам; НАЗК – у моніторингу конфлікту інтересів; ДАСУ – у здійсненні моніторингу та перевірок; громадських інституцій (громадський аудит тендерів; антикорупційні розслідування; громадське представництво в тендерних комісіях; створення платформи зворотного зв'язку для бізнесу щодо зловживань). Такі напрями запропоновано реалізувати у *Плані заходів із запобігання корупційним кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель на період до 2030 року*.

8. Запропоновано такі спеціально-кримінологічні заходи запобігання кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель, як: адаптація методик аналізу ризиків до реалій українського ринку; упровадження моделі антикорупційного захисту публічних закупівель шляхом управління ризиками, використання кібертехнологій, штучного інтелекту (GenAI), платформи ідентифікації змов учасників тендерів («Machine Learning»); формування запобіжних стратегій щодо типових схем правопорушень; зміцнення взаємодії між правоохоронними, контролюючими та громадськими інституціями; міждисциплінарна розробка кримінологічної концепції запобігання правопорушенням у сфері публічних закупівель на основі типологій із

характеристикою корупційних схем у публічних закупівлях, із урахуванням форм прояву, суб'єктного складу, методів прикриття та механізмів виведення активів; оцінка ефективності правоохоронного реагування на кримінальні порушення у сфері публічних закупівель; вивчення міжнародного досвіду запобігання кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель (ЄС, США, Канади та країн Організації економічного співробітництва та розвитку) в частині систем аналітичного моніторингу, ризик-індикаторів, незалежного аудиту, механізмів захисту викривачів та антикорупційної освіти; аналіз впливу правової невизначеності на кваліфікацію правопорушень у сфері закупівель; розроблення кримінологічних індикаторів вразливості процедур закупівель на локальному рівні; удосконалення системи правової освіти та підготовки кадрів у сфері публічних закупівель, розслідування пов'язаних кримінальних правопорушень (слідчих, аудиторів, фахівців із фінансового моніторингу) і створення галузевих навчальних програм із практичним спрямуванням (розпізнавання схем зловживань, робота з електронними доказами, взаємодія зі системою Prozorro тощо).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адонін В. Кримінальні ризики у сфері державних закупівель: поради для бізнесу. *Бізнес Цензор*. URL : <https://censor.net/biz/columns/3535808/ryzyku-dlya-biznesu-u-sferi-derjavnyh-zakupivel>.
2. Актуальні проблеми протидії корупції : монографія / за заг. ред. В. І. Борисова. Харків, 2012. 221 с.
3. Алгоритми «зради»: як штучний інтелект DOZORRO знаходитиме порушення в Prozorro. *Transparency International Ukraine*. URL : <https://ti-ukraine.org/news/algorytmy-zrady-yak-shtuchnyj-intelekt-dozorro-znahodytyme-porushennya-v-ProZorro/>.
4. Антикорупційна політика. *НАЗК*. URL : <https://nazk.gov.ua/uk/antykoriupsijna-polityka/>.
5. Антикорупційний менеджмент : підруч. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 680 с.
6. Антоненко В. М. Корупційні ризики при державних закупівлях та їх вплив на фінансову безпеку держави. *Наукові інновації та передові технології*. 2022. № 1 (3). С. 81–98.
7. Бабенко А. М. Запобігання злочинності в регіонах України: концептуально-методологічний та праксеологічний вимір : монографія. Одеса : ОДУВС, 2014. 416 с.
8. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Злочинність як об'єкт феноменологічного аналізу. *Право і безпека*. 2015. № 3. С. 6–10.
9. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Поняття і зміст спеціально-кримінологічного запобігання злочинам. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2016. № 2 (13). С. 98–108.
10. Батиргарєєва В. С. Кримінологічна характеристика та попередження розбоїв, поєднаних з проникненням у житло : автореф. дис. ... канд. юрид. Наук : 12.00.08. Харків, 2002. 20 с.
11. Безгинський Б. Г. Кримінальна відповідальність за незаконне

збагачення в Україні : дис. ... д-ра філос. : 081 Право. Київ, 2022. 195 с.

12. Безрукова М. Більше зброї, менше посередників. Агенція оборонних закупівель у 2024 році – в цифрах. *Українська правда*. URL : <https://www.pravda.com.ua/columns/2025/01/8/7492556/>.

13. Бесчастний В. М. Кримінологічний аналіз стану злочинності в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 1. С. 207–213.

14. Богатирьов І. Г. Кримінологія : підруч. / заг. ред. І. Г. Богатирьова, В. В. Топчія. Київ : Дакор, 2018. 352 с.

15. Богаченко С. І. Кримінально-правова протидія корупційним правопорушенням у сфері центральних органів виконавчої влади : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2021. 195 с.

16. Бондаренко О. С. Концепція кримінально-правової протидії корупції: монографія. Суми : СумДУ, 2021. 472 с.

17. Брисковська О. М. Основні ознаки фіктивних підприємств, що створені для легалізації злочинних доходів. *Електронний репозитарій Національної академії внутрішніх справ*. URL : <https://elar.navs.edu.ua/items/e1385eb1-17e5-43cc-8559-999599a707d3>.

18. Бронежилети для війська: СБУ повідомила про викриття ексначальника департаменту Міноборони на розтраті понад 100 млн грн. *Суспільне Media*. URL : <https://susplne.media/371755-sbu-povidomila-pro-vikritta-eksnacalnika-departamentu-minoboroni-na-roztrati-ponad-100-mln-grn/>.

19. Бусол О. Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні у контексті сучасної антикорупційної стратегії : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2015. 479 с.

20. Бусол О. Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні у контексті сучасної антикорупційної стратегії : автореф. дис. ... д-ра юрид. Наук : 12.00.08. Київ, 2015. 38 с.

21. Бюджетний кодекс України : Закон України від 08.07.2010. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Tex>.

22. Василичук В. І. Оперативно-розшукова профілактика злочинів

підрозділами ДСБЕЗ у сфері господарської діяльності. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2004. № 5. С. 66–72.

23. Бюджет 2024 року. Міністерство фінансів України. URL : https://mof.gov.ua/uk/budget_of_2024-698.

24. Відповідальність у сфері закупівель: судова практика. *Держзакупівлі*. URL : https://dzplatforma.com.ua/article/116-vdpovdalnst-u-sfer-publchnih-zakupvel?utm_source=chatgpt.com.

25. Вітюк І. А. Кримінологічні напрями запобігання злочинності у сфері економіки в країнах Європи. *KELM*. 2020 № 4 (32). С. 281–285.

26. Вознюк А. А. Корупційні кримінальні правопорушення: концептуальні проблеми в контексті реформування кримінального законодавства України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 2 (20). С. 21–32.

27. Воробей О. В. Конвертаційні центри у механізмі фінансового шахрайства. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 6 (15). С. 162–166.

28. Гапонюк О. І. Фінансова безпека держави та шляхи її забезпечення. *Вісник Приазовського державного технічного університету*. 2014. Вип. 27. С. 81–87.

29. Герман О. В. Адміністративно-правове забезпечення взаємодії суб'єктів протидії порушенням бюджетного законодавства : дис. ... д-ра філософ. : 081 Право. Львів, 2021. 206 с.

30. Герман О. Правові форми взаємодії суб'єктів протидії порушенням бюджетного законодавства. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2020. № 1. С. 30–35.

31. Гладкова Є. О. Стратегія протидії наркозлочинності в системі кримінологічних понять і категорій. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2017. № 3 (17). С. 62–69.

32. Гладун О. З. Злочини проти порядку виконання бюджету: кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2012. 16 с.

33. Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика) : навч. посібник. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.

34. Головкін Б. М. Причинність у системі детермінації злочинності. *Теорія і практика правознавства*. 2014. Вип. 1 (5). URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2014_1_24.

35. Головкін Б. М. Корислива насильницька злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання : монографія. Харків : Право, 2011. 440 с.

36. Дайджест судової практики Верховного Суду щодо вирішення спорів у сфері публічних закупівель. Рішення, внесені до ЄДРСР, з 2019 року по квітень 2024 року. 131 с. *Верховний Суд*. URL : https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ogliady/Daidgest_publ_zakupivli.pdf.

37. Дараган В. В. Протидія злочинам у сфері державних закупівель підрозділами Департаменту захисту економіки Національної поліції України : монографія. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 224 с.

38. ДБР завершило розслідування махінації з генераторами для військових на понад 5 млн гривень. *Державне бюро розслідувань*. URL : <https://dbr.gov.ua/news/dbr-zavershilo-rozsliduvannya-mahinacii-z-generatorami-dlya-vijskovih-na-ponad-5-mln-griven>.

39. Державна антикорупційна політика і запобігання та протидія корупції на публічній службі в органах державної влади і органах місцевого самоврядування : монографія / автор. кол. : В. В. Василевич, Т. Е. Василевська, В. Ф. Нестерович, Е. В. Расюк, А. В. Савченко, В. Л. Федоренко (кер.) та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. Л. Федоренка. Київ : Ліра-К ; НАДУ, 2016. 524 с.

40. Деякі питання здійснення оборонних закупівель на період дії правового режиму воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 11.11.2022 р. № 1275. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1275-2022-%D0%BF#Text>.

41. Деякі питання здійснення оборонних закупівель на період дії правового режиму воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від

11.11.2022 р. № 1275. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1275-2022-%D0%BF#Text>

42. Джу́жа О. М., Горлач С. В. Злочинець або особа, яка вчинила злочин (порівняльний аналіз). *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 2 (91). С. 15–21.

43. Джу́жа О. М., Моїсеєв Є. М., Василевич В. В. Кримінологія. Спеціалізований курс лекцій зі схемами (Загальна та Особлива частини) : навч. посібник. Київ : Атіка, 2001. 368 с.

44. Джу́жа О. М., Тичина Д. М. Економічна злочинність в Україні: детермінація та протидія в умовах воєнного стану. *Правовий часопис Донбасу*. 2024. № 1. С. 109–115.

45. Джу́жа О. М., Моїсеєв Є. М. Стислий словник кримінологічних термінів : навч. посібник / за заг. ред. О. М. Джужі. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 1999. 48 с.

46. Дмитренко Е. С. Юридична відповідальність суб'єктів фінансового права у механізмі правового забезпечення фінансової безпеки України : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2009. 592 с.

47. Довбань І. М. Концептуальні засади запобігання злочинам, що вчиняються державними службовцями в Україні : монографія. Київ : Кандиба Т. П., 2020. 424 с.

48. Доліновський Ю. С. Особливості виявлення та розслідування злочинів, що вчиняються під час здійснення публічних закупівель у сфері охорони здоров'я : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2018. 258 с.

49. Донбас і Крим: ціна повернення : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна, О. С. Власюка, Е. М. Лібанової, О. М. Ляшенко. Київ : НІСД, 2015. 474 с.

50. Допомога міжнародних фінансових інститутів Україні. *Національний інститут стратегічних досліджень*. URL : <http://surl.li/oxpkv>.

51. Дубас В. М. Кримінально-правові засоби протидії корупційним кримінальним правопорушенням в Україні : дис. ... д-ра філос. : 081 Право.

Львів, 2023. 319 с.

52. Дудоров О. О. Злочини у сфері господарської діяльності: кримінально-правова характеристика : монографія. Київ : Юридична практика, 2003. 924 с.

53. Ефективність діяльності Національного антикорупційного бюро України. Звіт за результатами зовнішньої незалежної оцінки (аудиту). 100 с.
урядовий портал. URL :
https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/otsinka_nabu/finalnyi-zvit-ukr.pdf.

54. Єспринцев П. С. Організована злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання : монографія. Одеса : Юридика, 2023. 560 с.

55. Завдяки прокурорам фінансова компанія відшкодувала до бюджету майже 9 млн грн податків. *Офіс Генерального прокурора. URL :*
<https://gp.gov.ua/ua/posts/zavdyaki-prokuroram-finansova-kompaniya-vidskoduvala-do-byudzetu-maize-9-mln-grn-podatktiv>.

56. Зайцев О. Л. До проблематики державних закупівель. *Форум права*. 2013. № 21. С. 328–339.

57. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. Київ : Ін Юре, 2007. Кн. I. Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.

58. Кулаков В. В., Ленъ В. В., Мірошніченко С. С. та ін. Запобігання злочинам, пов'язаним з незаконним використанням бюджетних коштів : наук.-практ. посібник. Запоріжжя : Дніпровський металург, 2011. 289 с.

59. Близнюк І. Л., Сахарова О. Б., Баліна С. Н., Лук'янчикова В. Є. Запобігання злочинним проявам під час здійснення державних закупівель товарів, робіт та послуг : метод. рекомендації. Київ : Держав. наук.-дослід. ін-т МВС України, 2007. 38 с.

60. Публічний звіт за 2023 рік. Основні результати діяльності Державної аудиторської служби України, її міжрегіональних територіальних органів. 83 с.
Державна аудиторська служба України. URL :
<https://dasu.gov.ua/attachments/e12078b6-9c59-465c-8af7->

3c2cbe78df4b_ПУБЛІЧНИЙ_ЗВІТ_2023_.pdf.

61. Плани та звіти. *Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України.* URL : <https://me.gov.ua/Tags/DocumentsByTag?lang=uk-UA&id=019ec0d3-3e57-4308-bb15-7de348ce8016&tag=PlaniTaZviti>.

62. Звіт про результати аудиту відповідності використання коштів державного бюджету та управління активами Національним агентством України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів. 67 с. *Рахункова палата.* URL : https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2024/59-1_2024/Zvit_59-1_2024.pdf.

63. Звіт про результати діяльності Державної аудиторської служби України за 2024 рік. URL : <https://dasu.gov.ua/ua/plugins/userPages/3754>

64. Звіт Рахункової палати за 2024 рік. *Рахункова палата.* URL : <http://www.rp.gov.ua/Activity/Reports/?id=2524>.

65. Здирко Н. Теоретичні підходи до визначення поняття «публічні закупівлі». *Ефективна економіка*. 2019. № 12. С. 159–171.

66. Зелінський А. Ф. Кримінологія : навч. посібник. Харків : Рубікон, 2000. 240 с.

67. Іванов Ю. Ф. Кримінологія : навч. посібник. Київ : Вид. Паливода А.В., 2006. 264 с.

68. Ігнатов О. Протидія злочинності: поняття та сутність. *Юридична Україна*. 2009. № 3. С. 90–95.

69. Індекс сприйняття корупції-2021. *Transparency International Ukraine*. URL : <https://ti-ukraine.org/research/indeks-spryjnyattya-koruptsiyi-2021/>.

70. Кальман О. Г. Стан та головні напрямки попередження економічної злочинності в Україні: теоретичні і прикладні проблеми. Харків : Гімназія, 2003. 352 с.

71. Карпенко О., Карпенко Ю., Герман Д. Штучний інтелект як інструмент зниження корупційних ризиків у сфері публічних закупівель.

Аспекти публічного управління. 2023. Т. 11. № 2. С. 129–135.

72. Квач В., Афанасієв Р. Загальнотеоретичні положення про публічні закупівлі: поняття та призначення. *Молодий вчений*. 2017. № 11. С. 884–889.

73. Киян Д. В. Адміністративно-правовий механізм вирішення спорів у сфері публічних закупівель в Україні : дис ... д-ра філос. : 081 Право. Одеса, 2025. 204 с.

74. Кікалішвілі М. В. Теоретико-прикладні засади формування та реалізації стратегії й тактики протидії корупційній злочинності : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Дніпро, 2021. 474 с.

75. Князєв С. В. Криміналістична методика розслідування кримінальних правопорушень у бюджетній сфері України : монографія. Київ : Видавництво Людмила, 2024. 482 с.

76. Ковальчук В. С. Про деякі кримінологічні аспекти діяльності органів прокуратури в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. С. 404–406. URL : http://lsej.org.ua/9_2022/99.pdf.

77. Ковальчук Т. О. Фіктивне підприємництво як елемент злочинної економіки. *Економіка і право*. 2020. № 1. С. 93–97.

78. Колб О. Г., Руденко В. І. Щодо заходів загальносоціального запобігання корупції в Україні. *Корупційна злочинність у міжнародному вимірі: форми, методи та засоби протидії : матеріали міжнар. круглого столу* (м. Київ, 9-10 лист. 2017 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 34–36.

79. Константинов О. О. Кримінальна відповідальність за видання нормативно-правових актів, що зменшують надходження бюджету або збільшують витрати бюджету всупереч закону : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2021. 22 с.

80. Конституція України від 28.06.1996. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

81. Ковальчук Я., Окисюк А., Бочі А., Макгрет П., Захарова О. Контроль за державними фінансами : метод. посібник. Київ : МЦПД, 2015. 210 с.

82. Копотун І. М., Соколов Д. С. Кримінальні правопорушення у сфері публічних закупівель як об'єкт кримінологічного дослідження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 1. С. 465–468. URL : http://lsey.org.ua/1_2025/109.pdf.

83. Копотун І. М., Соколов Д. С. Кримінологічна характеристика кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель в Україні. *Право і суспільство*. 2025. № 1. С. 331–337.

84. Костенко О. М. Про унікальність корупціогенної ситуації в Україні в контексті світового досвіду. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 9-10 груд. 2020 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 156–159.

85. Кривенко В. В. Кримінологічні засади запобігання корупційним та пов'язаним із корупцією правопорушенням в органах місцевого самоврядування України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2019. 211 с.

86. Кримінальна ситуація в Україні в умовах війни: основні тенденції. 2023 рік : монографія / авт. кол. : М. Г. Вербенський, О. Г. Кулик, І. В. Наумова та ін. ; за заг. ред. М. Г. Вербенського. Вінниця : ТВОРИ, 2024. 306 с.

87. Кримінальна ситуація в Україні: основні тенденції. 2021 рік : монографія / авт. кол. : М. Г. Вербенський, О. Г. Кулик, І. В. Наумова та ін. ; за заг. ред. М. Г. Вербенського. Вінниця : ТВОРИ, 2022. 340 с.

88. Кримінальне право України. Загальна частина : підруч. / за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. 3-є вид., перероб. та доп. Київ : Юрид. думка, 2004. 352 с.

89. Бажанов М. І., Баулін Ю. В., Борисов В. І. та ін. Кримінальне право України. Особлива частина : підруч. / за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 2-е вид., перероб. і доп. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 544 с.

90. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

91. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

92. Бандурка І. О., Литвинов О. М., Орлов Ю. В. та ін. Кримінологія : навч. посібник / за заг. ред. Ю. В. Орлова. Харків : ХНУВС, 2025. 616 с.
93. Джужа О. М., Василевич В. В., Колб О. Г. та ін. Кримінологія : навч. посібник / за заг. ред. О. М. Джужі. Київ : Атіка, 2009. 348 с.
94. Джужа О. М., Василевич В. В., Іванов Ю. Ф. та ін. Кримінологія : навч. посібник / за заг. ред. О. М. Джужі. Київ : Прецедент, 2004. 208 с.
95. Кримінологія: питання та відповіді / за заг. ред. О. М. Литвинова. Харків : Золота миля, 2015. 324 с.
96. Голіна В. В., Головкін Б. М., Валуйська М. Ю. та ін. Кримінологія : підруч. / за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків : Право, 2014. 440 с.
97. Кримінологія : підруч. / заг. ред. І. Г. Богатирьова, В. В. Топчія. Київ : Дакор, 2018. 532 с.
98. Джужа О. М., Василевич В. В., Чернеї В. В., Чернявський С. С. та ін. Кримінологія : підруч. / за заг. ред. В. В. Чернея, О. М. Джужі. Київ : Маслаков, 2020. 612 с.
99. Джужа О. М., Кондратьєв Я. Ю., Кулик О. Г., Михайленко П. П. та ін. Кримінологія : підруч. / за заг. ред. О. М. Джужі. Київ : Юрінком Інтер, 2002. 416 с.
100. Кримінологія. Академічний курс : підруч. / кол. авт. ; за заг. ред. О. М. Литвинова. Київ : Кондор, 2018. 588 с.
101. Кримінологія. Особлива частина : підруч. / за ред. І. М. Даньшина. Харків : Право, 1999. 273 с.
102. Кримінологія: Загальна і Особлива частини : підруч. / за заг. ред. І. М. Даньшина. Харків : Право, 2003. 352 с.
103. Джужа О. М., Михайленко П. П., Кулик О. Г. та ін. Курс кримінології: Загальна частина : підруч. / за заг. ред. О. М. Джужі. Київ : Юрінком Інтер, 2001. 326 с.
104. Лисенко В. В. Фіктивні фірми (криміналістичний аналіз). Київ : Парламенське видання, 2002. 112 с.
105. Литвак О. Злочинність, її причини та профілактика. Київ : Україна,

1997. 167 с.

106. Литвак О. М. Держава і злочинність : монографія. Київ : Атіка, 2004. 304 с.

107. Литвинов О. М. Загальносоціальний вектор у механізмі протидії злочинності та фактори, що його обумовлюють. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2008. Вип. 41. С. 111–117.

108. Ляшенко Ю. І. Формування бюджетних коштів України в умовах ринкової трансформації економіки (теорія і практика) : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.04.01. Київ, 2000. 17 с.

109. Мазійчук В. А. Запобігання та протидія корупції в судових органах України : монографія. Київ : Видавництво Людмила, 2024. 381 с.

110. Мазур Л. Публічні закупівлі в контексті антикорупційної політики України. *Економіка та держава*. 2021. № 4. С. 67–70.

111. Макаренко Н. К. Запобігання професійній злочинності в Україні : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. 455 с.

112. Марченко Л. Ю. Реалізація державної політики у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів : дис. ... д-ра філос. : 081 Право. Харків, 2021. 268 с.

113. Матусовський Г. А. Економічні злочини: криміналістичний аналіз. Харків : Консум, 1999. 480 с.

114. Меденцев А. М. Розслідування злочинів, що вчиняються у сфері державних закупівель : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2015. 258 с.

115. Меденцев А. М. Розслідування злочинів, що вчиняються у сфері державних закупівель : навч. посібник. Одеса : Фенікс, 2017. 96 с.

116. Мезенцева І. Кримінологічна характеристика особи корупційного злочинця. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 3. С. 67–71.

117. Мельник М. І. Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії). Київ : Юридична думка, 2004. 400 с.

118. Мельник М. І. Корупція: сутність, поняття, заходи протидії. Київ :

Атіка, 2001. 304 с.

119. Мельник М. І. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми протидії корупції : дис. ... д-ра юрид. Наук : 12.00.08. Київ, 2002. 506 с.

120. Мельник М. І. Хабарництво: загальна характеристика, проблеми кваліфікації, удосконалення законодавства. Київ : Парламентське вид-во, 2000. 256 с.

121. Мельник Т. М. Публічні закупівлі в умовах цифрової трансформації: сучасні виклики та тенденції. *Державне управління: теорія та практика*. 2022. № 1. С. 45–51.

122. Методичні рекомендації щодо застосування законодавства у сфері публічних закупівель. Київ : Міністерство економіки України, 2023. 35 с.

123. Мечинський О. Б. Формування та розподіл бюджету місцевого самоврядування : дис. ... канд. екон. наук : 08.04.01. Львів, 2001. 200 с.

124. Михайленко Д. Г. Концепція кримінально-правової протидії корупційним злочинам в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2018. 532 с.

125. Михальченко О. М. Корупція в Україні: кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2017. 260 с.

126. Михальченко О. М. Корупція в Україні: кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2017. 23 с.

127. Міськів Д. М. Відповідальність за декларування недостовірної інформації у кримінальному праві України : дис. ... д-ра філос. : 081 Право. Львів, 2021. 291 с.

128. Мозоль С. А. Кримінологічна безпека в Україні : монографія. Харків : Константа, 2018. 482 с.

129. Мойсеєнко В. В. Правові засади регулювання господарської діяльності. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Вип. 1 (16). Т. 5. Ч. 1. С. 20–25. URL : http://www.pjv.nuoua.od.ua/v1-5_2017/1/7.pdf.

130. Блажівський Є. М., Козьяков І. М., Книженко О. О., Литвак О. М. Моніторинговий кримінологічний аналіз злочинності в Україні (2009–2013 роки) : монографія. Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2014. 483 с.

131. Завершено розслідування завдання 103 млн грн збитків «Укрзалізниці» при закупівлі дизпалива. *НАБУ*. URL : <https://nabu.gov.ua/news/novyny-zaversheno-rozsliduvannya-zavdannya-103-mln-grn-zbytkiv-ukrzaliznyci-pry-zakupivli-dyzpalyva/>.

132. Настрої українського бізнесу. Листопад 2022. *Gradus Research Company*. URL : https://gradus.app/documents/322/Gradus_for_KIEF_-_Business_Survey_y9d5apv.pdf.

133. Корупційні ризики в публічних закупівлях під час воєнного стану: рекомендації НАЗК. *Національне агентство з питань запобігання корупції*. URL : <https://nazk.gov.ua/uk/koruptsijni-ryzyky-v-publichnyh-zakupivlyah-pid-chas-voyennogo-stanu-rekomendatsiyi-nazk/>.

134. Невмержицький Є. В. Правові проблеми боротьби з економічною злочинністю і корупцією : навч. посібник. Київ : АПСВ, 2005. 415 с.

135. Нежурбіда С. І. Етіологія злочину: теорії, аналіз, результат : монографія. Чернівці : Друк Арт, 2013. 432 с.

136. Никифорова Н. А. Запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним з корупцією : дис. ... д-ра філос. : 081 Право. Київ, 2024. 250 с.

137. Никифорчук Д. Й., Заблоцька О. Ю., Ніколаюк С. І. Протидія злочинам, що пов'язані з порушеннями бюджетного законодавства (ст. 210, 211, 175 КК) : наук.-практ. посібник. Київ : КНТ, 2006. 87 с.

138. Нікітіна Д. Ю. Кримінологічна характеристика та запобігання нецільовому використанню бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2021. 281 с.

139. Нікітіна-Дудікова Г. Ю. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики у злочинах проти статевої свободи та статевої недоторканності дітей. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного*

університету. Серія : Юриспруденція. 2021. № 53. С. 128–131.

140. Нормативно-правові акти у сфері публічних закупівель. *Державна казначейська служба України*. URL : <https://www.treasury.gov.ua/diyalnist/publiczni-zakupivli/normativno-pravovi-akti-u-sferi-derzhavnih-zakupivel>.

141. Оврамець Ю. О. Адміністративно-правові процедури публічних закупівель в Україні : дис. ... д-ра філос. : 081 Право. Київ, 2023. 282 с.

142. Оврамець Ю. О. Адміністративно-правові процедури публічних закупівель в Україні. *Адміністративне право і процес*. 2018. № 3. Вип. 22. С. 4–17.

143. Оврамець Ю. Поняття та сутність «публічних закупівель» в адміністративному праві України. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Право*. 2017. Вип. 264. С. 185–194.

144. Овсянніков Є. С. Правове регулювання виконання бюджетів за видатками в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2017. 244 с.

145. Огляд судової практики: на основі розгляду справ щодо публічних закупівель. 2002. 100 с. *Prozorro*. URL : <https://infobox.prozorro.org/upload/files/main/1909/586/case-law-ua-final.pdf>.

146. Одуха М. В. Поняття та зміст публічного адміністрування публічних закупівель в Україні. *Юридичний бюлетень*. 2022. Вип. 26. С. 162–171.

147. Одуха М. В. Публічне адміністрування публічних закупівель в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2024. 220 с.

148. Олійник О. М. Запобігання незаконному використанню бюджетних коштів у Збройних Силах України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2015. 213 с.

149. Орлов Ю. В. Сутність та поняття злочинності: від фрагментації до інтеграції наукового знання. *Форум права*. 2017. № 5. С. 271–278.

150. П'ять найважливіших кримінальних проваджень за участю ДАСУ у 2024 році. *Радник у сфері публічних закупівель*. URL :

https://radnuk.com.ua/novyny/p-iat-najvazhlyvishykh-kryminalnykh-provadzhen-za-uchastiu-dasu-u-2024-rotsi/?utm_source=chatgpt.com.

151. Пацурківський П. С. Правові засади фінансової діяльності держави: проблеми методології. Чернівці : ЧДУ, 1997. 286 с.

152. Пилипенко Я. Чи стало більше злочинів у публічних закупівлях? *Transparency International Ukraine*. URL : <https://ti-ukraine.org/news/chy-stalo-bilshe-zlochyniv-u-publichnyh-zakupivlyah>.

153. Поводиш В. В. Адміністративно-правове забезпечення державного замовлення для обороноздатності України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2023. 377 с.

154. Поліщук В. Prozorro як інструмент прозорості публічних закупівель: досягнення і проблеми реалізації. *Публічне право*. 2023. № 2. С. 103–108.

155. Ортинський В. Л., Захаров В. П., Некрасов В. А., Баб'як А. В. Попередження та розкриття злочинів, пов'язаних із порушенням бюджетного законодавства. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ ; Атлас, 2009. 199 с.

156. Предборський В. А. Теорія тіньової економіки в умовах трансформаційних процесів : монографія. Київ : Задруга, 2014. 399 с.

157. Узлов Д. Ю. та ін. Прикладний кримінальний аналіз на базі інформаційно-аналітичної системи «RICAS» : метод. рекомендації. Харків, 2018. 90 с.

158. Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12.11.2015. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19/print>.

159. Про державну таємницю : Закон України від 21.01.1994. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12/#Text>.

160. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>.

161. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора*. URL : <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushehnyia-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.

162. Про засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 роки : Закон України від 20 черв. 2022 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#n93>.

163. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо порядку застосування органами Державної казначейської служби України заходів впливу за порушення бюджетного законодавства : наказ Державної казначейської служби України від 29 грудня 2012 р. № 394. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va394840-12#Text>.

164. Про затвердження особливостей здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для замовників, передбачених Законом України «Про публічні закупівлі», на період дії правового режиму воєнного стану в Україні та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування : постанова Кабінету Міністрів України від 12.10.2022 № 1178. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1178-2022-%D0%BF#Text>.

165. Про затвердження Положення про Департамент стратегічних розслідувань Національної поліції України : наказ Національної поліції України від 23.10.2019 № 1077. URL : <http://tranzit.ltd.ua/nakaz>.

166. Про затвердження Положення про Державну аудиторську службу України : постанова Кабінету Міністрів України від 03 лютого 2016 р. № 43. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/43-2016-%D0%BF#Text>.

167. Про затвердження Положення про Державну казначейську службу України : постанова Кабінету Міністрів України від 15 квітня 2015 р. № 215. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/215-2015-%D0%BF#Text>.

168. Про затвердження Положення про Національну поліцію : постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 № 877. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-2015-%D0%BF#Text>.

169. Про затвердження Порядку взаємодії, інформаційно-аналітичних підрозділів із підрозділами детективів Бюро економічної безпеки України : наказ Бюро економічної безпеки України від 23 січня 2023 р. № 24. *Відомчий документ.*

170. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14 жовтня 2014 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text>.

171. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

172. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19/conv#Text>.

173. Про оборонні закупівлі : Закон України від 17.07.2020. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/808-20#Text>.

174. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>.

175. Про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. *Офіс Генерального прокурора*. URL : <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2>.

176. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні : Закон України від 26.01.1993. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-12#Text>.

177. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>.

178. Про публічні закупівлі : Закон України від 25.12.2015. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text>.

179. Проект Закону про публічні закупівлі від 23.08.2024 № 11520. URL : <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/44788>.

180. Про Рахункову палату : Закон України від 02 липня 2015 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/576-19#Text>.

181. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 серпня 2021 року «Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року» : Указ Президента України № 347/2021 від 11 серпня 2021 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2021#Text>.

182. Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text>.

183. Про схвалення Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері : розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.08.2012. № 569-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/569-2012-%D1%80#Text>.

184. Кальман О. Г., Козьяков І. М., Куц В. В. та ін. Проблеми протидії злочинності : підруч. / за ред. О. Г. Кальмана. Харків : Новасофт, 2010. 352 с.

185. Прозора система публічних закупівель в Україні. *Національна платформа малого та середнього бізнесу*. URL : <https://platforma-msb.org/prozora-systema-publichnyh-zakupivel-v-ukrayini/>.

186. Джужа О. М., Василевич В. В., Гіда О. Ф. та ін. Профілактика злочинів : підруч. / за заг. ред. О. М. Джужи. Київ : Атіка, 2011. 720 с.

187. Проць І. М. Відповідальність за правопорушення у бюджетній сфері: адміністративно-правові та фінансово-правові аспекти : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Львів, 2016. 195 с.

188. Рєзнік О. М. Сутність та структура адміністративно-правового механізму забезпечення фінансово-економічної безпеки України. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2018. № 2–2 (30). С. 69–72.

189. Рєзнік О. М., Андрійченко Н. С. Специфіка адміністративно-правового статусу СБУ як суб'єкта захисту фінансової системи держави. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 3. С. 156–160.

190. Рівень тіньової економіки в Україні становить 50% – експерт. *I-UA.tv*. URL : <https://i-ua.tv/news/44267-riven-tinovoi-ekonomiky-v-ukraini-standovyt-50protsent-ekspert>.

191. Річні звіти. *Рахункова палата*. URL : <http://www.rp.gov.ua/Activity/Reports/>.

192. Рішення Акредитаційної комісії України від 25.10.2022 № 112-р про змову учасників під час тендеру. URL : <https://ak.gov.ua/%D1%80%D1%96%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D0%B0%D0%BA%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%BE%D1%97->

%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%96%D1%97-
%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B6/.

193. Рудой К. М. Запобігання корупції як напрямок забезпечення міжнародної безпеки. *Правова держава*. 2015. № 19. С. 69–73.

194. Сара О. В. Методика розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із публічними закупівлями у сфері будівництва : дис. ... д-ра філос. : 081 Право. Одеса, 2023. 249 с.

195. Сара О. В. Способи вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із публічними закупівлями у сфері будівництва. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2022. № 3 (47). С. 395–401.

196. Семенових О. С. Кримінальна відповідальність за нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням : дис. ... д-ра філос. : 081 Право. Харків. 2024. 203 с.

197. Семенових О. С. Обґрунтованість кримінальної відповідальності за нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищення. *Juris Europensis Scientia*. 2023. Вип. 5. С. 79–85.

198. Сірко В. С. Корупційні ризики в публічних закупівлях: аналіз корупційних ризиків та методів їх мінімізації, включаючи законодавчі та організаційні заходи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 9. С. 260–262. URL : http://lsej.org.ua/9_2024/62.pdf.

199. Слободянюк О. Огляд міжнародного досвіду електронних закупівель: імплементація в Україні. *Вісник Національної академії наук України*. 2021. № 9. С. 88–95.

200. Соколов Д. С. Кримінальні правопорушення у сфері публічних закупівель. *Modern vision of implementing innovations in scientific studies : V International scientific and theoretical conference* (Marseille, République Française, 14 Février, 2025). Marseille, 2025. P. 56–58.

201. Соколов Д. С. Кримінологічна характеристика особи злочинця, що

вчиняє кримінальні правопорушення у сфері публічних закупівель. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2025. № 74. С. 34–37.

202. Соколов Д. С. Нецільове використання бюджетних коштів у сфері публічних закупівель. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025 № 3. С. 366–368. URL : http://lsej.org.ua/3_2025/88.pdf.

203. Соколов Д. С. Нормативно-правове забезпечення публічних закупівель як складова кримінологічної безпеки бюджетної сфери України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 4. С. 333–336. URL : http://lsej.org.ua/4_2025/79.pdf.

204. Сосков М. Кримінологічна характеристика та запобігання органами прокуратури злочинам, пов'язаним з незаконним використанням бюджетних коштів : дис. ... д-ра філос. : 081 Право. Дніпро, 2019. 205 с.

205. «Справа Кирилюка»: за фінансові злочини у КП «Київпастрас» таки хтось може відповісти. *КиївВлада*. URL : <https://kyivvlada.com.ua/texts/sprava-kyrylyuka-za-finansovi-zlochyny-u-kp-kyuivpastrans-taky-htos-mozhe-vidpovisty/>.

206. Вирок Голосіївського районного суду м. Києва у справі № 752/23895/20 від 19 травня 2021 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97013080>.

207. Степанюк Л. Теоретичні засади методики розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2012. 321 с.

208. Степанюк Л. Типові технології злочинної діяльності в бюджетній сфері України. *Форум права*. 2011. № 1. С. 977–981.

209. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30.09.2019 р. № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>

210. Сухоруков А. І. Проблеми фінансової безпеки України : монографія / передм. акад. НАН України С. І. Пирожкова. Київ : НІПМБ, 2005. 140 с.

211. Тимошенко В. І. Причини і умови злочинності // Велика українська

юридична енциклопедія : у 20 т. Т. 18 : Кримінологія. Кримінально-виконавче право / редкол. : В. І. Шаkun, В. І. Тимошенко та ін. Харків : Право, 2019. 544 с. С. 372–373.

212. Тимошенко В. І. Теоретичні проблеми кримінології : зб. наук. праць / уклад. : В. І. Тимошенко. Київ : Маслаков, 2021. 300 с.

213. Тимошенко В. І., Шаkun В. І. Теоретичні основи кримінології : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 240 с.

214. Пашинський А. Prozorro без вас: як антикорупційна програма може вирішити долю тендера. URL: <https://vkr.ua/publication/prozorro-bez-vas-yak-antikoruptionsiyna-programa-mozhe-virishiti-dolyu-tendera>

215. Типові корупційні ризики у публічних закупівлях. *Національне агентство з питань запобігання корупції*. URL : <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2021/03/Typovi-koruptsijni-ryzyky-u-publichnyh-zakupivlyah.pdf>.

216. Тихий А. П., Панов М. І. Злочин, його види та стадії : науково-практичний коментар. Київ : Промені, 2007. 40 с.

217. Тичина Д. М. Генеза кримінальної відповідальності службової особи юридичної особи за корупційні злочини. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 3. Ч. 2. С. 482–488.

218. Тичина Д. М. Запобігання домашньому насильству в Україні : монографія. Київ : Видавництво Людмила, 2023. 612 с.

219. Тичина Д. М. Особливості кримінальної відповідальності службових осіб юридичних осіб приватного права за корупційні злочини у сфері службової діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2025. № 89. Ч. 3. С. 281–287.

220. Тичина Д. М., Кислий А. М., Небитов А. А., Посудевський І. В., Федорчук Я. І. Запобігання кримінальним правопорушенням в оборонно-промисловому комплексі України в умовах воєнного стану : монографія. Київ : 7БЦ, 2024. 192 с.

221. Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монографія. Одеса : Фенікс, 2007. 260 с.

222. Ткачук О. В. Злочинність у сфері оборонних закупівель: кримінологічна характеристика. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 1. С. 434–436. URL : http://lsej.org.ua/1_2025/101.pdf.

223. Торбас О. О. OSINT при розслідуванні кримінальних правопорушень : підруч. Одеса : Юридика, 2024. 180 с.

224. Трач С. С. Взаємодія слідчого з іншими суб'єктами під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності. *Юридична наука*. 2019. Т. 2. № 5. С. 75–79.

225. Трепак В. М. Теоретико-прикладні проблеми протидії корупції в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2020. 481 с.

226. Тютюгін В. І., Гродецький Ю. В., Гізимчук С. В. Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг : навч.-практ. посібник / за ред. В. Я. Тація, В. І. Тютюгіна. Харків : Право, 2014. 227 с.

227. Україна отримала 1,34 млрд доларів США в рамках проекту Світового банку PEACE in Ukraine на підтримку соціальної сфери. *Урядовий портал*. URL : <https://www.kmu.gov.ua/news/ukraina-otrymala-134-mlrd-dolariv-ssha-v-ramkakh-proektu-svitovoho-banku-peace-in-ukraine-na-pidtrymku-sotsialnoi-sfery>.

228. Українська школа урядування. Публічні закупівлі : навч. посібник. Київ : УШУ. 2023. 120 с.

229. Федорчук Я. І. Запобігання кримінальним правопорушенням в оборонно-промисловому комплексі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2023. 20 с.

230. Чернявський С. С., Користін О. Є., Некрасов В. А. та ін. Фінансові розслідування у сфері протидії легалізації злочинних доходів в Україні : метод. рекомендації. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. 164 с.

231. Франчук В. І., Петрик І. Я. Бюро фінансових розслідувань як суб'єкт протидії нецільовому використанню бюджетних коштів. *Соціально-правові студії*. 2019. Вип. 4 (6). С. 140–145.

232. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми. Київ : Атіка, 2005. 332 с.

233. Хоменко В. П. Запобігання злочинам у фіскальній сфері як складова забезпечення фінансової безпеки держави. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 2. С. 37–47.

234. Хто в Україні найбільше ухиляється від сплати податків. *Економічна правда*. URL : <https://www.epravda.com.ua/publications/2017/09/26/629469>.

235. Цвіркун Н. Ю. Фактори корупції. *Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Харків, 17 квіт. 2014 р.). Харків : Золота миля, 2014. С. 188–192.

236. Чабаненко С. М. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам, пов'язаним із діяльністю позабюджетних цільових фондів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2017. 247 с.

237. Черадарчук А. М. Поняття кримінальних правопорушень у сфері державних закупівель. *International journal «Law & Society»*. 2020. Issue 1. С. 111–116.

238. Чередарчук А. М. Кримінально-правове забезпечення охорони публічних закупівель : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Дніпро, 2021. 206 с.

239. Чернявський С. С. Теоретичні та практичні основи методики розслідування фінансового шахрайства : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2010. 610 с.

240. Чернявський С. С. Сучасні наукові підходи до визначення та класифікації фінансових злочинів. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2008. № 5. С. 118–127.

241. Чучаліна К. Кримінальна відповідальність у сфері публічних закупівель. *Держзакупівлі*. URL : <https://dzplatforma.com.ua/article/1000-krimnalna-vdpovdalnst-u-sfer-publchnih-zakupvel-kogo-za-shcho-mojut-prityagnuti>.

242. Шакур В. І. Злочинність // Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Т. 18 : Кримінологія. Кримінально-виконавче право /

редкол.: В. І. Шаkun, В. І. Тимошенко та ін. Харків : Право, 2019. 544 с. С. 158–160.

243. Шалгунова С. А. Особа насильницького злочинця : монографія. Дніпропетровськ : Ліра ЛТД, 2012. 548 с.

244. Шаркова В. В. Адміністративна відповідальність за порушення у сфері державних закупівель : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2021. 209 с.

245. Шевченко О. В. Кримінологічна характеристика та запобігання корупційній злочинності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2012. 241 с.

246. Шевченко О. В. Кримінологічна характеристика та запобігання корупційній злочинності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2012. 21 с.

247. Шевчук М. В. Відносини щодо використання бюджетних коштів як об'єкт правової охорони : дис. ... д-ра філос. : 081 Право. Львів, 2020. 205 с.

248. Шиян О. Ю. Кримінальна відповідальність за нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя, 2017. 230 с.

249. Школьніков В. І. Використання методу кримінального аналізу для протидії організованій злочинності. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 1. С. 300–303.

250. Александров Д. О., Андросюк В. Г., Казміренко Л. І. та ін. Юридична психологія : підруч. / заг. ред. Л. І. Казміренко, Є. М. Моїсєєва. 2-е вид., доопр. та доп. Київ : КНТ, 2008. 352 с.

251. Юхно О. О. Правове регулювання діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2009. № 1. С. 21–25.

252. Як штучний інтелект DoZorro моніторить закупівлі. *DOZORRO*. URL : <https://dozorro.org/blog/yak-shtuchnij-intelekt-dozorro-monitorit-zakupivli>.

253. Ярмиш Н. Н. Теоретичні проблеми причинно-наслідкового зв'язку в

кримінальному праві (філософсько-правовий аналіз) : монографія. Харків : Право, 2003. 512 с.

254. Commission staff working document «Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions». 2023. URL : <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/a0f3eaa6-7eee-11ee-99ba-01aa75ed71a1/language-en>.

255. DOZORRO: Аналітичний звіт про громадський моніторинг публічних закупівель. URL : <https://dozorro.org/tools>

256. Ferguson A. G. The rise of big data Policing: Surveillance, Race, and the Future of Law Enforcement. New York : New York University Press, 2017. 272 p.

257. LeBlanc J., Elder J., Bruce C., etc. Definition and Types of Crime Analysis. Standards, Methods, & Technology. Overland Park, KS: International Association of Crime Analysts, 2014. 9 p.

258. Meet PAIGE, San Francisco's promising young IT procurement chatbot. *Statescoop*. URL : <https://statescoop.com/san-francisco-procurement-chatbot/>.

259. Prozorro. URL : <https://prozorro.gov.ua>.

260. Rossy Q., Ribaux O. A Collaborative Approach for Incorporating Forensic Case Data into Crime Investigation Using Criminal Intelligence Analysis and Visualisation. *Science & Justice*. 2014. № 54 (2). P. 146–153.

261. The National Criminal Intelligence Sharing Plan. 2003. 54 p. *U.S. Department of Justice*. URL : https://it.ojp.gov/documents/ncisp/National_Criminal_Intelligence_Sharing_Plan.pdf.

262. Wallimann H., Imhof D., Huber M. A Machine Learning Approach for Flagging Incomplete Bid-rigging Cartels. *Computational Economics, Springer*. 2020. Vol. 62 (4). P. 1669–1720. URL : <https://arxiv.org/abs/2004.05629>.

ДОДАТКИ

Додаток А

Акти впровадження

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВОДНОГО ГОСПОДАРСТВА ТА
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА
м. Рівне, вул. Олексі Новака, 75; каб. 829. тел. 26-97-11; 8-81;8-76;7-30
nni-prava@nuwm.edu.ua

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Директор навчально-наукового
інституту права Національного
університету водного господарства та
природокористування,
кандидат юридичних наук, професор
В. І. Цимбалюк

« 13 » 2025 р.

АКТ

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Соколова Дмитра Сергійовича на тему «Запобігання кримінальним
правопорушенням у сфері публічних закупівель», поданого на здобуття
ступеня доктора філософії за спеціальністю 12.00.08 – Кримінальне
право та кримінологія, кримінально-виконавче право у навчальний
процес навчально-наукового інституту права Національного
університету водного господарства та природокористування

Комісія у складі:

Голови: *Кафарського Володимира Івановича*, доктора юридичних наук,
професора кафедри правоохоронної діяльності та спеціальних
юридичних дисциплін,

Членів комісії: *Слободенюк Інни Валентинівни*, кандидата юридичних наук,
доцента кафедри правоохоронної діяльності та спеціальних юридичних
дисциплін,

Сахнюк Віти Володимирівни, доктора філософії з права, доцента
кафедри інформаційного права та юридичної журналістики,
склали цей акт про те, що наукові розробки дисертаційного дослідження

Соколова Дмитра Сергійовича на тему: «Запобігання кримінальним
правопорушенням у сфері публічних закупівель» використовуються в
навчальному процесі для проведення лекцій, семінарів і практичних занять зі
здобувачами вищої освіти спеціальності 081 «Право» в межах освітніх
компонент «Кримінальне право», «Кримінологія».

Результати наукового дослідження знайшли своє відображення в навчально-методичних матеріалах та конспектах лекцій, де в якості джерел рекомендовано наступні наукові публікації:

1. Соколов Д. С. Кримінальні правопорушення у сфері публічних закупівель як об'єкт кримінологічного дослідження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025 № 1. С.409–411.

2. Соколов Д. С. Кримінологічна характеристика кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель в Україні. *Право і суспільство*. 2025. № 1. С.331–337.

3. Sokolov, Dmytro (2024). CRIMINOLOGY CHARACTERISTICS OF CRIMINAL OFFENSES IN THE SPHERE OF PUBLIC PROCUREMENT IN UKRAINE. *Social and Human Sciences. Polish-Ukrainian scientific journal* (<https://issn2391-4165.webnode.com.ua/>), 03 (43). - Available at:<https://nsg-articles-2024.blogspot.com/2025/02/202432.html> (accessed 19 November 2024).

4. Соколов Д. С. Деліктологія: Історико-правові аспекти становлення прав людини у світі та Україні. Під загальною редакцією І. М. Копотуна, С. В. Петкова, Р. Polían. Куновице: Академія ГУСПОЛ: 2025, Т. 11.Р.4. С. 91–111.

Соколов Д. С. Ризики у сфері публічних закупівель. *Current scientific goals, approaches and challenges: materials III International scientific and theoretical conference (m.Riga, Latvia 17 January 2025p.) International center of Scientific Research*, 2025. Section 7. С. 102–105. <https://previous.scientia.report/index.php/archive/issue/view/17.01.2025>

Соколов Д. С. Кримінальні правопорушення у сфері публічних закупівель. V Міжнародна науково-теоретична конференція «Modern vision of implementing innovations in scientific studies». (m. Marseille, France 14 february 2025 p.), International center of Scientific Research, 2025. Section 4 С. 56–58. <https://previous.scientia.report/index.php/archive/issue/download/14.02.2025/123>

Члени комісії:

Доктор юридичних наук, професор

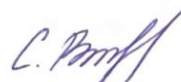
В. І. Кафарський

Кандидат юридичних наук, доцент
кафедри правоохоронної діяльності та
спеціальних юридичних дисциплін

І. В. Слободенюк

Доктор філософії з права, доцент кафедри
інформаційного права
та юридичної журналістики

В. В. Сахнюк

Додаток Б

Зведені дані
опитування 53 прокурорів, 127 слідчих та 98 співробітників оперативних
підрозділів Національної поліції України, Національного
антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, Бюро
економічної безпеки України,
Служби безпеки України

Запитання 1. Чи знайомі Ви з принципами та процедурою публічних закупівель?

Варіант відповіді	Прокуратура	НПУ	НАБУ	ДБР	БЕБ України	СБУ
1	6	14	9	7	11	7
2	9	10	11	8	9	10
3	12	8	8	11	7	7
4	11	12	10	7	10	8
5	9	12	7	11	6	11

Запитання 2. Чи є публічні закупівлі сферою з підвищеним рівнем корупційних ризиків?

Варіант відповіді	Прокуратура	НПУ	НАБУ	ДБР	БЕБ України	СБУ
1	10	14	11	10	13	9
2	8	6	8	17	8	6
3	10	12	7	5	9	10
4	9	10	14	6	8	8
5	10	14	5	6	5	10

Запитання 3. Наскільки ефективною є система контролю за публічними закупівлями?

Варіант відповіді	Прокуратура	НПУ	НАБУ	ДБР	БЕБ України	СБУ
1	7	12	6	6	6	4
2	12	9	6	12	8	7
3	8	12	11	4	11	9
4	12	11	11	9	6	9
5	8	12	11	13	12	14

Запитання 4. Як часто, на Вашу думку, вчиняються правопорушення у сфері публічних закупівель?

Варіант відповіді	Прокуратура	НПУ	НАБУ	ДБР	БЕБ України	СБУ
1	7	10	8	7	10	13
2	10	10	10	8	6	8
3	8	15	7	9	8	10
4	11	10	12	7	10	7
5	11	11	8	13	9	5

Запитання 5. Які види злочинів найчастіше трапляються у закупівлях?

Варіант відповіді	Прокуратура	НПУ	НАБУ	ДБР	БЕБ України	СБУ
Підrobка документів	18	19	19	17	16	11
Змова учасників	18	21	15	8	19	11
Зловживання службовим становищем	11	16	11	19	8	21

Запитання 6. Чи змінився характер правопорушень у закупівлях під час війни?

Варіант відповіді	Прокуратура	НПУ	НАБУ	ДБР	БЕБ України	СБУ
Ні	29	25	25	19	24	26
Так	18	31	20	25	19	17

Запитання 7. Які основні чинники сприяють вчиненню правопорушень у сфері закупівель?

Варіант відповіді	Прокуратура	НПУ	НАБУ	ДБР	БЕБ України	СБУ
Недосконале законодавство	21	20	14	12	15	14
Відсутність контролю	13	19	12	15	13	14
Низька прозорість	13	17	19	17	15	15

Запитання 8. Чи є оборонні закупівлі найбільш уразливими до правопорушень?

Варіант відповіді	Прокуратура	НПУ	НАБУ	ДБР	БЕБ України	СБУ
Так	25	24	26	24	21	23
Ні	22	32	19	20	22	20

Запитання 9. Чи існує ризик участі ОЗГ у закупівлях?

Варіант відповіді	Прокуратура	НПУ	НАБУ	ДБР	БЕБ України	СБУ
1	12	15	11	10	9	6
2	8	11	13	10	11	8
3	9	11	4	6	5	9
4	9	9	10	9	14	13
5	9	10	7	9	4	7

Запитання 10. Як Ви оцінюєте діяльність антикорупційних органів?

Варіант відповіді	Прокуратура	НПУ	НАБУ	ДБР	БЕБ України	СБУ
1	11	16	9	6	4	9
2	7	13	11	10	4	9
3	8	4	9	8	14	12
4	12	11	11	11	9	6
5	9	12	5	9	12	7

Запитання 11. Чи підтримуєте Ви запровадження антикорупційного комплаєнсу для замовників?

Варіант відповіді	Прокуратура	НПУ	НАБУ	ДБР	БЕБ України	СБУ
Ні	25	22	26	20	18	20
Так	22	34	19	24	25	23

Запитання 12. Чи є доцільним створення окремого органу з контролю оборонних закупівель?

Варіант відповіді	Прокуратура	НПУ	НАБУ	ДБР	БЕБ України	СБУ
Ні	24	33	17	21	22	15
Так	23	23	28	23	21	28

Запитання 13. Чи стикалися Ви з порушеннями під час оборонних закупівель?

Варіант відповіді	Прокуратура	НПУ	НАБУ	ДБР	БЕБ України	СБУ
Ні	28	25	23	15	21	24
Так	19	31	22	29	22	19

Запитання 14. Якого характеру були ці порушення?

Варіант відповіді	Прокуратура	НПУ	НАБУ	ДБР	БЕБ України	СБУ
Зловживання службовим становищем	20	18	19	12	23	16
Змова учасників	16	23	17	14	14	16
Підrobка документів	11	15	9	18	6	11

Запитання 15. Чи повідомляли Ви про порушення відповідним органам?

Варіант відповіді	Прокуратура	НПУ	НАБУ	ДБР	БЕБ України	СБУ
Ні	24	30	23	18	26	23
Так	23	26	22	26	17	20

Запитання 16. Чи працюють механізми оскарження результатів закупівель?

Варіант відповіді	Прокуратура	НПУ	НАБУ	ДБР	БЕБ України	СБУ
1	11	13	12	10	10	5
2	17	16	11	5	10	6
3	7	8	6	12	10	6
4	5	6	11	7	7	12
5	7	13	5	10	6	14

Запитання 17. Чи потрібно посилити кримінальну відповідальність за правопорушення у сфері закупівель?

Варіант відповіді	Прокуратура	НПУ	НАБУ	ДБР	БЕБ України	СБУ
Ні	25	22	29	23	21	26
Так	22	34	16	21	22	17

Запитання 18. Наскільки важливою є роль громадськості у контролі за закупівлями?

Варіант відповіді	Прокуратура	НПУ	НАБУ	ДБР	БЕБ України	СБУ
1	9	12	6	16	9	13
2	8	7	8	8	11	9
3	9	14	8	6	6	4
4	9	10	10	9	12	8
5	12	13	13	5	5	9

Запитання 19. Які заходи є найбільш ефективними для запобігання правопорушенням у сфері закупівель?

Варіант відповіді	Прокуратура	НПУ	НАБУ	ДБР	БЕБ України	СБУ
Правові	18	16	12	16	18	16
Організаційні	15	13	17	18	13	11
Морально-етичні	14	27	16	10	12	16

Запитання 20. Як Ви оцінюєте рівень прозорості оборонних закупівель?

Варіант відповіді	Прокуратура	НПУ	НАБУ	ДБР	БЕБ України	СБУ
1	11	14	12	12	9	9
2	15	8	7	8	16	13
3	8	12	6	7	5	6
4	9	14	8	10	7	8
5	4	8	12	7	6	7

АНАЛІТИЧНА ДОВІДКА
щодо соціально-демографічної, соціально-рольової та кримінально-правової характеристики осіб, засуджених за правопорушення у сфері публічних закупівель (на основі 310 вироків)

1. Загальні тенденції.

У період 2020–2024 рр. спостерігалася загальна тенденція до зниження кількості осіб, встановлених як такі, що вчинили кримінальні правопорушення, – зі 135 412 осіб у 2020 р. до 122 985 у 2024 р. (падіння на 9,2 %). Найгостріше зниження – у 2022 р. (до 91 446), що пояснюється об’єктивними чинниками воєнного стану.

2. Соціально-демографічні характеристики.

- **Громадянство:** 86 % правопорушників – громадяни України.
- **Стать:** 65 % – чоловіки, 35 % – жінки (значна частка жінок обумовлена їхньою роллю в бухгалтерських і фінансових підрозділах).
- **Вік:** 87,2 % – особи віком від 25 років; 67,4 % – у віці 30–45 років.
- **Освіта:** 80 % мали вищу освіту; 74 % працювали за спеціальністю.
- **Сімейний стан:** 58,3 % перебували у шлюбі; 68,4 % мали дітей.
- **Трудовий статус:** 100 % – особи працездатного віку, працевлаштовані.

3. Сфера зайнятості правопорушників.

- сфера обслуговування – 31,2 %;
- будівництво – 18,5 %;
- медицина – 13,6 %;
- виробництво – 12,7 %;
- освіта – 11,2 %;
- транспорт – 5,6 %;
- інші – 7,2 %.

4. Трудовий стаж.

- менш ніж 1 рік – 4 %;
- 1-3 роки – 15 %;
- 3-5 років – 23 %;

- понад 5 років – 31 %;
- не встановлено – 27 %.

5. Соціально-рольові характеристики.

Правопорушення вчинялись як загальними, так і спеціальними суб'єктами (службовими особами). До типових суб'єктів належать:

- керівники державних установ;
- члени тендерних комітетів;
- бухгалтери, аудитори;
- керівники підприємств-постачальників;
- фізичні особи-підприємці.

Часто ці особи мали доступ до бюджетних коштів, впливали на прийняття рішень, використовували службове становище або спеціальні знання з метою прикриття злочинної діяльності.

6. Кримінально-правова характеристика правопорушень.

• **Форма вини:** 88 % – прямий умисел, 12% – службова недбалість (ст. 367 КК України).

• **Тривалість злочинної діяльності:**

- до 1 року – 53 %;
- понад 1 рік – 38,6 %;
- 2-3 роки – 4,4 %;
- понад 3 роки – 4 %.

• **Кількість епізодів:**

- один – 36,5 %;
- два – 24,9 %;
- три і більше – 38,6 %.

• **Характер об'єкта посягання:**

- грошові кошти;
- пально-мастильні матеріали;
- обладнання та техніка.

• **Розмір шкоди:**

- до 10 тис. грн – 2 %;
- до 100 тис. грн – 12,3 %;

- до 1 млн грн – 28,3 %;
- понад 1 млн грн – 57,4 %.

7. Характеристика злочинних груп.

- **Злочини у групах** – 84 %:

- за попередньою змовою – 48,6 %;
- організовані групи – 29,1 %;
- злочинні організації – 22,3 %.

- **Склад груп:** бухгалтери, керівники, юристи.

- **Ініціатива створення:** 76 % – лідери-організатори, часто керівники установ.

- **Типові риси лідерів:** досвідченість, інтелектуальність, авторитаризм, прагматизм.

8. Мотивація та рецидив.

- 82 % правопорушників мали заздалегідь обдуманий злочинний намір;
- 65 % – були готові діяти системно;
- 43 % – під впливом середовища;
- 88 % – без попередніх судимостей;
- 12 % – мали судимості (переважно за корисливі злочини).

9. Особливості вироків.

- 96 % засуджених мали позитивну характеристику за місцем проживання;
- 54,2 % – отримали реальне покарання у вигляді позбавлення волі;
- 45,8 % – обмежено покаранням умовного характеру або штрафом.

Основну категорію правопорушників становлять соціально адаптовані, професійно підготовлені особи середнього віку. Правопорушення найчастіше вчиняються в умовах зловживання службовим становищем, у складі організованих груп. Системний характер злочинів у сфері публічних закупівель вказує на потребу в комплексному перегляді антикорупційних процедур, зокрема у посиленні незалежного контролю за тендерними комітетами та розпорядниками коштів. Важливо враховувати соціальні, освітні та службові чинники при розробці програм профілактики.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

*Наукові праці, в яких опубліковано
основні наукові результати дисертації:*

1. Соколов Д. С. Історико-правові аспекти становлення прав людини у світі та Україні // *Деліктологія : монографія*. Куновіце : Академія ГУСПОЛ, 2025. Т. 11. Розділ 4. С. 91–111 (Чеська Республіка).

2. Копотун І. М., Соколов Д. С. Кримінальні правопорушення у сфері публічних закупівель як об'єкт кримінологічного дослідження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 1. С. 465–468. URL : http://lsej.org.ua/1_2025/109.pdf.

3. Копотун І. М., Соколов Д. С. Кримінологічна характеристика кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель в Україні. *Право і суспільство*. 2025. № 1. С. 331–337.

4. Sokolov D. Criminology characteristics of criminal offenses in the sphere of public procurement in Ukraine. *Social and Human Sciences. Polish-Ukrainian scientific journal*. 2024. № 3 (43). URL : <https://nsg-articles-2024.blogspot.com/2025/02/202432.html>.

5. Соколов Д. С. Нецільове використання бюджетних коштів у сфері публічних закупівель. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025 № 3. С. 366–368. URL : http://lsej.org.ua/3_2025/88.pdf.

6. Соколов Д. С. Кримінологічна характеристика особи злочинця, що вчиняє кримінальні правопорушення у сфері публічних закупівель. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Юриспруденція». 2025. № 74. С. 34–37.

7. Соколов Д. С. Нормативно-правове забезпечення публічних закупівель як складова кримінологічної безпеки бюджетної сфери України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 4. С. 333–336. URL : http://lsej.org.ua/4_2025/79.pdf.

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Соколов Д. С. Ризики у сфері публічних закупівель. *Current scientific goals, approaches and challenges : materials of III International scientific and theoretical conference* (Riga, Latvijas Republika, 17 January 2025). Riga, 2025. P. 102–105.

9. Соколов Д. С. Кримінальні правопорушення у сфері публічних закупівель. *Modern vision of implementing innovations in scientific studies : V International scientific and theoretical conference* (Marseille, République Française, 14 Février, 2025). Marseille, 2025. P. 56–58.

10. Соколов Д. С. Проблема детермінації злочинності у сфері публічних закупівель в Україні. *Теорія і практика сучасної адміністративістики: регіональний вимір в умовах триваючої зовнішньої агресії : матеріали наук.-практ. конф.* (м. Рівне, 27 бер. 2025 р.). Рівне : Нац. ун-т водного господарства та природокористування, 2025. С. 230–233.